

NÉMETH LÁSZLÓ
TÖRTÉNETI DRÁMÁK

ELSŐ KÖTET

TARTALOM
VII. GERGELY
HUSZ JÁNOS
GALILEI
II. JÓZSEF

VII. GERGELY

Történeti dráma

1937

SZEREPLŐK

VII. GERGELY

OTTÓ, ostiai püspök

HUGÓ, clunyi apát

MATILD, toszkánai grófnő

ÁGNES, császárné, Henrik anyja

ADELHAID, Henrik anyósa

PÉTER, kancellár

DONIZO, Matild várnagya

DESIDERIUS, apát

KOLDULÓ-BARÁT

BONITHO, mesterember

RAJNER, orléans-i püspök

ODILO, német apát

TRIERI UDO, Henrik követe

ROLAND, Henrik követe

PAP, Rudolf követe

VILÁGI KÖVET, Rudolf követe

CRESTENTIUS, római nemes

ÖREG NEMES

ROBERT KIRÁLY

EGY BARÁT

*

Bíborosok, barátok, római nemesek,
alabárdosok, katonák.

ELSŐ FELVONÁS

VII. Gergely lakása a Lateránban. A Lateránnak ezen a részén semmi sem maradt meg a régi Konstantin-korabeli római építményből. A lakás két kicsiny helyiség: az első felvonás színéül szolgáló dolgozó- s a belőle nyíló hálókamra. A mennyezet alacsony, boltos, a padló téglá, nem úgy, mint a harmadik és negyedik felvonás kevésbé átépített lateráni termeiben. A szerzeteshajlamú pápa a palota legmostohább sarkába húzódott. Mennél távolabb kerülnék a következő felvonásokban az ő zugától, annál több nyoma az eredeti fénynek s a másodlagos középkori díszítésnek. Az első felvonás helyisége még alig több tágas, munkára és látogatásokra szánt cellánál. A dolgozóba a látogatók kétfelől léphetnek be: a szín bal oldalát elfoglaló széles ajtón a követek, hivatalos személyek, a szín hátsó jobb zugában levő csigalépcső felől, melybe a kis ajtó nyitásakor pillanthatunk le, a pápa meghittjei. Hogy ki melyik ajtón közlekedik, a játékban jelképes értelme is van: a kis lépcsőn a pápa szívébe lépnek az emberek; a nagyon az értelme elé. A szín jobb felén függöny jelzi a pápa hálókamráját, a kamra és a csigalépcső közt magasra helyezett rostélyos ablak adja a világítást. A tavaszi ég nagy hévvel ömlik le, de az ablakon túl megtorpan; s fényes porszemek alatt a lenn mozgó alakok valóságos homályban vannak. A szoba közepén hatalmas dolgozóasztal, tele írásokkal, mellette két támlátlan szék. A hátsó falon feszület, alatta imazsámoly. A felvonás elején a pápa két, Spanyolországban harcoló francia lovagot fogad. A lovagok a főbejárat felől állnak, a pápa, írásait abbahagyva, szemben velük. Ottó, akinek a pápa előzőleg levelet diktált, tollal kezében a kamra felől ül, tartásával a félbeszakadt munkát jelzi.

GERGELY *a lovagokhoz.* Vigyétek áldásomat a francia lovagoknak, akik Nagy Károly útján átkelve, a pogányság visszaszorításában találtak célt, s bűneikre jóvátételt. Hozzájárulok, hogy a mórtól visszavett földet, mint Szent Péter hűbérét birtokukba vegyék. Tudott dolog ugyanis, hogy Spanyolország a legrégebb időktől az apostoli szék tulajdona volt, s aki kardjával ez ősi földből a kereszténységnek valamit visszaszánt, nem gazdálkodhatik rajt, mint sajátján, hanem tőlünk, szolgájától kell hűbérében megerősíttetnie. Áldásunk közlése mellett ezt üdvösségünk érdekében tudassátok a kereszténységért harcolókkal. *A két lovag letérdel, a pápa áldását adja külön mindegyikre.* Meghagyásom a kancellár úr majd írásban is átadja nektek. *A két lovag arccal hátrálva, a főbejáraton kimegy.*

GERGELY *Ottóhoz.* Sok földid megy át mostanában a hegyeken.

OTTÓ. Franciaország egy kaptár ma: tele kiröpülésre váró lovagokkal. A nevelő Cluny egy-más helyett a mór földre tüzeli őket; különben magát bontaná el az ország, mint túlkelesztett kenyér... De világosítsd meg tudatlanságomat, atyám, miféle okmányok bizonyítják azt, hogy Spanyolország a Szentszék tulajdona? Megvannak ezek vagy emlékszel rájuk?

GERGELY *kedvetlenül.* Megvannak-e? Ha kellene, meglesznek... Ki kételkedik benne ép ésszel, hogy eredetileg, Isten rendelése szerint, az egész nyugati kereszténység Szent Péter hűbére volt. Ha háború és királyok dolyfe el is szakította itt-ott az apostol gyeplőjét; nekünk újra ki kell vetnünk a világra... Amit a francia lovagokról mondtál, megvigasztal kissé. Ha Isten is úgy akarta volna, mint én, a mór föld csak iskola lett volna.

OTTÓ. A Szentföld visszavételére gondolsz?

GERGELY. S az eretnek keleti kereszténységre.

OTTÓ. Értem. Abban bízta, hogy a töröktől szorongatott bizánci a segítség fejében az egyházba visszatér.

GERGELY. Ezt ígérte... De hol vagyunk ma ettől? Az ember minél rosszabbul végez, annál nagyobbát álmodik. *A papírra mutatva.* Hol hagytuk abba?

OTTÓ *olvas a levélből.* „...Az ördög rábeszéléséből mindezen dolgoknak oka, zsarnoknak, s nem királynak nevezhető királyotok. Ez a közállapotokat bűneivel s kicsapongásaival megfertőzte, s a királyság fölvelt jogarát...”

GERGELY. No látod... S te, mint a gyermek, szentföldi háborúról meséltetsz. Ez a te Franciaországod királya, ahol a lovagok Nagy Károlyról énekelnek. Ilyen királyok élén kötök én majd kardot... Nincs több?

OTTÓ *olvassa.* „Nyomorult és boldogtalan...”

GERGELY. Nyomorult és boldogtalan *tovább diktál* nemcsak az alávetett népet engedte bűnre laza uralmával, hanem tetteivel s igyekezete példájával mindarra, mit mondani s tenni tilos, maga buzdította fel. Nem elég, hogy az egyház szétdúlásával, paráznasággal, legméltatlanabb ragadozással, hamis esküvel...

OTTÓ *fölneáz a pápára.* Hamis esküvel?

GERGELY. Igen, hamis esküvel. Sokallod?

OTTÓ. Az érsekek s püspökök egy része, kikhez leveled intézed, tudod, ellenséged. A megdorgált Manassé, biztosra veheted, hogy a király felingerlésére használja fel...

GERGELY. Ingerelje csak, a mi dolgunk nem a kímélés, hanem az ostromozás. Különösen a királlyal szemben, kinek a bűnét nem egy asszony vagy néhány szolga, hanem országok szenvedik... *diktál* hamis esküvel s mindenféle csellel érdemelte meg Isten haragját, hanem a kereskedőktől, kik hajdan a föld minden részéről Franciaországba gyűltek, rabló módjára végtelen pénzt ragadt el. *Hirtelen abbahagyja.* Miért féljek én Fülöp haragjától, ha ő az Istenétől nem fél? Vagy azt hiszed most, hogy Henrikkal, a német királlyal...

OTTÓ. Magad mondtad, hogy az apa sem verheti egyszerre minden gyermekét.

GERGELY. Különösen, ha azoknak a kezében is bot van... De Henriket nem verem. Bízom benne, hogy a legátusok intése használni fog... Hol tartunk?

OTTÓ. „...végtelen pénzt ragadt el...”

GERGELY. ...mit hogy király megtett volna, mesében sem hallottuk idáig. *Szünetet tart.* *Ottóhoz.* Ha a francia püspökök nem sajnálnák a zsinatra az utat, nem kellene levelezni velük. Megint a kardinálisaimmal zsinatolhatok.

OTTÓ. Mondják, hogy sok idegen érkezett Rómába. A szakács egy milánói földijével beszélt ma reggel, a Rongyosok ügyében jött.

GERGELY. A Rongyosok követje? Bizonyára megint panaszkodnak szegények. *Diktál.* Aki a törvénynek és igazságnak tartozna őrzője lenni... Vajon mit akarnak a boldogtalanok? A múlt héten ment vissza új védelmezőjük, Winifred lovag. Fogadok, a Henrik püspökei tapostak megint beléjük. Amióta szegény Erlembard lovagot elpusztították... *Fölrúgja maga alól a széket.* Menj és keresd meg őket. De ne a termeken át hozd föl; nem szeretem, ha a bíborosaim mindenbe beleszagolnak.

Ottó leporozza a kéziratot, s a főbejárat felé elmegy.

GERGELY *az asztalon levő írásokban túr, sóhajt egyet, aztán a térdeplőhöz megy, néhány pillanatig némán imádkozik, közben többször sóhajt, s törődötten föláll.*

MATILD *toszkánai grófnő a hátsó lépcsőn jön, s mint aki mögötte bandukolóra vár, s a sötét lépcsőn világosságot akar gyújtani neki, az ajtót kitámasztva hagyja. Az imádkozó pápa a helyére nyűgözi. Ahogy törődötten, térdét támogatva föláll, Gergely észreveszi.*

GERGELY *megörvendezve.* Matild, leányom. Épp jókor jössz, hogy mint amaz asszony a pusztában szomjazó Jeromost, megittass lelked erős tejével. *Megöleli a térdet hajtót.*

MATILD. Megígértem, hogy a zsinatra elszakítom magam nyűgös birtokaimtól.

GERGELY. Többet érsz magad egy egész zsinatnál. Nemhiába zúgolódnak a bíborosaim, hogy asszonyokkal kormányzom az egyházat, nélküled és a császárnő nélkül oly árva lennék e házban, mint nemsokára a koporsóban.

MATILD S azzal, aki utánam jön, népesebb lesz a Laterán, mint harminc asszonnyal. Csak meredek neki a lépcső...

GERGELY *a lépcső felé néz, melyben Hugó clunyi apát tűnik fel.*

HUGÓ. S podagrás a lába.

GERGELY *felkiált.* Hugó apát. *Átöleli.* Végre.

HUGÓ. Utolsó leveled után nem mertem elmaradni.

GERGELY. Ne vegye zokon atyaságod, hogy restnek és gondtalannak neveztem, de kitől várhatna több joggal jelenléte és tanácsot az, kit nem a kívánt hivatal az egész kereszténység apjává tett, mint tőled, Cluny, első nevelőm.

HUGÓ. Cluny maga is egész birodalom; túl nagy az én vénségemhez. A fegyelem, mely kolostoraink összefűzi, egyre nagyobb próbára teszi az én lazuló markomat. Az út is terhes már, amióta kisebb a remény, hogy vissza lehet érni róla.

GERGELY. Nézhetjük-e ekkora szorultságban a mi nyűgös csontjainkat? Betegebb vagyok, mint bárki a kereszténységben. Csak a felelősség tart össze, nehogy vigyázatlanságomtól omoljon el, amit egymagam úgysem tarthatok fenn.

HUGÓ. Átutazó legátusaid szerint sosem fogta még Róma ily erélyesen a világot. Magam is parancsolni tudónak ismerlek régről, s az újabban rám bízottakból is.

GERGELY. Aki Szent Péter trónjába ült, nem szólhat onnét gyávábban vagy bizalmatlanabban, mint ahogy maga az apostol szólna. De egy természettől sem erős, sem merész mellnek nem könnyű ilyen iszonyúságok közt ezt a hangot fennhordani. Egyetemes szomorúság vesz körül, Hugó apát. Ha a hozzám özönlő panaszokból csinálók e világ sebeire szemet, kételkedem, hogy kibír-e még három évet a kereszténység.

MATILD. Panaszod igaztalan a kereszténység hívebb feléhez. Sosem állítottak ennyi templomot, mint ma, a csendes imádságnak.

GERGELY. Hogy legyen mit kirabolni, s ágyas papokkal megfertőzni... A keleti kereszténység, mely harminc éve él eretnekségben, egymaga elég volna, hogy a szorongást szívemben örökössé tegye.

MATILD. S az új hűbéres államok? Minden évben támad egy belőlük a kereszténység peremén. A pusztákról, melyeket idáig csak a mesemondók ismertek, most az apostol számolyához járnak követségek.

HUGÓ. Bíborosod mondta, hogy újabban a dán és orosz királyokat is beszótted leveleidbe.

GERGELY. A háló nagy, de a pók gyenge. *Matildhoz.* Fiatal korod tesz bizakodóvá, grófnő. Én mindenütt csak zavart és szakadékot látok. Ezek az új népek semmivel sem jobbak, mint a szicíliai normanok. Csak nem szenvedünk annyit a garázdaságuktól, mert nem fészkeltek a kertünk alá. A cseh király tulajdon testvérét, a brünni érseket ölette meg; Henrik császár leányaért, Juditért pedig az anyja imádkozik éjjel-nappal a pártos magyarok miatt. Hűbéres? A norman Róbert is hűbéresünknek esküdött, s a Monte-Cassinó-i apátság s Spoletónk fosztogatása miatt kell kiátkoznunk.

HUGÓ. Császár kellene a kereszténységnek, amilyen III. Henrik volt.

GERGELY. Kellene? Senki sem kívánná inkább. De hogy oltsam én a fiúba, amit sem nemzője vére, sem anyja imádsága, sem Isten kegyelme belé nem olthatott. Henrik császár árnyékában úgy ült a keresztény nemzet, mint nagy fa alatt egy ebédelő család. Fiának, ennek a mostani Henrik királynak csak egy vessző jutott a fából, mellyel az igazságot és Krisztust arcul sújtja.

HUGÓ. Hallottam erről, s gyanítottam, hogy heves sürgetésedre ez a gond indított. A király énnekem, tudod, keresztfiam...

GERGELY. Ha előbb jössz, téged küldelek hozzá legátusom helyett.

HUGÓ. Ekkora ügyben, amit lehet, eztán is megteszek. A királlyal csínján kell bánni. Hibái éppoly puhák, mint erényei. Néha egy szón múlik, hogy sír-e a megindulástól, vagy indulatosan megmakacsodik.

GERGELY. Én a megbánásban is makacsnak találtam. Engedve is ellenáll, mint a csiriz.

MATILD. Ne feledjétek gyermekkorát. Mint kisdéd lett apátlan. Gyámjai, a trón hatalmától félő fejedelmek önző szigorúságával szemben két fegyvere volt: az álnok csend s a leplezett bosszúvágy. Csodálad, ha lelkének nem nőttek csontjai?

GERGELY. Csodálom-e? Mit csodálhatok én már e földön, ami rossz? Csak rettegek e csonttalantól, ki mint a kígyó, folyton kitér, s mégis körülfolly s szorít. A birodalomból minden rossz lelkiismeret s el nem számolt bűn hozzáhúzódik. Hányszor fogadta, hogy kiátkozott tanácsosait s a válogatott paráznákat s szentségárulókat köréből eltiltja. S íme, nemcsak ők vigyorognak hetikén rám trónusa mögül, de ha ma egy hűtlenül szolgálómat, mint Fehér Hugót vagy a ravennai Wibertet az egyházból kisöprűzöm, holnap már az is Wormsban ül, s a király cégéres társaságával vadász. A bitorló lombard püspökök is az ő kardját csörgetik az ablakom alatt.

HUGÓ. Úgy hallom, ez a fő viszály-ok köztetek. A milánói Pataria...

GERGELY. Nevezd csak a csúfnevükön Rongyosoknak őket. Igenis, én tartom a lelket bennük, s én nem engedtem, hogy úgynevezett püspökök, kik ágyasaik fegyveres rokonságától a prédára bocsátott egyházat kapták zsoldba, miután védelmezőjüket, Erlembard lovagot orvul megölték, a hitet s a jövő bizalmát is meggyilkolják bennünk. Sohasem ismerem el az ő Tébaldjukat, a királyi kegyből betett püspököt, ki a közösség megkérdése s a pápai szék jóváhagyása nélkül tolakodott Szent Ambrus községére.

HUGÓ. A király barátai szerint a boldogult Erlembard minden szalasztott nemest, kizüllött mesterlegényt s a jobb emberek ellen dúló jobbagysarjat fölvelt kíséretébe. Ezekkel félemlítette meg a másvéleményűeket.

GERGELY. A másvéleményűeket? Néhány dölőfős dinasztát, kiknek fáj, hogy e kötélverő és nyerges fajzat is testvérnek kéredzkedik a Krisztus szerelmébe, s ahelyett hogy a hivatallukba bevásárolt papok cifra körmenetein bámészkodna, mohó imában közvetlen utat keres Isten és lelke közt. Hogy szegény Erlembard lovag, kinek halála után hetven nap

kellett döggként és temetetlen hevernie, úgy védte nyáját, ahogy egy birodalomnyi gőg, gonoszság, álnokság ellen lehet? Könnyű helytelenítenem, ha én magam meg tudom védeni őket.

HUGÓ. Hogy az egyházak maguk válasszák pásztorukat, ez a clunyi tanítás szerint a lelkiismeret joga. Nekünk, főpapoknak mégis vigyázni illik, nehogy, míg a lelkiismeret jogát védjük, a társadalom rendjét bolygassuk meg.

GERGELY. A társadalom rendje: a szellem-egyház elsőbbsége minden világi jog, hatalom, intézmény fölött.

MATILD *az apához*. Bár mi, uralkodók, hasonlíthatnánk úgy az első keresztényekhez, mint a Rongyosok közül némelyik. Mióta Erlembardot megölték, minden elképzelhető üldözés sarka rajtuk van, s e szegény gyertyaöntők, fegyverkovácsok, teherhordók úgy kitartanak Krisztus szívükben szóló érve mellett, hogy énnem, kit vér s helyzet elnyomóihoz von, pirulnom kell megpróbáltatásukért. A papi beiktatás kérdésében épp ezért, bár férjemtől független világi fő vagyok, mint alázatos tanítvány fogadom el az egyház álláspontját. Minden azt bizonyítja, hogy megszorult királyoknak a püspökök beiktatása éppoly pénzforrás, mint a sóvám, s nem azt ültetik a nép fölé, aki méltó, hanem aki fizet.

GERGELY. Egy-egy megszorult király felé valóságos özön indult meg birtokukat pénzzé tett kalandorokból, kik máról holnapra püspökökké lettek.

HUGÓ. Hogy ez visszás és megbotránkoztató, ne Clunynek tanítsd. De a kérdés mégis kényes és nehéz, mert tűrheti-e a király, hogy a pápa a gyülekezetet felbujtani ellene állítson főpapot.

GERGELY. Legyen a király is alázatos fiú, s nem kell az igaz papoktól félnie... *Hugó arcába nézve*. Értsd meg: én szeretem Henriket, nemcsak mint királyt, s barátnőnk, Ágnes császárnő fiát, kinek szívesen lettem volna atyja atyja helyett. Több türelemmel nem kérlelt még fölöttes alattast - nagy dolgokra akartam megnyerni szívét, mint a török elleni háború s az egész kereszténység védelme, hogy a napról napra élt élet léhaságai-ból kiemeljem. S ha most legátusaim által meg is mutattattam neki a pálcát, mely a nagy királyt éppúgy eléri, mint akárkit, a megbánás és bocsánat útját szelíd, könnyörgő szavakkal még mindig nyitva hagytam neki. *Ebben a pillanatban kicsattan a szélesebb ajtó, s belép a kancellár.*

PÉTER KANCELLÁR. Követség Wormsból.

GERGELY *felugrik*. A legátusoktól?

PÉTER. Nem, magától a királytól. *A szobában levők összenéznek, csend.*

GERGELY. Beszéltél velük?

PÉTER. Fukaron bánnak a szóval. Levelet hoztak, amelyet előttem kell felolvasniuk.

GERGELY. Jól van bejöhetnek. *A kisajtóban feltűnik Ottó, a pápa egy pillanatra visszatartja Pétert.* Megtaláltad a Rongyosokat?

OTTÓ. Itt várnak mögöttem. *A jelenlevőkre néz.*

GERGELY *int Péternek, hogy várjon*. Mit hoznak?

OTTÓ. Nagyon bizalmatlanok. Két egyszerű ember; azt hiszik, ellopjuk, amit emlékezetükre bízunk.

GERGELY *ide-oda jártatja szemét, Péter és Ottó közt, aztán a kancellárnak.* A királyi követek várjanak... Úgy illik, hogy a szenvedőket vegyük előre. *Péter kimegy.*

MATILD. Talán tanácsos is. Lehet, hogy egy ügyben futnak...

OTTÓ *betuszkolja a két milánói követet. Egy mesteremberféle s egy rongyos kolduló barát. A cellában megrökönyödve néznek szét, néma tanácskozásban, hogy Hugó vagy Gergely-e a pápa. Ottó nyomja oda őket a pápához, aki előtt aztán térdre esnek.*

GERGELY *szelíden.* Ti vagytok, akik Milánóból jöttetek?

A BARÁT. Krisztus és Szent Péter szegényeitől.

GERGELY. Mit üzennek a szegények Szent Péternek?

A MESTEREMBER. Elsőbben is engedelmed kéri a jó Winifred lovag, hogy bennünket, tudatlanokat küldött csak eléd, de éjidőn nemigen akadt kit felültetni, s nekem vannak a legjobb lovaim a kintiek közt. Amikor a püspökök felgyújtották a várost, kilencszer jártam meg az utat a tűz körül...

A BARÁT *meglöki.* Most nem a tűzről van szó, Bonitho mester.

A MESTEREMBER. Szóval ne végy bennünket igazi követnek, amelyet országurak járatnak maguk közt, hanem két szegény flótásnak, akik vasárnap éjtől mostanig rázatták le maguk ide egy szekéren.

GERGELY. Ne szégyelljétek magatok előttem. Mi a foglalkozásod?

MESTEREMBER. Kocsigyártó vagyok.

GERGELY. Az én apám ács volt.

MESTEREMBER. Szép, hogy elismeri őt Szentséged, nem úgy, mint a sok fattyúból lett püspök, aki a keze hátát is sajnálja az ember csókjától.

GERGELY. Nagy baj lehet Milánóban, hogy lovaidd így megzavartad.

MESTEREMBER. Más sincs ott, amióta a jó Erlembard lovag halott. Ha a sírjánál meg is gyógyul egy-egy szemfájós asszony, ahhoz, hogy az egész Milánót meggyógyítsa, még a himnuszíró Szent Ambrus sírja is kevés. Ez a Winifred, aki helyette felkarolt bennünket, jó lélek, de közel sem tudja az urakat úgy megzabolázni. Én magam is kinn voltam, amikor szegény Erlembard püspököt a várában megostromolta. Hányják is nekünk. Ha a piacon egy átmenő nemest az ember meg talál lökni: mindjárt az olajat emlegeti. Tetszel tudni, hogy szegény Erlembard nagycsütörtökön kiöntötte az olajat, amit az a cudar Dionysius szentelt be...

BARÁT. Nem az olajért jöttünk, Bonitho mester.

GERGELY *a barátához.* Gondolom, hogy nagyobb híretek van.

BARÁT. Wormsból érkeztek kereskedők, azok beszéltek... *elakad.*

MESTER. Velencések, tudod, akik selymet és bársonyt meg fűszereket visznek fel a szoroson Németországba.

MATILD *a barátához, szelíden.* Azt mondd, hogy mit beszéltek a kereskedők.

BARÁT. Hozzáfogni is nehéz ekkora dologhoz.

MESTER. Úgy volt, hogy a király, Henrik, tanácsot hívott Wormsba. Rengeteg püspök meg tartományúr gyűlt oda. A kereskedők is ennek a hírére hajóztak följebb a Rajnán, mert eredetileg nem akartak olyan messze menni. Tetszik tudni, milyen az ilyen kalmár: ahol egy tehetősebb erszényt megszagol, ott teregeti a portékáját.

GERGELY *a barátához*. S mit hallottak a kereskedők Wormsban?

BARÁT. Uram, megfertőzőm a számat.

MESTER. Dehogyan fertőződ. A szánkkal csak azt mondjuk ki, amit a fülünkbe betöltöttek. Ő szabádít meg az undokságtól... Szóval: Az egész Worms nagyon föl volt ellened, s csak a régi neveden emlegettek. *Megdöbbent csönd.*

HUGÓ. Hogy érted ezt?

MESTER. Hát úgy, hogy nem Gergely meg pápa, hanem csak Hildebrand barát. Ez az egyház-fertőző Hildebrand, ez az ördögteremtő Hildebrand. Volt, aki Hildebrandus helyett Prandellust mondott, az állítólag valami ördögnév.

MATILD *a barátához*. S ki bátorította fel őket erre?

MESTER. No, gondolhatod, hogy az a szegény burkus nép nem magától kezd ilyet kiáltozni.

BARÁT. Állítólag a király által tartott zsinat mondta ki szentséged letételét. *Az előbbinél is dermedtebb csend.*

HUGÓ. Ez lehetetlen. Ilyen merényletre nem kaphatott Henrik egyházfőket.

MESTER. Mi csak úgy mondjuk, ahogy magunk hallottuk a velencésektől. A szomszédban, a „Három libá”-nál szoktak megszállni, s vacsora után a látott-hallott dolgokkal szeretnek dicsekedni. No, Bonitho, mondják, letették a pápátokat, kisült, hogy nem jól volt választva, s a canossai grófnő az ágyasa.

BARÁT *meglöki a mestert, aki maga is zavartan pillant a hátrahőkölt Matildra*.

MESTER. Engedelmet, ha éppen nagyságod... Mi, hívó emberek tudjuk, hogy a Boldogságosnak is voltak rágalmozói.

HUGÓ. Üres pletyka lesz, amilyet ez a kalmár nép úgy hurcol országról országra, mint légy a piszkot. Henrik nem kockáztat ekkorát. Elég baja van a szászokkal. Egy ilyen lépés fél Németországból szászokat csinálhat.

BARÁT. Levelet nem hoztunk, uram, nehogy az úton megmottozzanak. Tudod, hogy egy-kettőre karóba húzzák a szegényt... De Winifred lovag jól számba rágta, hogy van valami a dologban, látni a püspökök készülletéből.

MESTER. Estéről reggelre az egész úri rend fölindult, s úgy jártak az utcán, mint akinek külön húsvétot csinált az Isten. A magunkfajta munkásember pedig csak sunyít, mint a megszorított kutya.

HUGÓ *a hallgatagon és sötétben ülő pápához*. Bocsásd be, könyörgök, a követeket, hogy elmúljék rólunk a bizonytalanság.

A pápa tétován föláll. Ebben a pillanatban a császárné lép be fátyolban az oldalbejárón. Mindenki meghökkenve fordul felé.

MATILD. A császárnő!

GERGELY *elébe siet*. Úgy tudtam, beteg vagy, leányom. Szent Marcella zárdájából, ahová az este elűzentem, sínylődőnek mondtak.

ÁGNES. Ágyban fekvő voltam ma reggelig. De egy új betegség kidobott ágyamból... Hiszen tudjátok, hogy a csendes beteg fekszik, a rémlátó fut.

MATILD *széket tol alá.* Ül le, Ágnes, alig tartod magad.

ÁGNES *elhárítja.* Hagyd, úgyis a térdeimre lesz mindjárt szükség.

GERGELY *csendesesen az idős nő karjára teszi a kezét.* Wormsból kaptál hírt?

ÁGNES *felsikolt.* A követek megelőztek. Azért hurcoltam ide lázamat, hogy előbb hullhassak eléd, mint a levél.

GERGELY. A követek kinn várnak, s a levél náluk van még.

ÁGNES *a Rongyosok követeire néz.* S ezek az emberek?

GERGELY *a követekhez.* Testvéreim, várjátok be Ottó barátot a szállásotokon. Az egyház hálás lesz lovaiddnak, Bonitho mester. *A két ember nagy térdhajtás közt kioson.*

GERGELY *a császárnőhöz.* A fiad üzent?

ÁGNES. Nem. Fruttuáriából, gyámolt kolostoromból érkezett futár. Ó, ígérd meg, uram, hogy nem teszel semmit, amíg én Henrik térdein nem csüggtém, mint most a tiedén. *Mindenki megrendülten hallgatja a császárnő zokogását.*

HUGÓ. Igaz tehát, hogy a német püspökök Wormsban ítéletet mertek hozni a pápa ellen?

ÁGNES. A rossz tanácsadók beszéltek rá fiamat... Túl kemény levelet küldtél rá a legátusokkal. Ő föllobbant ellenük, s lakat alá rakta. Ez a bambergi Liutprand, Fehér Hugó, Wibert s a többi kiátkozott...

GERGELY. S ki merte azt állítani, hogy választásom az egyházjog ellen volt...

ÁGNES. Tulajdon teremtményed: Wibert, kinek háromszor bocsátottál meg, míg az érseki székből kivetted. Ő gyűjtotta fel az embereket bolond meséivel. Elhitette velük, hogy a római nemesség a király üzenetére biztosan börtönre vet, s választásod törvény ellen, a megszabott időn belül, pénzzel és fegyverrel történt.

GERGELY. Simóniában én? Aki három pápaválasztáson toltam el a tiarát, s csak zokogva engedtem most is a tömegnek. Hát elvállalhattam mindezt másból, mint végszükségből, s a gyengét óriás szerepre rázó Isten kényszeréből?

MATILD *a császárnőhöz sértetten.* S igaz az is, amit ezek az emberek velem kapcsolatban mondtak? Lehetséges, hogy rokonom, Henrik király, udvara s az ország főpapjai előtt...

ÁGNES *könyörgőn megöleli.* Ne a fiamat, Matild. A tulajdon férjed is ott volt, s tiltakozás helyett lábbal dorombolt, hogy maga jön le Rómába, haddal, érted.

MATILD *kitörve.* Várom őt. Ó, a púpos Lothár. Milyen igazam volt, hogy elhagyva őt, az Alpokat vetettem ágyaink közé, s a rövid idő alatt, mit vele éltem, lelkem szűzebb maradt tőle, mint amilyen szűz férfitől leány lehet... Ha csak egyetlen vércsepp vagy gondolat enged bennem neki, a firenzei szajháktól tanulhatnék most önérzetet.

HUGÓ *megfogja a karját.* Ne magadra gondolj. Az egyházanya nagyobbat szenved nálad.

GERGELY *Ottóhoz.* A követeket.

ÁGNES *az ajtó és Ottó közé áll.* Még ma a királyhoz utazom. Csak egy hét haladékot, a követeket addig...

GERGELY *fölemeli a császárnőt.* Ne szégyeníts meg azzal, hogy Szent Henrik császár özvegyét pirongatnom kelljen. Tudod, hogy e percben nem én cselekszem, hanem az apostol.

A két követ Péter kancellárral belép.

GERGELY *hosszasan végignézi őket.* Trieri Udo, kinek tavaly bocsátottam meg, s te Roland, a lombard püspökökről hozzáragadt bogáncs.

AZ EGYIK KÖVET. Henrik, a király követei vagyunk. Egy levelet kell előtted felolvasnunk. *Kihúzza a papírgöngyöleget.*

GERGELY *int.* Ne törd föl. Amit ilyen követek hoznak, közönség elé kívánczozik. Rég felelgetünk egymásnak uratokkal, ideje, hogy most Róma és az egész világ hallja az üzenetet s adandó válaszom.

KÖVET. Helyesebb volna, ha előbb magad hallanád.

GERGELY. Holnap, az első zsinati napon kell az egybegyűlt atyák és a római nép előtt felolvasnotok. Addig ne merjétek elhagyni szállástokat. *A két követ főhajtás nélkül kihátrál.*

PÉTER. Ha az van a levelükben, amit gondolok, talán okosabb lenne őket mégis itt...

OTTÓ. Én tűzbe teszem a kezem Rómáért. Ha a pápa nem fedezi, fel fogják koncolni őket.

GERGELY. A király a rómaiak pártosságában bízott. Én megnyitom neki Róma fülét.

ÁGNES. Tekintsd a sokat szenvedő anyát, s mondd meg, mit készülsz tenni ellene.

GERGELY. Amit nem tennem Róma és az apostol méltóságával összeegyeztethetetlen.

HUGÓ *habozva.* A legnagyobb fenytékre gondolsz? Nem volt példa, hogy a római királyt, s majdan császárt is...

GERGELY. Megkötöm őt az átok kötelékével, s eloldok minden esküt, mellyel neki fejedelem, jobbágy vagy város tartozik. Legyen Krisztus teste s a keresztények társasága elzárva tőle.

ÁGNES *fölsikolt.* Istenem, a fiam. Ezért cseréltem fátyolra a koronát, ennyit értek az Isten előtt az én átimádkozott éjszakáim.

HUGÓ *a császárnőhöz.* Az ítélet, császárnő, kemény, de nem lehet tagadni, jogos.

ÁGNES. Tudom, tudom. *Zokog.*

MATILD. S a bűnbánat minden keresztény előtt nyitva van.

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

Folyosórészlet a pápa szobája előtt a canossai várban. A vár szűk, komor, nyoma sincs benne a romantikus Canossa-festmények tágas pompájának. A hátulsó színen baloldalt keskeny lépcső az udvarról; a lépcsőből csak az alacsony, embermagas nyílás, néhány magas fok s a hirtelen leeső bolthajtás látszik. A szintér bal oldala, a várudvarra néző máriaüveges csarnok mélyebb, mint a szintér többi része, de így is csak két mord pilléres román ablak fér el rajta. Idább a szintér egész keskeny; szemben közepén két kis benyíló, a bal oldali a kancellár, a jobb oldali a pápa szobája. A szín jobb felén hátra egy folyosó ugrik be: torkolatán túl rögtön a toronyba vivő, egész szűk lépcső töri meg, mely a néző belátását is elzárja. A lépcsőt meg lehet kerülni, a vár mélyéből jövők itt bukkannak a színre. A jobb oldali kopár falon a Tosz-kán ház címere: előtte egy kis asztal iratokkal. A mennyezet nyers, gerendás. A felvonás elején a színpad félig világos; a két román ablakon halvány pászmákban esik be a hófelhős reggel.

Donizo, Matild várnagya s Ottó, azóta ostiai püspök, az udvar felől jönnek. Ottó püspökön hatalmas úti köpönyeg, melyből most kezdi kifejteni magát.

DONIZO. Példátlan hideg, püspök úr. A hegyek közt tutulhattak a farkasok.

OTTÓ. A hegyek közt? A Pó jegén szánkáztak utánunk.

DONIZO. Igaz hát, hogy a Pó is befagyott.

OTTÓ. Úgy járnak rajt a szekerek, mint az országúton.

DONIZO. Baj, baj... A nővéremnek Fiesolében biztosan elfagytak a citromfái.

OTTÓ. Még a szőlő is, várnagy úr.

DONIZO. Nem lehet öröm ökörbőrön csúszni le a Monte Cenisről.

OTTÓ. Ki csúszott le ökörbőrön a Cenisről?

DONIZO. A királyné.

OTTÓ. Melyik királyné?

DONIZO. Berta, a Henrik felesége... Nem hallottál róla?

OTTÓ. Ökörbőrön? S a király?

DONIZO. Őt is lehozták valahogy, Isten dicsőségére.

OTTÓ *hökkent csönd után.* Ez nem jó újság, várnagy úr.

DONIZO. Azt hittem, tudod. Ha Reggión átjöttél, ott kellett találnod a többi átok alá zárttal.

OTTÓ. Kerültem a városokat. A lombardok minden püspököt befognak, aki az Alpok és Róma közé teszi a lábát. Udo érsek Henrik üzenetével jött, s mégis ülnie kellett náluk.

DONIZO. Azt teszik csak, amit a te fejedelmeid a penitenciásokkal a szorosokban. De aki ügyes, mint te és Henrik, átjön a grófon és lombardon.

OTTÓ. Szóval megkerülte az átjárókat. Verona fölött, amerre jöttem, minden úton a bajor Werf emberei cirkáltak.

DONIZO. A Rajnától elébb Burgundba ugrott, rokonához, onnan meg az anyósa hozta át a hegyeken.

OTTÓ. A turini grófnő?

DONIZO. Ó... Most különben itt ül nálunk. A szolgálai azt mondják, őt püspökséget kapott a veje átszállításáért.

OTTÓ. Ezért nem érkezett meg hát a szentatya Mantuába. Egy hét előtt, amikor eljöttem, még csak találgatták: egyik szerint a hideg fektette ágyba, másik arról tudott, hogy a lombard püspökök mentek rá csapattal; volt, aki a királyról mesélt; de ez hangzott a legbadarabbnak...

DONIZO. Ilyen hideg időben az történik meg, ami a legbadarabb. S hogy jöttél éppen Canossába?

OTTÓ. A grófnő birtokán igyekeztem le Firenzébe. Tőled tudtam meg, hogy öszentsége megtakarította utamat az Appenninon által.

DONIZO. Megtakarította volna öszentsége a Pón is, de a szerte lézengő fegyveresek elől csak visszarebbent erre a kőszálra.

OTTÓ. Henrik mit akar? Feloldozást, ugye?

DONIZO *nyersen, mint akit az ilyesmi nem indít meg*. Már kétszer állt a kapunk előtt mezítláb és gyapjúruhában. Visszakéredzik az édes szentegyházba, s mi könnyeinkkel lágyítjuk kedvéért öszentségét.

OTTÓ *ránéz komolyan*. Várnagy úr, ez nagy szerencsétlenség.

DONIZO. Nagyobb szerencsétlenség, ha ing helyett páncélban jön ránk. A lombard püspököknek lett volna kedvük ilyen drága tojásért ekkora kösziklát megmászni.

OTTÓ. Inkább azt tették volna. Hol a pápa?

DONIZO. A tömlöcöket járja.

OTTÓ. Kik vannak a tömlöcökben?

DONIZO. Érsekek, püspökök; egy-két világi bíró is találkozik. Tele van ez a kis galambdúc most vadmadarakkal. Fenn mint vendég minden szobára egy gróf vagy kardinális, a tömlöcökben meg a fél Németország ott koplal egyházfőiben. A szentatya igen szigorú velük, csak este kapnak egy kis vizet, kenyeret. De megéri. Ha feloldozódnak, megint övük az országocskára való dézsma; attól majd kihíznak.

OTTÓ. A király is így okoskodik, mint te.

DONIZO. Van annak esze, uram. A legnagyobb kópé ő, aki imádkozó szülőktől született.

Matild és Adelhaid, Henrik anyósa, a jobb oldali folyosóról jönnek. Adelhaid fut előre, Matild kezét fogva.

ADELHAID. *Donizóhoz*. Itt van már? *Feleletet sem várva, balra az ablakig megy s kipillant.*

DONIZO. Még nincs itt az órája.

ADELHAID. Csakugyan nincs... Remélem, nem lesz makacs, mert mi makacsok voltunk... Ó, Matild, ha Isten is ilyen szigorú lesz hozzánk az utolsó napon.

MATILD. A pápa szereti vődet. Henrik nem szerette önmagát... *Ottó előrelép a kisasztal mellől, ahova félrehúzódott*. Lám, e nagy köpönyegben alig ismertem rá a mi új püspökünkre. Szegény halászok Ostiában, nem sokat látják a püspöküket.

OTTÓ. Az ember, grófnő, azért lesz Róma mellett püspök, hogy a világ végére is jusson legátus.

MATILD *Adelhaidhoz, Ottóra mutatva.* Egyik a mi kedveseink és keveseink közül. Úgy áll ő Gergely mellett, mint Hildebrand állott Sándor és Leó pápák mellett.

ADELHAID *elkottyantja magát.* Turinban azt mondják, Gergely mellett úgy csak asszonyok állnak... *Észbe kap.* A császárnőt hívják Ágnes kardinálisnak.

MATILD *kevélyen.* Nem törődöm vele, kit hogy hívnak. Akkor sem törődtem, amikor férjem, Lotharing Gottfried még élt, s az Alpok választották el ágyainkat.

ADELHAID *hízelgőn.* Ó, persze. Te mindig ilyen voltál, Bertámnak már leánykorodban téged példázta. „Ha te olyan tudnál lenni, mint Matild... De ilyennel a nagy századok is egyszer-kétszer tisztelik meg maguk. Férjedbe azért engedte Isten a tört a legilletlenebb módon és helyen beleszaladni, hogy az egyház a te özvegységedben nyerjen oszlopot... *Ottóhoz.* Püspök úr, együtt-könyörgőkre van szükségünk.

OTTÓ. Attól félek, nem segíthetek, grófnő.

ADELHAID *fölforttyan.* Matild! Hallod, nem segíthet? Kik voltak a szüleid, püspök, hogy úgy beszélsz, mintha minden reggel gyapjúinges császárt vezettek volna a küszöböd elé.

OTTÓ. Apám marne-i Chatillonnak volt ura, s bátyám a francia király istállómestere. Én azonban az Isten cselédje vagyok.

ADELHAID. S mint ilyen: gőgös, megátalkodott, kemény? Megértem, ha a gyertyaöntők fiai barátruhába bújva Isten nevét emelik botul, mint Erlembard Rongyosai mindenki ellen, aki apjuknál jobb gúnyát hord. De te, francia főnemes?

MATILD. A Rongyosok a mi barátaink, Adelhaid. Nem szolgálsz a visszafogadásért könyörgő vődnek, rokonunknak, ha bántod őket... *Ottóhoz.* A német fejedelmektől jössz?

OTTÓ. Igen. Gergely pápa német főmegbízottja mellett ültem Triburban, ahol a királyt bűnbánatra kényszerítették.

MATILD. S most itt van. Egymás fertőzésétől is rettegő püspökök jöttek előtte, magános, vezeklő úton, s ő maga kétszer sírt már kapunk előtt, kiátkozott tanácsosai közt. Nincs esztendeje még, hogy levelét az arcátlan követek a Rómában zsinatozó egyházfők előtt a pápa szemébe olvasták, s az összeszaggatástól őket csak a testével fedező Gergely mentette meg. Azóta megismerte Henrik az átok erejét.

OTTÓ *jelentősen.* Nem úgy, mint kellene.

ADELHAID *idegesen.* Jaj neked, püspök, ha a pápa és a király közé állsz.

MATILD. Ne fenyegetőzz, Adelhaid. Gyerünk fel inkább, mint tegnap, a toronyba, ahonnan Reggióig belátni az utat. *Ottóhoz, indulóban.* Tudsz valamit a király ellen?

OTTÓ. Majd őszentségének... *A várnagyhoz.* Köpönyegemen víz lett a dara. Nem tudsz egy zugot, várnagy úr, ahol tűz lobog?

DONIZO. Grófunk több van, mint ágyunk. Hacsak a kancellár el nem fogad.

MATILD. Vezesd csak hozzá, Donizo. Mi meg, Adelhaid, gyerünk. *A két nő, kézen fogva, a toronylépcsőn fut fölfelé.*

DONIZO *belöki a kancellár ajtaját, s előreengedi Ottót.* Ez az... A kancellár a clunyi apáttal jár; ők tárgyalnak a két fal közt, a Henrik embereivel... A tűz bizony pislog csak, de fát találsz mellette... A lábad szárítsd először; az ember a hűlést a sarka felől kapja, a gutát az orrából... *Kijön s még beszél az ajtón.* Tudod, uram, én sem bánnám, ha ez az Adelhaid nem kapná meg az öt püspökséget... Tőlem akár minden reggel idejöhet e pernahajder király... az én szívem elbírja. *Észreveszi a pápát, az apátot és Pétert a bal*

oldali lépcsőbolt alatt; becsapja az ajtót, s a lépcső felé sűrű laudeturokat hányva, a jobb oldali folyosóig szurkol, s gyorsan eltűnik.

GERGELY. Egy napot csak böjtöljenek és imádkozzanak.

HUGÓ. Nem fiatal emberek már, a fáradság a hegyeken át, tömlőc és koplalás nélkül is megtörte őket. Kíméld a lángot, amelyből természetből is fogyóban az olaj.

GERGELY. Az örök élet nem lesz oly kegyelmes hozzájuk, hogy az én kezemben lobbantsa el őket, ahol kövér étel és ital s a napot betöltő imádság Isten és Szent Péter elárulására nem fűtheti őket.

HUGÓ. Siegfried, a mainzi, nagyon törődött.

GERGELY. Nem először jött át az Alpokon. Márton-napkor múlt egy éve, oldottam őt fel, s januárban Wormsban már Henrik kitaszított tanácsosaival találta őt a legátus. Gyógyíthatatlan húségtörők, szentségárulók, paráznák, ha az átok elveszi körülöttük a levegőt, lábuk előtt hozzák az orruk trónszékükhöz; de mihelyt az egyház bocsánatából fejek lehetnek megint, holott lábuknak is botlók volnának, azt nézik, hogy lökhetnék le gyep-lőnket magukról. Hallottad ezt a Wernert? A nyárssal mentegeti magát, amit Wormsban, tévesztő másolók módjára a tulajdon aláírása alá tett, jelezve, hogy nem érvényes.

HUGÓ. Ember.

GERGELY. A vértanúknak el kell fordítaniuk arcukat a világról, ahol a vérükkel fölállított egyház már püspököket is csak fegyverrel s átokkal képes törvényre szorítani. Amíg Henrik császár, ennek a mostani úgynevezett királynak apja élt, legalább kétfelől szorultak. Akinek az egyház ölen szűk volt, a hatalom szoros markába futott. A te keresztfiad az Alpokon innen s túl minden latorságnak cinkosa s felbujtója lett.

HUGÓ. El van határozva, hogy életet cseréljen. Tegnap s tegnapelőtt mezítláb állt a jégen, király létére.

GERGELY. S Szent Péter olyan együgyű legyen, mint a mesebeli kölyökkecske, aki az elváltoztatott hangú farkast is beengedi, ha fehér szőrt teker benyújtott lábára?

HUGÓ. A szívek töredelmébe csak Isten lát bele. Nekünk, a száj töredelmével kell beérnünk.

GERGELY *hevesen*. Szóval a pápát minden lator megfoghatja a bűnbánat kényszerével, csak egy gyapjúingbe s talpa hidegébe kerül... *Péterhez*. Mit végeztél az embereivel?

PÉTER. Megígéri, hogy a tőled nyert határidőn belül a német fejedelmek vádjaival szemben bíraskodásodnak aláveti magát.

GERGELY. S a kíséret?

PÉTER. Ő maga állít kíséretet melléd, s ha a németországi tanácskozás akármelyiktek gondja miatt késést szenvedne, az idő őt kötelezettsége alól fel nem oldja...

Gergely. Írásba vetted ezt?

PÉTER. Eskü formájába... *Az asztalról egy iratot nyújt át Gergelynek.*

GERGELY. És Milánó? Vállalja-e teremtményének, a Rongyosainkat sanyargató Tébaldnak az elűzetését? S hogy többé nem ad, mint lóra lovast, a szegény népre püspököket választás és Szent Péter engedélye nélkül?

PÉTER. A lombárdokat jobb kihagynunk, az ő megátalkodottságuk a király esküje meg nem köti.

GERGELY. Henriket sem a magáé... Öt nap múlva, Mária megtisztulása ünnepén Augsburgban kellett volna lennem; s egy fejeivel felém forduló birodalom előtt ítélnem. Az méltó lett volna Szent Péterhez. Itt csak nevetséget aratok, hogy vén létemre egy alakos fiú is megejt.

HUGÓ. Jobb megejteni, mint megejteni... Magad kívántad, hogy a Szentlélek Henrik szívét töredelemre bírja.

GERGELY. A Szentlélek, de nem a föllázadt százszok.

HUGÓ. Én magam sem sajnáltam a királyhoz föl a Rajnán az utat, s csak téged tolmácsoltalak, amikor arra bátorítottam, kérje feloldozásod. Most, hogy átkod a pártos németek közt a remélnél nagyobb táborot támasztott ellene, helyes-e szorultságát kihasználni, s amit előbb általam az ő bűnbánatának ígértünk, fellázadt grófjai közül a svábnak vagy a szásznak adni. Nem éri-e el még e király, aki Triburban katonái közt állván nagyjainak megkövetésedre tett ígéretet, e nagyokat, akik csak azért nem taszították le őt, mert egymástól sajnálták a királyságot? Az átok elvégezte a maga művét a világban, s a kereszténység elégtétellel hallja majd, hogy aki az egyház kulcsát őrzi, a leghatalmasabb királyt is könnyező zörgetővé teheti az átok kulcsfordulásával.

PÉTER. Körül Európában a régi világhoz a kereszténységgel hozzáragasztott népek, a századunkban fölmagzott brit, dán, lengyel s magyar királyok, e várudvartól fogják megtanulni, kinek a keze után nyúljanak a művelt világ pereméről.

HUGÓ. Mi, akik az ígének, s nem magunknak akarjuk a világot alávetni, ennél nagyobb elégtételt Istentől bűn nélkül nem követelhetünk.

GERGELY. A mondataid erősebbek nálam, Cluny, de a jövőt az én szorongásom érzi jobban. *Fölveszi az asztalról az írást, nézi.*

OTTÓ *a kancellár szobájából jön, most már köpeny nélkül. Amikor kilép, Péter áll hozzá legközelebb; azt is szólítja meg.* Betörtem a szobádba, kancellár testvér. Az Alpok hidegét kapod mára hálótársul. *Észreveszi a pápát.* Atyám, azt mondják, a kizárt püspököket leckéztetted.

GERGELY *megöleli a kézcsókra térdeplőt.* Engem leckéztet Cluny, a közanya... Isten hozott, fiam. A világban olyan kevés a buzgalom, hogy ami megmaradt, mint jó sólymot, agyon kell hajszoznunk... Magad jöttél?

OTTÓ. Néhány veronai fegyveressel. Bujkálni kevés jobban tud.

GERGELY *szemrehányón.* Úgy látszik, a fejedelmek is ezt tartják odaát.

OTTÓ. A fejedelmek hódolatuk küldik az apostolnak.

GERGELY. A hódolat még nem kíséret. Ők lássák, mit mulasztottak. Én nem néztem korom, sem a sokféle nyilallást, köszvényt, csúzt, csontjaim lármás vendégeit, egyedül a dátumot, melyen Máriával Germániának is tisztulni kellett volna közbajától. Nem ismertél volna rá ez útra, melyet a hegyekbe a deres Tiberis tör magának; a beszorított vadaktól kellett a grófnő nyilasainak előttünk megtisztítani. - De hiába volt kész a sajgó testű, hogy inkább vérét folyassa el, semhogy az odaát várakozók késedelmesnek tartsanak. Németország rest volt kocsit küldeni doktoráért. Hol maradtak, akiknek a síkságon át kellett volna vinniük? Modenában három nap vártam rájuk, míg Henrik az ő fölkörmözött bűnbánatával ide nem szorított.

OTTÓ. A kemény évszak megállította a hírt; az emberek azt hitték, az idő is a tűzhöz húzó-dott, mint ők, fagyott sarkát melengetni. Senki sem tudta, elindultál-e. Amikorra Veronából kiszálltunk volna érted, egész Lombardia fegyverrel volt teli, s a bosszús

püspökök palánkjai alatt senki sem mert érted az Isten s a világ előtt felelni, amíg a helyzet meg nem tisztul.

GERGELY. Itt hagyatok Henrik és az Appenninek közt. Ha Péternek legalább egy hű lánya s ez a köszál, nincsenek: még egy kaput sem találok, melyen a bűnbánó királyt beereszthetem... Ha nem volnék Szent Péter helytartója, egy öreg, ide-oda hányt embernek tarthatnám magam, aki mint a vásárosok, védnőkökre szorul, s rablóktól fél. De Németország lássa: ma meg kell nyitnom előtte a kaput.

OTTÓ. Azt a kereszténységnek kellene megfizetnie.

HUGÓ. Vigyázz, testvérünk. A király bűnbánatot és igazságot ígér, s kíséretet a hegyeken át.

OTTÓ. Németország pedig a pápát várja, hogy ő, aki a hűség köteleit átkával eloldotta, s az alattvalót a királytól eltiltotta, ítéletével most Krisztus helyett forrassza össze, amit széttagolt. Németországnak nem kell Henrik.

HUGÓ. Ha az egyház visszaveszi, az ország nem pörölhet Henrik és Ágnes fiával.

OTTÓ. Azért nem szabad az egyháznak visszavennie.

PÉTER. Vigyázz, testvérünk. A király ma még gyapjúingben jön, de ha akarja, lesz neki e köszál ellen fegyverese is.

GERGELY *fölgyúlva*. Én nem bánom. Ezerszer inkább páncélosan. *Ottóhoz*. Mondd, fiam...

OTTÓ. A németeknek olyan király kell, aki nem ugrik, mint ez, Róma és az Alpok közé, bandita püspökökkel és képmutató bűnbánattal állni el Szent Péter útját a hegyen túli népek felé. Az új keresztény királynak biztos országutat kell csinálnia alázatából, melyen ez együgyű lélek és Szent Péter szabadon kereshetik egymást.

HUGÓ *megbotránkozva*. Új király? Az egyház szerelme pártütők barátjává ne legyen.

OTTÓ. Bocsáss meg, atyám, ha én figyelmeztetlek, Cluny unokája a családfőt! Nemcsak Milánónak vannak Rongyosai... A szegénység, kinek e föld nemcsak a tanítás, de kényszerűség szerint is siralomvilág, melyből megváltást csak a halál küszöbe ígér, egész Németországban, de különösen a sváb vidéken, az új reformált apátságokra néz, s a Clunyból kiszakadt szerzetesség körül gyermetegmód, mint Erlembard Rongyosai, családja körében, földjén, iparában, maga is szerzetesként készül a jobb világra. Az új Hirsau körül egyszerű falvakat láttam, annyi hű kereszténnyel, amennyi a ma élő világ minden püspöke nem ad ki halála óráján. Hagyhatjuk-e, hogy Henrik ezekre is bitorló Tébaldokat ültessen, s egy ember miatt a Pataria szenvedéseit tanulja meg a nagy lelkét hitébe vető Németország.

GERGELY. Hallod ezt, Cluny?

OTTÓ. A sváb gróf s mások türelmesek a mi testvéreink iránt. Maguk is társaságba álltak össze, s Szent Péter barátainak nevezik magukat. Mint a lovagok, akik hazából a Pireneusokon át a mórok ellen szállnak, ők is örömet kötnek a kereszténységért fegyvert, mihelyt az egymás ellen bősztító álkirályt átkod egészen eltaposta.

HUGÓ. Taposni akarsz hát, s nem igazságot tenni.

OTTÓ. A Szentföld Henriktől sosem remélhet. Előbb hányja ő ki a goslari alvókat sírjukból, mint hogy Krisztus sírjának legyen lovagja.

GERGELY. Igaz, igaz. Nemhiába adta országod a legméltóságosabb templomokat s a legszilajabb levontétet. *Megöleli Ottót*. Hadd fogjak tüzet tőled, ez a kétnapos sírás egészen eláztatott. *Clunyhez*. Azt üzenem keresztfiadnak, hogy Augsburgban vagy másutt, ahol

a vádtevő német nagyok... *Nem folytathatja tovább, Adelhaid és Matild izgatottan jönnek a toronyból.*

ADELHAID *sikoltva.* Jönnek... Itt az egész csapat, mint tegnap s tegnapelőtt. A szél sem riasztotta el a királyt. *Az ablakhoz fut.* A többi bűnbánó közt jön a szembefűtt darában. Itália elfelejt a szokatlan évszakon csodálkozni; ez a szilvakék király tútesz mindenén, ami meglepőt évszakok teremthetnek. *Matild az ablakhoz áll, s zokogni kezd.*

HUGÓ. Csakugyan itt van; középutt a töredelmesek; oldalt s mögöttük, távolabb a kiátkozottaktól, a prémbe burkolt közvetítők.

OTTÓ *maga is az ablakhoz lép, s kissé megrendülten visszahőköl.* A királyné is ott van ura mellett. Gondolod, hogy így jó Reggiótól?

MATILD. Amennyire a toronyból ellátni, ugyanígy hozta őket kiátkozott csapatjukban a hómező.

OTTÓ. Megfogyott Tribur óta; ott még ruganyosan állt a fejedelmek előtt, mint egy játékot és ragadozást egyaránt tudó párduckölyök... Most nemcsak a haja ősz a dértől, az arca is öreg.

ADELHAID *felsikolt.* Jézusom, Berta. A királyné majdnem elbukott... Szegény leányom, lettél volna inkább valamely földetlen lovag felesége, mint a nagy és szent Henrik császár fiáé.

HUGÓ. Belül értek a falon. Itt a kapu és a külső falak közt kissé védettebb a tér, a szél átengedi őket a hidegnek.

ADELHAID. Tegnap egy óránál többet álltak így... Most megverte a kaput. *A pápát fogja.* Gyere, uram és nézd...

OTTÓ *elállja útját.* Ne tedd nehezebbé az atyának, amire őt nem kemény szív vagy napi sérelem, hanem a kereszténység üdve kényszeríti szíve ellen.

DONIZO *az udvar felől.* A király itt van és zörget, grófnő.

MATILD. Ne hozzám szólj, enyém csak a kapu, a nyitás a pápáé.

GERGELY. Ha a kapu győzi a zörgetést, az aggastyánnak is győznie kell.

DONIZO. A kaput vaspántokban két óriási szálfa tartja; de a várban időző vendégek minden ablakot megszálltak már, s el vannak szánva rá, hogy kétszer annyit zokogjanak, mint tegnap... Mind téged kérdez, merre vagy.

GERGELY. Egyet se engedj ide. Nem tűröm, hogy Szent Péter elhatározását egy sírásra és panaszra érzékeny aggastyán fülén ostromolják. Matild, parancsold meg, hogy az alabárdosok...

MATILD. Eredj, Donizo, s kérd őket, ne tolakodjanak a lelkiismeret és gazdája közé. *Hogy Donizo elment.* De tiltsd meg nekem is, atyám, hogy ostromoljalak, mert szívem el van szánva rá, hogy egy második Henrik gyanánt sírjon és dörömbölgjön elhatározásodon. *Odavonja a pápát az ablakhoz.* Látnod kell őt, és nem szabad emlékezetedben lakó botlásait és vásottságát nézned, amíg ő töredelmében könnyezik.

ADELHAID. Öklével veri az ajtót, s fagyott borostájára hullanak könnyei.

HUGÓ. Fél Európa látja őt. A szemközti folyosón Canossa vendégei: köztük Welf, a bajor, s lenn a zárandokok mögött érdemes urak: egy Vecelli kancellár.

PÉTER. Az emberiség emlékezetében ez a kép valóban benn marad.

MATILD. Nézd keskeny lábát, mely nem ismert eddig, csak lovagsarut, szederjes sebekkel kéri a bebocsátást.

GERGELY. Asszony vagy. Sebes tag s az elemek kínozza bőr előbb bír részvétre, mint a heg után sóvárgó lélek, s a sarkantyús Istentől agyonsebzett felelősség... Én nem fádom, és nem égek talán úgy, mint abban a szederjes lábban a frank királyi vér? Öreg testem nem cserélné el a kívülről tépő szeleket ezzel a belülről égő hanggal, mely tiltja, amire hajlanék? Hát azt gondolod, nem látom én is, akit ti, s azt is, kit ti e fiú mögött hiába kerestek: a császári koronát fátyollal cserélő anyát.

MATILD *kap rajta*. Barátnőnk, Ágnes császárnő szemével...

GERGELY. Ő és minden anyák és minden angyalok szemével... Magamon érzem mindnyájuk tekintetét. De aki ennyi ideig hordta az egyház gondját... Hiszen már az ötödik pápa vagyok én magam, ki alatt ez a nagy, Ágnesnél is szerencsétlenebb anya, az egyház, gyengeségemre bízta világtalan útját, s nekem, ki tengeren túli zarándok szerettem volna lenni, vagy Isten csendjében hangtalan barát, rablókkal, vadállatokkal és hamis vezetőkkel kell gyűlölködnöm török, vermek és cselek közt, minőket vásáros zsidó vagy katona nem talál... Én tudom már, mi után mi jön. A hosszú gyakorlat a szentek jóstehetségét másolja bennem, s mint égaljából gazda az időt, e bűnbánó királyból is véres történelmet jövendő előérzetem... Matild, lányom, ki annyszor mérlegeltem velem egy-egy vérrokonokat törvény ellen kötő nász vagy a vad Csehországban a szegény barátoktól elragadt birtok kicsiny ügyét, hiheted-e, hogy e legnagyobb...

MATILD. Ha szabad a tanítványnak tanítania, atyám, van egy határ, ahol a mérleg elveszti jogát, s az embernek csak az égiek mutatóujját szabad keresnie. Mit mérlegeled te: mit hogy jobb csinálnod, Augsburgban mit nyerhetsz s Canossán mit veszthetsz el, mikor az átkodat magáévá tevő Isten, mint a nyulat a hajtó, a királyt kegyelmed nyila elé téríti. Az ujj, mely e síró, kapud verő rokonban most megbocsátást követel, mint bogarat százszor elnyomhat, mielőtt a német fejedelmek közé érsz, kiktől mérlegelésed az egyháznak több hasznót remél. S még ha valóban annyi álnokság bújik is meg ennyi forró könny mögött, amennyit én asszony, rokon s keresztény, el nem képzelhetek, lehet-e gyanakvásod a bíró, ahol ily rendkívüli jelenésben Isten mutatja meg felemelt kezét.

GERGELY *mellét veri*. Az Isten ujjá itt van; s titeket az Antikrisztus vesz meg látványosságával. Értsd meg, én szeretem Henriket...

ADELHAID *ráveti magát*. Őt nézd akkor, atyám.

PÉTER *az ablaknál*. Valóban hihetetlen, hogy álnokság így tudjon töredelmet játszani.

MATILD. Bízunk benne. A gonoszság végre is a gonosznak legnagyobb baj.

GERGELY. Én tanítsam nektek, megszáradt pap, az ember színváltó gyengeségét? Ma zokog, mert kicsípte arcát a hideg... *Körülnéz a rosszalló hallgatók közt*. Te szólj, Ottó, add akaratom alá a karod, mintha béna apádat támogatnád.

OTTÓ *csendesén*. A király megkaphatja a föloldozást, de nem ott, ahol ő veti magát Péter útjába, hanem ahol Péter szólítja maga elé.

GERGELY *levegőért kapkodva*. Igaz. Augsburgba akarok menni. Ha megbánta bűnét, nyisson utat, s próbálja ki az ökörbőröket az Alpok túlfelén is.

HUGÓ. Gondolod, hogy ha Canossa s a belészorult világ még egyszer gyapjúingben látja őt innen visszamenni, e hajlékony, gögös szívben lesz más, mint gyűlölet s bosszúvágy. Nemcsak király, ember is... Odavetheted őt a mellében föllobbanni kész kárhozatnak?

MATILD. Elbocsátotta kiátkozott tanácsosait.

ADELHAID. Szökött kardinálisod, az arcátlan Wibert biztatta fel őt Mainzban is.

PÉTER. Most abbahagyja a zörgetést; tétován néz kíséretére s föl az ablakokra.

ADELHAID. Jaj, ha visszafordul... Engedd meg, hogy kiintsek neki. *Föl akarja tépni az ablakot.*

GERGELY. Vissza onnan... *Ottó és Péter Adelhaidot visszahúzzák.*

ADELHAID. Jaj, jaj, Henrik. *Matild átöleli s vigasztalja.*

HUGÓ *a pápához*. Gondold meg, mit teszel. A világ nem azt fogja mondani, hogy Gergely fülét az egyházanya érdeke tömte be. Pártossággal vádolnak majd, s érzelmedben keresik az okot.

GERGELY. Nem törődöm velük. Énvelem az Isten közvetlen beszélt idáig. Mint ködből a hajósok hangkürtje, úgy hozta hozzám parancsát a lelkemben lakó homály. Ha ezt a hangból való kezet én egyszer eleresztem, csak egy botorkáló öreg gyerek vagyok.

HUGÓ. Vigyázz, nehogy indulatod játsszon meg.

GERGELY. Az indulatom?... Én szeretem Henriket. *Hugó karját sebzetten megragadva.* Te is azt hiszed, hogy a hang, melytől vezetetni akarok, belőlem, s nem túlról jön?...

HUGÓ. Az ember sohasem lehet elég vigyázó az indulattal. Kiüzöd, mint sérelmet, és visszajön, mint hivatás. A legszentebb csatornákon.

GERGELY *megrendülve*. Te ezt gondolod? *Kitör.* De ha ez igaz, akkor én rosszabb vagyok a paráznánál, aminek Tébald s a letett bíborosok festettek Wormsban. Ha én mindent magamból s magamért, Isten beleegyezése nélkül...

DONIZO *a lépcső felől*. Uram, az alabárdosok nem akarnak tovább papokkal és nőkkel birkózni. Henrik fölzavart minden könnyet, ami e köszálon készenlétben állt.

GERGELY. Hagyjatok... *Hugóhoz.* Ha ezt a fiút nem Isten, hanem az én dühöm sanyargatja itt...

HUGÓ. A világ úgy érti, s te, mint keresztény, kételkedni tartozol.

ADELHAID *eléveti magát*. Könyörülj.

MATILD *mellé térdel*. Ne kínozd tovább magad, őt s bennünket.

GERGELY. Egy Antikrisztust csináltok belőlem könnyeitekkel... Ottó...

OTTÓ. Csak magadban és az Istenben...

GERGELY. De mit mond az Isten?... Már engem is összezavartok. Ó, édesanyánk, sancta ecclesia, kire bíztad magad? Mily gyengécske öregre. *Félretolja a könyörgőket, akikhez most már az udvartorokból előzőnlők is elegyednek.* Engedjete Istenhez, s ti is imádkozzatok értem. Matild s te, hajdani apám, Clunynk apja, ti mind, meghagyom nektek. *A cellájába rohan, s a színnel szemben álló kereszt alá esik. Az udvarról és az oldal-folyosóról is mind többen rohannak elő. Péter visszainti őket.*

PÉTER *a tolakvókhoz*. A pápa imádkozik.

Mindenki némán áll. A Cluny apát, Matild, Adelhaid s mögöttük többen térdelnek.

EGY PAP *az ablaknál csendesen*. Henrik újból sír. Hogy van még könnye.

Ugyanakkor a kereszt alól is felhangzik a pápa görcsös zokogása.

GERGELY. Krisztus, Péter s ti előttem, Szent Nagy Gergely... gyenge bűnös.

Azután megint csak a zokogás hallatszik, Matild, Adelhaid vele sírnak.

HUGÓ *lassan fölemelkedik, a cella ajtajához megy, s fél kézzel visszaint. Matild az intést felfogja, s tovább adja Donizónak.*

MATILD *halkan. A kaput.*

TÖBBEN *utánamondják. A kaput.*

DONIZO. Igenis, a kaput.

ADELHAID *térdepléséből fölugrik. A kaput. Elsikoltja magát. Henrik, Berta, a kaput. Az ablakhoz rohan s föltépi. Henrik, Berta. Többen mögérohannak, mások a Cluny karján kilépő s az udvar felé tartó pápa elé vetik maguk, s kezét, csuháját csókolják. Közben még mindenki a „kapu” szót ismételve, mások a „Henrik”-et.*

PÉTER *fölemeli az asztalról az iratokat, Ottóhoz. Viszem az esküt. Csak a visszafogadás van benn.*

OTTÓ. S a királyság?

PÉTER *vállat von. Fejedelmeidnek hagyunk jogcímet, csak kardjuk legyen.*

A tömeg a pápát valósággal lesodorja a lépcsőn. Ottó és Péter is közéjük keverednek, nagy üdvlárma közt lemegy a függöny.

HARMADIK FELVONÁS

A pápai magánkihallgatásra rendeltek váróterme a Lateránban. Ne gondoljunk a reneszánsz-kor hatalmas fogadóhelyiségeire. A Lateránt ugyan még nagy Konstantin építette, de a középkori átalakítások elaprózták, megváltoztatták a régi szálakat. Ebben a helyiségben is a lapos és elég magasan vont mennyezet táblás beosztásán kívül csak a padló kitöredezett, rosszul toldott mozaikja mutatja a római építményt, a kopár meszelt falak, a hajlott ablak, sötét faajtó Gergely századára vall. A szín jobb felén néhány lépcső vezet fel a pápai lakosztály ajtajaihoz, melyek mögött az első felvonást játszották. A háttérrel egy esetben téglaszlop vagy inkább pillér két félre osztja, jobbra lejáró a földszint és a lateráni templom felé, néhány süllyedő lépcsőfok után a lejáró fordul, úgyhogy a tekintet útját két achátablakos lépcsőfal zárja el. A pillértől három-négy méternyire balra még egy pillér, a kettő közé sötétbarna lóca van iktatva, egyetlen támlátlan deszkalap, a lóca fölött elég alacsonyan feszület. A szín balfelén keskenyebb achátablak, mögötte erős, tavaszi sugárzás, melytől a váró különös, sárga világosságot kap. Az ablak előtt apró oldalajtó. A helyiség tere teljesen üres, a várakozók lócáján kívül semmiféle bútor sincs benne. A felvonás kezdetén csak két lehorgasztott fejű alak van a színen; a lócán ülnek, s durva olvasót morzsolgatnak. A böjti zsinatra dorgálásra fölrendelt főpapok, egy francia püspök, egy német apát.

FRANCIA PÜSPÖK *leereszti az olvasót, s oldalt pislant az imádkozó társra; az magán érezve tekintetét, leereszti az olvasót, s várakozón néz maga elé. A püspök megint motyogni kezd, most az apát fordul egészen feléje. Végre mind a ketten egymást nézik, sarujukkal csoszognak. A pillér mögé szorult apát kicsit előrehajol, hogy a pápai cella ajtajára lessen. Soká ereszti ki őket.*

NÉMET APÁT. Legalább egy órája benn vannak.

FRANCIA PÜSPÖK. Pedig nem is ülnek itt, mint mi, hajnal óta.

NÉMET APÁT. Valami követek. A követek mindig előbbre kerülnek.

FRANCIA PÜSPÖK. Tegnapelőtt egy szaracén követség miatt vetettek bennünket hátra. Egy hete ülök itt hajnaltól, minden zsinatnapon.

NÉMET APÁT. Én is. Hisz tudod, testvérem.

FRANCIA PÜSPÖK. Azt hittem, ma végre sorra kerülünk. Húszan kezdtük, s a többiek mind voltak már előtte. Az ördög hozta ezt a két németet. Lenn összeül a zsinat, s bennünket megint elhalasztanak... Ugye, németül beszéltek egymás között?

NÉMET APÁT. Nyelvük után szászok voltak.

FRANCIA PÜSPÖK. Inkább ugatnék, mint hogy ezen a nyelven beszéljek... Te is német vagy, ugye?

NÉMET APÁT. De sváb...

FRANCIA PÜSPÖK. Idézett te is?

NÉMET APÁT *bólint.*

FRANCIA PÜSPÖK. Amióta Henrik király ökörbőrben csúszott le a Monte Cenisről, divat lett a Rómába járás. Az Alpokon több számadásra vont pap mászkál ide-oda, délre-északra, mint kereskedő, vagy zsidó. A rablók már nem is bizánci selyemre vagy levantei fűszerre vadásznak, hanem misekelyhekre és püspöki ruhákra.

NÉMET APÁT. A rablók még hagyján; de az otthoniak. Kigazdálkodják az embert mindenéből.

FRANCIA PÜSPÖK. Engem a tulajdon kanonokjaim jelentenek fel évről évre. Már a harmadik zsinatra hívott fel büntetésből.

NÉMET APÁT. Leesküdted?

FRANCIA PÜSPÖK. Először. Akkor azzal rágalmaztak el, hogy püspöki földeket ígértem oda a beiktatásomért ingyen zálogul.

NÉMET APÁT. És most?

FRANCIA PÜSPÖK. Most a boldogult Sándor pápa írásával zaklatnak. Azt állítják, hogy az őket illetőből elégítettem ki Eduárd lovagot.

NÉMET APÁT. Ki az az Eduárd?

FRANCIA PÜSPÖK. Éppen az, aki a beiktatásomat szerintük fegyveres fenyegetéssel erőltette ki, s akit a pápa azóta holmi kereskedők feljelentésére kiátkozott.

NÉMET APÁT. Szóval kiátkozottakkal érintkezél.

FRANCIA PÜSPÖK. Mit tegyek, testvérem, ha a vára ott lóg a székesegyház fölött, s őszentsége a követeléseiből ki nem átkozhatta.

NÉMET APÁT. Ez a kiátkozás a legnagyobb szerencsétlenség. Nálunk Németországban a jobb emberek közül minden második ki van átkozva. Nekem is az a bűnöm, hogy kiátkozottakat temettem el keresztény temetőbe. De a gonosz reichenauiak, hidd el, bosszúból jelentettek fel, mert az apátjukat... *Ijeden az ajtóra pislant.* Mit gondolsz, rossz jel az, hogy utoljára maradtunk?

FRANCIA PÜSPÖK *behúzza a fejét a válla közé.* Hát...

NÉMET APÁT. Azt mondják, rettenetes szeme van. A bűnbánók úgy jöttek ki tőle, mint megvert diákok. *Súgva.* Igaz, hogy titkon varázsolni is tud?

FRANCIA PÜSPÖK *ugyanúgy.* A Szilveszter pápa könyvei nála vannak. Az nagy varázsló volt; még csillagvizsgálót is építtetett. Nem gondolkoztál róla, hogy amióta ebből a Gerbertből II. Szilveszter pápa lett, pedig nyolcvan éve már, a pápaságot a bűvészmester után mindig az inas öröklí.

NÉMET APÁT. Mint Sándor után ez a mostani Hildebrand.

FRANCIA PÜSPÖK. Az ám. S Leó után Sándor.

NÉMET APÁT. De hisz ez borzasztó, Isten ilyesmit nem engedhet... Bár én is hallottam, hogy vidéki birtokáról a Lateránba jövet kinn felejtett valami könyvet. A szolgál, akit érte küldött, kíváncsian olvasni kezdett benne, s azon szóra két ördög jelent meg neki. A falakig kergették, szolgálatukkal kínálva, s ha eszébe nem jut egy ördögűző ige, a városba is bejönnek vele.

FRANCIA PÜSPÖK. No látod. S Matild? Elgondolható, hogy olyan derék fiatal nőt, egy ilyen pokolra szabott öreg varázslat nélkül megejthessen.

NÉMET APÁT. De bizonyos ez?

FRANCIA PÜSPÖK. No hallod... Ágnes, a császárnő is, míg élt... Ezekkel beszélt meg bujálkodás közben mindent. A császárnő abban halt meg, hogy a fia ellen vért vett tőle...

NÉMET APÁT. Akkor nem csodálom, hogy reszketnek bemenni hozzá. Szívesen hoztam volna néhány aranyholmit. De mondják, hogy a bambergi püspököt azért átkozta ki, mert mint valami ötvös, egész kincstárral jött bűnbocsánatra.

FRANCIA PÜSPÖK. Szamár volt. Rossz marokba nyomta a bánatpénzt.

NÉMET APÁT. Gondolod, van aki elfogadná?

FRANCIA PÜSPÖK. El ne áruld senkinek... Péter, a kancellár. *A pápai cellák felől épp jön, akiről beszélt. A két pap maga elé kapja olvasóját.*

PÉTER *szétnéz a teremben, észreveszi a pillér mögött kuksolókat.* Hát ti? Rajner testvér s te, apát uram?

FRANCIA PÜSPÖK *az ajtóra mutat.* Azokat várjuk; kétszer végimentem az olvasón, amióta...

NÉMET APÁT. Attól félünk már, hogy itt felejtettek bennünket.

PÉTER. Az bizony meglehet, ekkora órában. Tudjátok, hogy ez az utolsó zsinati délelőtt.

FRANCIA PÜSPÖK. Épp ezért kellene nekünk is végeznünk. Ti ittvalók nem tudjátok, mibe kerül Rómában a kvártély; aztán a kíséretet sem eresztethjük szélnek. *Jelentősen.* Azért kértelek...

PÉTER. Ezt az egy napot ne sajnáld, testvérem. *Célzással.* Szántsándékkal sem segíthetné az ügyedet senki jobban, mint hogy a zsinat végére halasztja. Amit öszentsége ma el nem mond zsinati hatállyal, a jövő böjtig megint nem mondhatja.

FRANCIA PÜSPÖK. S azt gondolod, az ő nagy gondja árnyában a mi kis ügyünk...

PÉTER *mosolyog.* Olyasformán. A pápa ma országokban gondolkozik, s nem szórhatja el egész haragját Orleans-ra.

FRANCIA PÜSPÖK. Kik ezek ott benn?

PÉTER. A Rudolf király követei.

NÉMET APÁT. Ők azok? Azért beszélnek hát szászul maguk közt. A szolgám, aki az élelmet szerzi be számomra, azt mondja, teli az egész Róma német követséggel. Tíz kocsmára való kitelt a kísérő fegyveresekből és szolgákból.

PÉTER. Mind a két király képviseltette magát a zsinaton.

NÉMET APÁT. Henrik is?

PÉTER. Ő is, csak kérdés, hogy a zsinat elé kerülnek-e?

FRANCIA PÜSPÖK. A Rudolfé s a Henriké is... *Az apáthoz.* Bele kell zavarodni, testvérem, a ti országotokba. Nem hiszem, hogy volna Franciaországban ember, a pápai legátuson kívül, aki meg tudná mondani, mit tartson erről a ti Henriketekről s Rudolfotokról. Amikor először hallottuk emlegetni ezt a Rudolf királyt, azt hittük, valami cseh vagy polyák, vagy hun király, aki a birodalomba most vétette fel magát. Később halljuk, hogy azonos a sváb herceggel, s a birodalom közakarattal tette meg királynak. No, akkor Henriknek meg kellett halnia, bizonyára meghűtötte magát Canossa alatt. De nem: Henrik él, s az is királykodik. Furcsa ország lehet két királlyal.

NÉMET APÁT. S ha csak király lenne kettő, de minden törzsnek két hercege, s minden püspökségnek két püspöke; nemsokára a templomi dékánok és az adószedők is meg lesznek kettőzve a legkisebb faluban is.

FRANCIA PÜSPÖK. Hogy történhetett ez? Nem békélt meg a pápa Henrikkel Canossában?

PÉTER. Öszentsége visszafogadta Henriket az egyházba, de nem ültette vissza a trónra.

FRANCIA PÜSPÖK. Értem. Ahogy a sens-i püspököt: az átok alól feloldotta, de a püspökség egy clunyi baráté lett.

PÉTER. Nem egészen; mert Gergely pápa Rudolf választásához sem járult hozzá.

FRANCIA PÜSPÖK. Szóval van két német király, s voltaképpen egy sincs. De hát...

NÉMET APÁT. Ez az; ebbe bele kell bolondulni. Miért nem jön át a pápa a hegyeken, s csinál ítéletet, ahogy ígérve volt?

PÉTER. Magatok tudjátok, hogy a hegyek egy püspöknek is milyen nehezen járhatók, hát még a pápának. Öszentsége át akar menni e hegyeken, s ítéletet akar tenni. De hogyan, amikor az átjárás a Henriké?

FRANCIA PÜSPÖK. Értem, verje le Rudolf Henriket, s ő majd átmegy, és ítél a javára. Ha pápa volnék, én sem tennék másképp.

PÉTER *mosolyogva*. Öszentségétől távol áll minden világi számítás. S ha most, hogy Rudolf Thüringiában győzött, a javára találna...

NÉMET APÁT. Győzött? Én nem hallottam.

PÉTER. A mostani februárban, amikor te már úton voltál.

NÉMET APÁT. Deo gratias. Tudod, hogy mi felső-németek mind az ő hívei vagyunk. Gondolod, hogy elnézi öszentsége nekem azt a néhány kiátkozottat? Halottak voltak, s testükön semmi bélyeg nem mutatta az egyház átkát. Ha segítenél rajtam, egyévi jóvedelmemet...

PÉTER. Vigyázz, testvérem, nem Cadalusszal vagy Fehér Hugóval beszélsz.

FRANCIA PÜSPÖK. De nem ám.

NÉMET APÁT. Bocsássatok meg, nem gondoltam rosszra... A pogány vagy a kiátkozott norman ellen; azt akartam mondani.

Ottó és Rudolf követei jönnek a pápa cellájából; az egyik követi világi ember, a másik pap.

PAP KÖVET *Ottóhoz, kijövőben*. Te jobban ismered, testvérünk, az arcát. Meggyőztük?

OTTÓ. Öszentsége csak maga győzi meg magát.

VILÁGI KÖVET *nyersen*. Elég szégyen, ha nem mer barátainak a barátja lenni.

PAP KÖVET *megrántja a köntöse ujját*. Sss.

VILÁGI KÖVET. Kimondom én: mi zászlósúr létünkre afféle asszonyoknak való imádkozó társaságot alapítunk, s Szent Péter barátaiként luggatják a bőrünk, ez a Henrik meg minden püspökségből egy meggyalázott menyasszonyt csinál, s a leggazabb zsoldosait ülteti püspökül rá. Ha így megy, az utolsó gyertyatartót is beolvasztja hamarosan. Mi haboznivalója van itt Gergelynek? Mi, szászok, szívesen verekszünk érte, de ő se átallja kinyitni száját az igazságért.

PAP KÖVET *Ottóhoz*. Nyers ég alatt tanult meg beszélni, de nagyjából igaza van.

OTTÓ. A pápa ismeri a ti igazatokat; de a minden juh pásztorának nem szabad pártembernek látszani.

VILÁGI KÖVET. És Forchheimben? Ott miért hallgattak a legátusok? Te is ott voltál, de senki sem nyitotta ki a száját: hohó, ti zabolátlan szászok, te nordheimi Ottó, királyá ne merjétek választani ezt a Rudolfot, öszentsége ezután álmodja meg, király-e Henrik vagy sem. Akkor minden épeszű ember biztatásnak vehette hallgatástok.

OTTÓ. A legátus nem akadályozta meg a választást, de a döntést a pápának tartotta fenn.

VILÁGI KÖVET. Szóval beugrattak. Mi nem mehetünk vissza, a pápa meg visszamehet.

OTTÓ *nyugtalanul nézeget a Péter mögött bámészkodó penitenciásokra; a világi követhet.*
Csöndesebben, lovag úr. Örüljete, hogy elsőül ugrottatok ki az igazság mellett, a pápa felelőssége vértjében nehezebben mozog, de odaér az ütközetre. *Péterhez, a számadásra rendeltre mutatva. Kik ezek?*

PÉTER. Az orleans-i püspök és Odilo apát, számadásra vannak rendelve.

OTTÓ. A zsinat előtt már nem beszélhettek, testvéreim, vele. Az apostol az imádságban kér erőt és tanácsot.

FRANCIA KÖVET. Már a hetedik nap várakozunk rá.

OTTÓ. A tisztító tűzben hétszáz évet kell várakozni, amiért itt hét napot.

A két felrendelt a bal oldali kisajtón elhúzódik.

PÉTER *kikíséri őket s visszajön.* Azt hiszem, csakugyan tyúkpörben rendeltük Rómába őket. Ez az orléans-i püspök...

OTTÓ. Ismerem őt; rokonaim laknak Orléans-ban... Amíg utazik, nem lopja az egyházat legalább... *A követekhez.* Nem akartam előttük mondani, de az az előérzetem, hogy öszentsége szívében elbillent a mérleg... Rendeletbe adta, hogy a Henrik követeit nem szabad sem ölé, sem a zsinatra bebecsátani.

PÉTER. Csakugyan? Ezt én sem tudtam.

PAP KÖVET. S gondolod, hogy az utolsó zsinatnapon?

OTTÓ. Én nem gondolhatok semmit öszentsége helyett.

VILÁGI KÖVET. Most még segítség nekünk öszentsége buzdítása. De győzünk még egyszer úgy, mint Thuringiában.

PÉTER. A Henrik követei azt mondják, nem is győztetek.

VILÁGI KÖVET. Mit? Nem győztünk? Magam hánytam ki a fűszert és selymet a Henrik szekereiből.

PÉTER. De a cseh király a Rudolf lándzsáját ragadta el.

VILÁGI KÖVET. Az a rozsdás lándzsa! Ki tudja, a homályban hogy szerezte. Egymást sem láttuk a hóviharban. A király táborát azonban én magam vertem fel, s esküszöm, hogy arany és hús nélkül fordult vissza a thuringiai gyepűn. *Ottóhoz, Péterre.* Úgy látszik, a frank kamaszhoz húz.

OTTÓ. Vigyázz, a pápa... *A cella ajtaja nyílik, s valóban a zsinatra induló Gergely lép ki rajta. A két követ gyorsan eltűnik a háttér lépcsőin.*

GERGELY *az elkotródók után néz; a két kardinálishoz.* Morogtak?

PÉTER. A szász fűtt, hogy beugrattuk.

OTTÓ. No, nem egészen. Kissé nyers.

GERGELY *csüggedten.* Igaza van. A pápai szék, honnét az igazságnak elsőül s félreérthetetlenül kellene felharsannia, igenre és nemre választva mindent, mint a sújtó kard éle, jobbra-balra, a kétszínűség látszatában áll a tétova kereszténység fölött, s a pogányok hazug jósdáihoz illő szavakat ejt. Utólag bölcsnek bizonyulhatnak, de a várakozók szorongása fölött, hozzánk méltatlanok.

OTTÓ. Németország három éve várja döntésedet.

PÉTER. Illene-e mégis most döntenünk, midőn a szászok győzelmüket híresztelik? A világ azt mondaná, hogy igazságod az ő kardjuk mögött jár.

GERGELY. Az ő győzelmük s az ő kardjuk! A népek dicsősége ide-oda fut, mint két part közt a víz; most ez lyukaszt ki néhány páncélinggel többet, most ott ránt magával százakat egy meghorkant ló. Ha én kivonom Szent Péter kardját, nem az ő hóviharban való vagdalkozásuk indít meg, melyből szétfutva mindenik diadalt kukorít. Magából az ügyből, az imádságuk árva fonalán csüggő keresztény millióktól s a sugalló Istentől vártam, és várok most is. *Csüggedten elhallgat.*

OTTÓ. Ez a zsinatzáró nap a legalkalmasabb.

GERGELY. De ha az Isten hallgat... Hiába imádkoztam litániától szürkületig s most is könnyek közt a követek jelentése után... Ha hallok is valamit, lelkem zavara elnyeli üzenetét. *Kitörve.* Nincs egy ember a kereszténységben, aki segíteni tudna rajtam. Ez a Matild is. Futárokat küldött előre Terniből, hogy a zsinat utolsó napján ott akar ülni a világi nagyközt, s nincs itt... Megmondták, hogy azonnal hozzám küldjék?

OTTÓ. Meg. Ha megérkezett volna, már itt állna.

GERGELY. Nem akarok addig a zsinat elé lépni, míg nem beszéltem vele.

PÉTER. Pedig a szokott óra régen elmúlt már.

GERGELY. Várjanak.

PÉTER. Hatvanöt püspökön s Róma népén kívül több száz világi úr tömte meg már a San Giovannit. A templom környékét reggel óta, mint kotló varjúcspat üli meg a nép.

GERGELY. Csak nem vágok Isten szavába, mivel ők türelmetlenek. Menj le, s imádkoztasd őket. Mondd, a pápa is több világosságért imádkozik. Ha pedig sehogy sincs nyughatnánk, énekeltesd velük. A franciák úgyis elbábozzák magukat az ő új énekeikkel. Énekeltesd Szent Ambrust. *Péter elmegy a lépcsőn.*

GERGELY *Péter után.* Mind okosabb nálam, mind tenne, ahol én tétovázok, s mi lesz belőlük... Ez is külön politizál. Csak ne menjen el a Cadalus s a Wibert útján. *Leül.* Canossában hibáztam, Ottó. Odáig oly biztosan vontam fel magát lelkemben a cselekvő igazság, mint a vadmacska, ha ugrásra kész. Canossa volt az Antikrisztus töre; ott mostak könnyből vermet alá. Ha lelkem ott olyan kemény tud maradni, mint a tölgyfakapu... Úgy lett, ahogy előre láttam: egy bohóc vetette magát az igazság elé, s magam is bohócá váltam. Fél évet ültem ott, átjárást könyörögve tőle, akit sorsa előttem könyörgetett. S mióta szégyenszemre hazatáraztam, minden ügyem megállt. A kereszténység, melyet határaitra, a pogány ellen akartam terelni, nevetve nézheti, mint packáz velem egy fiú a világ szívében.

OTTÓ. Ha így ítélsz Henrikről: van okod újra megkötni rajt, amit lágyszívűen feloldottál. A kikötött kíséretet hazug ígérettel mindmáig megragadta, ítélezéskor alól elvonta magát, ez a mostani követsége, ha igaz, amit beszélnek, szóhoz jutva, ellenpáppal fenyegetőzne.

GERGELY. Igen, igen. Ok van; csak hogy ekkora ügyben több kell az oknál. Ha az Isten azt mondja Jeremiásnak: Jeremiás, menj és kiáltás Jerusalemnak, az utat már Jeremiás is ismeri, s ha nem ismeri, valahogy elbotorkál rajta a maga eszétől: az induláshoz azonban Isten indítása kell. Így voltam én is az életemben. Az egyház gondjait magam gyalogoltam, de a fordulónál s útkereszteken Istennel lökettem el magam. Canossa óta ezt a lökést várom, s nélkül csupa gyanakvás a lelkem. Odadobott Isten a világi érveknek s a tétova belső furdalásnak. Ha Henrik ellen határozok: félek, hogy az indulat öltözött föl

bennem igazságnak, pártütőket bátorítok, s bűnömmel elrontom a kereszténységet. Ha meglapulok, s kardra és időre hagyom, hogy ítéljen helyettem, gyanakszom, hogy nyilalló csontjaim s szundításra vágyó szempilláim könyörgik bennem a kényelmet. Az Istennek kellene íjába zárnia engem s nyílként ellőni, hogy a cél megölje gyanakvásom. De Canossa óta tört nyíl vagyok, s Isten csak hevertet...

Hugó clunyi apát jön a lépcsőn, izgatottan és lihegve, a teremben levők mind elébe sietnek.

GERGELY. Baj van?

HUGÓ. A Henrik követei...

GERGELY. Mit csináltak?

HUGÓ. Verik őket.

GERGELY. Verik?

HUGÓ. Azaz már megverték.

GERGELY. Ez a baj? S hol vannak most, hogy megverték őket?

HUGÓ. A falakon kívül. Menekülnek.

GERGELY. Gyors utat.

HUGÓ. Most még jóvátéheted. Küldj lovast utánuk.

GERGELY. Ezért ugrottad kettesével a fokot? Nem nekünk való. Ni, hogy meglihegtet.

HUGÓ. Szégyen volt látni is: a fegyveresek a piacnak szorították őket, s ott a kofák hagymát és articsókát dobáltak rájuk; az emeletekről meg mocskos edényeket borítottak ki. Vargák és házaló asszonyok szitkai közt futottak a szállásukig. Még szerencse, hogy a vendéglős az udvaron át tovább szöktette őket a Porta Appia felé.

GERGELY. Nekik szerencse. De tisztos éveidnek kár volt így megszabadni értük.

HUGÓ. Te helyesled?

GERGELY. A kofák méltóbb választ adtak, mint a pápa. Ha a két, legtöbb ágyban meghempergetett szajhát küldi hozzám a király, nem sért meg úgy, mint ezzel a bambergi Liutpranddal.

HUGÓ. Akárhogy, a király képében jöttek...

GERGELY. Hálás vagyok a római banyáknak, hogy hagymát vágtak ebbe a képbe. *Kissé csöndesebben.* Értsd meg, nincs semmi részem benne.

HUGÓ. De lesz, ha helyre nem hozod. A király azt fogja hinni.

GERGELY. S törődött a király azzal, hogy én mit hiszek? Lombardiában nem a kofák, hanem a parázna püspökei rakták hűvösre Anselmet, a Matild püspökét.

HUGÓ. Oda kellett volna engedned őket a zsinat elé.

GERGELY. Sem magam, sem a zsinat elé.

HUGÓ. Ez volt a baj: ők megbízásukhoz híven az utolsó nap még egyszer megkísérelték, hogy a zsinat elé vigyék a király szavát.

GERGELY. S ehelyett a kofák zsinatára jutottak.

HUGÓ. Nem értelek.

OTTÓ. Tudod, milyen fenyegetéssel jöttek ezek a követek? Vagy Rudolfot átkozza ki a pápa, vagy ellenpápát választanak.

HUGÓ. Ezt sem a pápa, sem a zsinat nem hallotta.

GERGELY. De a lombard püspökök már tudják is az Antikrisztus nevét: a ravennai Wibert.

OTTÓ. Az ismételten kiátkozott.

HUGÓ. Mendemondák.

OTTÓ. Beszéltem Liutpranddal, mielőtt...

GERGELY. S én azután tiltottam el őket.

HUGÓ. Nem volt helyes.

GERGELY. Úgy? Ez nem volt helyes? S Canossában az apostol kezét megkötni helyes volt? Éliást nem gúnyolták meg úgy az utcakölykök, mint engem ez az úgynevezett király, miután az egyházba visszavettem. Láttál csak egy sánta öszvért is abból a kíséretből, melynek engem Augsburgba kellett volna vinnie?

HUGÓ. Nem csodálhatod, ha vonakodott. Legátusaid ott ültek Forchheimben, ahol egy pártütő királynak nevezte ki magát.

GERGELY. Rudolf nem volt pártütő. Én oldottam fel őt a hűbéreskü alól.

HUGÓ. De az egyházba visszavett király iránt...

GERGELY. Nem király... Csak ítéletre váró keresztény.

HUGÓ. Jó, jó. A király: király; éppúgy, ahogy a pápa: pápa. Rudolf lehet rendünk s a kereszténység pártfogója, mint ellenkirály éppúgy az isteni rendet sérti meg, mint egy Wibert, ha életében pápának nevezi ki magát.

GERGELY. Amíg én le nem tettem magam, a hasonlatodat el nem ismerhetem. A királyt az apostol elmozdíthatja, az apostolt csak az Isten.

HUGÓ. Nem ellenkezem. Henrik mégis joggal hihette, hogy Rudolf a te ellene állított teremtményed, s az ő világi esze eszerint bolond, ha kíséretet ad neked a tulajdon letétele ünnepségeihez.

GERGELY. Mint keresztény, bízni tartozik az egyház igazságában.

HUGÓ. Az egyház idáig, igen bölcsen, nem ítélkezett királyok kakasviadalában.

GERGELY. Hanem szentesítette a sikert.

HUGÓ. A királyságokat nem Isten közvetlen szava, s nem az Egyház előrelátása teremtette. Istennek az a burkoltabb rendelkezése állította fel őket, melyet a népcsordák vándorlása, a csaták alabárdzörgése rejt el előlünk is.

GERGELY. Eh, azok mögött csak a sátán rejtezik. Az egyház nem mondhat le arról, hogy az ördög vérkirályságait Isten hámjába szorítsa. Ó, kényelmes volna most nekem a thüringiai erdőkre s a szász folyókra bízni, hogy vajúdják meg nekem a győztest, akit szép kenetesen megáldhatok. Nem, testvérem, én nem bízom a világot a történelemre. Én a lombardiai rongyosok szétdúlt oltárait s a kisemberek imádságát védem a ti alabárdrázó történelmekben, s áldásom nem várja be, hogy a simonia, a bujaság, a vitézkedés s a sanyargatni tudás ördögei kiben egyeznek meg.

HUGÓ. Vigyázz, nehogy túlságos magasra nézve, túl mély dolgokba ereszkedj. A mi hatalmunk országa Isten és a királyok országa közt lebeg.

GERGELY. Az egyház azért van, hogy az Isten a világot valóban s végleg a birtokába vegye.

HUGÓ. Vagy elveszítse...

GERGELY. Vagy elveszítse. Utálom ezt a felemás kereszténységet.

HUGÓ. Túl sok benned a világi gondok szenvedélye.

GERGELY. Bennem? Nézz rám, Krisztus s ti apostolok! Villámot belém, mielőtt széketekbe lépek, ha nem sanyar és teher nekem a pásztorkodás e farkaslelkű juhok közt, vagy ha a bűzös leheletű követek s a királyok levelezése közt nem a szerzetes imáját s a Szent-földre csúszó zarándok fáradtságát irigylem. Ó, ha még neked is magyaráznom kell, Hugó, aki ifjúságom gyónásait viszed sírodba, hogy egyedül azért vállaltam mindezt, mert egyvalakinek oda kellett vetnie magát a gondnak, mely a kolostorok csendjét s a szegények imádságát óvja. *Az utolsó szavaknál elzokogja magát, s a penitenciások lócájára hanyatlik; a két főpap megrendülten nézi őt és egymást; a lépcsőházból Szent Ambrus több hangon énekelt himnusza hallatszik, mely a következő jelenet alatt megszakítva, elhalkulva, felerősödve, állandóan zeng.*

MATILD *jön a lépcsőn, ünneplőben, néhány tagú kísérettel. Amikor a pápát meglátja, a kíséretet visszainti. Hugóhoz és Ottóhoz.* Jó reggelt tisztelendő atyák. A pápát keresem.

GERGELY *a hangra előugrik a pillér mögül.* Matild végre!

MATILD. Meg kell toldanunk Terni és Orte közt egy hidat, elrongálta a tavaszi ár.

GERGELY. Az egész zsinatot megvárattam miattad.

MATILD. Nagy teherrel lépek eléd, atyám.

GERGELY. Könnyeket hozol talán, mint Canossában... Ó, ha Istenem előtt annyi ügyvédem volna, mint Henriknek énelőttem. Cluny, az atya, imént vesszőzött meg, mint megtévedt fiút.

HUGÓ. Erőtlen tanács nem vessző.

MATILD. Nekem még tanácsom sincs. Amióta fél évet ült városaimban a pápa, s tanácsaink gúzsába kötve hiába várta, hogy megkapja a szabad átkelés jogát, ami egy árus zsidónak is kijár, a tanácsolásnál is többre tartom az engedelmességet... Birtokom dolgában jöttem.

GERGELY. Miféle birtok? A lombard püspökök közé ékelt modenai...

MATILD. A modenai, a toszkán, az umbriai, s minden más magán ingóm s ingatlanom ügyében, mely Spoleto s a felső Adige közt fekszik, s annak ügyében is, amit Burgundban s Alsó-Lotharingiában mint allodiumot bírok.

GERGELY. Mi van velük...? Henrik?!...

MATILD. Nem Henrik. Én magam. Nehéz annak, aki melletted élve megtanulta, hogy Krisztus egy csöppel sem adott több vért érte, mint az utolsó firenzei gyapjúkártolóért, s a titkon imádkozó milánói mesterlegények közt tisztább fejedelmeket látott, mint aminőkkel őt magát vér és frigy összefűzte...

GERGELY. Ez az alázat méltóvá tesz a bírásra.

MATILD. A szavak közt mégis legkeményebbik az „enyém”. Az ember szolgálni jön a földre s nem uralkodni. Tiszte lehet csak, s nincs tulajdona.

HUGÓ. A tulajdona a tiszte.

MATILD. A pápa szavából én úgy értettem, hogy a kereszténységben egy igaz tulajdon van: amit Szent Péter bír az imádkozók és izzadók javára. A fejedelem e birtoknak csak felelős szolgája, s nem kevély birtoklója.

GERGELY. Így kellene lennie valóban.

MATILD. S ha így kellene, miért ne legyen. Tudod, hogy özvegy és magtalan vagyok, akit férj vagy fiú tettéért számra nem von.

GERGELY *akin a jelenet alatt növe izgalom vesz erőt.* Mondd ki hát, mit nagy szíved elhátározott.

MATILD *letérdel a pápa elé.* Vissza akarom adni Szent Péternek, ami őt illeti; magam és minden vagyonom, s ha a magát és mindenét átadót az apostol méltónak tartja arra, hogy hűbéresei közt, mint legutolsó szolgálja...

GERGELY. Matild, meggondoltad ezt?

MATILD. A kereszténységnek kell meggondolnia most már s minden fejedelemnek, akik e térdeplést elmulasztották.

GERGELY *gyöngéden megfogja a térdeplő két vállát, s fölébe hajolva Hugóhoz.* Hallottad ezt, Cluny. Itt a válasz a vádakra, *főlegyen esedik.* S itt a válasz az én sírásomra. Nekem kellene letérdelnem előtted, Matild, Ábrahámnak az Isten angyala előtt.

HUGÓ *Matildhoz.* Nemességed a legszebb győzelem, amit az egyház a világon elért. Csak meg ne zavarja ítéletünket.

GERGELY. A mi ítéletünk süket lett e perctől minden világi bölcsködésre, mint ahogy az elveszett kutya is süket minden hívásra, zajra, ha messziről a gazda fütttyét fogja fel felállított füle.

HUGÓ. Mit akarsz tenni?

GERGELY. Amihez Isten biztatása nélkül gyenge voltam. Kirántom az apostol kardját, s fölveszem a harcot az igazi egyházért.

HUGÓ. Vigyázz, túlbecsülsz...

GERGELY. A zsinat énekel, s az én fülemben is biztató angyalok s jósló próféták énekelnek. Gyerünk. *Korát meghaladó tűzzel repül le a lépcsőn, Ottó utána, Matild is követné, de Hugó nem indul, ő is visszamarad, s megfogja a kezét, odalenn néhány pillanat múlva megszakad a himnusz.*

MATILD. Atyám, nem még utána?

HUGÓ. Ami eztán következik, nem tartozik rám. Az én világom a kolostorok köztársasága, s Clunymből csak a pápa sürgetése sodort ki birodalmak dühe közé, szelíd tanácsnoknak. Itt nem segíthetek többé: hadd utazom hát vissza az én imádkozó államomba, mely mint egy láthatatlan fellelővár, őrzi a harcos kereszténység fölött az alkotó kereszténységet. St. Aulnay-ban azóta felépült az új székesegyház; egy látható templom, melyben egy város elfér, nagyobb öröm az én vénségemnek, mint Gergely pápa országokat átfogó boltjai.

MATILD. Gergely is Cluny növendéke.

HUGÓ. S én örülök, ha a vérzivatarban, melyet ma a tanítvány bocsát rá, a tanító Cluny valahogy megáll. Ajándékoz a legrosszabbkor esett a könnyebb mérlegfélbe.

MATILD. Azt hiszed, megújítja az átkot?

HUGÓ. Ezen töpreng, vívódik hetek óta. Akik aggályt és gyanút keltettünk benne önnön indulatával szemben, a mai napban reménykedtünk. A lezárt zsinat őszig megint bilincset adott volna haragjára, s lélegzetet a világnak.

MATILD. De Henrik valóban megszegte, amit Canossában ígért.

HUGÓ. S hány szeg meg kisebb okkal könnyebben tartható ígéretet anélkül, hogy Krisztus testétől s a keresztények társaságából eltiltassék? Azt hiszed, büntetlen vagdalkozhat az egyház ilyen fejek felé?

MATILD. Az első kiátkozást te is helyeselted.

HUGÓ. Nem tudtam ellenezni, igaz. De mekkora ok volt az, s mily példátlan sértés. Az egyházból kivert latrok nyúltak egy koronás fiú könnyelműségén át az apostol kormánypalcája után. Most egy ellenkirálynak van szüksége az igazi pápa átkára, ahogy lovának zabra és zsoldosának aranyra. Ez pókfonallá vékonyítja az átok kötelét, s a huzakodók közé rántja az apostolt.

MATILD. De ez az ellenkirály Szent Péter hűbéresének mondja magát. A nagy Vilmos apát Hirsau-ban új Clunyt emelt kardja védelmében.

HUGÓ. Az egyház megintheti az alkalmatlan királyokat, de nem választhat helyettük alkalmakat.

MATILD. S miért ne? Nem érezted te is, hogy az egyház csak félig vette birtokába a földet? A szellem csak lebeg a világ fölött, melyen uralkodnia kellene. Gergellyel egy új egyház kezdődik, melyben a szellem birodalma végleg fölébe kerül a vér birodalmának, s a király az utolsó templomszolga után következik, ahogy a paradicsom legkisebb angyla is fölötte van a purgatórium óriásának.

HUGÓ. Gergelyt az ördög kísérti ezzel az egyházzal.

MATILD. Nem hiszed, hogy Isten állama a földön megvalósulhasson?

HUGÓ. Nem hiszek a Gergely természetében.

MATILD. A természetében? Hát maradt valaha pápa a kereszténység ormán komorabban őntartóztató, s öregségében kérlelhetetlenebbül makacs? A testét befödő durva öltönyön s a legszükségesebb böjti ételen kívül: a munka s imádság minden szükséglete.

HUGÓ. A nagy szentek nem tiportak bele szentségükkel ily kérlelhetetlenül a világba.

MATILD. Mit jelent ez? Hogy ájtatoskodással leplez pénzvágyat, bujálkodást?

HUGÓ. Nem. Hildebrand szent dolgokra tör - de egy démon természetével... A kereszténységet ez a démoni természet fogja elbontani. *A lépcső felől a zsinatolók elnyújtott kiáltása hallatszik, utána lassan szétszakadó kiáltások; néhány kiáltás a várószoba felé közeledik.* Mi ez? Ha Henrik követei itt volnának, azt mondanám, őket kell megint a pápának fedeznie.

EGY BARÁT *magából kikelve rohan fel a lépcsőn, s mint tüzesetnél szokás, bekiált. Csoda! Csoda! A pápa jövőt látott.*

HUGÓ *mielőtt visszarohanna, elkapja az övét.* Miféle jövőt?

EGY BARÁT. Augusztusig vagy mint halott, vagy mint bűnbánó számol tetteiért. A pápa mondta, hogy ne adjon senki egy szavának se hitelt, ha másképp történik.

HUGÓ. Kivel történik mindez?

EGY BARÁT. Henrikkel, a kiátkozottal. *A barát elszakítja magát, s a lépcső felől más kiáltozik, futkosnak összevissza.*

HUGÓ *a barát után kiált.* Hát kiátkozták? *De a válasz nem jön.* Mit kiáltott ez? A pápa jóslatot foglalt a kiátkozó imába?

MATILD. Ha megtette, úgy is lesz... *A kiáltások erősödnek.* Gyerünk elébe, atyám.

HUGÓ. Én utazom, lányom. *Megcsókolja Matild homlokát, s a bal oldali ajtó felé indul.*

Függöny

NEGYESDIK FELVONÁS

Nagy fogadóterem a Lateránban. A zsinatok a szomszédos San Giovanniban tartatnak, de egy nagyobb küldöttség, zarándokcsapat, a római magisztrátus vagy a bíboros testület fogadására ez a helyiség a legalkalmasabb. Az eredeti, konstantini építkezésből a lateráni színekben itt maradt meg a legtöbb. Az idő munkáját csak a nagy elhanyagoltság, s a megváltozott ízlésre valló restaurálások mutatják. A falak festését legtöbb helyen mészből borítja, a pápai trón mellett álló oszlopok közül csak az egyik maradt meg régi alakjában - különben újabb téglapillérek helyettesítik az oszlopokat. A színek jobb oldalán kisajtajú folyosó vezet a kiosztrón át a Laterán templomába. A színek háttérét két oszlop három részre osztja. Jobbról a harmadik felvonásbeli váróba vezető elég széles lépcső, balról magasan két hatalmas ablak, egyik le van akasztva, úgyhogy azon át kilátni a szabadba; a többin máriaiüveggel foltozott achátlapok szűrik a külső világosságot. Az oszlopok között lépcsőnyi magas köemelő; azon egy elefántcsonttal kirakott fekete karosszék, a pápa trónja. Balról szélesebb bejáró vezet a Laterán előcsarnokába. A felvonás virradattal kezdődik; a nyitva hagyott ablakban lehalványodó csillag, s a helyiség denevéreknek való világítása jelzi a napszakot. Csakhogy e terem denevérei nem a magasban suhognak, hanem a padló mozaikján, sötét reverendákban. Tizenöt-húsz pap, a bíboros testület várja a pápát, olvasómorzsolás, séta és suttogó beszéd közt. Ide-oda áramolnak, s közben hol az egyik, hol a másik kerül a nézőtér elé. Ez a hullámozó séta, imádkozás, suttogás két góc körül képez időről időre részben összefűző, részben csak oda-odaleső csoportokat: Péter kancellár körül az elégedetlen, sötétebb és óvatosabb kisebbség, Ottó körül a hívek és közömbösök.

PÉTER *halkan egy hozzászögödött bíboroshoz.* Maga az Isten határozott ellene. Henriknek kellett volna azon év augusztusáig meghalnia, s épp ellenkezőleg, az ellenkirály, Rudolf esett le a lóról halálosan.

BÍBOROS. Henrik pedig már harmadszor száll le Róma alá, s a Leó-városból néz velünk farkasszemet.

EGY MÁSIK BÍBOROS *elcsúszva a szót.* Már nem a Leó-városból. Amióta Dél-Itáliából visszajött, itt táboroz a Porta San Giovanni alatt.

PÉTER. Biztosan tudod ezt?

BÍBOROS. Olyanoktól, akik kinn voltak nála...

PÉTER. Hallottatok valamit a tárgyalásokról? *Az első bíboros leválik a csoporttól.*

EGY HARMADIK BÍBOROS. Előbb-utóbb átadják neki a várost, s minket a király Gergely mellett talál, eskünkkel hozzáláncoltan.

Egy negyedik bíboros lép hozzájuk, lesi, hogy mondjanak valamit, de azok zavartan széteszlanak, a bíboros most Ottó felé fordul, aki a háttérből két-három bíborossal előrejön.

OTTÓ. A házából kiperzselt parasztnak megbocsátjuk, ha böggő marháit a hegyekbe hajtva azt hiszi, hogy feldúlt falujával az egész ország, sőt talán az egész világ elveszett. Nekünk bíbornokoknak tudnunk kell, hogy a kereszténység nemcsak Rómából áll.

EGY BÍBORNOK. Igaz, de mire mondd ezt?

OTTÓ. Henrikre és magunkra. Az, aki minket ostromol, maga is ostromlott. Ha gyöngék nem leszünk, Henriket veszi be a világ, s nem minket ő.

EGY BÍBORNOK. Leó, az archipresbiter és tizenegy társa, sajnos, a parasztokkal tartottak.

OTTÓ. Elég fájdalom az egyháznak, hogy valaha bíborosai voltak. *A csoport hátrább húzódik, a pápai szék felé.*

PÉTER két bíboros kísérijével előkerül. A regisztrumokban nincsen példa rá, hogy egy pápa környezetéből ennyien ellene fordultak volna. Vagy az archipresbiter, az archidiakonus, az oblatorianus, a sereniarius, a legfőbb tisztségek hordozói mind az ördög sugallatára vallottak ellene, ahogy a pápa az ellenségeiről mondani szokta?

EGY ÖREGEBB BÍBOROS. S hagyján még, hogy a Sándor pápáról rámaradtak átállottak; de az ő teremtményei, mint Theodin, aki tőle kapta a kalapot.

MÁSIK BÍBOROS. S az elszakadtak száma, csak a bíbornokokat értem, aligha áll meg a tizenkettőnél, ha azt az esküt belőlünk ki nem veszi.

PÉTER. Kérdés, kötelez-e az ilyen eskü. Ő maga oldotta fel a milánói Attót hasonló esetben.

EGY BÍBOROS. A csöcseléket izgatta fel ellenünk, s mint hajtókkal a vadat, úgy szorította velük papjait, a szent testület, e szívünk ellen való eskübe bele.

AZ ÖREGEBB BÍBOROS. Az ember, különösen ha öreg, mégis nehezen meri az eskü kötelét magán elmetszeni.

PÉTER. Nem kellene messze menned egy másik pápa fölmentéséért.

OTTÓ *most már népesebb csoporttal jön előre.* Nagy szűgyen volna, ha most, amikor az egész kereszténység kettészakadt, s az igazság és hamisság egy évszázadra vagy még többre készülnek maguk közt az örök birtokpert eldönteni, épp Róma veszítse el kishitű megfutással az ügyét. A pápa szigorát ezzel magyarázzátok. Neki fáj legjobban, hogy túsokat kell szednie a kardjukkal tartozóktól, s esküt a papi esküvel hozzáfűzöttéktől. De engedheti-e, hogy az embergyengeség elveszítse ezt a várost, mely nemcsak emberek jószága, de Isten királyságának is bástyája? Ahogy beteg ember létre, ő vetette magát a Leó-városon tört résbe, úgy dobja magát e város lelkén tört résekre is.

EGY A HALLGATÓK KÖZÜL. Én azt hallottam, hogy Henrik elvonulni készül.

EGY MÁSIK. Vesztegetne-e annyit akkor, mint teszi. A bizánci császártól a normanok megfélemezésére vett arany, úgy mondják, mind ide szívárogoz be.

OTTÓ. Ebből is láthatjátok, milyen kevés remény van a fegyvereiben. Örüljünk, hogy a megvásárolható leánynak szigorú apja van. *Ottóék csoportja hátrább húzódik kissé, s megint a Péter négy-öt embere beszél, de most már erősen a szín bal felébe húzódva.*

PÉTER. Ami erőmből telt a békéltetésre, mindent elkövettem. De hiába. Canossa őt megsebzítette. Mezítláb akarja látni a királyt.

EGYIK BÍBOROS. Nem azt többé, még nyáron sem.

MÁSIK BÍBOROS. De miben bízik hát ömakacssága? A norman királyban talán?

PÉTER. Abban bízhat; a római nemesség előbb kúszik Henrikért térden, mint hogy Róbert idejöjjön lovon.

EGY BÍBOROS A MÁSIK CSOPORTBÓL *Ottóhoz.* Nézd Péter kancellárt.

EGY MÁSIK. Úgy járkál, mint aki szeretné áthelyezni a hivatalát.

EGY HARMADIK. Szívesebben lenne odakinn tizenharmadik, mint idebenn kancellár.

EGY BÍBOROS *Péterhez.* Vigyázz, Hildebrand birkái minket néznek.

A csoport széteszlik, Péter Ottóhoz lép.

PÉTER. Mit csinál a pápa? Jól állhat az ügye, hogy bíborosainak más dolguk sincsen, mint ebben a hodályban föl-alá járni, s náthát fogni.

OTTÓ. Tudod, hogy a hajnal az imádság ideje nála. S ha hosszú a hajnal, Róma nagy gondja teszi.

PÉTER. Mért nem számoltat valamelyik kegyencével össze? Ha csak azért kell idejönnünk, hogy lássa, megvagyunk-e, erre elég egy lovász, aki valaha Matild kengyelét tartotta, és csakolyan jó, mint ő maga.

OTTÓ. Gergelynek csak addig voltak kegyencei, amíg szerencséje. Ma már csak hívei vannak.

Az oldalsó bejárónál zaj, dulakodás; „senki sem jöhet be”, „félre” kiáltások; a betódulók egy alabárdost, aki az ajtó előtt őrködött, a terem közepére taszítanak. A papok ijedten húzódnak a szín jobb felébe, a lateráni lejáró oldalán. A másik oldalt a beözönlött nemesi küldöttség foglalja el.

AZ ELLÖKÖTT KATONA föltápáskodva. Hé, Donizo.

A váróba vezető lépcsőről, mely idáig teljes szürkeségben volt, egy köpenyébe burkolózott alak egyenesedik fel: Donizo, a Matild várnagya szunyókált házőrző kutyaként a pápa lakása előtt. A kiáltásra még néhány alabárdos rohan elő.

DONIZO a betódulók elé ugrik, s egyenes kardját hüvelyestől maga elé állítja. Ne tovább. A katonához. Megmondtam, vigyázz a küszöbre.

KATONA. Úgy löktek be rajta, uram. A római őrség nevetve nézte, hogy taszigálnak maguk előtt. Egy köszalát sem mernék ily csöcseléssel védelmezni - nem Rómát.

EGY RÓMAI NEMES. A gazdáikat lökdösnék, számár? Ismerik a római magisztrátust.

DONIZO. Én is ismerem a római magisztrátust.

EGY NEMES. Akkor vezess a pápához.

DONIZO. A pápának nincs szüksége a római magisztrátusra.

NEMES. Ne merd az utunkat állni. Nagy, sürgős ügyben...

DONIZO. Ha az aranyat hoztátok, letehetitek.

TÖBBEN. Miféle aranyat?

DONIZO. Amit Henrik kapott a normanok ellen. A bizáncit... Csak ne tettesd magad, Crestentius. Mindenki tudja, hogy Róma falain lyukak vannak, s aki odatartja alá a süvegét, arannyal lesz tele. A jó Henrik annyira szereti a várost, hogy nem volt szíve a normanra költeni a pénzt.

CRESTENTIUS. Szemtelen vagy, cseléd.

NEMES. Azt hiszi, most is a grófnőjével szájal.

MÁSIK. Gyalázat, hogy egy szakállas komorna...

DONIZO. Komorna? Mondj dajkát. Vagy nem tudod, hogy fiaitokat én dajkálom? Ott ülnek túl a folyón, a Theodorik sírjában, s az én szőrös pesztráim vigyáznak rájuk. Most igazán angyalvár az az otromba torony; a ti őrangyalaitok ülnek benne, s óvják lelketek üdvét s hűségteket.

CRESTENTIUS *Ottóhoz*. Ez az arcátlan zsoldos olyanra fakaszt, ami nem volt szándékunkban.

OTTÓ *Donizóhoz*. A szentatyától van parancsod, hogy senkit be ne engedj!

DONIZO. Tőle - de magamat is szórakoztat, hogy ilyen urakat tartóztathatok. Jámbor úrnőm, ami templom volt Toszkánában, mind kifosztotta, csak hogy ezt a mocsárban fürdő, romokra rakott, dögvész szagú várost megvédhessük. Számlálhatatlan tömjéntartót, keresztet, ereklyeládát, oltárfödőket, arany- és ezüstkoronákat olvasztatott be - a csodatevő csontok fenyőládába kerültek, s én magam hétszáz font ezüsttel és kilenc font arannyal nyomtam meg öszvéreink hátát, Rómába jövet. Érdemes volt ilyen rimáért. Olyan pénzes udvarlók mellett, mint Henrik vagy Alexios, a mi özvegyasszonyfillérünk meg se kottyán. *Rájuk förmed.* Ki innen. A pápa látni sem akar benneteket.

TÖBBEN *kardot rántanak.* Fattyú. *Ottó s több bíboros az összezsapók közé vetik magukat; fenn a lépcsőn megjelenik Gergely. Az előző felvonásban csak beteg és öreg volt, most összetört.*

GERGELY. Mi van itt?

DONIZO. Hajnali látogatás. A római magisztrátus eljött megkérdezni, hogy mit álmodtunk.

CRESTENTIUS. Az ügy mentse, hogy hívatlan jöttünk.

GERGELY. A ti ügyetek: a fal. A Leó-város nem esik el, ha azzal törődtek.

EGY ÖREGEBB NEMES. Harmadéve tart, atyám, e hercehurca. Ha a tél visszavonul a hegyekre, Henrik száll le, s három télként dülja határunkat. Róma körül nemcsak tanya, nyáriház, vityilló nincsen épségben már, de az utolsó olajfa is kivágva, fölpörkölte; a szőlők és gyümölcsösök gyökérről nőtt vadhajtásaikkal emlékeznek az elpusztult törzsre és gyümölcsre. A tűz arat, ahol a paraszt vetett, de lassan paraszt sem lesz már, ha ekkora éhínségben volna is mag a vetésre. A király emberei a kint talált szolgákat megölik, vagy rémítésre csonkán kergetik haza. A város környéke tele csontvázakkal: soká ez nem tarthat már.

GERGELY. A kiátkozott készül visszavonulni.

ÖREG NEMES. Ha úgy volna is, jövőre új sereget hoz ránk. Harmadéve a Szent Péter alatt majd egy szálig elvitte őket a dög, s a következő évben egy vértessel sem voltak kevesebben. Németország minden évben kivet magából egy csordát, bennünket délieket fosztogatni. Másképp kell elhárítani őket.

MÁSIK NEMES. Tartós békére vágyik a világ.

TÖBBEN. *Úgy van. A bíborosok egy része is helyesel.*

GERGELY. De hogy gondoljátok hát? Menjek ki a kapuk elé s kenjem meg olajjal az Anti-krisztus lábát? Öleljem mellemre Wibertet, a brixeni pápát, aki nem átallta néhány ak-lunkból kivert püspök, most hiénatársa fölkiáltására életünkben minden jog, szemérem ellenére az apostol örökösének szólíttatni magát? Ha a fejnek láb létetekre tanácsolni jöttetek, a módját is megfontoltátok biztos e békességnek. Hogy gondoljátok, mit mondjak a királynak? Áruld, Henrik fiam, továbbra is az egyház jószágait, s a befolyón végy zsoldost, hogy a megmaradt hű püspököket is kihányd, csak a derék, sokat sanyargatott római nép olajfáiról ne hiányozzék egy vessző sem többet. Wibert, te pedig szólj, könyörgöm, elég széles-e az apostol széke kettőnknek, mert ha nem, a választott a bitorló zsámolyával is beéri, csak a derék római nemesség nyugodtan hűsölhessen az albai nyaralókban.

NEMES. Biztos tudomásunk van róla, hogy a király elnyomja Wibertet, ha veled megbékélhet.

TÖBBEN. *Úgy van.*

EGY HANG. Wibert csak ijesztő.

PÉTER *félhangon a bíborosokhoz*. Mai állapotunkban ez nagy hír.

GERGELY. Szóval a feltételeket is megírtátok már a hátam mögött. Amíg én Róma falaiban bírom, a falak alkudoznak.

CRESTENTIUS. A király ostromolt bennünket titkos üzenetével. Ha mi egyet-mást meghallottunk, hűségünkkel hallgattuk, s csak az egész kereszténység érdekében.

NEMES. Úgy van... Neked is engedned kell valamit. A király a te kezedből akar császári koronát.

CRESTENTIUS. A te ügyed Rómáéval összeforrt. Tudod, hányszor szólított fel hízelgő levelekben a király elkergetésedre. Nem volt előjog, mit meg nem adott vagy meg nem ígért. De kard hegyén benyújtott leveleinek nem volt több szerencsájük köztünk, mint a legelsőknek, melyet Wormsból küldött át testeddel fedezett követével. De mindennek van határa.

ÖREG NEMES *a pápa elé veti magát*. Úgy van, atyánk. Inkább a szentek győzelme késsék még valamit, mint hogy az egész kereszténység elpusztuljon.

Az egész küldöttség a pápa elé borul.

TÖBBEN. Könyörülj Rómán. Adj békét.

PÉTER *is a pápa elé borul*. Nemcsak a római nép, mi bíborosok is.

Több bíboros követi; a nagy tolakodásból Gergely a trónra menekül.

GERGELY *erejét meghaladó hangon*. Vissza. Úgy siránkoztok itt, mintha a magamé volna, amit kértek, s mint alamizsnát tarthatnám vagy elengedhetném. *Péterhez*. Kinek a kancellárja vagy te, hogy térded adod kölcsön egy kiátkozott ügyének. *A bíbornokokhoz*. Amikor a római templomok aranytárgyait kértem tőletek, azt mondtátok, ami Istené, nem adhatjuk oda zsoldosoknak. Hát ti magatok nem az Istené vagytok-e? Ha kincseketek elvontátok a háborútól azzal, hogy az Isten tiszteletére való, vonjátok el magatok is, s érzétek be tanács és paktálás helyett a póre imádsággal. *Péter és a térdeplő bíborosok sorra visszahúzódnak a többiekhez. Gergely a templomi átjáró felé húzódozó papokhoz*. A bíboros kollégium, Róma püspökei és apátjai a Szent Jánosban várnak rám, imádsággal öblítve maguk, hogy az Úr testét fölvenni méltók legyünk. *A papok a templomba vezető kisajton elhúzódnak, Péter egy visszazavart bíborossal elégedetlenül összesűg.*

GERGELY *a trónszékbe ül, s miután a papok elvonultak, néhány pillanatig mogorván nézi a fölálló s kissé visszavonult nemességet. Donizo és alabárdosai oldalt húzódtak.*

GERGELY *halkan, de határozottan*. Valljátok-e, hogy az anyaszentegyházat maga a földre szállt Isten alapította?

A NEMESEK *egymásra néznek, aztán egyikük megszólal*. Valljuk. *A többiek utánamorogják.*

GERGELY. S azt is, hogy Szent Péter apostol csak mint halandó halt meg, mint egyházunk feje az egymást váltó pápákban halhatatlan?

EGY NEMES. Mi tudjuk a legjobban ezt, de most...

GERGELY *nem engedi szóhoz jutni*. S mit mondotok, miért alapította Isten az egyházat? Azért-e, hogy a föld királyai közt eggyel több legyen a civódó társ vagy hogy Isten megígért országa s az ördög jussát tevő földi országok közt ez legyen a tisztulás és előkészítés birodalma?

CRESTENTIUS. Mindez így van. De ha ilyen messze kezdjük, sosem jutunk a magunk dolgához.

GERGELY. Mi a ti dolgotok? Hogy az apostol zsámolya legyetek. Akik féltékenyen vigyáznak, hogy úr és szolga, bíró és nemes, király és fejedelme közt a rangrend meg ne bomoljon, mért kívánjátok attól, aki méltóságában nem vagyonát, vagy vére döllyfét, hanem Jézus alapítását, az emberiség üdvét s az Istenország földi ígéretét védi, hogy a lábához rendelt királyok közt elkeveredjék, s olyan okokból vonjon kardot vagy kössön békét, mint ti, földönfutóvá tehető nagyok.

CRESTENTIUS. Ügyünk rosszul áll.

GERGELY. Olajfáitok és vártornyaitok ügye. Az én olajom az egész kereszténység könnye, s tornyom: minden imával tele magány. Az apostol nem eresztheti le a hangját, mert néhány ezer német s lombárd odafészkelte az ablaka alá.

CRESTENTIUS. Henrik elismer téged.

GERGELY. Henrik egy bélpoklos, akit én jogomnál fogva minden keresztény lélek érintésétől eltiltottam. Mit akar ő, a feloldozatlan, elismerni?

ÖREG NEMES. Feloldozod, uram és megkoronázod. Megint lesz pápa és császár, mint Szent Henrik idejében, s a fölszántott Itáliában a béke vet magot.

GERGELY. Föloldozzam? Hogyan? Talán kinn áll vezeklőingben a Szent János kapu előtt?

NEMES. Vezeklőingben? Most, hogy egész Olaszország az övé, s egyetlen szövetségesed, a grófnő, mindenfelől szorul.

MÁSIK NEMES. Nem olyan idő jár őrá, mint Canossában. Megveszett volna mezétláb lépni be oda, ahova hamarosan lovon is bejöhet.

GERGELY. Az egyház nem ostromlókat, csak vezeklőket fogad vissza. Ez utolsó szavam.

CRESTENTIUS *haragosan*. S mi hozzánkötjük magunkat ehhez a szóhoz? Elveszünk makacsságod miatt.

GERGELY. Az Isten meg tudja menteni, akit meg akar.

CRESTENTIUS. A felhőkből ejt le élelmet s katonákat.

GERGELY. Robert, a norman, átkunk alól feloldva, megint hűbéresünk.

EGY NEMES. A norman? Csak nem akarod őt Róma alá hívni? Fejük gyapja sem nedvesedett meg jól a keresztvíztől. Egyetlen lány vagy kehely nem volna biztos tőlük. Akkor már inkább Henrik. *Mind helyeselnék.*

CRESTENTIUS. Robert különben is keletre kacsint mostanában.

EGY NEMES. Bizony örülhetsz, uram, ha Henrik illendően megbékél velünk. Azok után, hogy halálát jósoltad, a helyében meggondolnám.

GERGELY *ingerülten*. Gondold meg, hol állsz.

CRESTENTIUS. Igaza van: itt a San Giovanniban ígérted meg, hogy a király azon év augusztusáig halott lesz, vagy egy szavadnak se adjon a római nép hitelt.

GERGELY *zavart dühvel*. S talán nem halt meg? A pokol ördögeit kérdezzétek: náluk a lelke.

CRESTENTIUS. A lóról mégis a te királyodat dobta le Isten.

EGYIK NEMES. S más intést is adott Isten. A Palloria-kolostorban többen titkos próbát tettek, két gyermeket vetettek a vízbe: egyet érted és egyet Henrikért; s míg a Henriké, mint illik, alámerült, a tied úszni kezdett, és megmentette magát.

GERGELY *fölugrik*. Ki merte ezt tenni?

NEMES. A portói püspök is ott volt, s mindnyájan Isten ítéletének vették ellened.

GERGELY *tehetetlen felháborodásában*. Ezt mertétek?... De most már...

CRESTENTIUS. Hütlenségbe taszítod Rómát, ha ugyan hütlenség az Isten villámát leszívó makacs mellől odébbállni.

GERGELY. Negyven túszt vettem elsőszülött fiatokból. Úgy vigyázzatok az eskütkre, mint én őrájuk.

CRESTENTIUS. Istent hívom tanúul, hogy mi jót akartunk; neked és neki. *A küldöttség el.*

ÖREG NEMES *visszamarad, még egyszer a pápa elé veti magát*. Gondold meg magad, Gergely. A választáson én kiáltottam először, éljen Hildebrand.

DONIZO *odalép*. Föl atyus. Ilyen öreg csontokat nem hurcolnék ide-oda, ha a helyedben volnék. *Az alabárdosokhoz*. Álljatok a kapu elé, s fordítsátok meg piszkafáitokkal, aki kíváncsi talál ránk lenni.

GERGELY *aki az istenítélet említésére fölugrott, s a távozó rómaiakat égő tekintetével követte, most hirtelen a szívéhez kap, meginog, néhány mély légzést tesz, s verejtékesen a trónszékbe süpped. Elnyúlt nyöszörgéssel*. Donizo.

DONIZO *aki az alabárdosok után kiáltott, visszafordul; az összeroskadtt öregembert meglátva, hozzáugrik; esetlen katonaként, aki nem szokta meg az ápolást*. Hé, Gergely, szent-atyám. Megrázza.

GERGELY *a szívét fogja, sápadtan maga elé*. Egy darabka hús. Ennyi aggodalom, szorongás, felelősség nem lakhattak benn büntetlen.

DONIZO. A színed viasz, s veritéked, mint az olvadt gyertyaé.

GERGELY. A szívem... Donizo. Mostanában többször, de az elébb azt hittem, utolszor... Jaj... *Újra odakap*.

DONIZO. Hívok valakit. Anyám ugyan mindenféle fűhöz, gyökérhez s gőzöléshez értett, de az én emlékezetem hiába öklend, semmi okosat nem vet ki. Csak reszketni segíthetek. Hé, emberek.

GERGELY *a ruhájánál fogva visszatartja*. Maradj. Ha úrnődet nem hívhatod ide - maradj legalább te. Mint egy ajándékul adott sólymon vagy komondoron, rajtad van tekintete.

DONIZO. Bizony, a grófnő: ő ügyesebben bábáskodna most. Odahaza sem halhat meg cseléd, vagy születhet fattyú, hogy keze rajt ne volna. Legalább ezt a veritéket... *Ruhája ujjával esetlenül, de igen gyöngéden végigtörli a pápa homlokát*. Mindjárt van egy kis színünk.

OTTÓ *a templom felől rohan*. Péter, a kancellár. Észreveszi a sápadt, reszkető pápát.

DONIZO *visszaint*. Pszt.

GERGELY *elhárítja Donizót, Ottó felé*. Mit csinált Péter, a kancellár?

OTTÓ *a pápához siet*. Valami baj van?

GERGELY. Nem, semmi már... Megszökött, ugye?

OTTÓ. Ő s a portói püspök s még három-négyen. Amikorra a templomba leértünk, már nem voltak velünk. A chiostrón ugorhattak ki.

GERGELY *komoran néz hol a papra, hol a katonára.* A nemesség fölmondta a hűséget, bíborosaim, mint kedvük ellenére tartott rabok megugranak, maga a test is szökne tőlem, ha engedném. *Dacosan összemarkolja mellén a csuhát úgy, hogy közben a szívét is szorítja.* De nem engedem. S titeket is kényszerítelek, testemnél hívebb részeim, hogy maradjatok és segítsetek.

DONIZO *Ottóhoz.* Ezek a nadrágba bújtatott rimák mentek a szívére. Legalább annyi ész lett volna a fejemben *kardjára üt,* mint ebben a böllérvésben.

GERGELY. Mondd ki, mit gondolsz felőlük?

DONIZO. Hogy mire készülnek? Aligha a kapun nem hívják be, akit a falakról ledobtak.

OTTÓ. Henrik két nap óta a Leó-város helyett a lateráni kapu alatt tart tábor.

GERGELY *küzd a tulajdon agyával.* Szóval... éppen most kell a gondolataimnak... Hányan lehetnek a te toszkánjaidon kívül Rómában, akik velünk...

DONIZO. Rokonod, Rusticus, a Cenciusok s még néhány család. Ha azokkal akarod a falakat megrakni - minden második toronyra jut egy suhanc. Túl nagy karimájú város ez - abban a sírtoronyban, a Tiberis fölött, jobban bízom.

GERGELY. Egy torony - az egész kereszténység helyett. Nem, nem adom ilyen könnyen. Mutass elszántságot. Próbáld megrettenteni őket. Az emberek közt néha egy kiáltás is megteszi, amit tízezer vértess sem. A fiaik nálunk vannak.

DONIZO. Nem olyan érzékeny Ábrahámok ezek; annyi Kánaánért, amennyi egy erszénybe befér, mind fölöt az oltárra egy-egy Izsákot.

GERGELY. Menj s tedd, amit tudsz.

DONIZO. S még azon túl valamit. *El a város felé.*

GERGELY *komoran.* Ember sohasem tudhatja világosan, meddig a próba, s hol kezdődik a teljes elvettetés. A hajszolt zsigerek, mint gyengeségünk ügyvédjei, állnak föl: „Nem látod, vége van mindennek; idáig jutva, nyugodtan elengedhetsz bennünket: nem mi vagyunk fáradtak, Isten fáradt beléd, s kivet a markából.” Másrészt: hátha épp az ügyvédkedő bágyadtsággal ejtettünk meg, s ez az a pillanat, melyre mint üdv s kárhozat útkelesztjére, zokogva kell majd visszanézni, ha az önmagam föladását sürgető tagoknak engedek. Ahogy a fiatal haldokló - állapot s tapasztalat minden érvével szemben is bizik, hogy valahonnan segély jön, s élni fog -, az én hitem is túl fiatal még mindig, hogy legalább mint gyanú, föl ne szóljon a valóság érvelése közben, s hol józan szem s tiszta értelem csak bukásom tükrözheti, ő Isten különös kegyetlenséggel kiesztelt próbátételét látja, mely után hirtelen lendül fel ügye. Akármily szálnalmasan kotlok e kopár teremben, a kereszténységtől latrok kettős gyűrűjével elválasztva - a külső a király, a belső tulajdon táborom -, nem kellene-e százszor nyomorultabban ülnöm föladott ügyünk romhalmazán, ha a visszalapozott idő ennél az óránál mutatna rám: Látod, ez volt a próba, itt voltál hitvány... Ó, ha meggyőzhetne nyelv, hogy egy ember kihúzott, vagy összeroppant lelke a kereszténység egész templomát el nem döntheti. De én - bűnös nagyzás volt-e ez? - úgy éreztem mindig és ma is, hogy gyengeségemen századok építménye inog, s minden azon fordul, kitartok-e vagy elroppanok. *Hirtelen összeszedve magát, Ottóhoz.* Mit tudsz Robert királyról?

OTTÓ. Imento apát, ki Henrik táborán át kétszer járta meg álruhában az utat Róma és Salerno közt, az éjszaka érkezett vissza... A király köszönt, s mint hű keresztény, nézi szorultságod. Szívesen hozna sereget Henrik ellen, de arra, hogy a felmentett Róma alól a mocsarakon visszakotródjék, e rabló déli hercegek közt nehéz katonát toboroznia.

GERGELY. Engedném be a falon, s hagynám, hogy a polgárházak megmaradt jólétét elhurcolja?

OTTÓ. Ezt nem mondta.

GERGELY *megvetően*. Nem? A város megérdemelné. Frigyládának készült, s a világ szennyesét tartja benne... Iszonyú, Ottó, hova jutottunk... Én, aki a keresztény népek ifjú tajtékával akartam átcsapni a pogányra... Itt ülök, mint egy magára maradt zsarnok, túsokat szedek, hűtlenektől hűségeskűt veszek ki, s egy megbélyegzett csordát édesgetek ártatlan falvakon végigdúlni, hogy Szent Henrik fiát elmarják, s alattvalóimra zabolát vessenek.

OTTÓ. A keresztény világ nagy, s veled érez; csak a rokonszenv lába lassúbb, mint a gyűlöleté.

GERGELY. Rokonszenv? A hű Matild is sziklájára szorult; mondják, a tulajdon városa, Pisa is fölkel. A többi kereszténység nem törődik velem.

OTTÓ. De a szászok új ellenkirályt választottak. Anglia, Aragon, Leon, Kasztília, a magyar, cseh, dán, lengyel királyok...

GERGELY. Szavakon lebeg az egész keresztény állam. Van és nincs, ha celládba bezárkózol, egyedül ő van, s ha az utcára kilépsz, nem találsz egy embert polgárául.

OTTÓ. Meg kellene sürgetni még egyszer a normant.

GERGELY *keserűen*. Üdvösséget ígérni neki túl, és sarcot idelelni... Bírja az öreg Imento vissza is az utat?

OTTÓ. A túlsó útra gyűjt érdemet.

DONIZO *néhány alabárdossal berohan, a pápához fut, s a trónszékből fölhúzza*. Gyorsan, az Angyalvárba... a kis lépcsőn s a Cenciusok kertjein talán még lehet.

OTTÓ *Donizo karjához kap*. Megnyitották a kaput?

DONIZO. Előbb, mint gondoltam. Az emeleti ablakokból láthatod a királyt és pápáját, amint bevonul. Nem is tudtam, hogy ennyi fehér kendő és szüzlány van Rómában. *A felső nyitott ablakon csakugyan hatalmas zúgás, éljenzés csap be*.

GERGELY *föltápáskodik*. Wibert, a ravennai. Engedheti ezt az Isten? Rómát az Antikrisztusnak? Hagyjatok itt pusztulni.

OTTÓ. Tartsd magad. Ez az a pillanat, melyről az imént beszéltél. *A váró felé vezető lépcsőre tuszkolja*.

GERGELY *lefejtí Ottó kezét, s gyöngéden visszataszítja: megint egyenes és parancsoló*. Menj s keresd fel az apátot. Azt üzenem Robertnek, hogy Szent Péter városa egyetlen torony mától, s Róma az Antikrisztusé. Ha a pápa hűbérese akar maradni, s nem Bizánc és a német császár egyesült hatalmától elnyomott földönfutó, szedje össze, ami norman, szaracén, zsidó vasban és pénzben rendelkezésére áll, és siessen vele, hogy időben érjen még Róma alá. Te pedig menj Matildhoz s onnét Germániába, s mondd, hogy egy pogány sírbolt s egy összeroppanó test örzi, ami a kereszténységből fennmaradt.

DONIZO. Jó, jó. De most repülünk, atyácskám. Ha az Angyalvárat el nem érjük, mi magunk leszünk még ma angyalokká. *Donizo és a pápa a váró felé, Ottó a templomon át menekül, kinn növe zaj*.

Függöny

ÖTÖDIK FELVONÁS

Nyitott csarnok Robert király salernói palotájában. A szín jobb oldalán bejárat a zárt épület-tömb felől, hátul s bal felé a párkány karcsú oszlopai közt a salernói öbölre nyílik kilátás. Az oszlopok s a messzebb kivont háttér mögött a párkányig érő olajlombok éreztetik a teret. A csarnok erős szaracén hatást mutat: antik épületekből elhordott korinthusi oszlopokon gazdag díszítésű arab ívek; a mennyezet boltos, s a párkány oszlopain kívül az előtérben álló két oszlop támogatja. Gergely a jobb oldali oszlop alatt ül háttal a lebegő vízű, világos tájnak. Nagy, emberelnyelő karosszéke mellett kis faragott asztal, rajt hatalmas könyv, az egyszerűbb széken ülő Desiderius abból olvashatott fel neki, mielőtt a király megérkezett. A király a pápával szemben, tőle kissé távolabb áll, mögötte egészen az előtérben apró szék, de arról a függöny felhúzásakor indulóban már felállt. Ottó püspök a baloldali oszlophoz húzódik, s állva figyeli a jelenetet.

GERGELY *Roberthoz.* Tehát te Korfuba még?

ROBERT. Megint rá kell bíznom magam a szorosbeli szelekre. Nem képzeled, milyen dühösek lettek ott az Adria. Katonáim lovaik emlegetik a recsegő vitorlák alatt s a pogány norman ősök a felhők mögött bosszankodnak rajtunk, hogy miféle földi patkányokká tett bennünket a kereszténység s a két Szicília.

GERGELY *mogorván.* Vannak Itáliában is szelek. Egy keresztény királynak nem kell a szoroson áthajózni értük.

ROBERT. Félben van odaát minden ügyem. Az eretnek bizánciak arannyal bontják táborom. Ha segítségére nem megyek, maga Boemund fiam is mint bizánci zsoldos kel át visszafelé a vizen.

GERGELY. Nem helyeslem, hogy átmég.

ROBERT. Mit tegyek, atyám? Ha már az egész kereszténységben magam maradtam Szent Péter kardosa, ide-oda kell járnom a világrészek közt. Egyik nap lázadó hercegeimet kell hűségre oktatni, a másik nap a pápát hozom ki Rómából, a harmadikon az ördögfi Alexiost szorítom meg odaát. Ha Isten segít, nem térdepelek le addig széked elé, míg Konstantinápolyból ki nem ostromlottam.

GERGELY. Henrikkel kellene törődnöd. Amíg ő Itáliában parázna püspökeivel föl s alá vonul, s mint császár ítélkezik...

ROBERT. Rá is rákerül a sor. De kívánhatod-e, hogy míg e selma fiút hajtom s jobbágyaid büntetgetem, a magamé kicsússzék alólam. Ha engem Alexios, Gisulf s a többi herceg földtelenné tesz, magam mint szentföldi zarándok tán még üdvözülhetek, téged azonban...

GERGELY. Matildtól végy példát.

ROBERT. A kegyes özvegy...

GERGELY. Vagy Angliai Vilmostól, ő is norman.

ROBERT. Ő messze van. Ülne mint én, lábad fejénél, többször kiátkoztad volna, mint engem.

GERGELY. Robert, azért, mert fegyvered közt ülök, s agg vagyok...

ROBERT. Fegyvereink fölött ül atyaságod. Ne nyers beszédünket nézd, hanem tetteinket. Az egész imádkozó kereszténységben nem akadt király, aki abból a toronybeli tömlőcből kivigyén, csak a garázda Robert.

GERGELY. Ismerem szolgálatod. Róma három üszkös városrésszel magasztalja segítséged.

ROBERT. Csak nem sajnálsz e Júdás-várost? Rábíztad magad, és eladott.

GERGELY. Te kiszabadítottál, s megbélyegeztél.

ROBERT. Nem ők estek-e lakomázgató katonáimnak? Mit vársz egy normantól. Hogy füstölőt rázzon a ház felé, melyből orvul megnyilazzák? Kipörköltük őket.

GERGELY. Lányokat hurcoltatok, hátrakötött csuklóval. Istennek szentelt szüzeket.

ROBERT. A szaracénok tették. Gyors segítséget kértél, nem válogathattam, honnét kotrok össze harmincezer embert. Azt hiszed, ebből a pártos várlakó világból olyan könnyű harmincezer embert összeszívni. A bérelt pogányok tették. Ha a rómaiak el nem kezdik...

GERGELY. Azok sem jártak jobban, akik hozzátok húztak. A falakon rést nyitó Cenciusok lányai...

ROBERT. A kavarodásban történt. Ne várd a normantól, hogy megszorítva is keresztvízre gondoljon. Egy nép sem épít több templomot minálunk.

GERGELY. Átkok közt jöttem el Rómából; hozzátok köt a véres nap az emberek emlékeztében.

ROBERT. Ne röstellj bennünket. Mi minden zsákmányunk közt téged tartottunk legértékesebbnek. Úgy hoztunk idáig, mint a repedt edényt...

GERGELY. Mely törni vágyik...

ROBERT. A vad normanok térden fogadtak váraik alatt... Ez a Salerno, melyből az átkoddal védett longobárd herceget csak nemrég füstöltük ki, vadonatúj székesegyházzal várja felszentelő kezed. Míg én a járványos Epirusban senyvedek, te itt ülhetsz az öböl fölött e csarnokos palotában, s annyi püspököt hozhatsz zsámolyod elé, amennyivel éppoly tisztességgel zsinatolhatsz, mintha Rómában volnál. Hagyd hát azt az egy-két római üszőt, akiknek úgyis az a sorsuk, hogy borjazzanak.

GERGELY. Nem merek itt zsinatot tartani. Hercegeid egy-két pásztorgyűrűért s miseruháért, vagy váltság reményében utolsó maradék hívet is rabbá teszik, mielőtt ideér.

ROBERT. Menlevelet adok mindnek a halálos fenyegetésem mellé. *Ottóhoz*. Püspök úr, neked már megígértem...

OTTÓ. A kancellárián vannak az írások.

ROBERT. Jöjj velem, s átadom neked kancellárom és pecsétem. *A pápához*. Atyám, áldásodat. *Elébe térdel, s megcsókolja a pásztor gyűrűjét; a pápa állja, de nem szól semmit. Robert a felálló apáthoz fordul.* Imádkozz értem te is, apát úr. Könyveket és pallérokat küldök neked, csak győzd meg Monte Cassinót, hogy kitaróan és fondorlat nélkül imádkozzék értem, amíg a szoroson túl vagyok. *Ottó és Robert elmennek.*

GERGELY *az elmenő után kitörve*. Hogy megtanulta... Harminc éve sincs, hogy tengeri rablóból hűbéressé fogadtuk, s álnokabban forgatja már Szent Péter hasznát, mint a Nagy Károly magvából szakadt öreg királyok. Konstantinápoly aranyát éppúgy Szent Péter nevében fogja barlangjába hordani, mint Rómából a templomi ereklyéket. S én, az elzsákmányolt agg, hálálkodjam neki és áldjam meg. Ragadozók közé vetik a papot, amikor pápává teszik. Hallottad, hogy gúnyolt? S még becsülnöm kell szemtelenségéért. Minél kevésbé titkolja sima ajaka mögött a ragadozó fogát, annál őszintébb, annál természetesebb; király, fejedelem és nemes. A legigazibb király: a foltos párduc, aki

egyszerre mutatja fogát és tarka bőrét... Gondold el, amióta eszem tudom, ezek közt hánykolódom. *A fölálló apáthoz....* Nem akarom, hogy itt hagyj, Desiderius.

DESIDERIUS. Az építkezés félben van, atyám, s tudod, milyen a távollevő gazda, azt hiszi, nélküle minden félremegy.

GERGELY. Mi egy kolostor, amikor az egész kereszténység van kockán.

DESIDERIUS. Az egész kereszténység ilyen kolostorokból áll, s ahogy te ifjúkorodtól az egészet hordtad szíveden, úgy tapadtam én, kicsiny, egész életemmel az én kolostoromhoz.

GERGELY. A jobbik részt választottad. Benedek után te vagy harmadik alapítója s építője a szétszórt Monte Cassinónak. De az én meddő gondoskodásomnak, mi nyoma marad? Elvész a lángba borult kereszténységgel.

DESIDERIUS. Aki a szeme előtt valóban épít, megvan az a jutalma, hogy szemével látja, amit épített. Aki mint te is, szeme határán túl intézkedik, az eredményben éppúgy csalódhat, mint az eredménytelenségben.

GERGELY. Lehet-e tévedni a bukásban? Emberfölöttire vállalkoztam, s az emberfölötti segítség elmaradt... *Kis csönd, aztán megfogja Desiderius kezét.* Hogy irigyellek érte, testvér, aki vissza még az első magányba, melyet még Benedek választott, s folytathatod a hatszázéves beszédet, melybe barátok százai nőttek bele, s apátok sora dőlt ki anélkül, hogy megszakadt volna. Mért nem érdemelhettem meg én is ezt az Istennel egybezáró csöndet? Mért ragadtattam vissza, fogadalmat tett barát, a világba? A világ összetört, s az emberfölötti némán ül fölöttem. Ki csalt itt? A hivatásérzet volt hamis, vagy én hibáztam? *Fölkiáltva.* Vagy talán nem is úgy van minden, ahogy hittem, s hamis bizalom... Látod, ilyenekre gondolok már. Egy pápa...

DESIDERIUS. Nem szabad kétségbeesnünk. Gondolj Szent Gergely könyvére. Jóbra.

GERGELY. Nem, ez nem a Jób dolga. Az egész kereszténységért emeltem fel a kardot, a jámbor szegények millióiért. Biztos voltam, hogy Isten megsegít. Amilyen igazán hittem, hogy a szegények imádságáért, jobbagy és Isten közt a vámtalan útért s a lélek elsőbbségéért küzdök, olyan biztosra vettem, hogy Isten kardként fog járni az én bizakodó szívem előtt, s ebben az utolsó háborúban ő lesz az igazi vezér. Ha legalább megtalálnám, amivel a segítségét eljátszottam, hogy magamban, s nem a segítségben kellene kételkednem. Mielőtt visszamégy a házba, mely Clunynek is anyja, segíts nekem, kényszerítlek, a lelkemet megvizsgálni, hogy ha már elbuktam, büntudatom s ne hitem találja meg a hibát.

DESIDERIUS. A legnagyobbat kívánod a legkisebbtől. Hogy bíraskodhatna a te lelked ügyeiben egy járatlan szerzetes? Olyat kérj, aki ismer, veled volt. Én nem ismerlek eléggé, csak amennyire leveleid, hír s szóbeszéd kifestettek. Egy-egy gyötrődő barát lelkében talán eligazodom, de a pápáéban...

GERGELY. Épp azért, mert nem gabalyodtál bele az ügyeimbe. Kényszerítlek, Desiderius, ülj mellém és segíts. Mért hagyhatott el engem? Tudsz róla, hogy volt lelkemben erő s életemben óra, a test fenntartására legszükségesebbet kivéve, melyet közanyánk, az Egyház szolgálatából bűnösen elvontam?

DESIDERIUS. Mindenki mondja, hogy neked voltak Rómában a leghosszabb nappalaid, s a legrövidebb éjszakáid.

GERGELY. Vagy talán a hitem volt rest? Vesztettem, mert kételkedtem...

DESIDERIUS. Tetteid olyannak mutattak, mint aki Istentől vár segítséget.

GERGELY. Talán nem imádkoztam eleget? Vagy nem kértem másokat, hogy imádkozzanak?

DESIDERIUS. Úgy könyörögtél az imádságunkért, mint megszorult király pénzért és fegyverért.

GERGELY. Mi lehetett hát? Ha van agyadban valami gondolat, kényszerítelek, mondd ki.

DESIDERIUS *habozva*. Talán a türelem... Túl mohó voltál a jóban...

GERGELY. Lehet ember eléggé mohó a jóban?

DESIDERIUS. A jó cselekvésében nem... de a követeléseiben.

GERGELY. S nem azzal cselekszik a pápa jót, hogy követeli?... Vagy azt gondolod, hogy én csak követeltem?

DESIDERIUS. Nem, dehogy... Hisz nem is maradt életed, amelyben, mint más a maga életében, vétezhettél volna. Az egész életed a jó követelése volt, s ha hibáztál, csak ebben hibázhattál.

GERGELY. Lehet a jó követelésében is hibázni?... Markold meg értelmekkel is, amit ösztönöd tapogat - üdvösségről van szó.

DESIDERIUS. Hogy értessem meg... Az emberekben nemcsak a világosságot kell tisztelni, hanem a homályt is.

GERGELY. A homályt? Ezt még kevésbé értem.

DESIDERIUS. A gonosz is ritkán mondja az ő szívében: gonosz vagyok, s csak azért sem akarom a jót, mert a jó jó, én meg rossz vagyok, s mi nem akarhatjuk egymást. A kereszténységben az ilyen megátalkodott ember ritkább, mint a hatujjú vagy a fogasan születő. Az ember törekedik a jó felé. Csak a maga homályában megváltozik, átalakul a jó; indulat, tudatlanság hozzáadja magát, s az ember ebben a félvilágosságban botorkál. Aki nem vet számot az emberekben lakó homállyal, az nem becsüli meg a homálytól vezetett jó igyekezetük. Megátalkodottságot lát, ahol nincs, csak tökéletlen igyekezet.

GERGELY. Te azt gondolod hát, hogy Henrik, Wibert s Téballd...

DESIDERIUS. Bűnösök. S ma már azt a jót sem akarják látni, amely az ő homályukon átszűrődik. De kérdés, hogy nem te hajtottad-e bele őket. Nem te bokrosítottad-e meg gyarló igyekezetüket a jó túl vad követelésével?... Bocsáss meg, te kérted, hogy segítsék a lelkedet megvizsgálni.

GERGELY *elzáródóban*. Sőt könyörgök tovább is... Sajnos, amit mondasz, nem tud bűntudattal eltölteni. Vagy talán a pápa is vonta volna be homállyal az ő igazságát, hogy a szentségárulóktól s vérfertőzőktől túlságosan elütő ne legyen? Te nem tudod, milyen határtalan türelmes volt az én türelmetlenségem.

DESIDERIUS. Az embereket mégis megbotránkoztatta... Parancsod gyorsabb volt, mint belátásuk.

GERGELY. Az önzés volt kolonc a belátásukon.

DESIDERIUS. S a te belátásod? Az talán nem egy bűnös ember véréből táplálkozott-e? Te tudod, kételkedtél-e eleget magadban...

GERGELY *indulatosan*. Én azt akartam, hogy az egyház legyen a nemzetek közös hazája, s Szent Péter a királyok atyja. Abban kellett volna kételkednem, hogy az így jó-e valóban, s nem az egyháznak kell-e a királyok körül cselédeskednie?

DESIDERIUS. Ne hajts olyan állításba, amelytől iszonyodom. Arra célzok csak, hogy az egyház szenvedhet háborúságot, de maga nem háborúskodhatik.

GERGELY. Hanem könyörögjön és alkudozzon, ahol parancsolnia kellene. Látszik, hogy a norman és longobard hercegek közé vetve túlságosan megszoktad a békekoldulást és alakoskodást.

DESIDERIUS. Bizony rég felpörkölték volna, ha kérés helyett átokkal védem juhaim imádságát.

GERGELY. S Rómának is így kellene simulnia és kéregetnie?

DESIDERIUS. Az egyház kardos és bajszos embereket tanít; ezeknél többet érhet el meggyőzéssel, mint pálcával. Aki túl sokat suhogtatja a vesszőt, tanítóból huzakodóvá válik.

GERGELY. Azt gondolod, hogy kocsmai dulakodásban suhogtattam a pástorbotot?

DESIDERIUS. Őrizzen Isten, hogy ilyet gondoljak. A pápai székből rég ült tisztább szándék, mint a tied. S ha van hibád... De hisz láttad, milyen szeretettel fogadott, szökőben, Monte Cassino. A nyűgös úton hogy kísértelek én is idáig... De az emberek kevélységnek érzik a te türelmetlen gondoskodásod. Egyházfejedelmek panaszkodnak, hogy míg minden ötleted a Gondviselés sugallatának érzed, bennük az ép ész munkáját is kétségbe vonod.

GERGELY. Ki, melyik?... *Elhidegedve.* Köszönöm, testvérem, segítségedet. Azt mondtad, még ma hazaindulsz.

DESIDERIUS. Így terveztem. Álmomban a barátok és kőművesek összekaptak. De ha kívánod...

GERGELY. Nem, elbocsátalak. *A belépő Ottóhoz.* Desiderius apát elmegy közülünk, így is túl soká vontuk el őt szaracén könyveitől.

DESIDERIUS. Imádkozni fogunk egészségedért s az egyház egészségéért.

GERGELY. Ha igaz, amit mondtál, az egyház egészsége az én halálom.

DESIDERIUS *Ottóhoz.* Isten veled, püspök testvér.

OTTÓ. Kísérőid óvakodjanak a capuai hercegtől. Legjobb, ha éjjel mentek el a város alatt. *Desiderius kimegy, Gergely belesüpped a székébe. Ottó tisztelettudóan hallgat.*

GERGELY. Tegnap, a mise után, mikor szívemet az ismerős abroncs a szokottnál szűkebbre fogta, úgyhogy azt hittétek, ott halok meg a sekrestyében, néhány kérdést tettetek hozzám.

OTTÓ. Korai volt.

GERGELY. Emlékszel, kiket jelöltem én meg akkor utódaimul?

OTTÓ. Luccai Anselmet, a Matild püspökét; Desiderius apátot s engem, méltatlant.

GERGELY. Az apátot hagyjátok ki. Nem ajánlom őt. Vegyétek a lyoni érseket helyette.

OTTÓ. Die bíborost?

GERGELY. Annak legalább kard a szíve. Nem akarom, hogy a pápa, mint valami kolduló barát, kegyes settenkedéssel vásárolja össze a világi hatalom türelmét, s a lélekáruló latrokkal csókot váltson, mert hiszen mindnyájan bűnösök vagyunk, s kímélnünk illik egymás bűneit. Aki utánam jön, inkább maradjon magára egy kiátkozott keresztény világ peremén, mint hogy elnézéssel tűrje a túrhetetlent... Megvannak a menlevelek?

OTTÓ. Rajta valamennyin a pecsét.

GERGELY. Nagy pecsétnek kell lenni, amely Róma pusztulása után a norman földre papot becsal. Wibert gúnyolódhat majd rajtunk: egy érsek több püspököt állíthat széke elé, mint Gergely Salernóban.

OTTÓ. A hűséget vonzza távolság s veszély. A világ látni fogja, hogy nem az a pápa, aki Rómában ül, hanem az Róma, ahol a pápa széke áll. E zsinat méltósága nagy lecke lehet mindenkinek.

GERGELY. Nem várok semmit tőle.

OTTÓ. De hiszen te határoztad el, mihelyt a hegyen átjőve, lenn a kikötő vándorutunknak véget ígért. Felváltva írtuk meghívó leveleid, s magad is inkább a munkába, mint az útba betegedtél bele.

GERGELY. A megszokás még kalapál, de az üllő már repedt. Nem tudom, hol a baj, Ottó... nem is merem kutatni, csak érzem. Azt hiszed, az út vagy a munka tört engem össze? Ilyen satnya testem volt nekem ifjúkorom óta, az egészségemtől mindig átbillenhettem volna a halottak közé. A lelkemnek volt szüksége a testemre, s Istennek a lelkemre, ez tartott fenn, s még így, mint aggastyánt is fölntartana... Hidd el, az én halálom nem egy ember halála lesz - az egész egyházé... *Egész halkan.* Azóta érzem ezt, amióta a jóslat a Lateránban... Ha az Isten meg akarná tartani a kereszténységet, Henriknek meg kellett volna halnia... Nem engedhette volna, hogy a csövön át, melyen odáig mindig tiszta sugalmazás jött... Az Isten nevetségessé tett engem, s nevetségessé váltok ti is mind.

OTTÓ. Hogy mondhatasz ilyet, atyám!

GERGELY. Ugye, egy pápa? De honnan vegyen hitet a pápa egy ilyen világhoz? Gondold meg, mekkora hitet örölt fel bennem ez a század.

OTTÓ. A magad szerencsétlensége elfödi előled a kereszténység igaz állapotát. Én, a legátus...

GERGELY. Tudom, a hirsauai bárányok... El fogják taposni őket is, mint Milánóban a Rongyosokat. A szegény ácsok és vargák meghívják asztalukhoz Krisztust, s a grófok és püspökök rájuk gyűjtják a házat.

OTTÓ. De Baselben egy hirsauai barátot választottak meg püspöknek. Amióta utolszor jártam az Alpokon túl, a lelkekben többet nőttünk, mint amennyit a harctéren veszítettünk. Az a maradék igaz életű, akit otthagytunk, vetőmag volt - azóta beért az első termés.

GERGELY. A fejedelmek majd fölgyújtják. A nemesség a világ vére, a világé és a pokolé.

OTTÓ. S földijeim, a francia nemesek, akik a mórokkal küzdenek?

GERGELY. De a francia király városokat rabol ki.

OTTÓ. Matild győzelme felől most már egész biztos hírt vettünk. Három lombard püspököt fogott el.

GERGELY. Igen, szegény Matild... Ha maradna itt egy emberiség, mely az erényre emlékezni szeret, ezt a színváltó férfiak közt oszlopként megálló asszonyt... Emlékszel a római tervekre, melyeket e két példa nő szelelt, mint kovács a tüzet? Az egybeölelt kereszténység minden nemzetéből rajoztatunk ki a Szentföldre sereget. Én vezettem volna, az apostol, s Ágnes császárnő alvezérül az ő Henrikét ajánlotta. Így álmodozik e világon az együgyű hit, s így taposnak bele álmaiba a Henrikek.

OTTÓ. Nem is szentekhez méltó álom, ami egy nemzedék életébe bele nem kerül. Sylvester, a Nagy Konstantin pápája is, a katakombák pápai után következett. Így születik fel a te s a tieid szenvedései árán a szolga-egyház is úrnő-egyházzá. Én meg akarom még látni az első lovaghadat, mely fejedelmek jelvénye helyett a keresztet varrja ruhájára.

GERGELY. Úgy, úgy mesélj, mesélj. A hiszekény gyerekek az öregkor mesél, s a hitetlen aggastyánnak a fiatalság... Sokszor én is úgy éreztem, csak egy belátás hiányzik a világból, s minden másképp lehet. Hogy könnyörögtem a kereszténységnek ezért a belátásért... De minden hiába - ha egyik helyen föl villan, a másik helyen kihuny, s a sötétség több.

OTTÓ. Akkor is szép a világosan állni, s hinni a világosságban.

GERGELY *megfogja a kezét*. Irigylem tőled, Ottó, ezt a könnyű, szilaj hitet. Olyan vagy mint zsonglőrjeitek énekében Nagy Károly lovagja. Hogy is hívták?

OTTÓ. Roland.

GERGELY. Szilaj, célratörő, biztos, mint Isten agara. Énbennem szegény nyugólódó emberek vére lázong, s lelkemben az ő sötéten látó aggodalmuk. Amikor legmagasabban voltam, valóban királyok királya, akkor is csak a rossz nagy áradását láttam, s egy megrabolt apátság kétségbeejtett a kereszténység sorsa fölött. Te más vagy, s a siker, mely elijedt tőlem, hozzád talán odahúzódik... Ha pápa leszel, ne nevezd Gergelynek magad. - Gondolkoztál már a neveden?

OTTÓ. Nem illett volna... Talán Orbán.

GERGELY. Orbán? Volt ilyen nevű pápa? Kevés időm maradt a tudományra.

OTTÓ. Egyetlenegy: szent Orbán. Ő még a bújdosó pápák közül való. Decius alatt lett vértanú - de az ő vérén szerezte Sylveszter a Nagy Konstantin ajándékát.

GERGELY *elgondolkozva*. Szóval második Orbán s egy második konstantini győzelem. Ó, fiam, ha hihetném.

EGY KATONA *az épület felől*. Követség Rómából.

OTTÓ *felugrik*. Nem mondtam...

GERGELY *izgatottan*. Ereszd. Tudni akarom, mi újság Rómában.

OTTÓ *kituszkolja a katonát*. Én már tudom.

GERGELY. Wibert, ugye? Parancsolom...

OTTÓ *zavartan*. Igen... lemerészkedett... A karácsonyt, gondolom, már Rómában...

GERGELY. S a farkas Róma a kezét nyalta. A normanvezető Gergely után, Clemens, a jámbor.

OTTÓ. Előrelátható volt, ha mi egyszer otthagytuk Rómát.

GERGELY. S mégis, most, hogy hallom, jobban fáj, mint amikor az ablakom alatt nyitották ki a Porta San Giovannit. Az Isten eleresztette a világot, mint fa a levelet. Testemben érzem a kocsány szakadását... Az Antikrisztus előtt fehérbe öltözik a megpörkölt Róma. Egy Wibert vigyorog a székből, mely az én hitemet kidobta magából. S ez most már így marad örökké... Az Antikrisztus írnokai majd feljegyzik életem, hisz tudod, hogy mérgezték ellenem az emberek bizalmát. Ördögös, eretnek, a Matild ágyasa leszek a kereszténység emlékezetében. S a megtévesztett jóhiszeműség ujjongani fog halálomon. Csakhogy elvitte Isten, aki a keresztény békét megbontotta.

OTTÓ. Fájdalmad beszél, nem értelmed.

GERGELY. Ah, értek én már mindent. Isten elvetette a világot. A kereszténység, mint egy hulló csillag fut alá a sötétségbe. Az Antikrisztus zsákmánya vagyunk mind; ő ítelt fölöttem is. Nem érted? Szerettem az igazságot, gyűöltem a méltatlanságot, ezért halok meg száműzetésben.

Függöny

HUSZ JÁNOS

Történeti dráma

1948

SZEREPLŐK

HUSZ JÁNOS	CSEH PAP
CHLUM JÁNOS, lovag, Husz kísérője	PRIOR
MLADENECI PÉTER, Chlum János kancellistája	PATER HARIBALD, Husz gyóntatója
DUBA VENCEL	LÉNE ASSZONY
VITUS, Chlum János szolgája	MÁSIK ASSZONY
PALEC ISTVÁN, püspök	PODEN, bádeni lovag
CAUSIS MIHÁLY, németbródi plébános	SZOLGÁLÓ FRÁTER
ZARABELLA, firenzei bíboros	EGYIK ŐR
GERSON, a párizsi egyetem kancellárja	MÁSIK ŐR
STOKES, angol doktor	ELSŐ KATONA
A LITOMISLI PÜSPÖK	MÁSODIK KATONA
D'AILLY CAMBRAY-I PÜSPÖK	ÖREG PARASZT
ANGOL PÜSPÖK	PARASZTASSZONY
TRIDENTI PÜSPÖK	LEGÉNY
ÁGOSTAI PÜSPÖK	POLGÁR
ÖREG PÜSPÖK	POLGÁRASSZONY
RIGAI PÜSPÖK	ELSŐ SUHANC
OLASZ PÜSPÖK	MÁSODIK SUHANC
SPANYOL PÜSPÖK	KREPKA, cseh úr
ZSIGMOND KIRÁLY	EGY ANYA
FRIGYES, nürnbergi gróf	GYEREK
LAJOS, pfalzi palotagróf	GYEREK APJA
WARENTRAP	ÍRNOK
NÉMET DOKTOR	POPPENHEIM LOVAG
NASO	PAP
FRIDA ASSZONY	EGY ÖREGASSZONY
KONSTANZA POLGÁRMESTERE	CLEMFIA LAJOS, udvari marsall
ELSŐ PAP	DIÁK
MÁSODIK PAP	Bíborosok, püspökök, prelátusok,
HARMADIK PAP	jegyzők, katonák, szolgák, tömeg.
BARÁT	

ELSŐ FELVONÁS

Frida asszony lakása a konstanzi Szent Pál torony mellett. Itt kapott szállást az udvarra nyíló kicsiny szobában Husz és Chlum János lovag, a kísérője. A játék a kis lakás másik helyiségében folyik; ez a helyiség szoba is, konyha is; a sarokban kürtös, kemenceforma tűzhely, a fal mellett padok, jobb oldalt ruhatartó láda, két láb s egy asztallap, amit az ebédhez állítanak össze; a keskeny ablak alatt írópad, a lovag kancellistája részére. Szemben a tűzhely mellett a lépcsőházra nyíló ajtó; a bejövő néhány lépcsőfokon ereszkedik a szobába. Husz szobájának az ajtaja bal oldalon van; az ablak a jobb falon az utcára nyílik. Emeleti lakás; a földszinten péküzlet. Az utcáról besárgálló fény mellett a tűzhely világossága is szóhoz jut. Vitus, a lovag szolgája ura páncélját tisztogatja, amikor a lépcsőház felől a két asszony félénken benyit.

EGYIK ASSZONY *a karján kosár.* Nem háborgatunk? Egy kis halat hoztam a vendégeknek. Az ilyen szent ember, gondolom, húsos napon is halat kíván.

MÁSIK ASSZONY *ő is kiveszi, ami a kosarában van.* Én pedig egy kis vajat, amiben megsüthetted. Az arany bővebb ma Konstanzban a vajnál. De az én sógorom majoros Gottliebenben.

EGYIK ASSZONY. Énnekem pedig a halászok közt van ismerősöm. A halak is érzik, hogy teli van a város püspökkel. Azt mondják, ha egy évig eltart a zsinat, nem marad egy hal sem a Bodeni-tóban.

VITUS *a sarokból.* De még lány sem Konstanzában.

Az asszonyok most veszik észre Vitust; ijedten visszahúzódnak, s Fridára néznek.

FRIDA. Ez Vitus, a méltóságos Chlum János úr szolgája. *Az asszonyok bókolnak. Vitus tovább fényesíti a páncéldarabokat.*

MÁSIK ASSZONY. Boldog vagy, Frida asszony, hogy ilyen jámbor vendégeket kaptál.

EGYIK ASSZONY. De az ám; nálunk tele van síposokkal meg borbélyokkal. Az ember nem talál egy imádságot a fejében a sok sípolástól.

MÁSIK ASSZONY. A síposok hagyján. Mifölöttünk afféle jófirmák laknak. Nem tudom, hová rakjam a lányomat; a lépcsőházban föl-le férfiak; ott szedik rendbe a ruhájukat. Azt mondják, háromszáz örömlányt hoztak a városba.

VITUS. Mi az hatvan kardinálisnak, háromszáz püspöknek, négyszázhusz prelátusnak.

MÁSIK ASSZONY. Már az igaz; harminc év sem lesz elég, hogy a piszokból, amit ez a szent zsinat rajtunk hagy, kimosakodjunk.

EGYIK ASSZONY. Ők elmennek, s a mi részeges férjeink itt maradnak. Csak ami a pohár fenekén marad, attól is álló nap részegek lehetnek.

MÁSIK ASSZONY. Elszoknak a tisztességes munkától. Az uram egy patkófölverésért többet kap, mint régen egy ablakrostélyért.

EGYIK ASSZONY. Jó neked, Frida, hogy özvegy vagy.

MÁSIK ASSZONY. Sem lányod, akit féltetni kellene.

EGYIK ASSZONY *Vitusra néz.* Az egész Szent Pál utca irigyel a csehért. Azt mondják, nincs jámborabb ember a zsinaton.

FRIDA. Védőszentje, a boldogságos János evangélista sem lehetett szelídebb nála.

EGYIK ASSZONY. Szokott veled is beszélni?

FRIDA. Mint én most veletek.

EGYIK ASSZONY. Üdvösségedre tartozókról is?

FRIDA. A lélek békéjéről, az özvegyek boldogságáról. Hogy hosszú időt adott nekik az Isten; megvarrhatják lelkük kelengyéjét. Este behív, és derék német énekekre tanít.

EGYIK ASSZONY. Á, boldog vagy te, Frida. A posztókereskedő az udvarunkban vele jött Stuttgartból. Azt mondja, ott a leggazdagabb polgárok is kaptak rajta. *Vitusra néz.*

VITUS. Két évig is ott tanyázhattunk volna, ha minden hívásnak megfelelünk.

FRIDA. Aki egyszer hallja, békés és nyugtalan lesz a szíve. A mennyország hárfái vannak a torkában.

EGYIK ASSZONY. Mondják, hogy itt is beszélt, a péküzlet előtt.

FRIDA. Le akart menni az utcára, egy polgár ráismert, és kérdést tett neki. Aztán mind többen kezdték hallgatni, úgyhogy egyre hangosabban kellett beszélnie. A végén már az emeleti ablakok is mind rakva voltak; a péküzletben fölfordították a pultot, s az uraknak a Szent Márton utcán kellett kerülniük a csődület miatt. Azóta itt ül a szobájában.

EGYIK ASSZONY. Most is itt van?

FRIDA. A beszédjét írja a zsinatra.

MÁSIK ASSZONY. Azt mondják, nem szabad beszélnie. *Vitusra pislantva.* Kiátkozták.

VITUS. Ne féljen attól az asszonyság. Azért nem lesz kénkö benne a vajából.

Péter Husz szobájából, papi ruhában, egy tekerccsel.

PÉTER *Vitushoz.* Gazdád a saruját kéri.

VITUS. A saruját. Amikor én a térdkalácsát fényesítem. *Elkezdi a sarut keresgélni.*

EGYIK ASSZONY *meredten nézi Pétert.* Ez ő?

FRIDA. Ó, dehogy... Ez Mladeneci Péter, a gróf kancellistája. Ő is nagy tudományú ember.

VITUS *dohogva viszi be, belefűjve közbe, a sarut.* Inkább kívánnék egy rák, mint egy páncélos lovag szolgája lenni. Az vagy lágy, vagy kemény. Egy ilyen lovagnál azonban sosem lehet tudni, hogy aznap puha, vagy kemény akar-e lenni.

MÁSIK ASSZONY *meghúzza az első asszony kötőjét.* No gyerünk, Léne asszony. Ne ólálkodjunk itten.

FRIDA. Köszönöm a segítséget. Bizony nagy gond ma: a házat ellátni. Majd megmondom neki: kitől van a hal.

EGYIK ASSZONY. S ha egyszer a magunkfajta tudatlan asszonyoknak is beszélne. Vagyunk többen a Peterhofban.

FRIDA. Jó, jó, majd gondolkodok rád, Léne asszony. *Az asszonyok hummogására maga is kikíséri őket a lépcsőházba.*

Péter az írópadba helyezkedve írni kezd; Vitus a szobából.

PÉTER. Miféle asszonyok voltak ezek, Vitus?

Vitus. Halas és vajasszonyok, hurkás és töpörtös asszonyok helyett. Jámbor polgárasszonyok. Akik sírni meg sóhajtozni szeretnének egy nyomorult halért.

PÉTER *írás közben*. Ne gúnyolódj az asszonyokon. Üdvöztőnk életéből is tudhatod, milyen fogékonyak az egyszerű asszonyok a szentség illatára. Előbb megérik, mint az írástudók.

VITUS. De van, aki a rókalyuk szagát érzi, mint János pápa.

PÉTER. János pápa? Melyik?

VITUS. Ez, amelyikből már huszonkettő volt. Amikor a hegyekről leereszkedett s meglátta a völgyben a várost, azt mondta, ez az a lyuk, amelyikben a rókát fogják.

PÉTER. Ezt ki mesélte neked?

VITUS. A tulajdon lovásza.

PÉTER *írás közben*. No, és kit értett rajta? Önmagát talán? Ő elég róka volt életében.

VITUS. Ahol a rókát meg lehet fogni, a szentet még könnyebben. A lovásznak is ez a véleménye.

PÉTER. Bízunk kell Istenben, Vitus.

VITUS. De azért a magunk esztét ne nője be a fű. *Arra, amit Péter ír*. Az megint valami templomkapura lesz?

PÉTER. A minoritákéra. Ezzel válaszolunk a cseh ármánykodóknak. Mi magunk szólítjuk fel őket, hogy vigyék vádjait a szent zsinat gyűlése elé.

VITUS. Nyúl-felhívás a vadászkutyákhoz.

PÉTER. Csehországban is így csináltuk. A prágai érsek elé idéztük az agyarkodókat.

VITUS. De ott mi voltunk a kutyák. Itt kergetnek minket felhívás nélkül is.

Frida asszony visszajön, fölteszi a halat.

PÉTER. No látja, Frida asszony: nem kell félnie az asztalunkat. Halásztunk, anélkül hogy hálót vetettünk, köpültünk, anélkül hogy fejtünk volna.

FRIDA. Ideje is. Amit hazulról hoztak, fogytán. S a lombardok itt mindent fölhabzsolnak.

PÉTER. Az Isten majd csak terít nekünk, ha a hazulról hozott elfogy is.

FRIDA *a serpenyővel babrálva*. Hallani szeretnék mind... Ahány asszony van a Pál-torony alatt, az mind őt akarja hallani. Nem mehetek úgy el, hogy egyik vagy másik el ne fogjon.

PÉTER. Prágában látta volna. Az öregasszonyok már hajnalban ott voltak zsámolyukkal a Betlem-kápolna előtt. S akik nem fértek be, ott kinn hallgatták. Százával állt a nép, olyan csendben, hogy egy fecske csivitelése is meghallatszott. S azon sírtak, ami a templomból kiszivárgott.

FRIDA. Elhiszem, elhiszem... Én is úgy érzem magam, mintha éles késsel metszenék a szívem.

PÉTER. Hát amikor a városi tanács a három legényt, aki a bullákat eltépte, lefejeztette, s mi a holttesteket a kápolnába hoztuk, azok fölött tartott ám beszédet. Én még nem láttam embereket úgy zokogni, mint akkor. Mindenki sírt, de közben arra is vigyázott, hogy egy szót el ne mulasszon. Csak rángatóztak s közben meg se mukkantak. Utána a férfiak odamentek a városház elé, s kínálták magukat a németeknek, hogy fejezzék le őket is. Én magam is szívesen ott feküdtem volna a ravatalon, ha János mester beszélt volna fölöttem.

VITUS. Ahelyett, hogy a német boltokat gyújtották volna föl, egy kis kivilágításul a tanácsnak.

PÉTER. Nürnbergbe úgy mentünk be, hogy senki sem ismert bennünket. A litomisli püspöktől tudták meg, hogy jövünk. Az egy jó nap járóföldre jött előttünk; ő mondta, hogy az eretnek Husz megláncolva jön utána. A plébánosok meg a főbb polgárok egész éjszaka ott beszélgettek velünk a szállásunk előtt. S hajnalra azzal mentek haza: amit János magiszter tanít, mind igazság. S mi imádkozni fogunk, hogy a zsinatot éppúgy meggyőzze, mint minket.

VITUS. Ebből is látszik, hogy a prágai vargák okosabbak, mint a német plébánosok.

FRIDA. Milyen vargáról beszélsz?

PÉTER. Arról, aki a város kapujában utánunk szólt. Mert az egész Prágának elszorult a szíve arra a hírre, hogy Husz Konstanzba megy. Könnyörgött, hogy vesztibe rohan; a bizakodóbbak biztatták...

FRIDA. S a varga?

PÉTER. Ő azt mondta: Sosem jön vissza többé, Jan. Elemésztenek Konstanzban. De ez is csak azt mutatja, mennyire szerették. Amikor a pápa átok alá fogta, s színre a királynak is engednie kellett: a legfőbb országnagyok kínálták neki menhelyül a váraikat.

FRIDA. Igaz, hogy a cseh királynét is ő gyóntatta?

PÉTER. Csakúgy rá volt kapva, akár a sütőasszonyok.

FRIDA. S egy ilyen ember nem restell a magamfajta özvegynek imádságot írni.

PÉTER. Az ő kereszténységében nincsenek királynék, csak bűnösök és elválasztottak. Az emberek azt érzik rajta, és ezért félnek tőle. Az ő lelkében már kész a túlvilág rendje: a gonosz püspök és a jámbor özvegy azon a helyen ül benne, ahol majd örökké ülni fog.

Kopogatnak, valaki bedugja a fejét az ajtón, de rögtön vissza is húzódik.

FRIDA *kinyitja az ajtót; a lépcsőházban álló alakhoz.* Mondtam már, hogy munkában van. A beszédét írja; a zsinatban fogja a Szentírást megvédeni.

PÉTER. Ki az?

FRIDA. Az az együgyű fráter, aki már tegnap is kereste. Azóta itt ácsorog a pékbolt előtt.

PÉTER. Mit akarsz tőlünk, barát?

BARÁT *kopott ruhában; alázatos, félrehajtott fejjel.* Jól mondod: hogy mit. Rendet... itten... a fejemben.

FRIDA. Úgy látom, kicsit együgyű szegény.

BARÁT. A rendtársaim is így mondják... De épp azért kereslek én téged, a husineci János magisztert, hogy gondolkozz helyettem is. Mert csodálatos dolgokat hallottam én felőled, hogy miket tanítasz te a szentségek és az egyház dolgában. S magadtól szeretném hallani: mit tartsak erről.

FRIDA. Azt hiszi szegény, hogy János mesterrel beszél.

BARÁT. Akkor hát hol van ő, hogy ami fölháborodott, megnyugtassa?

PÉTER. Együgyű vagy hát vagy háborodott?

BARÁT. Én egy háborodott együgyű vagyok. Nem tudom többé, merre van fönn és lenn; mi az, amit igazán hinni kell s mi: eretnekség.

PÉTER. S most egy mestert keresel, aki lecsendesít, mint az üdvözítő a Genezáret tavát.

Husz János a kisszobából.

HUSZ. Mit nevetsz, Péter?

PÉTER. Ezt az együgyű barátot nevetem. Az ő zavartalan együgyűségét követeli vissza a teológián.

HUSZ. Mi járatban vagy, barát?

BARÁT. Én a husineci János magisztert keresem, és nem mondom meg senki másnak, hogy mi járatban vagyok.

PÉTER. Ő maga az, Jan mester.

BARÁT *végignézi.*

FRIDA *nevet.* Nem hiszi. Az igazi gyanús; a hamis: nem.

BARÁT. Szelídebb és szőrtelenebb az arcod, mint a híred. Még szakállad sincs.

HUSZ. A híremnek van? No, mondd el hát bátran, mit kívánsz?

BARÁT. Azt mondják, csodálatos tanításaid vannak a szentmiséről és egyházunk egyéb dolgairól. Az emberek egyik fele eretneknek mond, a másik szentnek és az egyház megújítójának. Magadtól akarom tudni, mit tartsak felőled.

HUSZ. Kérdezz tehát.

BARÁT. Adj választ nekem: mi lesz az ostyából, miután a pap felszenteli. Megmarad kovásztalan tésztának, vagy valami történik benne?

HUSZ. Ahhoz, hogy együgyűnek mondd magad, elég nehéz dolgokat kérdezel.

BARÁT. Szükségesek a lelkem nyugalmaához.

HUSZ. Hidd hát, ahogy tanultad. Az úr testivé lesz a felszentelés után.

BARÁT. De én nem úgy akarom tudni, ahogy a prior tanítja, hanem ahogyan te tanítod. Mert úgy mondják, hogy te másképpen tanítasz, mint az itteni papok.

HUSZ. Úgy tanítom én is. Az Úr teste és vére van jelen.

BARÁT. Egészen biztos? A valóságos teste? Nemcsak valami emlék ez vagy jel, vagy ilyesféle?

HUSZ. Együgyűnek mondd magad, de én úgy látom, egynél több ügyed van. Mert a szád ugyan együgyűséget mutat, de a szívedben nehéz dolgokat forgatsz. *A kilépő Chlum Jánoshoz.* Nézd meg jól ezt a barátot, János úr.

CHLUM. Ki ez az ember?

HUSZ. Egy együgyű kísértő. Együgyűnek mondja magát, de a szent ostyából csinál lépvesszőt óvatlan madaraknak.

BARÁT. Nem értelek, miket beszélsz, magiszter. Rendet akartam a fejemben, s te még jobban összekavarsz.

HUSZ. Keresd azoknál a rendet, akik küldtek.

BARÁT. Ez nem szép tőled. *Menne ki.*

CHLUM. Várj... Te lombard vagy, ugye?

BARÁT. Hova gondolsz.

CHLUM. A hangodról hallom. Friaulban az udvarnál láttam ezt a jobbra ferde orrot.

BARÁT. No, Isten áldjon. *Elkotródik.*

CHLUM. Ez mantovai Guido.

PÉTER. A híres teológus? A cambray-i püspök és a párizsi egyetem kancellárja csak hírükre nagyobbak nála. A dogmákból hurkot csinálni ő is tud, úgy, mint ők.

FRIDA. Ah, ki hitte volna. Olyan félkegyelműen nézett; a nyál is csorgott a szájából.

CHLUM. Megérdemelte volna, hogy mint barátot kissé meglökdjem. Efféle kísértők akarják az egyházat piszkából kimosdatni?

HUSZ. Ne bánd. Hallották legalább, hogy nem a tanítás ellen keltünk föl, csak az alájuk bútt rossz szokások ellen.

CHLUM. Szép egyházjavítók, a piac nyílt vitája helyett álruhában keresik igazukat. Az ember nem lát egy egyenes ellenséget; de a homályban érzem, bog nő bogra, s anélkül, hogy egy kardvágást tehetnék, hálóban vagyunk.

PÉTER. Palec, ő a fő hálócsomózó. Mint tüben a szál - úgy jár a francia doktorok s János pápa olasz udvara közt.

VITUS. Rosszabb nála az a bányabérlő pap. Az még a bíborosok lovászainak is ezüst tallért ad.

PÉTER *nevetve*. Causis Mihályt, a németbródi plébánost érti.

HUSZ. Aki a hálóban bízik, bogozzon csak körül. Ez épp az igazság próbája, hogy a csomót elpattintja, s a hálót elégeti. Nem bíznék Istenben és az igazságban, ha mint ez a szegény Palec, én is a bíborosokat járnám, s cselen és pénzen venném, amit az igaz szónak kell elérnie.

CHLUM. Érdemedre válik ez a gondolkozás. Én azonban katona vagyok, s tíz lándzsa nem bőszít fel úgy, mint egy pajkos kísértet, amely elől vaktában kell a fejemet kapkodnom.

HUSZ. Az én órám az lesz, amelyben a király akarata szerint a szent zsinat előtt megjelenek. Én csak erre a napra készülhetek. Erre kell tisztítanom a bűnös természetet, hogy az Írás homályosodás nélkül essék át rajtam, mint üvegen a fény.

FRIDA. Ó, be szép is lesz. A sok kapzsi, arannyal rakott pap, amint János mester korholja őket...

Duba Vencel a lépcsőház felől.

CHLUM. Vencel!

DUBA *jókedvűen*. Az, Vencel, a dubai.

FRIDA. A jókedvű lovag.

DUBA. Jókedvű és jóétvágú.

CHLUM. Hát te Konstanzban vagy?

DUBA. Inkább nyeregben még, mint ott.

CHLUM. Egyedül vagy?

DUBA. A király még hatvan óra járóföldre van, s ádvent előtt nem vonul be.

CHLUM. Az elég baj. Most először kicsinyellem a pajzsom.

DUBA. Majd mellé teszem a magamét, s a kettő elég jó kagyló lesz *Huszra néz egy ilyen osztrigának.*

CHLUM. A magad jókedve ez vagy híredé?

DUBA. Hús óra lovaglás a magamét elnyűtte volna. De várjátok ki; ülve, étel fölött, ízesebb a hír.

CHLUM. Rakd hát össze, Vitus, az asztalt.

HUSZ *Dubához.* Vigyázz, meg ne csald bennünk a reményt. Úgy beszélsz, mint aki apránként adhatja a jó hírt, mert elég van belőle.

DUBA. Majd mérlegeld magad, ha ettél belőle. Mint én a Frida asszony halát. *A tűzhelynél kuktáskodik, ahol Frida most veszi le a megpirult halat.* A hal frissnek látszik, de a vaj kissé avas.

FRIDA. Ajándék, Vencel úr.

DUBA. A hal szagát legjobban a vörös bor veszi el. Ez persze mértéktartó, böjtös ház, s így nem ajánlható.

CHLUM. Ha a híred bort kíván, Vitus majd kerít. Az ő orrlíkai egy nyíllövésnyiről is érzik a hordószagot. *Vitushoz.* Fogd hát, s mi ülünk neki a halnak. A háziasszony is.

Vitus elmegy egy korsóval, a többiek az asztalhoz ülnek.

HUSZ. Ilyen a kedves vendég, Vencel úr. Amióta megjöttél, szánk furcsállva érzi, hogy közelebb került a fülünkhöz. Nézd, még János úr vastag szemöldöke is módot talált, hogy jókedvűen csillogjon. De most már ne végy ám föl a híredre több előleget, mert hátha nem győződ fizetni.

DUBA. Biztonságot hozok és reményt. A király írásban, pecsétjével is kiadta, amit Friaulban kettőnknek előszóval ígért. A szabad járást biztosító levél ott van a táskámban. Zsigmond király módfelett örült, hogy írott levél nélkül is eljöttünk Konstanzba, s azonnal elrendelte, hogy kancellárja a diplomát kiadja.

CHLUM. Ez valóban nagy szó. S a zsinatról mondott-e valamit?

DUBA. Barátságos volt. Vörös szakálla csak úgy ragyogott a nyájasságtól, ahogy beszélt. Elmondta, hogy mint jövődő cseh király milyen kényes az országunk becsületére, s biztatott, hogy az eretnekségből kimossuk magunkat.

HUSZ. Ez az én szándékom is. A világnak látnia kell, hogy nem újitók vagyunk, sőt épp az Írás betűje s a nagy doktorok tanítása az, amivel a nagy, lélektelen testbe, a kereszténységbe lelket akarunk vinni. Én magam kész vagyok a legeggyűbbtől is meggyőzetni magam, ha érveit az Írásból veszi, s illően bizonyítja. De ezt kérem a bíborosoktól és a királytól is.

CHLUM. Én csak egy tudatlan katona vagyok; de azt tudom, mi a jó, mi a rossz, s azt mondom, így kell egy igaz kereszténynek beszélnie.

A lépcsőház felől a pápa küldöttei: Konstanz város polgármestere, Poden lovag, a tridenti és ágostai püspök. Az étkezők abbahagyják az evést.

FRIDA *elfogódottan Chlum Jánoshoz.* Ez a polgármester úr.

POLGÁRMESTER. Az vagyok, Konstanz város polgármestere.

CHLUM. S mi e derék özvegyen át: vendégeid.

POLGÁRMESTER. Öszentsége, a pápa rendelkezett velem, hogy követjeit, a tridenti s ágostai püspököt, eléd vezessem.

CHLUM. Jelenléted pecsét, hogy azok, akiknek mondod őket. *A hetykén szétnéző Poden lovaghoz.* S te, uram, ki vagy?

PODEN. Én a bádeni Poden lovag, a kisebbik pecsét vagy pajzs; bár nem hiszem, hogy a pápa követjeinek itt pajzsra volna szükségük.

TRIDENTI PÜSPÖK. Bocsáss meg, uram, hogy ebédedben megzavartunk. Mi azt keressük, aki Husz Jánost Konstanzba hozta.

CHLUM. Husz János önként jött. Én csak a király szavát s a magam kardját hoztam, útját oda és vissza megvédeni.

TRIDENTI PÜSPÖK. Épp ennek a Husz Jánosnak a dolgában fordulok hozzád. A bíborosok s maga János pápa is tulajdon szájából szeretnék hallani, mit tartsanak e különös hírű doktor felől.

CHLUM. Erre meglesz az alkalom, ha a király itt lesz, s a zsinat kihallgatja.

DUBA. Most jövök Tirolból, a király biztosítékaival.

TRIDENTI PÜSPÖK. Attól, hogy felvilágosításokat ad, még a zsinat előtt is megfelelőhet.

CHLUM. De én nem azért hoztam el Csehországból, hogy néhány pap négy fal közt vizsgálta.

TRIDENTI PÜSPÖK. A személyes beszéd sok mindent eloszlat, amiből a hír tornyot emel. Hány pap hal meg anélkül, hogy Prágába eljutott volna vagy még csak gondolt volna is rá. Nyelveteket az udvarban senki sem érti. Amit honfitársai mondanak, s könyvéből kiszednek: azt kelle hinnünk felőle, míg maga mást nem állít.

PÉTER. Az már igaz. Palec István mester egy nyalábra valót írt ki az Ekléziából, s azzal jár házról házra.

TRIDENTI PÜSPÖK. Te meg félreértve szerepedet, eltoltanád tőle, hogy jóakarátú emberek előtt megvédje magát. A pápa jó szándékát tapasztalhattátok; hisz szabad mozgást engedett neki; csak mint kiátkozottat tiltotta el szótól és misétől.

CHLUM. Mit akartok hát?

TRIDENTI PÜSPÖK. Átvenni tőled, s tanácskozásra a pápai palotába vinni.

CHLUM. Én pedig azt mondom, nem kapjátok meg.

PODEN *fenyegetően*. Majd meglátjuk.

CHLUM. A királyt sérti meg, aki erőszakoskodik.

TRIDENTI PÜSPÖK. Nem püspököket küldenek erőszakoskodni.

CHLUM. Nem Husz Jánost, de egy szerecsent sem adnék ki nektek, ha az én királyom azt mondta, mindkettőnknek Friaulban: menjetek el és mondjátok meg Husznak, ha hajlandó veletek Konstanzba menni, én biztosítom őt minden bántalomtól, s hogy csak a teljes zsinat előtt az én jelenlétemben kell tanításáról számot adni.

DUBA. S ha a püspökök nem lesznek megelégedve vele; hazamehet Prágába, s az ottani törvény előtt felel majd hitéért. Erről itt a friss patens a tarsolyomban.

ÁGOSTAI PÜSPÖK. Ebben a városban most a Szentlélek s eszköze: a zsinat parancsol, s míg az össze nem ül: a pápa.

CHLUM. Husz Jánost a király szava őrzi. A király szavát pedig Chlum János és kardja.

PODEN. Kardja másnak is van, cseh.

TRIDENTI PÜSPÖK. Csendesen, urak. Egy békés meghíváson csak nem fogtok összekapni.

HUSZ *előlép.* Hogy mennyire békés, azt szívetek tudja, s megmutatja a jövő. Husz János azonban nem bújik el, sem kérdéseitek, sem szándékokotok előtt.

TRIDENTI PÜSPÖK. Jan Husz! Te vagy az tehát?

HUSZ. Én, s bár nem azért jöttem ebbe a városba, hogy összevont kárpitok mögött feleljek arra, amit a sikátor s rágalom ellenem összehord: kész vagyok követni benneteket.

TRIDENTI PÜSPÖK. Készséged bölcsőbb, mint vonakodásod lenne.

HUSZ. Ha efféle bölcsesség irányítana: ott maradhattam volna, ahol a nép szeret, s nemcsak a főurak várai, de maga a szent inkvizíció is véd azok ellen, akik itt vádlóim lehetnek. Én azonban az út bizonytalanságát választottam az ottani helyett, s a meztelenséget, ahol a világi bölcsesség pajzsot keres.

TRIDENTI PÜSPÖK. Számodra a legjobb védelem; az engedelmesség.

HUSZ. Engedek is a lelkiismeretemnek. Ez hozott ide, s ez óv meg, ha testemet itt is kéne hagyni.

TRIDENTI PÜSPÖK. Rossz előérzettel vagy, magiszter.

HUSZ. De igyekszem jó hiszemmel lenni.

TRIDENTI PÜSPÖK. Senki sem akar olyat tőled, ami üdvösséged hasznára nincs.

HUSZ. Hiszem, mert hinni akarom... A gyávaság és az ármány mindenütt csúf, de a legcsúfabb ebben a városban, melyre a népek nagy családja néz, viselkedésükből akarván kitalálni, hogy orvosság vagy méreg az, amit főznek neki. Szent Patrick szigetétől a távoli Erdélyig hány templomban, hányféle asztal fölött imádkoznak asszonyok és férfiak ezrei, hogy a nagy test, melynek baja és egészsége mindnyájunk baja és egészsége, megint Krisztus teste legyen, mint amikor az Írás még friss volt, s az apostolok lábnyoma a megihletett földön nem enyészett el...

FRIDA. Ah, milyen szépen mondja. Az eltökélt gonosznak is meg kell lágyulnia.

HUSZ. Mit gondolnának ezek felőlünk, hallván, hogy Husz, ki hitvallóul ment Konstanzba, a pápa előtt elbújt, vagy hogy a bíborosok testülete, mint valami lányrabló banda, tört vetett neki.

ÁGOSTAI PÜSPÖK. Akinek ereje van, annak nem kell tört vetnie.

TRIDENTI PÜSPÖK. A pápa, amint látod, nem él erejével. Elég, ha Szent Pétertől nyert hatalma előtt meghajolsz.

HUSZ. Én mindig kész vagyok a mi legfőbb hatalmasságunk, az Ige előtt meghajolni. S ezt várom az egész zsinattól. Akik összegyűlünk itt, én legalább így fogom föl, új életet jö-tünk kezdeni a népekért, magunkban. Én magam is kész vagyok egész eddigi életemet az érvek kohójába belevetni, s amiről meggyőztök, mint salakot eldobni. Azt azonban ne várjátok, hogy amit az Írással egyezőnek tartok, gyáva engedelmességből megtagad-jam. Csak az a világ újulhat meg, amelyben mindenki kitart legjobb hite mellett. Azért én, noha erre sem vállalt utam, sem kísérőim nem kényszeríthetnének: elmegyek veletek és felelek nektek. Ha más szándékokotok van velem, mint amit szátok mutat: a ti vétkeitek. A Szentlélek, amelynek nevében összegyűltetek, rajtatok bosszulja meg.

CHLUM. Mint keresztény és cseh, büszke vagyok arra, amit mondtál. Mint őriződ: intelek.

DUBA. Senki sem kívánja, hogy törvényes hatóságod helyett ellenségeid markába szaladj.

HUSZ. Ember ne mondja, s Isten se lássa, hogy Husz elbújt a tanúság elől. Most azonnal?

TRIDENTI PÜSPÖK. A bíborosok együtt vannak.

CHLUM. Gyerünk hát. A király rám bízta: elkísérem.

VITUS *sebesülten*. Uram, a lépcsőház s a szomszéd házak is teli katonával.

CHLUM *Poden lovaghoz*. Bádenben ilyen a meghívás?

TRIDENTI PÜSPÖK. Ne rontsd el, lovag úr, amit *Huszra* készségével elért.

FRIDA *Huszra borul*. Ah, Husz, látlak-e még? Mikor fogsz megint velem énekelni?

HUSZ *megöleli*. Isten tudja: mit akar velünk.

CHLUM *Dubához*. Ti várjatok itt, s ha estig nem jövünk meg, vedd nyeregbe magad, s menj vissza a királyhoz. *Ő is el Husz és a követség után.*

PÉTER *az ablakhoz megy*. Katonák szorítják vissza a népet... Egy kicsiny lóra ültetik. Ó, Husz!

FRIDA. Így vitték el Őt is a Kajafás emberei.

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

A minoriták nagy ebédlője Konstanzban. A zsinat teljes üléseit a dómban tartják; itt a Husz ügyében kiküldött bizottság s egypár érdeklődő klerikus gyűlésezik. A termet a tanácskozás céljára rendezték át. A hátsó és jobb oldali fal előtt L alakra összetolt asztalok; mögöttük két sorban székek és lócák; de még azok közé is bezsúfolódhatnak, akiknek ülőhely nem jutott. A terem bal oldala szabadabb; néhány facér szék áll ott; ezek egyikében foglal majd helyet a király. A hátsó falon három csúcsíves ablak. A bal oldali kivágásban két padka, itt beszél majd a király Frigyes nürnbergi gróffal. Az egyetlen ajtó a terem bal oldaláról nyílik. A felvonás kezdetén épp gyülekeznek az ülés résztvevői. Bíborosok, püspökök, preláthusok, jegyzők. A terem lassan megtelik velük. Csoportokra oszolva beszélgetnek, s hol ez, hol az a csoport kerül a szín elejére. Először három kisebb rangú pap.

ELSŐ *suttogva.* S ő maga hol van?

MÁSODIK. Itt alattunk, a minoriták börtönében.

HARMADIK. Lehetséges? Nekem azt mondták, nem merik behozni Gottliebenből. *Még halkabban.* Attól féltek, hogy a nép kiszabadítja. Most is körül van véve a ház fejszésekkel.

MÁSODIK. Behozták és egy pissz sem hallatszott. A vértések hiába koptatták érte a patkójukat. *Elhúzódnak.*

CAUSIS MIHÁLY *egy öregebb püspökkel.* Ha leesküszí is, nem szabad hinni neki. Megkaparintottam egy levelét, melyet a Betlehemi kápolna diakónusához írt. Ne féljetek, kedveseim; ha másképp nem húzhatom ki a lábam a hurokból, legfőllebb megesküszöm, ahogyan kívánják. Ha egyszer itthon vagyok, nem lát a zsinat a levesünkbe.

ÖREG PÜSPÖK. Ó, ó, bizony nagy hiba volna hinni az esküjének. Mondják, a kelyhet is meggyalázta. Kézműveseknek szolgáltatja ki az Úr Jézus vérének. *Odább sodródnak. Causis egy másik püspökhöz szegődik.*

RIGAI PÜSPÖK *egy angol doktorral.* Amióta a szent zsinat rám bízta őt, nincs egy jó álmom. Mit gondolsz, sokáig bajlódnak vele?

STOKES. Amióta a mi Wiclefünket a földből kihányatták, már ég is a talpa alatt a rőzse. A negyvenhat tétele közt nincs egy sem, amit mi Angliában ne hallottunk volna. *Gerson nagyobb csoporttal a bal oldali ablakmélyedésből.*

STOKES. A párizsi egyetem kancellárja, hallgassuk meg, mit mond.

Ők is a kancellár hallgatóságához csatlakoznak.

GERSON. A világnak látnia kell, hogy a zsinat kardja mindkét fele éles. Ha csak Balthazár Cossát, a volt huszonharmadik János pápát vetjük ki Szent Péter székéből, a sok nyugtalan elme, aki a doktoroknál bölcsebbnek s a püspöknél méltóbbnak képzei magát, mind mint új apostol áll elő, hogy a világ zavarát a magáéval is növelje. Ha pedig csak Huszt ítéljük el: gyanúsak maradunk az együgyű keresztény szemében, aki az eretnek hiúság iránt nem fog oly gyorsan gyanút, mint a püspöki udvarok nyílt bűze ellen. De így, hogy egyszerre vagyunk erélyesek le- és fölfele mind a két fajta rendbontók ellen, biztonság és kényszerűség, védelem és fékentartás kettős áldását adjuk a kereszténységnek. Az embereknek erre van a legnagyobb szükségük, hogy e kettő: a hatalom önkénye s a maguk zavaros lelke ellen megvédjük őket.

STOKES. Ez a Husz újabb példa rá, hogy aki az universaliákat a parte rei nézi, eretnekségbe kell torkollnia.

GERSON. Én több levélben figyelmeztettem őt. De ezek a félig csiszolt elmék önérzetben és káprázatban kapják meg, aminek éleslátásában és megkülönböztető képességben híjával vannak. *Hallgatóival az asztalok felé húzódik.*

Zarabella, Palec és a litomisli püspök több hallgatóval.

PALEC. A kánonok szerint eretneket nem kell meghallgatni.

ZARABELLA. De a cseh urak, szám szerint ötvenegyen, emlékiratot adtak át a királynak, melyben nyilvános kihallgatását követelik.

PALEC. Bíboros atyám nem ismeri ennek az embernek félelmes befolyását. Ha az elmére egyszer ráhull, vele kell forognia, mint a malomlapátnak.

A LITOMISLI PÜSPÖK. Túlbecsülöd őt. Itt nem hiszékeny mesteremberek hallgatják. A mi fülünk be van dugva a szirén szóra.

PALEC. Én megmondtam a magamét. A tételei itt vannak; kivonatoltuk. A beszéd csak összekavarja, ami a betüből kiderül.

EGY HALLGATÓ. Én is azt mondom; az ördögnek nem kell szószéket adni.

ZARABELLA. Itt jön a cambray-i bíboros-püspök. Ha ő elégnék találja: csak a kész ítéletet terjesztjük elé.

D'Ailley cambray-i püspök elé mennek, aki néhány hívével most érkezik az utca felől.

Cseh pap és Mladenecei Péter leválnak a Zarabella csoportjából.

CSEH PAP. Hallottad? Kihallgatás nélkül akarják elítélni?

PÉTER. A Palec csonkabonka mondatai alapján. Elküldöm Vitust a gazdámhoz; Chlum János a hátán is elhossa ide a királyt.

Kimegy egy pillanatra az ajtó elé.

Zarabella és a cambray-i püspök után a többiek is elhelyezkednek az asztalok mögött. Zarabella, a fal melletti asztalnál, Gerson, Palec és Causis Mihály az ablak előtt; az utolsó pillanatban Péter is visszacsúszik s az asztal végére ül.

Zarabella föláll; utána a többiek is.

EGY PÜSPÖK olvassa. Azt mondja az Úr a bűnözőnek, „Mért szólod az én igazságom, és mért veszed szádba az én véghagyásom. Hisz gyűlölted a fegyelemtartást, s hátra vetted az én beszédemet. Ha tolvajt láttál, vele szaladtál, a parázna parázñaságából részt kértél, szádb gonoszságban bővelkedett, és nyelved cseleket koholt. Ülvén testvéred ellen szóltál, s megbotránkoztattad anyád fiát. Ezt csináltad, s én hallgattam. De hamisan hitted, hogy hozzád hasonló leszek; vádat emelek ellened, és fölkelek a te orcád ellen...”

ZARABELLA. Azért gyűltünk itt össze, hogy a husineci János magiszter dolgát megvizsgáljuk. Minthogy ez a magiszter tévelygései nagy részét cseh nyelven adta ki, melyhez legtöbbször nem ért, a zsinat földijére, Palec István mesterre bízta, mint aki a többi körülményt is a legjobban ismeri, hogy a megbotránkoztató tételeket, szám szerint negyvenhatot, összeszedje. A tanúságokat viszont, Causis Mihály németbródi plébános gyűjtötte össze... Némelyek szerint illetlen dolog és veszedelmes is, hogy ez a Husz az ő tévedései mellett itt nyíltan ügyvédkedjék, hanem azt ajánlják, hogy ezeket a tételeket nélküle kell egyenként megvizsgálnunk, s amennyiben azok a szent tanítással ellen-

keznek, mint visszavonandókat s megbánandókat egyszerre rakjuk ezen mester elé. Úgy hiszem, a cambray-i bíboros-püspök is ezt az eljárást tartja a legillendőbbnek?

D'AILLY. Amit a firenzei érsek mond, nemcsak a legillőbb, de a legkíméletesebb is. Tapasztalat szerint az eretnekek azzal, amit mentségüknek hisznek, csak tévelygéseik számát gyarapítják, mert ahogy a keresztény tannak sem szakíthatod el egy szemét anélkül, hogy az egész el ne pattanjon: a tévedések is egyik a másikból következnek. Sokkal jobb, ha nem az okoskodásra, hanem a gyors magukbaszállásra hagyunk az efféle embereknek időt.

CAUSIS MIHÁLY *fölugrik*. Tisztelendő atyák, mielőtt a tételek tárgyalásába kezdek, hadd olvasom föl ennek az embernek egy levelét, amelyet cseh nyelven írt az ő barátaihoz, mikor még szabadon volt. Ebből megláthatjátok, milyen ember ez, s mire mentek az esküvel, amelyet ki akartok venni belőle.

ZARABELLA *int, hogy olvashatja*.

CAUSIS MIHÁLY *olvas*. „Tudjátok meg, híveim, hogy több ellenség támadt ellenem, mint a mi Urunk és Üdvözítőnk, a Jézus Krisztus ellen.”

EGY HANG. Az Üdvözítőhöz hasonlítja magát.

CAUSIS *olvas*. „Azért, ha eskü alatt vissza is kell vonnom a tanítottakból valamit, tudjátok meg, hogy ámbár mondom és esküszöm, szívemmel nem egyezem belé.” *Felzúdulás*.

PÉTER *aki a szín előterében, az asztal végén ül, többször is odahajol a szomszédjához, most kifakad*. Hamisító. Ez nem így van abban a levélben. Énnkem diktálta...

CSEH PAP. Vigyázz, Palec idenézett.

Az ajtón kis világi csoport érkezik: Frigyes nürnbergi gróf és Lajos pfalzi palotagróf a király üzenetével. Utánuk néhány fegyveres szolgál. Kettőnél könyvek.

LAJOS *kissé körülményes, fiatal udvari ember*. Tisztelendő atyák! Nem mint illetéktelen világiak, hanem mint a király képe jövőnk ebbe a tanácskozásba. Zsigmond a rómaiak és magyarok királya bennünket, a nürnbergi gróft és engem, pfalzi Lajost küldött ki, hogy az itt folyó dolgokról hírt vigyünk neki.

ZARABELLA. Mit akar tudni a király? A formára vagy a lényegre valót?

LAJOS. A király tiszteli a zsinat hatalmát, s tudja, hogy egyházi ügyben, a Szentlelken kívül, melyet segítségül hitt, nincsen hatósága. De mint király, aki polgárai békéjéért felel, nem akarja az együgyű emberek hitét oktalán megbántani.

ZARABELLA. Mi is az együgyűek nyugalmaért vagyunk itt.

LAJOS. Úgy arra kér, tartsátok be, amire őt szava s a méltányosság is köti.

ZARABELLA *nem érti*. Volt-e szándékunkban szava s a méltányosság ellen tenni valamit?

LAJOS. Ha szándékotokban nem is: az eredmény ugyanaz.

ZARABELLA *körül néz*. Nem egészen értem. Mit parancsol a király?

FRIGYES *fürgébb, elevenebb ember*. Ej, nem a Husz mester ügyét tárgyaljátok-e?

ZARABELLA. Azt: a Husz János tévelygéseit.

FRIGYES. Úgy eggyel kevesebben vagytok, mint lennetek kellene.

D'AILLY. A gróf úr őt magát gondolja. Eretnekeknek nem jár kihallgatás.

FRIGYES. De ez a Husz a király menlevelével jött ide.

GERSON. A király eretneknek nem adhat menlevelet.

FRIGYES. A király tudja, mit adhat s mit nem.

LAJOS. A király nem eretneknek adta; csak eretneknek gyanúsna, s megígérte neki, hogy nyilvánosan védekezhetik. Most gondoljátok el a király helyzetét. Tudjátok: milyen kedves ez az ember otthon a legnagyobbak s legkisebbek közt. Ha hírül megy, hogy a zsinat ki sem hallgatta, a szeretet, mellyel iránta viseltettek, mint gyűlölet fog fellobogni az egyház s a király ellen.

ZARABELLA. A király kívánsága, azt hiszem, nem tűr ellenkezést.

D'AILLY. A zsinat tudja, meddig terjed az ő joga, s meddig a királyé. De fontolóra véve a világi fejedelem nehézségeit, kész a kihallgatást elrendelni.

PÉTER. Kihallgatják!

D'AILLY. Ki felel a rabért?

ZARABELLA. A rigai püspök.

RIGAI PÜSPÖK *izgatottan előtolakodik*. A szent zsinat énrám bízta a veszedelmes ember őrizetét.

LAJOS. Megvárjuk, amíg előhossa. *A püspök két ajtónállót maga mellé szedve kimegy, Lajos a könyveket odaviteti Zarabella elé*. Ezeket a könyveket a magiszter barátai bízták gondunkra, hogy döntők legyenek, ha a kivonatoló s a vádlott emlékezete szembe kerül. Szerintük, mint tudjátok, sok olyat szedtek ki a könyveiből, ami abban nem volt, vagy másképp volt.

GERSON. Én ismerem azokat a könyveket. Mondhatom, jámborul jelölték ki őket.

ZARABELLA. Mi azért, megnyugtathatjátok a királyt, pontról pontra utánanézőnk.

PALEC *fölugrik*. Nem tudjátok, tisztelendő atyák, milyen barlang szájáról görgettétek el ezzel a követ, mennyi huzavona kezdődik most már. A poklok minden ékesszólása itt lesz rajtatok, s ugyan össze kell szednetek a szíveteket, hogy meg ne részegítsen benneteket.

PÉTER *a szomszédjához*. Szűkül már...

PALEC. Alig volt három napja itt Konstanzban, s a hideg svábok úgy néztek rá, mint megannyi cseh. Ahogy szállásáról kijött, hogy a templom kapujára kiáltványait kiszögezze: az utcák népes folyósokká váltak, s a rakott ablakokból, de még a tetőkről is százan és százan hallgatták a legnagyobb csöndben, hogy mit fog mondani.

FRIGYES. Már az igaz. Idejövet Nürnbergben is valóságos zendülést csinált. Előbb csak a papokkal tárgyalt, este már a papház alatt is emberek ültek; másnap pedig összetörték a várkaput, hogy a templomban meghallgassák.

D'AILLY. A börtönben nem volt ilyen ékesszóló.

STOKES. De makacs, az igen.

LITOMISLI PÜSPÖK. Csak nem ijedünk meg egy eretnektől.

PALEC. Tisztelendő atyák. Én Csehországból jöttem; én a pernyével mérem a tüzet.

PÉTER. S a félelmeddel, hogy alul maradsz!

ÖREG PÜSPÖK. De miben áll hát a bűbája?

PALEC. A látszólagos szelídségében. Az emberek nem hiszik el, hogy a pokol ilyen szende arcot válasszon cégéréül. A férfi öccsét, az öregasszony fiát, a lány testvérét látja benne; s bizalma lenyeli, amit szemmel bírálni nem tud.

LITOMISLI PÜSPÖK. Csakhogy mi nem vagyunk vénasszonyok ám. Mi a Krisztus fehér leplét is letépjük az eretnekekről.

A rigai püspök s két fegyveres behozzák Huszt. Az első felvonás óta megfogyott, börtönszint kapott. Minden erejét össze kell szednie, hogy a nagy terem s a világosság elfogódottá ne tegye. Lassan mozog, mint aki vigyáz, hogy semmit el ne vétsen.

LAJOS mellé lép. Mielőtt a tisztelendő atyák kérdéseire felelsz, nézd meg ezeket a könyveket. A te könyveid ezek?

HUSZ egymás után megnézi őket. Igen. Az Egyházzal írt könyvem, s a Palec István és a litomisli püspök ellen szerzett.

LAJOS. Elismered tehát, hogy ami ebben írva van, az a te lelkiismeretedet terheli?

HUSZ. Elismerem.

LAJOS. Úgy hallgasd meg alázatos lélekkel, amit a tisztelendő atyák ellened felhoznak. A király kivitte, hogy meghallgassanak, s a vádpontok ellen nyilvánosan védekezhess. Most már téged int, hogy olyan tisztelettel légy e gyülekezet előtt, amint azt ő s az egész kereszténység elvárja tőled.

A világiak eltávoznak, Husz egyedül áll a gyülekezet előtt. Mindenki őt nézi. A halvány ember az elnöklő Zarabellába is belefojtja a szót. Ezt a némaságot használja ki Husz.

HUSZ. Tisztelendő atyák, két hónapja várok erre a napra, amelyen idevezettetek. Bár önként jöttem - mint rab állok előttetek. De ne higgyétek, hogy panaszkodni akarok ezen. Tudom én, hogy földi igazság nem mérhet mennyei mérlegekkel, s a legigazabb ügynek is vannak igaz áldozatai. Mi az én rabságom a kereszténységből kiáltó sebekhez s az igazságtalansághoz képest? A templomok romokban fekszenek, a nép romlott és gondozatlan; az erőszak a hivatal áruhájában ragadozik.

CAUSIS MIHÁLY *halkan*. Prófétál már.

HUSZ. Kinek szabad ilyenkor a maga sérelmével előhozakodni? Ne gondoljátok azért, hogy én az ártatlanság dacával állok meg előttetek, vagy mint afféle rab, azt nézem, hogy húzom ki, miféle ígérettel magam a hurokból. A börtön nyirkosságában, melytől a szem gyulladt lesz, s a fog megfájdul, én azon voltam, hogy lelkemet az indulatoktól tisztán tartsam. Tirátok gondoltam, akiket a világ tájai azért küldtek ide, hogy a kereszténység nagyobb gondjai közt az én lelkem ügyét is megvizsgáljátok s gyógyítsátok, ami gyógyíttandó, akár bennem van az, akár tibennetek.

EGY HANG. A zsinatot akarja gyógyítani!

MÁSIK HANG. Ismerjük mi az orvosságát!

HUSZ. Tisztelendő atyák! A hír és a betű sok mindent eltorzít, de most nem a köd-Husz János áll itt közöttetek, akit hallomás, rossz hír, rágalom szőtt össze számotokra, hanem a valóságos, akinek kedvesebb volt a híre s az Egyház java, mint biztonsága! Tisztelendő atyák! Becsüljük meg ezt a percet, én kész vagyok mindazt, ami elmémbe téves, mint egy szennyes inget, elhajítani, de ti is vessétek le az elfogultságot, hogy az igazságot vizsgálhassátok s ne tulajdon szenvedélyeteket.

D'AILLY. Rosszul fogod föl, Husz, a vádlott helyzetét. Az anyaszentegyház méltósága azt kívánja, hogy mi kérdezzünk, s te illendően felelj.

CAUSIS MIHÁLY *a szomszédjához*. Azt hiszi, Prágában van, a Betlem kápolnában.

EGY HANG. Bennünket nem fogsz megrészegetíteni! *Ellenséges zúgás*.

HUSZ *emeltebb hangon*. Én nem akarok senkit megrészegetíteni, hacsak a Szentlélek részegségével nem, mely nélkül az apostolok egyháza sosem fog föltámadni. Tisztelendő atyák, ha már arra méltattatok, hogy ennyi bölcs ember rám vesztegesse az idejét, vizsgáljátok meg igazán és segítsetek nekem, amint én is segítek, hogy igazolhassam magam. Nem lesz tanulság nélkül ez - hisz nem egy ember az, akinek a szavát a torkomban hordom, az együgyűek, hitükben megbántottak, a szegények beszélnek általam.

ZARABELLA. A zsinat segíteni akar neked, hogy hibáidat megérthesd. De ahhoz tisztelettel kell meghallgatnod, amit eléd adunk. Negyvenhat tételt írtak össze.

HUSZ. Hamisul! *Zúgás*. Bocsánatot kérek a szóért. Láttam azokat a tételeket, aki azokat kiszedte, nem a könyv igaz értelmét nézte, hanem a maga lázképét rólam; s ahhoz szedegette össze a mondatokat. Egyiknek a végét, a másiknak az elejét.

ZARABELLA. Azonkívül tanúságok is vannak a kezünkben, melyeket a csehországi káptalanok pecsétjükkel hitelesítettek, s ezek szerint te évek óta azon voltál, hogy erőszakosságaidal s tévelygéseiddel abban az országban az egyház rendjét felforgassad.

HUSZ. Énnekem pedig Isten a pecsété, hogy életem egész célja az igazi egyház feltámasztása volt. *Zúgás*.

ZARABELLA. Mi Istent nem hallgathatjuk ki, János mester.

HUSZ. De Isten kihallgat benneteket, s megkérdi, hogy vádoltatok, és hogy ítéltetek. *Óriási felháborodás, kiáltások*.

HUSZ *megrendülten áll, s akkor is néma marad, amikor a többiek elhallgatnak*.

D'AILLY. Mért állsz ott olyan megrendülten?

HUSZ. Több méltóságot vártam ettől a gyülekezettől.

A király Frigyes, Chlum János, Duba s más világi urak kíséretében. A papok kínos csöndben figyelik a világi urak bevonulását. Azt hiszik, Husz kap segítséget. Ez magyarázza óvatosságukat a következő jelenet alatt.

MLADENECI PÉTER *a szomszédjához*. Mondtam, hogy Chlum János elhozza a királyt.

ZSIGMOND *a terem bal felében marad, csak néhány lépést tesz a gyűlésezők felé*. Nem azért jöttem, tisztelendő atyák, hogy beleszóljak a dolgokba, tudom, hol ér véget a császár illetékessége, s hol kezdődik a zsinat. Csak megnyugvást akartam magamnak, hogy itt a dolgok a maguk rendje szerint mennek.

D'AILLY *összeszedett méltósággal*. Nekünk is megnyugvás felséged jelenléte.

ZSIGMOND *leül egy székre, az urak körülötte állnak*. Folytassátok, ahol abbahagytátok.

ZARABELLA *zavartan*. Még csak az előkészítésnél tartottunk, felség. Következik a vád ismertetése. Magiszter Palec, olvasd a pontokat.

PALEC. Hites tanúk, úgymint doktorok, prelátusok és Prága plébánosai bizonyítják, hogy az angol Wiclef János könyveiből szedett egyéb tévelygések közt, melyeket a magad álnokságából valókkal is megtoldottál, azt tanítottad, vitattad, védelmezted, hogy az ostya a megszentelés után anyaga szerint megmarad kenyérnek.

HUSZ. Isten és lelkiismeretem a tanú, hogy nem tanítottam!

CAUSIS MIHÁLY. Megmondtam, hogy le fogja tagadni.

ZARABELLA. Honnét eredhet hát a tanúk hiedelme?

HUSZ. Midőn a prágai érsek elrendelte, hogy az ostyát ne nevezzük kenyérnek többé, én nem mertem engedelmeskedni neki: hisz Jézus is az angyalok kenyéréről beszél. Tán ezt értették úgy, ahogyan vallották.

GERSON. Hallgass ide, Husz. Te, tudjuk, az universaliákat nem neveknek, hanem valóságos dolgoknak tartod.

HUSZ. Canterbury Szent Anzelmmal.

GERSON. Tudod azt is, hogy a párizsi és oxfordi, valamint a többi keresztény doktorok szerint ez összeegyeztethetetlen az átlényegülés tanával.

HUSZ. A kenyér átlényegülése olyan csoda, melyen az univerzáliák mivolta nem változtat.

STOKES. Ne szökj meg, hanem felelj. Ha a dolgokat a parte rei nézzük, nemcsak az egyes jelenvaló kenyér valóságos, hanem még inkább a kenyér általában.

HUSZ. Az oltáron azonban az egyes kenyér alakul át Krisztus testévé.

STOKES. Figyelj tehát ide. Az átlényegülésnél az anyagi kenyér vagy megmarad az anyagi kenyérnek, s akkor a vád be van igazolva, vagy nem, s akkor az általános kenyérnek mint univerzáliának is meg kéne szűnnie.

HUSZ. Ez gyermekes érvelés, amilyennel az iskolákban gyermekek gyakorlatoznak.

STOKES. De hát mondd meg igazán: megsemmisül-e a kenyér a megszenteléskor?

HUSZ. Nem semmisül meg, de megszűnik lenni azáltal, hogy Krisztus testévé lesz.

STOKES. Óvatosan beszél, mint Wiclef.

HUSZ. Nem óvatosan, hanem szívem szerint.

STOKES. Hiszed tehát, hogy Krisztus teste teljesen és valóságosan jelen van az Oltáriszentségben?

HUSZ. Az a teste, amely Máriától született s szenvedett és megfeszítettett.

STOKES. Hagyjuk tehát ezt. Világos, hogy helyes véleménnyel van az Oltáriszentségről.

LITOMISLI PÜSPÖK. Én azonban láttam Prágában egy értekezését, amely szerint az anyagi kenyér a megszentelés után is megmarad kenyérnek.

HUSZ. Salva reverentia: nem igaz.

CAUSIS MIHÁLY. A kezemben levő tanúságok szerint a prágai Szent Adalbert plébánián ezt nyilvánosan is bizonygatta, s midőn a plébános Szent Gergely tekintélyére hivatkozott, Szent Gergelyt igrícnek és ritmusfaragónak nevezte, aki úgy lopta össze az énekeit.

HUSZ. Én őt az egyház nagy és szent doktorának tartom.

ZARABELLA. Tudod, hogy az igazság két vagy három tanú szájában van. Mért tagadsz ellenük. Azt akarod elhítni, hogy mindenki ellenség és hamisan esküvő.

D'AILLY. Az imént koholónak nevezted Palecet, aki nagyon is szelíden kivonatolta könyveidet. A börtönben pedig még a párizsi egyetem kancellárját is meggyanúsítottad, akinél tiszteltebb doktor nincs az egész kereszténységben.

HUSZ. Én az igazságot nem mérhetem, csak azzal, amit tudok.

PALEC. Azt is tagadod hát, hogy Wiclefet más tévelygésében követni akartad.

HUSZ. Én senkit sem akartam tévelygéseiben követni. Wiclef nekem nem apám, még csak országombeli sem. Ha tévelygéseket hintett el, az angolok dolga törődni vele.

PALEC. Mért álltál akkor ellen a kárhoztatásának?

HUSZ. Mert azt kellett volna bizonyítanom, hogy az ő harminckét tétele mind eretnek, téves és botrányos, s egy sem katolikus. Ezt lelkiismeretem nem engedte meg.

ZARABELLA. Tehát volt mégis, amiben egyeztél vele.

HUSZ. Wiclef azt mondta, hogy Nagy Konstantin császár tévedett, amikor az egyházat világi vagyonnal ajándékozta meg. Ebben nem tudtam kárhoztatni. S abban sem, hogy a papi dézsma csak alamizsna.

CAMBRAY-I PÜSPÖK. Az alamizsnát önként és kötelezettség nélkül adják; a dézsmát pedig kötelezettségből.

HUSZ. A szegényt fölruházni is kötelesség.

ÖREG PÜSPÖK. Összekevered, fiam, amivel jog és amivel érdem szerint tartozol.

HUSZ. Nem keverem össze, hanem azt, amivel üdvösségünknek tartozunk, elébe helyezem annak, amit szokás ír elő.

STOKES. Ezt a beszédet ismerjük. Angliában ebből lett bot és kanóc a parasztok kezében.

ZARABELLA. Te tehát ezért a kettőért nem akartad a többit kárhoztatni.

HUSZ. Mert ez a kettő is köztük lett volna.

CAUSIS MIHÁLY. Nem azért, hanem mert Csehország Wiclefje akartál lenni. Tulajdon fülemmel hallottam, midőn Wiclefről olyan csodákat mondott el a népnek, amilyenek csak a legnagyobb szentekkel szoktak megtörténni. Midőn az angol püspökök Wiclef kárhoztatására a Szent Pál székesegyházban összegyűltek, villám döntötte volna le a főkaput úgy, hogy alig menekülhettek meg. Amikor elbeszélésében ideért, fölkiáltott: Bár ott lenne a lelkem, ahol Wiclefé. *Nevetés.*

ZARABELLA. Igaz ez?

HUSZ. Igaz, hogy tizenkét évvel ezelőtt, midőn még csak életének a híre s tudományos könyvei voltak ismeretesekek, a teológiaiak nem, azt mondtam: nem tudom, hol van Wiclef lelke; remélem, hogy üdvözülni, s félek, hogy elkárhozott. Mégis azt szeretném, hogy a lelkem ott legyen, ahol az övé.

GERSON. S ma mit mondasz?

HUSZ. *hallgatás után.* Erre ugyan nem tartozok felelni. De ma is ezt remélem.

PALEC. Midőn a prágai érsek az angliai könyvek elégetését rendelte el, ő ellenállt, s az egész diákságot forrongásba hozta.

HUSZ. Tisztelő atyák! Midőn a prágai érsek engem is figyelmeztetett, hogy Wiclef könyveit beadjam, én fölmentem hozzá, s kértem, mutasson csak egy tévedést is benne, s én az egész gyülekezet előtt fogom azt megbélyegezni. Az érsek azonban elégettette a könyveimet, noha erre az apostoli széktől nem volt megbízása. Erre fellebbeztem én Sándor pápához, majd eme Jánoshoz, kit most letettek, s kit most Baltházár Cossának neveztek, s miután követei nem hallgattak ki, Krisztushoz apelláltam.

GERSON. A pápától Krisztusra. *Újabb nevetés.*

HUSZ. Nincs igazságosabb és teljesebb fellebbezés ennél.

GERSON. Hogy mondhat sz ilyen magiszter létedre. Az ember imádságban fordul Krisztushoz, de mint az egyház része nem fellebbezhet, csak azokhoz, akiket Krisztus hatóságául állított.

ÖREG PÜSPÖK. Már az igaz: nagy együgyűség van abban, amit mondtál, János mester.

GERSON. Nagy tanulság van ebben, tisztelendő atyák. Most láthatjátok: mi az a köd, amelyben az eretnekség a népek szívét megejt.

CAUSIS MIHÁLY. S a hatalmasokhoz is odacsúszik.

GERSON. Az egyszerű nép nem tud forma és tartalom közt különbséget tenni, és követi azt, aki azt mondja: bor, s széttöri közben az edényt.

CAUSIS MIHÁLY. Csehországban olyan hatalma volt ennek az embernek, hogy a főinkvizítor atya, aki az eretnekek dolgát vizsgálja, nem merte tőle a bizonyítványt megtagadni.

WARENTRAP. A prágai egyetemet is ő tette tönkre. A németeknek miatta kellett Csehországból kijönniük.

HUSZ. Nem miattam, hanem, mert a német magiszterek mint lázadók álltak ellen a királynak, midőn az Gergely pápától elállt. A király azért vette el, s adta a cseheknek az ő három szavazatukat.

WARENTRAP. Az alapító Károly császár végrendelete volt, hogy a németeknek három s a cseheknek egy szavazatuk legyen.

HUSZ. Károly császár a párizsi és bolognai egyetemek alapító levelét követte, s ott a bennszülött nemzetnek van három szavazata, s a külföldinek egy.

WARENTRAP. De a cseh király egyben a német birodalom császára is, s a prágai egyetemet az egész birodalom táplálta tanulóval. Kétezer német diák ment ki Prágából miattatok. A világ legnagyobb egyeteme volt, s egy kis iskola maradt ott a ti szemétdombotokul.

HUSZ. Nem miattam, hanem az ő meggondolatlan esküjök miatt. Itt van egy *rámutat egy német doktorra* az esküvők közül. Becsületvesztéssel, hűségbontással és kiátkoztatással súlyosbították, ha a királyi rendelet visszavonása előtt visszatérnek.

NÉMET DOKTOR. Hadd szóljak, tisztelendő atyák, nehogy meséinek hitelt adjatok.

NASO. Tisztelendő atyák, engem hallgassatok meg, engem. Én a cseh király mellett voltam, mikor a három fakultás mesterei a királyhoz jöttek. A cseh király hajlott volna a kérésükre, akkor jött oda Husz s az ő Jeromosa. A király még fenyegette is őket. Te s a te Jeromosod kavartatok föl mindent, s ha azok, akiket illet, meg nem égetnek, majd megégetlek én titeket.

PALEC. S nemcsak idegeneket üztek el. A cseh doktorok java is Magyarországon bujdosik miattuk.

HUSZ. Ez sem igaz. Semmi részem az elmenetelükben.

CAUSIS MIHÁLY. S a három lefejezett? Azokat sem te avattad szentté. Tudjátok meg, tisztelendő atyák, hogy a Csehországban folyó sok undokságnak mind ő volt a szerzője. Midőn Baltház Cossa, akkor még János pápa, Nápolyi László ellen háborút indított, s legátusát búcsúlevelekkel Prágába küldte: ez a pápai levelek ellen az egész várost föllázította. Midőn pedig a városi tanács három suhancot szemtelen beszédjükért lefejezett, ő nagy énekszóval „Szentek voltak ezek” a Betlem-kápolnába vitette őket s ott szentté avatta.

HUSZ. Az igaz, hogy lefejezték őket. De az nem igaz, hogy énekeltem, mert nem is voltam a tömegben.

NASO. Csak két szót, könyörgök. Én akkor Csehországban voltam, s ismerem a lefejezettek dolgát. Ez akkoriban sokat prédikált az apostoli szék ellen, s biztatta a többieket is, hogy ezt tegyék. S midőn hármat közülük lefejeztek, ő az egész prágai népet fölzúditotta, hogy ártatlanokat fejeztek le. Ezrével tolongtak a városház előtt, s kiáltoztak, hogy őket is végezzék ki. A tanácsosok a királyhoz jöttek, hogy nem tudják lecsillapítani a forrongást. A király pedig azt mondta: ha ezren vannak, akkor is ki kell végezni őket. S ha nem elég az őrség, idegenből hozok katonaságot.

HUSZ *indulatosan*. Ez a mester sérti a királyt, mert nem a király fejeztette le őket.

PALEC. De igenis a király. A király rendelte el, hogy aki a bullának ellene szegül, azt le kell fejeztetni.

HUSZ. Én pedig azt mondom, hogy ártatlan vérrel szennyezi be a királyt, aki azt mondja, hogy ő fejeztette le. Mert az a pápa Isten tulajdonával kereskedett, midőn a bűnösök túlvilági szenvedéseiből akart a maga háborújához pénzt szerezni.

D'AILLY. Nagy hanggal vagy, János mester. A börtönben csendesebben beszéltél.

HUSZ. Mert akkor nem kiabáltak rám ennyien.

D'AILLY. Ki kiabál? Ha beszélsz, csendesen hallgatnak. Te hiszed azt, hogy a világi hatalom védelméből újra kezdheted fennhéjázó beszédedet. Emlékszünk ám még, mivel kérkedtél, midőn a pápai palotába hoztak. Ha nem akartam volna ide jönni, mondtad, a római király sem kényszeríthetett volna, hogy ide jöjjek.

HUSZ. Igenis mondtam, hogy önként jöttem. S ha nem akartam volna jönni, van annyi úr Csehországban, akik a kastélyaikban elrejtettek volna, hogy sem az a király, se ez ide nem hozathattak volna.

D'AILLY. Micsoda vakmerőség!

CHLUM JÁNOS *a körülötte állókhoz*. Igazat mondott. Én egy szegény lovag vagyok, de én is elrejtettem volna őt egy éven át bárki elől. S vannak erős várú bárók, akik két király ellen is megoltalmazták volna.

ZSIGMOND *föláll, és Huszhoz megy*. Ide hallgass, Husz János. Én útlevelet adtam neked, s becsületes kísérlket, akik ide kísérjenek, hogy hitedről itt megfelelhess. Ez megtörtént. Az atyáktól nyilvános kihallgatást kaptál, s én megköszönöm nekik, neked pedig azt tanácsolom, hogy mint a bíboros is mondja, ne kevélykedj, hanem add magad alázasatosan a zsinat kegyelmére, és akkor a zsinat is kegyelmesen bánik majd veled. Ha azonban makacskodol, tudd meg: én megmondtam nekik, hogy nem akarok eretneket védelmezni.

KIÁLTÁSOK. Úgy van! Ez világos beszéd.

CAUSIS MIHÁLY. Láttátok, hogy belesápadt. Azt hitte, a király szétzavarja érte a zsinatot.

HUSZ. Felség, a *salvus conductus* köszönöm.

STOKES. Nincs *salvus conductus*. Ne arról beszélj.

CHLUM. A másokra felelj, János mester.

HUSZ. Felség, én nem azért jöttem ide, hogy makacskodjam, hanem, hogy abban, amiben tévedtem, bölcsen kiigazítsanak...

D'AILLY. Kész vagy hát a kiírt tételeket egyben visszavonni s eskü alatt megtagadni?

HUSZ *kétségbeesetten*. Ne kívánjatok a lelkiismeretem ellen valót. Azokban a pontokban számos olyan van, amit én soha nem írtam és nem mondtam. Hogy kívánjátok, hogy én azt leesküdjem?

ZSIGMOND. Mért ne tagadnád meg azt, amit nem mondtál. Én akár a világ teremtése óta az összes eretnekségeket kész volnék leesküdni.

HUSZ. Eskü alatt visszavonni annyi, mint eskü alatt állítani, hogy mondtam.

CAUSIS MIHÁLY. Nem az fáj neked, amit nem mondtál, hanem amit mondtál, mert azt Prágában is tudják. S mi lesz akkor a prófétából.

LITOMISLI PÜSPÖK. Azoktól fél, akiket elbolondított.

HUSZ. Félek a botrányozástól. A hallgatóimétől s Istenétől. Nem vállalhatok olyat, amit nem mondtam, s nem tagadhatok meg semmit, amíg tévedéseimről meg nem győztek.

Zsigmond visszamegy a világiak közé, s Frigyes nürnbergi gróffal az ablakmélyedésbe húzódik.

ZSIGMOND *az ablakban*. Nagyobb eretnek ez, mint gondoltam.

FRIGYES. Én is látom már, pedig hogy Nürnbergben átjött, úgy néztem rá, mint valami szentfélére.

ZARABELLA. Akkor vegyük hát elő a kijelölt tételeket. A Stephanus Palec ellen írt munka következik.

PALEC *olvassa*. Csak egy katolikus egyház van; az Istentől kiválasztottak gyülekezete. „Tévedés, amennyiben azt állítja, s nyilván azt állítja, hogy csak az üdvösségre elhívottak gyülekezete az igazi anyaszentegyház.”

GERSON. Ez csak nyilvánvaló eretnekség. Mire jó akkor a keresztség s az egyház egész alkotmánya, ha csak az üdvösségre kiválasztottak lehetnek az egyház tagjaivá.

HUSZ. Én az igazi anyaszentegyházról beszéltem, a volt s jövő üdvözltekéről, ti pedig arról, amelyik dézsmát fizet.

PALEC *olvassa*. „Ha pápa, püspök vagy prelátus halálos bűnben van, nem pápa, nem püspök többé.”

HUSZ. Ez nem így van: hanem hogy nem méltán püspök.

PALEC. De így van.

HUSZ. Nézzük meg hát. *Odamegy, kikeresi*. „Az ilyen nem valóban és méltán, hanem csalárdul és színleg püspök.”

GERSON. Ez ugyanaz, mint ami a kivonatban van. A püspök mint ember lehet csalárdul, de mint püspök, nem lehet csalárdul püspök, föltéve, hogy a beiktatása törvény szerint folyt.

HUSZ. Úgy hát erdei rablók is beöltözhetnek püspököknek, föltéve, hogy egy pápa beiktatja őket.

GERSON. Az egyháznak megvan a módja, hogy az emberi természetből eredő zavaraiiban rendet teremtsen. Te azonban a prágai kézműveseket akarod bírakká tenni a püspökök dolgában. Mi lesz az egyházból, ha a fürdőszolgák döntenek el, ki van halálos bűnben.

HUSZ. Nem a fürdőszolgák, hanem Isten mindent látó szeme. Isten teszi le a méltatlan felkentet.

GERSON. Isten nem tesz le senkit. Isten megítél egyszer mindenkit, de szentséget nem oszt, és nem töröl el.

HUSZ. Akkor mért mondja Sámuel által Saulnak: „Elvetted az én beszédemet, én is elvetlek téged. Nem vagy többé király.”

TÖBBEN. Ohó, király.

D'AILLY. Tehát a király sem király többé, ha halálos bűnben van.

LITOMISLI PÜSPÖK. Ide kell hívni a királyt. *Az ablak felől állóknak.* Hívjátok ide a királyt. Hadd hallja, mit mond. *Többen a királyhoz mennek, aki a lármára már úgyis abba-hagyta a beszélgetést.*

D'AILLY. Felség, a királyi méltóságról beszél. Mondd el, amit most a kancellárnak mondtál.

HUSZ. Azt mondtam, hogy aki könnyű életre, a nép zsarolására bújik püspöki ruhába, azt a kenet nem teszi püspökké, s a nép sem tartozik engedelmeskedni neki.

LITOMISLI PÜSPÖK. De nemcsak ezt mondtad. A királyról beszéltél.

HUSZ *egy kis hallgatás után.* A királyról sem mondhatok mást.

D'AILLY. Nem elég, hogy az egyházat fölforgattad, a világban is forradalmat akarsz támasztani. Azt monda, hogy halálos bűnben a király nem király.

ZSIGMOND. Ezt mondtad? *Csendben nézi Huszt.* Nincs ember bűn nélkül, János mester.

GERSON. Azért lettél az egyház doktora, hogy ilyen vargamódra beszélj? Világi és egyházi rend egy percig sem állhatna fenn, ha az ember érdemét tisztétől bölcsen el nem választották volna. A pápa éppúgy elkárhozhat, mint bármelyik keresztény, de attól nem lesz nem igazi pápa.

HUSZ. Ha XXIII. János igazi pápa volt, miért tettétek le?

ZSIGMOND. Ej, milyeneket beszélsz, te, Husz. Balthazar igazi pápa volt, de minthogy megrögzött gonoszságával tönkretette és megbotránoztatta az egyházat, a szent zsinat letette őt. *Visszamegy a világiakhoz.*

D'AILLY. Látod, Husz, mibe kevered magad, ha beszélni kezdesz, mert nem ebben vagy abban a mondatodban van az eretnekség, hanem a lelked mélyén. S ebből csak úgy szabadulhatsz meg, ha alázatosan a zsinat rendelkezésére bocsátod magad.

HUSZ. A lelkem? Mit láttatok ti a lelkemből - atyák? Hiszen csak azt néztétek, hogy izgasátok fel ellenem magatokat. Ha csak egy nyugodt pillantást vettek belém, látnotok kell, hogy amit tanítottam: az tiszta katolikus. De ti nem azt kerestétek, hogy megértsetek, hanem hogy megítéljete. Mintha nem is egy keresztény zsinat előtt, hanem a Kajafás dühösködő papjai közt állnék.

ZARABELLA. Eddig csak Palecet s a párizsi egyetem kancellárját vádoltad, most már az egész zsinat Krisztus hóhéra.

CAUSIS MIHÁLY. S ő maga az Üdvözítő...

ZARABELLA. Lásd be, hogy amit te katolikusnak hiszel, az az ördög káprázata.

HUSZ. De hogy lássam be? Hogy forduljak szembe a lelkemmel? *Lerogy.* Istenem, nézz rám, s adj jelet. Hadd lássam, hogy a világos sötét, az igaz hamis, a te hangod az ördög kelepcéje.

Nagy nevetés.

EGY HANG. Jokulátorkodik. *Husz csendesen feláll.*

PALEC *némileg megrendülve*. Tisztelendő atyák, a mindent látó Istent hívom tanúul, hogy amit tettem, nem emberi sérelemből vagy bosszúból tettem, hanem csak esküm miatt, mellyel mint a teológia doktora tartozom a hit védelmének.

CAUSIS MIHÁLY. Én hasonlóképpen.

HUSZ. Isten elé állunk, ti is, én is; s ő ítél majd érdemünk szerint.

D'AILLY. Biztos, hogy István mester s a többi lektorok igen jámborul bántak a könyvével, mert abban, mint beszédei is bizonyítják, sokkal nagyobb hibák is vannak.

ZARABELLA. Úgy van, Husz. Tudjuk, hányadán vagyunk velük. Az orvosok látják betegségedet, s most már rajtad áll, hogy elfogadd a gyógyszert, melyet a zsinat lelked javára kimér. A rigai püspök vezesse vissza a rabot.

A gyűlés oszlóban van, Chlum, Duba, Mladeneci Péter odamennek Huszhoz.

CHLUM. Az Isten látott, János mester - és mi is egynehányan.

HUSZ *meghatottan*. Még kezet fogtok az eretnekkel?

DUBA. Büszkék vagyunk rád.

PÉTER. Mindent leírtam.

RIGAI PÜSPÖK. Hagyjátok őt, urak; vissza kell kísértetnem.

GERSON *Zsigmond királyhoz*. Ez a gyűlés felségeiteknek is megmutatta, milyen ember ez.

ZSIGMOND. Igen, az az erény van benne, amely több bajt csinál, mint a legmegátalkodottabb gonoszság!

GERSON. Felséged kevésnek tartja a hallottakat?

ZSIGMOND. A századrésze is elég hozzá, hogy elítéljétek. S ha vissza nem vonja, le nem esküszí: megégethetitek, vagy azt csinálhatjátok vele, amit törvényetek előír.

GERSON. Felséged jelenléte bátorságot adott neki; kinyílt a torka. Azt hitte, Vencel király árnyékából beszél.

ZSIGMOND. Most már láthatja, hogyan van velem. De azt mondom nektek, ha visszavonja is, ne engedjétek haza; mert ha egyszer bámulói közé kerül, még nagyobb tévelygésbe kezd.

GERSON. El kell tiltani a prédikálástól, s egy kolostorba csukni.

ZSIGMOND. Ugyanígy járjatok el a tanítványával... Azzal a hogy is hívják...

GERSON. Jeromossal.

ZSIGMOND *kimenőben*. Még gyermek voltam, amikor ez a szekta lábra kapott, s mekkorát haladt csak azóta is.

Zsigmond a papokkal el. Csak a két cseh úr és Mladeneci Péter marad a színen.

CHLUM. Hallottátok ezt?

PÉTER. Még ő oktatta, hogy mit tegyenek vele.

DUBA. Ez a Pilátus rosszabb a Krisztusénál. Az legalább a kezét mosta.

PÉTER. S római volt. Ez azonban cseh király akar lenni.

CHLUM. Majd meglátjuk, hogy lesz-e.

Függöny

HARMADIK FELVONÁS

Szoba a minoriták kolostorában. Jobbról néhány lépcsőfok visz a prior hálókamrájába, balról ajtó a folyosóra. A csupasz, boltíves szoba afféle beszélgető; ide gyűjtik össze tanácskozásra a rend tagjait, ide vezetik be a látogató világiakat. Bútorzata egy feszület mindjárt a kamraajtó mellett, térdeplővel, s egy hosszú, ülésre alkalmas láda az ablak alatt. A szoba ettől az ablaktól kapja az életét. Vasba foglalt, homályos üvegkockáin át most egy nyári reggel sárgállik be. Ha a nagy gótikus ablak szellőző nyílását kinyitják: a kolostor kertje látszik; egy chiostro oszlop körül néhány zöld fa.

A PRIOR kamrájából jön, s keresztet vet, a térdeplőre borul, és sóhajtozva imádkozik.

HUSZ GYÓNTATÓJA a folyosó felől, halkán, bevárja az ima végét. Hívattál főnök testvér.

PRIOR. A király elégedetlen velünk.

GYÓNTATÓ. Voltak itt megint?

PRIOR. Hajnalban már, a kamarás embere. A kapus be sem akarta engedni őket; azt hitte, valami garázda fuvolások. Mert nincs éjjel, hogy itt ne rakoncátlankodják néhány a kapu előtt.

GYÓNTATÓ. S nem fuvolás volt, hanem a király embere.

PRIOR. Pfalzi Lajosé, a király kamarásáé. Álmomban én épp cölöpöket vertem, vagy nem is tudom már, asszonyokat néztem, amint a tóban a ruhát sulykolták. S egyszer csak mintha húsz sulyok csapkodna körülöttem, s mind másképp, s a kapus fráter rángat: „Kelj fel, uram, a király üzenetével vannak itt.”

GYÓNTATÓ. Mit akar olyan jókor a király?

PRIOR. Ah, ki tudja, mit akarnak a királyok? Tán álmodott ő is. A királyoknak van csak álmodnivalójuk. Huszról akart hallani, hogy mennyire mentünk vele. Biztosan róla álmodott. Cölöpöt vert ő is: tudod, amihez az eretneket kötik. Sehogy sem akarja megégettetni.

GYÓNTATÓ. Úgy látszik, nagy érdeke van benne, hogy meg ne égesse. Csehországban nagy zavar támadna abból.

PRIOR. S ez a Husz, mintha csak meg akarná égettetni magát. Beszéltél azóta vele?

GYÓNTATÓ. Nála voltam, amikor hívattál.

PRIOR *aggodalmasan*. Még mindig olyan makacs?

GYÓNTATÓ *csak egy mozdulattal jelzi, hogy nem megy semmire vele*.

PRIOR. Ó, a kemény fejű. De hát mit vár tőlem a király? A legjáratosabb doktorunkat adtuk mellé gyóntatóul, aki nemcsak azt mondja: engedelmeskedj, de példákat is hoz föl Origenesből s Augustinusból.

GYÓNTATÓ. Elpirít ez a dicséret. Az eredmény a legjobb cáfolat rá.

PRIOR. De hát hol van az a makacsság benne? Az arcában nincs, attól egy tejfejő lánynál is jámborabb lehetne. Amikor mondták, hogy a Gottlieben erődből áthozzák ide, azt hittem, egy cseh Sámsont láncolnak ennek a szerencsétlen monostornak a pilléreihez. De amikor megláttam őt őrei mögött, mögéje néztem, hogy tán ott jön az igazi Husz, s ez a lányos arc a szolgájáé. Nem láttam ilyen szende képet ennyi esztendő óta.

emberen. Mondják, éjt-nappal zsoltárt énekel. A mord őr föl-le járásában megáll, s fülelni kezd.

GYÓNTATÓ. S nemcsak az éneke ilyen; én mint gyóntatója mondhatom: nem takart még megvesztegetőbb szelídségbe a természet ekkora keménységet.

PRIOR. Ez a jámborság lesz a mi vesztünk. Ismered földijét, azt a bizonyos Causis Mihályt? Arról meg azt mondhatom: annál dühösebb vadászkutyát még nem nevelt ország a maga vadja ellen. Hallottad volna: milyen lármát csapott, hogy Husz mint inasait használja a foglárait; imádságokat készít számukra, azok meg az asszonyaik kendőjében lopatják ki leveleit. Azóta az asszonyoknak nem szabad a börtön elé odamenniük.

GYÓNTATÓ. Nem csodálom, ha a tudatlan szegénység szentnek tartja. Egy hajszaal híján az is.

PRIOR. Egy hajszaal híján? Vigyázz...

GYÓNTATÓ. De ez a hajszaal csinál belőle eretneket. Vagy azt hiszed, e Causis-féle bánya-bérlő, pénztolvaj papokból lettek már valaha is eretnekek? Az ilyen mindig bólintani fog, amíg a keze a tarsolyodba nyúlhat. Csak akinek volt valami álma a szentségről, s kürtnek érezte magát, amelyen át Isten lelke szól, a maga hiú leheletét csak az téveszti össze a Szentlélek sugallatával.

PRIOR. Jól mondod, jól mondod, nagy doktor vagy, testvér. De azért azt szeretném, ha nem lépnél be hozzá úgy, hogy tíz miatyánkot és üdvözlégyet az ördög ellen el ne mondjál.

SZOLGÁLÓ FRÁTER *a folyosóról*. Ó, reverendissime... katonák már megint. A világ minden mesze sem elég, hogy a folyosókat tisztán tartsam. Jöjj és vedd rá őket, hogy a kíséret kinn maradjon. Hagyján, hogy mindent összeköpködjék, de a sarkantyújukat használják íróplajbászul.

PRIOR. Ne a falról beszélj, fráter, hanem, hogy mit akarnak?

FRÁTER. Mit? Bejönni, piszkítani, mit akarhatnak? Ó, csak ennek a zsinatnak vetne már véget az Úrjézus könyörülete. S ezt a Husz Jánost égetnék el vagy engednék haza, hogy megállna a mész a falon. Régen elég volt, ha minden ünnep előtt kimeszeltem, s olyanok voltunk, mint az oltárhoz állított menyasszony. De azóta mik vagyunk? Városház, börtön, bordély, csak kolostor nem... Ehol, zörgetnek már.

PRIOR. Ez megint valami királyi bizottság lesz. Ha a király megharagszik rám, eltétet a helyekbe, vezeklő barátnak. *Chlum János, Duba Vencel és három püspök a folyosó felől*.

CHLUM JÁNOS. Te vagy ennek a háznak a priorja. Minket Zsigmond, Magyarország és a rómaiak királya küldött, hogy az itt fogva tartott huszineci Jánost meghallgassuk.

PRIOR. Rendelkezzél velünk, mintha magad volnál a király. Lementek a rabhoz vagy fölhozassam?

OLASZ PÜSPÖK *alacsony, kövér ember, nyakát törülgetve leül a ládára az ablak elé*. Nem, eleget jártunk ebben a melegben, hozd fel ide. Ha szippant egyet a szabadságból, tán engedékenyebb lesz.

PRIOR *a fráterhez*. Szólj az örök kapitányának, hogy hozzák fel.

FRÁTER. A lábáról levegyék a vasat?

OLASZ PÜSPÖK. A lábáról és a kezéről is.

Fráter el. A két püspök az olasz mellé helyezkedik a ládára. A két cseh úr állva marad; a prior mint egy alázatos kasznár előttük.

OLASZ PÜSPÖK *a priorhoz*. Nos, milyen hangulatban van a derék Husz?

PRIOR. Nem rajtunk múlt, ha nem a legkeresztényibb hangulatban. Mi mindent elkövettünk, hogy ha holnap az egyetemes zsinat elé áll, olyan puha legyen, mint ősszel a gyümölcs. Azt tudjátok, hogy halálát érezvén, gyóntatót kért. Ki tudja, milyen célból, kevélységből-e vagy színlelt alázatból-e, földijének s legfőbb vádlójának... *a gyóntatóra néz*.

GYÓNTATÓ. Magiszter Palec.

PRIOR. Ennek a magiszter Palecnek akart gyónni. De minthogy ő nem volt hajlandó meggyóntatni, ezt a könyvekben forgott doktort, páter Haribaldot adtuk mellé, hogy mint hozzáértő ember, bűneit lemosni segítsen, s törölközőül a zsinat iránti alázatot adja a kezébe.

OLASZ PÜSPÖK *a gyóntatóhoz*. Te gyóntattad? Gondolom, megizzadtál. Gorombáskodott nagyon...

GYÓNTATÓ. Sőt a legalázatosabb volt. S midőn már minden tudott bűnén sorra mentünk, sírva kért, hogy világítsunk be még lelke zugaiba, hátha megbánatlan bűnt találunk, mely csak az örökkévaló előtt üt ki, mint pecsétés ruhán napban az olajfolt.

CHLUM *Dubához*. Ez ő. A prágaiaktól is azt kérte mindig...

ANGOL PÜSPÖK. S a legnagyobb: a szent zsinat elleni engedetlenség? A zavar, amit az egyház szenvedett miatta?

GYÓNTATÓ. Ebbe a bűnébe nincs belátása. S az én erőm, attól félek, kevés, hogy megnyissa a szemét.

OLASZ PÜSPÖK. Majd meglátjuk. Tán olyat hall tőlünk, amit te nem mondhatnál. Sőt hallani is jobb minél kevesebbnek...

PRIOR *nem tudja, mit akarnak tőle*. Mi azt tesszük mindenben, amit parancsolsz.

OLASZ PÜSPÖK. A királyoknak vannak gondolataik, amiket maguk nem mondhatnak ki, s annak, aki mondja, óvatosnak kell lennie.

PRIOR *a doktorra néz; az int és húzódna kifelé*. Ó, mi mindenben óvatosak leszünk.

OLASZ PÜSPÖK. De a legjobb titoktartás mégis a titokról nem tudni.

CHLUM. A püspök úr azt akarja, hogy nézz a fogoly után és hagyj magunkra vele.

PRIOR. Ó, szívesen... A legszívesebben, uram. *Prior és gyóntató el*.

SPANYOL PÜSPÖK. Úgy ülünk itt, mint a násznagyok. Az egyház képében lessük, hogy az eretnek menyasszony igent mond-e. Szégyellem magam.

OLASZ PÜSPÖK. Spanyol vagy. Az én hazámban a bölcsesség nem szégyenletes.

ANGOL PÜSPÖK. A királynak igaza van, ha addig tárgyal a lázadással, amíg egy feje van. Egy fejbe sokféle útja van a félelemnek. Ha ezt az egy fejet levágod, az ezret egyenként nehezebb megijeszteni. Mi angolok tudjuk, mi az, midőn minden paraszt egy-egy próféta lesz, s löccsel és fejszével mondja el álmát az első egyház egyszerűségéről.

SPANYOL PÜSPÖK. Ez a türelem ad szarvat a vakmerésnek.

OLASZ PÜSPÖK. Sőt, épp ez fogja meg a szarvát. Ha egyszer az első engedelmes szót kicsikartuk belőle, annál fogva mind újabbat csikarhatunk, amíg csak a feje a földön nincsen.

CHLUM. Nagy bölcs vagy, pap.

OLASZ PÜSPÖK. Láttátok Zsigmondot. Az ő szívében Husz már akkor elveszett, midőn azt mondta, hogy halálos bűnben a király nem király. Huszt ő már akkor megégettette volna. De a lehűlt vér bölcsőbb tanácsot ad. Ha elégeti a magisztert, az igazságnak kedvez. Hisz egész Csehország azt várja Husztól, hogy megégjen. A csürhe mindig ezt várja. És sohasem bocsátja meg neki, ha mint szavát visszavont vezeklő jön haza. El kell választani a lázadást a lázadás fejtől. S míg ezzel kedvünkre tekezhünk, amazt a szégyen fojtja el.

CHLUM. Ha szoknya helyett páncélt hordanál, ennyi fortéllyal minden csatádat megnyernéd.

OLASZ PÜSPÖK. Az én véleményem az, hogy csínján kell bánnunk vele. Formulákat kínálunk neki, s ha a legtetszetősebbe belemegy, azt szorítjuk, amíg csak vágya rabunkká nem teszi.

ANGOL PÜSPÖK. Én a füstölt bőrszag mellett vagyok. Az efféle könyvíró ember azt mondja magában: az igazság; legfőllebb meghalok érte. A meghalok betű neki, mint az essencia és existencia... meg kell szagoltatni vele, amint a láng az égő húsba belekap. A képzelet, ha vitorlánkba magunk fogjuk be, visz mint a szél, de ha váratlan oldalról talál: fölborít, s önérzetet, szemérmet, mindent összebont.

SPANYOL PÜSPÖK. Nem égettél még eretneket. Mi az arabokon nagyobb gyakorlatot szereztünk. A máglya a színpad deszkája lesz a hiúság alatt, s amíg érez egy szemet, mely csodálja, bőre szagát is el tudja viselni. A kárhozat végtelenségét, a gazdátlan terek magányát kell átfúvatni a kevélyeken, hogy mint a kitakart csecsemő az Anyaegyház melegébe akármi áron, nyüsztve visszabújjanak.

OLASZ PÜSPÖK *Chlumhoz*. Te hazája fia vagy; idefele is, mondják, kísérője. Melyik módszert tartod a legalkalmasabbnak?

CHLUM. Én az igazságét. Győzzétek meg, hogy nincsen igaza.

Két szekercés svájci behozza Huszt. Káprázva néz szét; előbb Chlumot és Dubát látja meg. Örvendezve lép feléjük; merev arcukból észreveszi a papokat, lassan feléjük fordul.

OLASZ PÜSPÖK. Borzasztó meleg van itt. *Az egyik szekercéshez*. Nyisd csak ki, fiam, azzal az izével, fejem fölött a szellőző likat. Úgy, ebből a kertecskéből jó hűvös levegő jön. *A sárga napfény s a chioistro oszlopa körül a zöld becsap a színre, Husz akaratlan is odanéz.*

OLASZ PÜSPÖK *a katonákhoz*. Most menjetek ki szépen, s őrizzétek katonákhoz illőn az ajtót a piszkafátokkal... *Katonák kimennek. Huszhoz*. Szép nap van odakinn, magiszter. S Isten úgy akarja, hogy neked is süssön.

HUSZ. Istennek nincs szüksége a napra, hogy a börtönbe besüssön.

OLASZ PÜSPÖK. Hallgass ide, magiszter. Azt tudod, hogy a szent zsinat holnap egyetemes gyűlést tart. Kétszáz püspök, ötvenkét apát, akiket a kereszténység önmaga megtisztítására a tó mellé idedobott, mind a székesegyházban lesznek, hogy fölötted ítélkezzenek. Egy dobogón fogsz állni a szentegyház közepén, a tiszteletre méltó comói püspök felolvassa a hibáztatott tételeket, s megkérdi, hajlandó vagy-e őket leesküdni. Ha nem: elveszik kezedből a kelyhet, testedről leszaggatják a papi ruhát, s elrontott tonzúrádon eretneksüveggel, papságodból kivetve odadobnak a világi hatalomnak, amely mint tudod, csak egyet tehet veled. A király számára már készítik a trónt, amelyről csak bölintania lehet. Ő azonban nem azért hívott Konstanzába, hogy elveszítsen. Ő a kedves atyai tartomány, Csehország jó hírét akarta helyreállítani. Tudod, hogy atyja, a boldogult Károly császár, a ti Prágátokból kormányozta birodalmát, s mostani királyotok,

Vencel után ő lesz az ország királya is. A te makacsságodban a király atyja művét, szülőföldje békéjét, nyugalma s jövődő tartományait kíméli. S a rend ellenére, azért küld bennünket, hogy a formulát, mely téged megment, hazádnak pedig békét és tisztet nevet szerezz, itt megtaláljuk. Úgy nézz reánk tehát, mint jóakaróra. E két földid jelenléte a zálog...

CHLUM. Mivelünk várj... Hallgass ide, János mester. Mi ketten tudatlan világiak vagyunk, s nem értünk azokhoz a dolgokhoz, amelyekkel a zsinat vádol téged. De azt mondjuk neked, vizsgálj meg lelkedet, s ha azt látod, hogy hibáztál azokban, amiket felhoznak ellened, ne röstelld megigazítani magad. Ha azonban a belső bíró azt mondja, hogy igazak, amiket tanítottál, akkor csak üdvösségedre nézz, s tarts ki bennük, akármi következik.

ANGOL PÜSPÖK. Ezt rosszul mondtad, lovag. Te a király nyelve vagy, s botlasz, ha felbiztatod.

HUSZ. Nem kell engem biztatni, sem lebeszélni, atyám. Sok óra a börtönben egy nap, s én végiggondoltam mindent, előre-hátra is. Ha volt kevélység bennem s kiben nincs, akinek mások lelkén hatalom adatott, a börtön nyirka rég kiszította belőlem. Ha alázatot kértek tőlem, örömmel aládom meg magam legnagyobb ellenségem előtt is. Csakhogy annak, ami ellenáll bennem, érzem, más a gazdája, nem én. Higgyétek el, kedves volna nekem, engedni nektek: hisz az Isten nekem is teremtette a világot, s annak, aki régen van börtönben, egy zöld ág és rajta egy veréb több mint amit álmodni tud. De hiába állok én a pártotokra, és sújtok magam felé: a lélek mindenütt enged, de az az egy pont, mint fában a görcs, visszarúgja a fejszét.

OLASZ PÜSPÖK. Magiszter, te tudós, olvasott ember vagy. Könyv nélkül tudod a szent atyákat. Hihető-e, hogy azokért a nyilvánvaló eretnekségekért, melyeket könyveidből kivontak, s a tanúk fölhoztak ellened, a tűzre add magad.

HUSZ. Épp az, hogy én azoknak a nagyobb részét sosem mondtam. Szócsonkítással s pusztárafogásból csináltatok egy Huszt magatoknak, s most azt kívánjátok, hogy én ezt, mint egy vezeklő bört magamra vegyem, s vezekeljek azért, mit egy Palec vagy Causis Mihály összehazudott...

OLASZ PÜSPÖK. A bizottság összehasonlította azt, amit magad mondtál, a műveidből kivonttal. S amit mondtál, többnyire súlyosabb volt, mint amit ők kiírtak.

HUSZ. Mert a fületek éppolyan hamis volt, mint az ő szemük. Nem esküdhetem le azt, amit nem mondtam.

OLASZ PÜSPÖK. Te azt esküszöd le, amit a szent zsinat követel. A bűn, ha van ilyen, nem a tied, a zsinaté.

HUSZ. De a zsinat bűne nem oldja fel az enyémet. Aki visszavon, beismer. S beismerni az el nem követett bűnt, maga is bűn.

OLASZ PÜSPÖK. Ellene mondok. Az Arany Legenda már nem tudom, melyik szent barátról írja, hogy tilos könyvek olvasásával vádolták. Ő tagadta, de amikor a párnája alól kihúzták, vállalta a büntetést érte. Később kiderült, hogy más dugta oda.

HUSZ. Én nem vállaltam volna.

ANGOL PÜSPÖK. Hát az a lány, aki barátruhába rejtette szüzességét, s erőszakfértéssel vádoltattott. Csendesesen magára vette a bűnt, melyre képes sem volt.

HUSZ. Csakhogy az magának volt lány is meg férfi is, s ártatlanságának, ha ugyan igaz a meséd, halála után a nyújtópadon ki kellett derülnie. Én azonban egy egész népbe oltok

megbocsáthatatlan zavart, ha azt, amit minden jóakarátú ember úgy hallott, ahogy én értettem, ellenségeim ráfogása szerint esküszöm le. Mit mondjon a szegény prágai asszony, aki kendőjében minden reggel ott didergett kápolnámban az úr miséje alatt, ha azt hallja, hogy én mondtam eretneknek magam az oltáriszentség tanításában; vagy a nemes, hogy föloldtam őt királya iránt az engedelmesség alól. Senki sem tudja többé, hol kezdődik az eretnekség, és hol végződik az ortodoxia. S ha egy becsületes prédikátor könnyekig hatja őket, a könnyeik alatt ezt kell gondolniuk: hátha ez is csak egy Husz; egy kis börtön és máglyaszag elég, s ez is leesküdne, ami a cédulaosztóknak kellemetlen.

SPANYOL PÜSPÖK. Nagyon sokat gondolsz a prágai asszonyokra. Az egész kereszténységre kell gondolnod. Vagy azt hiszed, ha az egész kereszténység mint eretneket kivet, az a néhány gyertyamártó és katona, aki most mint nagy elmét csodál, az egész világ ellen megvédheti a híredet?

HUSZ. A zsinatok már sok igaz embert elégettek. Szent Gergely moraliáit is elégették, de egy igaz híve, Petrus nevű, egy példányát csodamód mégis megőrizte, s ma mindnyájan épülünk rajta.

OLASZ PÜSPÖK. Az a régi jó időkben volt, magiszter. Mi alaposabb munkát végzünk.

ANGOL PÜSPÖK. Az adott bátorságot, hogy Wiclef ágyban halt meg. De íme, már kidobtuk testét a sírból, s fogadom, könyve pernyéi sem támasztanak több Huszt ezentúl.

OLASZ PÜSPÖK. Nézd, Husz, a te aggályod és a király jósága közt csak egy lépés az árok. Az volt-e a te szándékod, hogy eretnekséget taníts? Ugye, hogy nem. Nos hát bíz a Jóistenre, hogy elkövetted-e vagy sem, s vond vissza, akár elkövetted, akár nem.

CHLUM. Ez benn lehet az esküformában is?

OLASZ PÜSPÖK. „Elkövetett vagy el nem követett eretnekségek.” *A társaira néz.* Azt hiszem, igen. S óvásod a kivonatolás ellen, „Noha a tiszteletre méltó kivonatolók sok helyütt más értelmet adtak a szavaimnak” - erre csak megesküdhetsz.

HUSZ. Megesküszöm, hogy sosem tanítottam, amivel vádolnak.

CHLUM. Hallottátok? Ez igazságosnak látszik.

SPANYOL PÜSPÖK. Megesküszik, hogy vádlói hamisítók, a zsinat gondatlan vagy rágalmazó, hogy amit az egyetemes egyház mint tényt megállapított, azt egy ember esküje semmivé teheti.

OLASZ PÜSPÖK. Ez valóban több, Husz, mint amit a zsinat önnön gyalázata nélkül elviselhet.

ANGOL PÜSPÖK. Ide hallgass, mester. Hiszed-e, hogy vannak bölcs doktorok rajtad kívül is a kereszténységben?

HUSZ. A legkisebbtől is örömmel veszem a tanítást.

ANGOL PÜSPÖK. Akkor hát mért akarsz bölcsőbb lenni magad, mint a zsinat ötszáz doktora?

HUSZ. Mert az igazság nem az érvek sokaságában lakik. Szent Katalinnal ötszáz doktor vitázott, s mégis neki volt igaza.

ANGOL PÜSPÖK. De az egész zsinatban csak fölteszel annyi értelmet, hogy el tudja dönteni tételeidről, egyeznek-e vagy sem az atyák tanításával.

HUSZ. A zsinat maga bizonyította be, mit ér. A legbölcsebb doktorok három hónapja még úgy nyüzsgöttek XIII. János pápa, mint valami földi Isten körül, s ma Balthazar Cossa és senki a neve. Nem hihetem-e, hogy a szent zsinat az én dolgomban is csak annyira csalhatatlan, mint a pápa tömjénezésében?

OLASZ PÜSPÖK. Tizenharmadik János pápa érdemtelenül viselkedett, s a zsinat felsőbb hatalmánál fogva letette őt. Mi köze ennek a te dolgodhoz?

SPANYOL PÜSPÖK. Az, hogy ő s nem a zsinat a csalhatatlan.

HUSZ. Ezt én sohasem mondtam. Sőt könyörögtem, hogy ami érvet az írás kínál, szedjétek elő mind meggyőzéseimre.

SPANYOL PÜSPÖK. De nem látod, ember, hogy ez az eretnokség.

ANGOL PÜSPÖK. Némely ember akkor kezd gondolkozni, amikor a talpa ég, s a feje tele van füsttel.

SPANYOL PÜSPÖK. Mi lesz a világból, ha mindenki a maga értelmében üti föl a dolgok bírószekét? Ha utánad a pékmesterek és gyertyaöntők is külön igazságokkal állnak elő, s azt követelik, hogy az ő eszük előtt pereljünk Isten igazáért. Az írás szétfoszlik, s annyi kereszténység lesz, ahány agyvelő.

OLASZ PÜSPÖK. Ez világos beszéd, magiszter.

HUSZ. Ez világos, ha kívülről mint a millió milliomodát, a legméltatlanabbat tekintem magam s azt, amit gondolhatok. De sötét beszéd, ha a világosságon át nézem, amellyel Isten mártja belém, mint fényes fáklyát, a meggyőződést. Az ember csak egység, szám a sokból, amíg a maga dolgában bajoskodik, de ha az Isten igazsága egyszer átsüt rajta, nem esik többé a számok, csak az igazság törvénye alá, s maga több lehet, mint az emberiség együttvéve. Ha maga a meggyőződés nem adhatna erőt és bizonyosságot, együgyű halászokból támadhattak volna-e apostolok?

SPANYOL PÜSPÖK. Halljátok, most meg az apostolokhoz méri magát szegény. S hátha egy démon lopta fejedbe ezt a bűnös világosságot. Az hívja meggyőződésnek magát, s zár el minden alázatos érv elől?

OLASZ PÜSPÖK. Úgy-úgy, testvérem. Űzd ki az ördögöt magadból. Majd meglátod, milyen könnyű lesz nélküle sírnod az alázat és megkönnyebbedés könnyeit.

HUSZ. Ti nem tudjátok, mi van bennem. Az Isten nem engedi meg, hogy az ördög az ő fényét bitorolja.

SPANYOL PÜSPÖK. Az ébredés a máglyán túl majd megtanít rá. Mint ki részegségében ölt, fosztogatott, aztán hirtelen fölcsupdik, úgy fog lelked a poklok ürességében esztelenségre ráébredni.

HUSZ. Rettenetesekekkel ijesztesz, püspök. De aki maga van, annak vállalnia kell ezt a kockázatot. Én Isten pecsétjét érzem a lelkemen. Az nem lehet, hogy ez - bennem - hamis legyen. Az Isten próbára teszi az embert, de nem csinál játékszert belőle.

SPANYOL PÜSPÖK. Látjátok, milyen makacs. Bogot kötött lelkiből a gög; s józan érv nem tudja kioldani.

ANGOL PÜSPÖK. Csak a tűz és a halál. De akkor már, füsttel a torkodban, késő lesz kiáltani. Esett már a mécsből égő olaj a bőrödre? Képzeld el magad, amint egész bőröd így ég, s kínhoz nem szokott tested a csöcselék gúnyának önként adja meg, amit jámbor igekezetünk most nem bír kicsikarni.

SPANYOL PÜSPÖK. S még hozzá a gyanút, mellyel a kárhozat nagyobb kínja dereng át földi kínodba. Hogy agyrémekért rohansz az örök semmibe.

HUSZ *iszonyodva*. Menjetek, ne kísértsetek.

OLASZ PÜSPÖK. Szerezz időt magadnak. Nézz szét még egyszer a fák közt; szagolj mentát, füzek alatt szűnyogfelhőben suhanó folyót. Szívd magadba még egyszer Isten világát és azután...

HUSZ. Nem, ne... Apage.

OLASZ PÜSPÖK *dühbe csap*. Apage, te... kereszténység sátánja.

HUSZ. Ne kísért, elég.

OLASZ PÜSPÖK. Kísértsen téged a vasbot, mely széttöri megszenesedett fejed. A láng legyen koporsója az ilyen eretnek kutyának. A testnek föltámadása porszemként könyöröggjön össze a négy égtáj közt futkosó szelektől. *Kikiált*. Őrizők, láncoljátok vissza ezt az eretnek kutyát. De úgy, hogy a pokol eresze alatt érezze magát. *Kirohan, a két püspök utána*.

CHLUM *az örökhöz*. Várjatok kicsit. *Huszhoz lép*. Úgy lesz, ahogy érzed. Benned lakik az Isten. A te szíved tágasabb lakás neki, mint ez a parázna zsinat.

DUBA *diadalmasan*. Meg vannak rettenve a maguk tettétől. A király már érzi. De megérik ezt még jobban is. Csehország büszkén néz rád, János mester. Állhatatosságod híre elmegy a szénégető falvakig.

CHLUM *az örökre mutat, hogy hallják*.

HUSZ. Nem kell félnetek tőlük. Az Isten még a börtönből is kápolnát csinál, ha úgy tetszik neki. Az én őreim voltak az én utolsó gyülekezetem. *Az egyik örre mutat*. Ez a te Vitusodnak jó barátja. Ennek pedig a kislányáért kellett fulladás elleni ima. Causis Mihály kicseréltette a régi őreimet, de ezek már mint jó barátok jöttek börtönöm elé.

EGYIK ŐR. Mert érzi a szegény nép a szegények emberét. A tanult emberek előtt folyton a betű van; az egyszerű azonban a jámborságot látja.

MÁSIK ŐR. Hisz tennénk mi többet is, uram, ha rajtunk állna. Épp beszéltük az öreg főfoglárral.

HUSZ. Nem, hallgassatok erről... Meg akarnak a jámborok szöktetni.

ELSŐ ŐR. De úgy segéljen szent Gál, hogy kiteszünk téged az utcára, csak legyen, aki továbbvigyen.

DUBA. Hallod ezt, János?

MÁSODIK ŐR. Mi majd bevesszük magunkat a hegyekbe.

CHLUM. Mit szólsz ehhez, János mester?

HUSZ. Nagy szégyen volna megszöknünk a más bűne elől. Majdnem annyi, mint a rágalmakat leesküdni.

CHLUM. Magam is úgy gondoltam, magiszter.

HUSZ. Használjuk föl inkább búcsúra az időt. A plébániámbelieknek mondjátok meg, hogy ne kövessenek engem a bűneimben, hanem csak abban, ami jó volt bennem. Üzenem, hogy a kelyhet Jézus adta a kereszténységnek és a szent írásokban sehol sem olvasni, hogy csak a papoknak tartotta volna. A királynénak üzenem, hogy utolsó óráimban imád-

koztam az ő igaz uralkodásáért. *Chlumhoz.* A te feleségedet is üdvözlöm. Gondolom, hogy eztán többet leszel vele.

CHLUM. Igen, elegendő volt a királyok szolgálatából.

HUSZ *Dubához.* Hallom, megnősülsz.

DUBA. Megnősülök, s vidéken élek az asszonnyal.

HUSZ. Sokat forogtál háborúban, udvarokban. Ideje, hogy a csendességet fogadd nevelődül... Ó, édes testvéreim... Hány szép napot tölthettünk volna így együtt... Most, hogy így megérlelt minket a próba a barátságra. *Mindnyájan elérzékenyülve állnak egymás mellett.*

PRIOR *a folyosó felől.* Az első őr észreveszi, s alabárdjával koppant egyet a földre. Erre a többiek is kiegyenesednek s megmerednek.

PRIOR. Nehéz szívvel mentek el a tisztelendő atyák. Ez a szegény zárda... Csak nem húztuk magunkra nehezitelésüket.

DUBA. Ennek a szegény zárdának a fala éppolyan fal, mint akármelyik zárdáé. Az ember volt keményebb.

PRIOR. Ó igen, mágiszter... te keményebb vagy a kőnél... De a tűz, mester... *ijedten néz az elutasító arcokra.* Még vallatni akarjátok?

CHLUM. Nem, elviheted... *Huszhoz.* Gondolj rám holnap a templomban. Csehország szeme ül a homlokunkban.

DUBA. És Csehország szíve könnyeimben. *Egy pillanatig mintha össze akarnának ölelkezni: aztán ő is elindul kifele.*

PRIOR. Ezek is olyan... hidegek voltak. Mágiszter, fölzavarodik a béke, ahol te megjelenysz...

EGYIK ŐR. Levigyük a rabot?

PRIOR. Várj, még van itt valaki, aki négyszemközt akar lenni vele. *Az örök elmennek.*

HUSZ. Nem volt elég még a kísértésből?

PRIOR. Ezt magad kerested. *Az örökhöz.* Ti várjátok csak itt az ajtó előtt. *Az örök kimennek, ő a kamrájába, Husz egyedül marad a teremben. Odaáll a szellőzőablakhoz, kinéz, aztán csendben elfordul, s a térdeplőre borul. Jézusom, Jézusom...*

PALEC *halkan a folyosó felől.*

HUSZ. Polec!

PALEC. Négyszemközt akartál lenni velem.

HUSZ. Gyónni akartam. Mondták, nem vállalod.

PALEC. Nem lett volna illő.

HUSZ. Vádlónak hívtalak ide, kamrámba is.

PALEC. Nem helyes, hogy én, aki vádoltalak, gyóntatód legyek.

HUSZ. Miért? Csak arra vagy sav, hogy eméssz? Arra nem, hogy pecséteimből kitisztíts?

PALEC. Az ember: ember. S nem várhatod, hogy ügyészedből egy éjszaka lelked atyjává szelídüljek. De látod, eljöttem azért.

HUSZ. Jó így is. Szükségem van bocsánatodra.

PALEC. Neked? Az enyémre?

HUSZ. A gyűlésen sértő szóval illettelek. Fictornak, azaz koholmánygyártónak neveztelek. Bocsásd meg az indulatos szót.

PALEC. Azért mondd, hogy megszégyeníts.

HUSZ. Mit érne a te szégyenettel, aki foltos ruhájában holnap az Isten előtt szégyenkezik. Még egyszer, bocsásd meg a sértő szót, hogy Isten neked is megbocsásson.

PALEC. Azt gondolod, ugye, az lesz a nehezebb. Amit nekem kell megbocsátani.

HUSZ. Ha már kérdezed, Palec, megmondom. Te voltál az én főüldözőm. S ha a láng húsomba kap, tudd meg, lesz valami, ami a sülő bőrnél is jobban fog fájni: - hogy ez neked, ifjúkorom barátjának öröm lehet.

PALEC. Tiltakozom.

HUSZ. Azt mondtad, hogy amióta a kereszténység fönnáll, nem volt nagyobb eretnek nálam.

PALEC. Azt nem én mondtam.

HUSZ. S azt is, hogy én rontottam meg Csehországot.

PALEC. Füled káprázott, amit a zsinat száz szájjal mondott, abban te mind az én hangom kerested.

HUSZ. Te, aki velem ültél tanulókamrámban, s míg a többi diák vágáns dalokkal verte föl az erdőt vagy a fürdőkben bujálkodott, testvéri beszélgetésekben a kereszténységnek szóttél új ünneplőt.

PALEC. A közjó visz akkor is, ma is... Ellened is az fordít: esküszöm.

HUSZ. Másképp képzeltem én el a barátságot. Mi lehet szebb a földön, mint nagy dolgokban barátként összeforni? A halál is merő édesség, ha hátnak vetett háttal ketten vívtok az igazságért.

PALEC. Nem a szívem fordult el tőled, Jan. Te estél tévelygésbe.

HUSZ. Olyan édes zene a parázna zsinat helyeslése, hogy te sem hallod tőle az igazi dicsőséget? Hát nem látod, hogy rangnak is különb lett volna az én megosztott máglyám, mint velük a megosztott felelősség.

PALEC. A máglyát te kerested. Mi csak a kereszténység békéjét kértük tőled. *Kis gondolkozás után, csendesebben.* Nyisd föl keresztényként a szemed, s ne nézz mindent gögös eszméiden át. „Palec vádol. Milyen gonosszá kellett lennie, hogy ő, akivel egy köpenyem volt, a vádlómmá csapott fel.” De mért nem fordítod magad ellen? „Mekkorát kellett tévednem, ha egy Palec, a cseh, tévelygése nem csehek elé viszi.”

HUSZ. Te nem énellemem vagy, Palec.

PALEC. Hát ki ellen?

HUSZ. A magad ifjúsága ellen. Nem volt miköztünk semmi addig, míg Olaszországban járván, a bonómiai püspök téged, mint eretnekgyanúsát börtönbe nem zárt. Azóta vagy te úgy föl minden eretnekség ellen. Az a börtön lett a te második szülőanyád. Hisz megértelek én téged. A Gottlieben erődben egy-két órai álom alatt olyan nyirkos lett a ruhám, mintha kenderáztatóban merültem volna meg, szemem gyulladásba jött, s térdeim megdagadtak. Az ember ilyenkor, különösen, ha patkány is van a sötétben, könnyen belenyugszik, hogy a kereszténység a pápáé, s az övé egy váltás ing s egy csendes zug az imádságra. De ha így ismerted meg magad, mért nem mentél el

plébánosnak a Cseherdőbe? Vagy írtad volna meg, mint ahogy tervezted, Luxemburgi János krónikáját? Mért akarsz megrettenésedben hős is lenni? A félelem szepegését farkasüvöltéssel elleplezni? Nem hallod, hogy vágyaidban egy kis lélek üldözi nagyra szabott álmait?

PALEC. Ez a te kegyetlenséged, Husz. Mint az elesett kan, aki még egyszer felszúr, s megforgatja üldözőjében agyaráit.

HUSZ. Azt akarom, hogy megismerd magad.

PALEC. Az ember hiú ifjúkora bolondságaira, s hinni szeretné, hogy bölcsességében sem tagadja meg hajdani szeszét.

HUSZ. Az igazság nem ismer időt. Az igazság kimondására az egész élet - vénség s ifjúság - egy szorult pillanat.

PALEC. Mi sem könnyebb, mint egymás nagy perceire alacsony magyarázatot találni. De én vállalom a tied. A börtön nagy lecke, igaz, ki engedelmisséget tanul tőle, ki hetykeséget és makacsságot. De végül is nem az számít, ki hol tanulta, hanem, hogy mit.

HUSZ. Az én makacsságom is engedelmisség. Csak más köröknek engedelmeskedünk. Te a földi isteneknek, én...

PALEC. S a te földi isteneid? Azt hiszed, mert testedhez szigorú vagy, teneked nincsenek isteneid? Büszke vagy, hogy a börtön nem fog rajtad. De nem voltál-e nagyobb és erősebb falú börtönben, amikor szabadon jártál? Nem ez a te igazi börtönöd, amelynek szinte tárva áll a kapuja. A király akarja, hogy kijöjj, bíravid, a zsinat egy szóra kienged, s én, főüldöződ könyörgök, hogy lépj ki.

HUSZ. Mert többet akar a testemnél, a jó híremet az emberek közt.

PALEC. Magad mondtad ki, ez a te igazi börtönöd: a jó híred. Hogy a bognármester özvegye azt mondja: nincs több olyan pap, mint a mi Huszunk, a kereszténységben. A többi mind simóniakus, asszonyfertőző. A prágaiaktól félsz, a kisemberek és katonák szájaságától, akik mind a maguk szűk, izgága lelkük ökleként emelték föl a te dicsőségedet. S ha ez az ököl most leesik, saját krajcáros méltóságukban érzik meglopottnak magukat.

HUSZ. A népszerűség, ez a fullánk tibennetek. Mert tinektek minden a népszerűség. Ezért nem hiszitek, hogy énnekem a semminél kevesebb. Hol kedveskedtem én az emberek gyöngéinek? Hol adtam egy „kedves Vaclavot”, csak hogy egy „kedves Jant” halljak? Nem hozzám szegődött az, ha ugyan mellettem van - a reményhez, mely bennem kapott hangot. Az új kereszténység álmához, mely a kisemberek durvasága alól nem hal ki úgy, mint a püspökök és apát urak hájaskás bőréből.

PALEC. Mít értenek a te álmaidból a kisemberek? Egy félreértés van, Jan, közted s a nép között. Ó, ha akkor a három szent ünnepén, midőn a nép a Betlem kápolnába hozta a kivégzett lázadókat, s te úgy beszéltél fölöttük, mint vértanúk fölött...!

HUSZ. Azok voltak.

PALEC. Ha akkor szemedbe áshattam volna a szemem, s úgy láttad volna a lármázó népet magad, mint én, mindez nem következik be. *Csend.* Nézd, Jan, én tudom, hogy te szent és tiszta életű ember vagy, de a csehek izgága lelke bérelte ki a szelídségedet. Azt hitted, magadhoz hasonlókkal beszélsz. Pedig én, barátod, tudom, hogy az egész Csehországban nincs senki, aki rád hasonlítana. Gyülekezeted tapsai közt olyan magad vagy, mintha más bőrszínnel jöttél volna a föld perzseltebb feléről. Azt hiszed: hogy ősi, tisztább anyaszentegyház áll föl körülötted? Pedig a nép csak a nagyok szidalmazását érti, s halj meg, s az ördög hűbére lesz kápolnádból. Vért és felfordulást látok,

idegen hadakat. Tudod, hogy taposták el a bogumileket, a toulouse-i gróf tisztáit? Ez lesz a sorsa Csehországnak is.

HUSZ. Csehországnak is csak azt mondhatom, amit magamnak. Boldog, akit az emberek gyűlölnék.

PALEC. Üszköt vetsz hazádra.

HUSZ. Az én hazám odaát van, Palec. Nincs olyan haza, amelyért az ember az üdvösségét ideát hagyhatná. Ne jóslatokkal rémíts, próbáld egy percre lelkembe helyezni magad.

PALEC. A te érdekedben kérlek.

HUSZ. De ne úgy, mint aki megtör. Belülről, mint akit meg akarnak törni.

PALEC. Mintha Husz volnék, s lánc volna rajtam.

HUSZ. S most képzeld el, hogy bűnöket kell magadra vened, leesküdni, amit el sem követtél.

PALEC. Nehéz.

HUSZ. S leesküdni mért? A magad haszontalan életéért, mely az eskü után is bírád kezében van. Kiadni a tiszta lelkiismeret menlevelét. Miért? Egy bizonytalan jövőért, melyben magad nem becsülheted.

PALEC. Husz, hiába sírok én itt veled.

HUSZ. Amit idáig éltem, az egyenes volt. Te azt mondod: félreértés. De ha a nép nem is, az Isten értett engem. A látható egyházon kerestem a láthatatlan arcvonásait. A halál most már kis baj ahhoz, amit a visszavonás jelentene.

PALEC. Ah, Husz, nem kell te alád rőzse. Egész máglya lobog a beszédedben.

HUSZ. Ne hidd, hogy könnyű nekem a halál, hisz még az édes Jézus is sírt, könyörgött, szomorú volt.

PALEC. Husz, szegény. Most már én mondom...

HUSZ. Mit?

PALEC. Hogy te vagy a legnagyobb eretnek az egész kereszténységben.

Függöny

NEGYESDIK FELVONÁS

Térség a gottliebeni kapu előtt. Szemben a városfal és a kapu; jobbra a fal és a várárok közt levő kertek; balra a várfalhoz ragasztott kis ház, előtte út. A színpad jobb felén pici domb; egy szolgaféle cölöpöt ver belé, két katona dirigálja. A cölöp körül lehányt fa és szalma. Egy kétkerekű kordé mellette, amelyet most húztak be a színre; egy öreg paraszt s az asszonylánya.

ÖREG PARASZT *a katonához*. Ide lesz a fa?

ELSŐ KATONA *a legényt vezényli*. Még egypárat! *A legény rávág a cölöpre*. Úgy.

ÖREG PARASZT. Azt mondták, ide hozzam, a gottliebeni kapu elé.

ELSŐ KATONA *a legényhez*. Állj csak elébe. *A legény odaáll a cölöp elé; a társával méregetik.*

ELSŐ KATONA *a paraszthoz*. Mit akarsz, öreg?

ÖREG PARASZT. Fát hoztam, vitéz uram.

ELSŐ KATONA. Fát? Arra szükség lesz. *A társához*. Te láttad őt, mekkora?

MÁSODIK KATONA. Körülbelül épp itt lesz a nyaka. *A cölöp derekát mutatja.*

ELSŐ KATONA. De vigyázz ám, mert a lába alá is jön két köteg rőzse. *Odadob két rőzs-köteget. A legénynek*. Erre állj most.

MÁSODIK KATONA. Mit méricskéled annyit. Megsül az a kappan kicsit hosszabb vagy rövidebb nyárson is.

ELSŐ KATONA. Mindennek megvan a regulája. Nem szeretném, ha a gazdám azt mondaná, hogy még egy eretneket sem tudok rendesen megégetni.

ÖREG PARASZT *bámulja őket*. Miben mesterkednek a vitéz urak... Tán valami népünnepély lesz?

ELSŐ KATONA. Az. Ökörsütéssel.

ÖREG PARASZT. Ökörsütés? Kiment az a divatból. Régen nemhogy egy polgármesterválasztás - de a polgármester névnapja sem volt meg ökörsütés nélkül.

A LEGÉNY *a katonákhoz*. Üssem még, vagy jó lesz?

ELSŐ KATONA. De türelmetlen vagy. Nézd, milyen türelmetlen. Hát persze hogy jó... Ha én csináltam.

ÖREG PARASZT. Az utcákon is forgott a nyárs. S az ember három-négy helyen is hozzájutott egy falathoz...

ELSŐ KATONA. A lánc itt van?

LEGÉNY *megrúgja a lábával*. Ehol.

ELSŐ KATONA. Akkor jó. *Az öreghez*. Mért nem rakod le azt a fát, mit ácsingózol itt?

ÖREG PARASZT. Hát lerakjuk?

ELSŐ KATONA. Azt hiszed, attól lejő, ha a régi szép időkről okoskodsz. *Az öreg durcásan háyni kezd.*

MÁSODIK KATONA *a rőzsényalábra ül*. Mondja öreg, kend csakugyan azt hiszi, hogy itt népünnepély lesz?

ÖREG PARASZT. Ha az is, nem nekem. *Az asszonylánynak, aki a katonák csodálatába merült.* Hányád tán te is?

MÁSODIK KATONA. Hát nem tudja, mi alá lesz a fája?

ÖREG PARASZT. Nem gondom. Mi alá kéne a fa? Tűz alá.

MÁSODIK KATONA. Csakhogy a tűz mi alá kell. A tűznek az a rangja, hogy mi alá gyújtják. Kit katlan, kit házháj, kit ember alá.

PARASZTASSZONY. Csak nem embert akarnak égetni a vitéz urak?

ELSŐ KATONA *odanéz, most veszi észre a parasztasszonyt.* Hóha, kendő is van a szakáll mögött.

MÁSODIK KATONA *az asszonyhoz.* Embernek már nem ember, ördögnek még nem ördög. Találd ki: micsoda.

PARASZTASSZONY. Honnét tudjam én azt. Vidékiek vagyunk mi.

MÁSODIK KATONA *az öreg paraszthoz.* No kend, öreg, a nagy tudományával: se ember, se ördög.

ÖREG PARASZT. Katona?

MÁSODIK KATONA. Az ám, eretnek. A híres Husz János, hallott róla, azt égetik meg a kendtek fáján.

ÖREG PARASZT. Én csak azt hallottam, aki a birkákat elhajtotta.

MÁSODIK KATONA. No hát azt égetik meg a kendtek fáján. *Az asszonyhoz.* Láttál már húgom embert sütni?

PARASZTASSZONY. Mit láttam én? Ott élünk mi az erdőszélen. Nincs nekünk semmiféle élvezetben részünk.

A városkapu felől zaj hallatszik. A Huszt kísérő tömegből többen előreszaladtak, helyet foglalni. Előbb egy polgár házaspár, aztán két suhanc, aztán mind többen, köztük Vitus egy cseh úrral.

POLGÁRASSZONY *panaszosan.* Mindig csak szaladunk, és nem látunk semmit.

POLGÁR. Csak gyere utánam! Innét mindent megláthatsz. *A katonához.* Ugye, kérem, itt fogják megégetni.

MÁSODIK KATONA. A réven átvinni.

POLGÁR. Hogyhogy átvinni?

MÁSODIK KATONA. No hát oda, ahol még jobban fűtenek.

POLGÁRASSZONY. A temetőben sem láttam semmit. Azt mondták, arra hozzák, s elvitték a halcsarnok utcája felé. A süvege hegyét láttam. Ennyi hasznom volt a sok szaladozásból.

POLGÁR. Mert kicsiny vagy. És mindig másfele nézel. Én a felírást is elolvastam a süvegén.

ELSŐ SUHANC. Láttad azt a vörösruhást, aki átugrált a tűzön?

MÁSODIK SUHANC. Miféle vörösruhást?

ELSŐ SUHANC. Hát a bolondot. Farka is volt, s mindenféle mókákat csinált - amíg a könyveit elégették.

MÁSODIK SUHANC. Nem volt ott semmiféle vörösruhás.

ELSŐ SUHANC. Akkor nem is voltál ott a temetőben.

MÁSODIK SUHANC. De igenis, ott voltam. Odafurakodtam a templom kapujába, s láttam, amint a katonák kilódították.

ELSŐ SUHANC. A könyvégetés, az volt az érdekes. Ahogy hajigálták. Mit görbedt az, amíg azt leírta, s most a betű meg a fej: mind egy helyre jut. *A tömeg folyton nő.*

POLGÁR *a kis kordéra tuszkolja a feleségét.* Kapaszkodj csak föl. Innét mindent látsz. Nézd azt a cölöpöt, ahhoz fogják kötni...

POLGÁRASSZONY. Hát nem égetik meg? Az előbb még azt mondtad, hogy megégetik.

POLGÁR. Hát persze, hogy megégetik. Ki mondta, hogy nem?

POLGÁRASSZONY. Azt mondtad, odakötik.

POLGÁR. Odakötik. Ugye, jól mondom, katona uram? Annál a cölöpnél fogják megégetni?

MÁSODIK KATONA *a parasztasszonynak udvarol, visszaszól.* Dehogya a cölöpnél. A kordén. Nem hallotta, hogy az eretneket tüzes szekéren küldik a másvilágra?

POLGÁRASSZONY. Jézus Máriám!

POLGÁR. Maradj csak. A vitéz úr tréfál. Illés volt az, aki tüzes szekéren ment el.

VITUS *közben összekapott az egyik suhancsal.* Hazudsz, nem esdekelt az senkinek. A király könyörgött neki.

ELSŐ SUHANC. Már hogyan könyörgött volna. Folyton jobbra-balra beszélt, s bizonygatta, hogy ártatlanul égetik meg.

VITUS. Az nem könyörgés. Ha olyan számár vagy, hogy nem tudod, mi a könyörgés - végy zsámolyt, s szopd még egy-két évig az anyád tejét.

ELSŐ SUHANC. Én tudom, mi a könyörgés. Azt akarta, hogy a vénasszonyoknak megessék rajta a szíve.

MÁSODIK SUHANC *megböki.* Vigyázz, nagyon forog a szeme.

VITUS. A jobb karom föl van kötve, de a ballal is megmutatom, hogy könyörög egy cseh.

MLADENECI PÉTER *észreveszi a tömegben Vitust s hozzá lép.* Pszt, Vitus. Nem volt elég a karod?

VITUS. Nem, igazán, nem. Ehhez a fejem is kevés. Igazat mondott az a prágai suszter. Nem lett volna szabad ebbe a Bábelbe elindulnunk.

A kapu felől nagy lárma. Néhány ember futva jön arról.

POLGÁR *az egyik futóhoz.* Mi az, mit lármáznak ott annyira?

FUTÓ. A katonák nyomják vissza a népet. A király meg a papok nem engedik, hogy kijöjjenek a kapun.

POLGÁRASSZONY *az urához.* De minket csak nem kergetnek el innen?

POLGÁR. Aki már itt van, az itt van, ugye, vitéz uram?

ELSŐ KATONA *fölnéz rájuk.* Bár inkább ott volna *a cölöpre mutat.*

FUTÓ. Én átbújtam az alabárd alatt. Hallottátok, hogy énekelt? Ez aztán tudja a zsoltárokat.

MÁSODIK ÚJONNAN JÖTT. Én mondom, ha minden rossz papot elégetnének, a falak meg az oszlopok zsinatolhatnának.

PÉTER *a cseh úrhoz*. Hallotta, Krepka uram? Nem merik a népet a városból kiereszteni.

KREPKA. Prágában nem is égetnék meg, tudom. Urad nem hallott a tiltakozásról, amit a király Prágából kapott?

PÉTER. De igen; ötszáz úr írta alá; a pecsétje is rajta van mindeniknek. Egész paksaméta pecsét.

KREPKA *fenyegetően*. Hátha még ezek itt *a karóra mutat* fölolvasztják rajta a viaszt.

PÉTER. Amióta az Üdvözítő meghalt, nem öltek meg embert hozzá hasonlóbban. Tudja, mit mondott, amikor fehérbe öltöztették? Hogy: Jézust is fehérben vitték Pilátus elé. S mikor a kelyhet elvették tőle: Erősen hiszem, hogy még ma Jézus királyságában iszom belőle. S könyörgött az ellenségeiért.

A kis menet kifordult a kapun, Husz fején papírsüveg, énekelve jön katonák közt. A menet élén Poppenheim lovag, oldalt tőle egy pap.

EGY ANYA *föltartja gyermekét*. Nézd meg jól. Ez az Antikrisztus.

GYEREK. Miféle sapka az a fején. Mindig ilyet hord?

GYEREK APJA. Nem, azt csak most tették rá. Látod azt a két ördögöt rajta?

GYEREK. Azt mért rajzolták oda?

APA. Mert azoknak szolgált életében.

POLGÁRASSZONY. Most én is látom. Ó, hát csak ilyen? Én azt hittem, csúnyább nézése lesz.

EGY ÍRNOKFÉLE. Én a minoritáknál tanultam latinul, Pertinax az makacs, Heresiarcha annyi, mint főeretnek.

ELSŐ SUHANC. Ennek már jó, ez nem fog fájni többet.

POPPENHEIM *rászól Huszra*. Hagyd abba az éneklést, mester, s nézz körül.

EGY ZSOLDOS *a menetből*. Akármennyit kószáltál, ennél a cölöpnél nem jutsz tovább.

MÁSODIK ZSOLDOS. Hacsak nem mint füst és égett bőr szaga.

POPPENHEIM *a cölöpkészítő katonákhoz*. Rendben van minden?

ELSŐ KATONA. Csak hozzá kell kötnünk, Poppenheim uram, s köré raknunk a fát.

KATONA A MENETBŐL. De megnéztétek, nem valami nyers, frissen vágott fa? Svábföldön le kellett öntenünk olajjal, mert csak bűzölgött, sehogy sem akart a testbe kapni.

ELSŐ KATONA. Attól ne félj, szalmát is hánytunk köré.

POPPENHEIM *Huszhoz*. Akkor hát készülj, mert itt kell elvenned bűneidért a halált.

EGY HANG A TÖMEGBŐL. Na, pokol fia: ezt se hitted, amikor anyád tűzénél a nyársat forgattad.

HUSZ *hirtelen térdrerogy*. Te tudod, hogy mért van így. Te tudod, s én nem fürkészem. Én csak a kő voltam. A parittyá te vagy...

POLGÁRASSZONY. Mit csinál? Fél?

PÉTER. Nem fél... Csak fohászkodik.

HUSZ. Tőled kapta az én szívem a sebességet. A te karod hajítása zúgott az én napjaimban. Más mintegy lézeng a világban. Az én szemem és az én fülem a te parancsod zengésével volt tele. Ez volt a kegyelmed hozzám: hogy mint az agarat, folyton uszítottál.

POLGÁRASSZONY. Nem értem, mit mond. Miféle imádság ez?

A TÖMEGBŐL. Az ördögöktől kér segítséget.

HUSZ. A fecske sárból ragasztja a fészket. S te mártírok könnyével a te egyházadat. Nem is panaszkodom én a csúf vég ellen. Szívesen elszenvedem a kegyetlen, méltatlan halált a te igazságod prédikálásáért. Csak méltatlanságom tudatán könnyíts. Mert nem a lánghaláltól félek én, hanem a te pillantásod emésztő lángjától.

ÖREG PARASZT. Gyóntatót kéne adni neki. Látjátok, mennyire vergődik.

PAP. Eretneknek nem jár szentség. Ő ki van vetve a kereszténységből.

PÉTER. Ez a legnagyobb szentség - Isten igazságáért meghalni.

ELSŐ SUHANC. Ez elimádkozik itt reggelig. *A katonához.* A sötétet várjátok a kivilágításhoz?

HUSZ. Gyöngé vászon a legerősebb hit is. Rémitő hideggel fű át rajtam a végtelen terek szele. Ó, vigasztalj meg engem a te utolsó órád fájdalmával.

EGY HANG A TÖMEGBŐL. Addig imádkoztál volna, amíg le nem vették rólad a keresztvizet. De akkor az ördöggel pajtáskodtál.

ELSŐ KATONA *Huszhöz.* Kelj föl! *Ahogy felrántja, leesik fejéről a süveg.*

GYEREK. Leesett a sapkája!

PAP *a katonához.* Tedd vissza a fejére. Hadd égjen a démonokkal együtt, akiket szolgált.

HUSZ *miközben a fejébe nyomják a süveget.* A Krisztus töviskoronája nehezebb volt.

PAP. Halljátok: az Úr Jézushoz hasonlítja magát.

HUSZ. Nem én, ti emlékeztettek a csúfolódásokkal az ő halálára. *Megint imaszerűen.* Juttasd eszembe - hogy csak neked volt nehéz a keresztfa. Amióta te megszentelted az ítélet fáját, az igaz ember halála: mint a te tüskés koronád mellett a papírsüveg.

PAP *katonához.* Minden szava szentségtörés. Csupa kígyó és skorpió jön ki a száján.

POPPENHEIM. Ideje, hogy beléfojtsuk a szót.

A katonák a cölöphöz vezetik Huszt.

HUSZ *nézőkhöz.* Titeket hívlak tanúul, testvéreim. Nem mind eretnek az, akit eretnek gyanánt égetnek meg. Hisz az Úr Jézust is mint törvényszegőt adták át a katonáknak a papok.

EGY ÖREGASSZONY. Az Úr Jézushoz hasonlítod magad, te kutya *odaszalad a máglyához.* Nesze még ez a gally is, hogy ezzel is hamarabb érkezz a pokolra...

HUSZ. Ó, ha látnád magad, ahogy az Isten lát bennünket. Jámborok és félrevezetettek, a ti vakságotok volt mindig e földön a máglya: ebben égett meg az emberekhez való jóakarát. *A két katona odaköti Husz nyakát a láncsal a cölöphöz.*

POLGÁRASSZONY. Mit csinálnak? Megfojtják azzal a láncsal?

POLGÁR. Nem, csak odaerősítik, hogy előre ne essék, ha ég.

EGY ASSZONY HANGJA. Milyen szelíden áll ott, mint az a boldogtalan állat.

PÉTER. Nyisd ki a szemedet, Vitus. Egy szent halálát látod.

VITUS. De inkább becsukom, uram, így is tele van a gonoszok vigyorgásával.

Lódobogás a város felől.

EGY EMBER A KAPUBÓL. Hé, emberek!

ZSOLDOS KATONA. *Poppenheimhez.* Valamit kiáltoznak, uram.

MÁSIK ZSOLDOS. Egy lovas érkezett, fehér zászlóval.

Abban a pillanatban már látszik is Clemfia Lajos, amint a lováról leugrik. Odaveti a kantárát az őrnek, és siet a tömeg felé.

ZSOLDOS. Az udvari marsall az... Clemfia Lajos...

POPPENHEIM. Mit hoztál ilyen sebesen, uram?

LAJOS. Ami, úgy látom, mindjárt későn jött volna.

AZ ÍRNOKFÉLE. Kegyelem. Így szoktak a királyok kegyelmet adni. Strassburgban egy pénzverőnek már a tőkén volt a feje, akkor jött oda a herceg lovasa.

POLGÁRASSZONY. Bár úgy volna. Inkább sose lássak eretnekégetést.

MÁSODIK SUHANC. Jobb lett volna, ha Brühlbe megyünk, a herceg tornájára.

POPPENHEIM *a fával félig körülrakott Huszhoz.* Hallod-e, Husz, a király szavával jött hozzád a marsall.

HUSZ. A király szava? A király szava itt van körülöttem. Csak meg kell gyújtatnotok.

LAJOS. Lebonthatod, ha engedsz neki.

HUSZ. Engedelmisség, ez volt az életem...

LAJOS. A király azt reméli, értelmes leszel.

HUSZ. S én más királyt remélek, túl a lángokon.

LAJOS. Tőled függ, hogy meggyullad-e.

HUSZ. Az útra késznek kín a várakozás...

LAJOS. A király azt akarja, hogy élve hagyd el e helyet.

HUSZ. Én halok meg, s ő van gondban a halálom miatt. - Mégiscsak van trón a királyok trónja fölött. Köszönöm, Isten, e jelet.

LAJOS. A király mindig jóakaród volt, s még most is mentségedre gondol.

HUSZ. Van, aki félelmet önt a hatalom szívébe. Nem fegyvertelen, aki kard nélkül van.

LAJOS. Félni és féltetni kettő.

HUSZ. Nézzétek az Isten hatalmát, emberek. Egy tonzúráatlan pap s az egész zsinat minden hatalmával, s nem merik elgyújtani a rőzsét alattam.

PAP. Kérkedő! Még itt is kérkedsz?

LAJOS. A király nyugalmat akar.

HUSZ. Nyugalmat a cédulaosztogatóknak, a lelkiismeret-árusoknak, a szentség-boltosoknak, a Baal püspökeinek, a bányabérlő apátoknak, a jámborság vámszedőinek, a harácsolóknak.

PAP. A pokol partjáról is másokat becsméreلسz. Egy második Alekto-ördögöt nyer benned a pokol.

LAJOS. A király a kereszténység békéjéért hívta össze a zsinatot. S kész neked is megbocsátani, ha az általános békének aláveted magad.

ÖREG PARASZT. Nézz szét, fiam, az édes világban. Ahol a fákon a gyümölcs.

PAP. Ne várd, hogy a tűz lágyítson meg, makacs!

HUSZ. Mit rángattok vissza. Eltéptem én már a horgonyt. A félelem, mely aggódva várt e napra, most, hogy itt állok, s látom ijedelmetek, örömbe csap át, s szélvészfélegként repít!

PAP. Oda mersz állni az Úr elé, ok nélkül eldobott életeddel?

HUSZ. Ismer-e nagyobb okot az Isten, mint meg nem tagadni őt önmagunkban?

PAP. Magad vagy-e az Isten hogy a kereszténység összes atyáinál jobban ismered őt? Ez az önféltetés fogja megrontani a világot.

LAJOS. Engeszteld ki egy esküvel a zsinatot, s a király rajta lesz, hogy a kereszténység visszavegyen.

HUSZ. Ujjaimról ledörgöltétek a krizmát, fejemen vérezésig a tonzúrát. Engem már csak az örök pokol vehet be kárhozatába, vagy az Úr egyháza, fenn a mennyben, a választottai közé.

LAJOS. A király bevisz az ajtón, amelyen kilöktek. Egy esküdbe kerül.

HUSZ. Ó, a ti eskütök! Azt hiszitek, angyalokká lesztek, ha a jámborokat ráesküdtetitek pogányságotokra. Hányadszor esküdjem már, hogy amit hazugul rám mondtatok, hamis tanúkkal rám nyomtatok, sosem tanítottam. Tanításaim és tetteim veleje az volt, hogy az embereket a bűnből visszahozzam. Azért pedig, amit az igaz Evangélium és a szent doktorok szerint írtam, tanítottam és prédikáltam, kész vagyok vidáman meghalni.

PÉTER. Ó add Isten, hogy e szent szavai, elmém viaszában, betűről betűre megálljanak.

POPPENHEIM *Lajoshoz*. Látod, milyen makacs!

LAJOS. Még egy szavam van hozzád, Husz. A király beéri azzal, ha a fölrott tant nem prédikálsz többet!

HUSZ. Ha abból, amit mondtam, ennyi gonoszságot hámoztatok ki, abban, amit mondani fogok, mennyi szöszegést fogtok találni. Egy egész zsinatot kellene a nyelvem alá dugnom: ezt igen, ezt nem. Énbőlőlem pedig eddig sem zsinatok beszéltek, hanem az evangélium.

PAP. Az elbizakodottság evangéliuma.

LAJOS. Esküdj meg, hogy nem prédikálsz többet. Az életedet kapod a hangodért.

ÖREGASSZONY. Erre megesküdhetsz, fiam. Hiszen, ha megégetnek, akkor sem prédikálsz.

DIÁKFÉLE. Gondolj a régi remetékre, akik a pusztaságban éltek. Még nagyobb lehetsz, mint akik a népnek szólnak.

HUSZ. Magamnak tartsam meg magamat? A mag árán a hüvelyt? A papnak egy élete van: az ige. Az igazságért az életet: igen. De az életért az igazságot?

LAJOS. Mi hát az utolsó szavad?

PÉTER *odakiált*. Légy erős, János mester. Csehország s a századok hallgatják a szavadat!

HUSZ. Ne féltsetek többé, kedveseim. Az Úr erőt adott, hogy úgy feleljek neked, ahogy a szellem felelhet a hatalomnak. Én, Jan Husz, Zsigmond király útlevelével jöttem ebbe a királyi városba, hogy alávessem magam és hitemet a keresztény doktorok tanításának.

De minthogy itt tévedéseimről, ha voltak, keresztényhez illő felvilágosítást nem kaptam, s oktatás helyett csak nyilvánvaló rágalmakat nyertem, a királytól azt kérem, hogy leveléhez s adott szavához illően, bocsásson engem haza...

PAP. Hogy tovább szórd a konkolyt, te kutya!

HUSZ. Az igazságot, amelytől nem tágítottam.

PAP. Hallottátok a kútmérgezőt. Nem nyugszik, amíg a kereszténység minden forrását meg nem rontja.

ÍRNOKFÉLE. Még a földben sem szabad megtérni az ilyet, nemhogy az emberek közt.

LAJOS *a katonákhoz*. Akkor hát tegyétek, amiért itt vagytok. S hamvait dobjátok a Rajnába, nehogy a husziták bálványa lehessen. *Kísérőivel visszaindul a város felé... A katonák nyakig hányják Husz körül a fát.*

ELSŐ KATONA *legényhez*. Tartsd a tenyeredet, amíg kipattantom a szikrát.

Tűzszeresével meggyújt egy marék szalmát, s odadugja a rőzse közé. A tömeg feszülten figyel.

ELSŐ SUHANC. Bűzölög csak!

MÁSODIK SUHANC. Várj, majd ha a szalmához ér...

HUSZ *megint rázendít a himnuszára*.

A máglyából füst csap fel, s néhány sor után elborítja Husz fejét.

PÉTER. Már ég. Mindjárt odaát lesz. *Az ének elhallgat.* Nézd uram, a szája még mozog.

ÍRNOK. Nagy eretnek halt meg.

VITUS. Nagy szent.

POLGÁRASSZONY. Ki ismeri itt ki magát. Ha az ember nem tudná, hogy eretnek, azt mondaná, úgy halt meg, mint egy szent...

Függöny

GALILEI

Történeti dráma

1953

SZEREPLŐK

GALILEO GALILEI

NICCOLINI

NICCOLININÉ

CASTELLI, apát

MACULANO, páter

SINCERI, pater fiscale

BARBERINI, bíboros

RICCARDI PÁTER a Szent Palota háznagya

INCHOFER ATYA

PASQUALIGO, bíboros

OREGIO, bíboros

BENTIVOGLIO, bíboros

SCAGLIA, bíboros

GINETTO, bíboros

GIPSIUS, bíboros

BORGIA, bíboros

ZACCHIA, bíboros

AGG BÍBOROS

TORRICELLI

GIULIETTA, Niccolininé szolgálólánya

MÁRK, az inkvizíció írnoka

LANDOLFO, Galilei őre

RODOLFO, Galilei őre

VILHELMO, Galilei őre

TONIO, Galilei őrei

JACOPO, Galilei szolgája

MIKOLA, öreg szolga

LUKÁCS, az inkvizíció hóhéra

ELSŐ FELVONÁS

Loggia a toszkánai nagyherceg római palotájában, a Villa Mediciben, a Monte Pinción. A háttérben, a loggia két oszlopával három mezőre osztva, a palota kertje, azon túl kerteken, szőlőkön, romokon túl a Giovanni in Laterano. A színpad bal oldalán lejáró a kertbe, jobb-oldalt elöl ajtó Galilei szobáiba, hátrább folyosó a palota más részébe. A loggia párkánya előtt reggelire terített asztal, Niccolininé, a toszkán követ felesége, egy csokor mimózát zilál szét a vázában, Giulietta Galilei lakosztályából jön.

NICCOLININÉ *harminc év körüli asszony, egyszerre mozgékony s előkelő. Az apai házban a nőket messze meghaladó műveltséget kapott, de szíve, tapintata, az élet mélyére rátaláló asszonyi ösztöne megőrzi tőle, hogy „tudós nő” legyen. Fölkelt már Galilei úr?*

GIULIETTA. Föl; már a kis gépét fabrikálja. Így jár ni - s egy kereket hajt majd.

NICCOLININÉ. Nem mondta: nem költené el inkább ott benn a reggelit? Egy kicsit frissecske még.

GIULIETTA. Nem. Nagyon örült a szép időnek. Á, kinn fogják az öreg zarándokot a jóltevő... - valami furcsa szót mondott - megvendégelni. Nagyon helyes. *Segít asszonyának a rakodásban, közben elmosolyodik.*

NICCOLININÉ. Mit mosolyogsz?

GIULIETTA. Olyan kedves öregúr. Ha bemegyek, mindig tréfál. Minden reggel megkérdi, mit álmodtam. Azt mondja: bérbe venné a fejem éjszakára, hogy legalább valami könnyű álma legyen. Miért? mondom, Galilei úrnak olyan nehéz álmai vannak? - Van egy kis csöve - a két vége üveg. Na nézz bele, Giulietta, azt mondja, mi lehet ez. Hű, de szörnyű volt ám. - Mondom, valami vízi skorpió. S mit gondol, asszonyom, mi az? Bolha!

NICCOLININÉ. Igen, most már jobb kedve van egy kicsit.

GIULIETTA. Hanem, amikor Rómába ért, a gyaloghintóból, azt hittem, mindjárt, a koporsóba tesszük... Micsoda istentelenség is, ilyen öreg embert abban a nagy téiben Firenzéből ideabajgatni. Elmondta, hogy Aquaviventében, ahol a pestis miatt vesztegelniök kellett, a nagy hidegben a kerítés alatt dudáltak éjjel a farkasok. *Bizalmasan.* Igaz volna, amit mondanak?

NICCOLININÉ. Mi?

GIULIETTA. Hogy ilyen szelíd ember... a vallás ellen... azért....

NICCOLININÉ *az asztalon rakosgatva, mintha nem hallaná.* Hozz még egy kis lépesmézet, azt nagyon szereti. *Giulietta el.*

GALILEI *a szobájából, arca mint a szikla, melyről minden fölöslegeset lehordott az idő; de széles homlokán s alatta a mélyen ülő szemben derű. A rakosgató Niccolininét nézi, aki háttal áll neki.* Milyen frissek ebben a házban. Ahogy ott rakosgat, Niccolininé, két óra reggeli ébrenlét van a mozgásában.

NICCOLININÉ. De Galilei úr is friss, hallom, már dolgozik. Giulietta terítés közben egyszer csak elmosolyodott; rögtön tudtam, hogy arra gondol, amit Galilei úr mondott neki. *Hellyel kínálja Galileit, maga is leül.* A lánya, Maria Celesta nővér, az arcestri apácák, Cesi hercegné; mind így mosolyognak, ha eszükbe jut.

GALILEI. Igen, ha meghalok, azt is így fogják újságotlani. Hallottad, hogy az öreg Galilei meghalt?... és egymásra mosolyognak.

NICCOLININÉ. No, ez már túlzás.

GALILEI. Nem, abban is lesz valami mosolyogni való. *Giulietta*hoz, aki közben visszatért a mézzel. Igaz, Giulietta?

GIULIETTA. Miket beszél, Galilei úr? Én még eztán akarom keresztapának meghívni.

GALILEI. Mért? Férjhez mégy?

GIULIETTA. Majd tíz év múlva.

GALILEI *a tejét hörpöli, fölfedezi a lépesmézet, kicsit öregesen, de választékosan eszik.* Nem furcsa ez, Niccolininé asszony, hogy egész életemet a férfiak dolgának szenteltem - mert az igazság, bocsásson meg, mégiscsak férfidolog -, s az asszonyok barátsága és mosolya az egyedüli, ami az öregségemnek megmaradt. Maga logikát is tanult, mire következtet ebből a fonákságból?

NICCOLININÉ. Nem hiszem, hogy a kiinduló tétel - a premissza - igaz lenne, így sem magyarázni, sem következtetni belőle nem merek. Épp elég sok férfi tisztelője van a világ minden részén. A tanítványai!

GALILEI. Ó, a tanítványok, Niccolininé. Azoknak én valami prédára hagyott vén banya vagyok.

NICCOLININÉ. S a barátok, akik egyszerűen szeretik. Nem akarok az uramról beszélni, aki valóban kis ember ahhoz, hogy egy Galilei barátja lehessen, de gazdánk, a fiatal nagyherceg.

GALILEI. Senki sem tudja jobban, Niccolininé asszony, mivel tartozom a követ úrnak, s a nagyhercegnek. De ha az ember ilyen háromszor megismételt meghívót kap, olyan barátságos testülettől, mint az eretnek tévelygések elleni Szent Hivatal, a pártfogók pártfogása úgy olvad el, mint rossz álomban karfa és kilincs. *Kis hallgatás.* Az öregségben ez a szép s szomorú: az ember túlságosan tisztán látja, mi az, ami igaz s mi az, ami nem. A maguk, asszonyok szeretete, az igaz.

NICCOLININÉ. Tán mert nem vagyunk titkos versenytársai. Nem vagyunk megsértve, hogy nem vagyunk Galileik. Vagy ha csípősebb magyarázatot akar: az asszonyok borsódzása a hálától: ott tudnak igazán szeretni, ahol nincs hálára ok.

GALILEI. Ó, ez nagyon igaz, s ha nem ismerném a száját, amelyben az elmésség előbb születik meg, mint a bennrejlő célzás, nyílnak is tekinthetném. Senkihez sem voltam rossz, csak asszonyokhoz... Gyermekeim anyját, aki mint tudja... nem volt feleségem - s tizennyolc legjobb évemet otthagytam Pádovában.

NICCOLININÉ *elpirulva.* Igazán nem erre céloztam.

GALILEI. Két lányomból meg apácát csináltam, a rossz nyelvek szerint, hogy a hozományukkal ne legyen gondom.

NICCOLININÉ. Maria Celesta azt mondja: nem kíván szebb sorsot, mint hogy az apja barátja lehet.

GALILEI. Igen, az anyjuk egy zokszót sem küldött utánunk. A lányom pedig hálás, hogy miután Jézus jegyesévé tettem, önzésemnek is rabszolgája lehet. Hanem az emberiség, Niccolininé asszony!

NICCOLININÉ. Attól félek, hogy az emberi szív dolgaiban Galilei úr sem olyan szabatos, mint amikor a Vénusz csillag változásairól vagy a Jupiter holdjairól van szó. Az asszonyokhoz nagyon elnéző; - az emberiséghez idő előtt szigorú.

GALILEI. Igen, ilyen szép reggelen, ahogy magával reggelizgetek, magam is azt hiszem, Niccolininé asszony. Mielőtt Firenzéből eljöttem, láncot és bilincset emlegettek, s az ágyamból húztak ki, noha Toscana három legnagyobb süvegű orvosa bizonyította, hogy hetven évemen felül is beteg vagyok. S lám, hét múlik hét után, s úgy üldögelek itt a Monte Pinciön, mintha a legnagyobb gondom az lenne, hogy időmérőmhöz egy jó fogaskereket fabrikáljak.

NICCOLININÉ. Ez is a Szent Törvényszék jóindulatának a jele. Érzik, hogy az után a három-heti út után pihenőre van szüksége.

GALILEI. Igen. S én mint a gyermek, hajlandó vagyok elfeledni, hogy mire kapom ezt a szünetet. Ha nem dolgozom, olyan vagyok, mint a többi öregember, csak pislog bennem a jelen, s minden pillanatban a múltba esek vissza. Éjszaka fölébredtem, s miután egy negyedórán át ide-oda forgattam képzeletemben az ágyamat, s végre rájöttem, hogy a Villa Mediciben vagyok: hirtelen arra gondoltam, vajon meghívta-e Riccardi - a boldogult édesapja - néhai Bellarmino bíborost, a holnapi estélyre holdhegyet nézni... Akkoriban ugyanis a bíboros atyák sem átalították a Galilei új messzelátójába belenézni. Mint valami égnek szegzett ágyút, úgy szállígtatták ide-oda a városban.

NICCOLININÉ. Emlékszem... Mint kisleány, én is belenézhettem egyszer, Galilei urat is akkor láttam először.

GALILEI. Akkor még különb legény voltam.

NICCOLININÉ. Nagyon eleven volt, folyton magyarázott. *Fölkel.* Ha nem fáradt, tehetnénk egy kis sétát a kertben. Megmutatom, hogy gondoltuk azt az új szökőkutat.

GALILEI. Hogyne, kérni is akartam, hogy megmutassa. Meg a kerekek dolgában is beszélnem kell a kovácsukkal. *Fölkel.* Szegény Riccardi persze réges-rég meghalt, éppúgy, mint Cesi herceg, az elnökünk s a Hiúzzseműek akadémiájából annyian. Az én hiúzzsemem is csak homályos foltokat lát arra, ahol emlékeim szerint a Lateránónak kell lennie.

NICCOLININÉ *a lépcsőnél.* Segíthetek?

GALILEI *Niccolininéra támaszkodik.* A szegény Galilei római útjai: erről is lehetne valami jámbor elmélkedést írni. *Lefelé a lépcsőn.* Negyvenhét éves voltam akkor; az egész Róma az én távcsövömön akarta az eget nézni; együgyű asszonykák úgy gagyogtak a Saturnus gyűrűiről, mint valami divatos nyakékről... Másodszor tizenhatban voltam itt; akkorra már fölcsődtak a meglepett atyák, s egy pápai fejmosással mentem haza... És most...

A szavak egyre távolodnak; aztán egészen elenyésznek. Giulietta, aki a jelenet alatt többször ki-be jár, most végleg hatalmába keríti az asztalt, lerakodik s közben ki-kinéz a kertbe, asszonya s Galilei után.

Niccolini és Castelli apát a palota felől.

NICCOLINI *alacsony, derűs, jóindulatú ember; láthatólag élvezzi, hogy a diplomata mesterség külsőségeit eltanulta, foglalkozását élvezettel játssza, s éppen mert némi korlátoltság is van benne, rendkívül büszke rá, hogy az élet és a politika szitáin átlát. Ahogy megérkezett, azonnal felkereste Barberini bíborost. A pápa öccse azt a tanácsot adta neki, hogy ne hagyja el a házat.*

CASTELLI *a kopasz homlok s sötét kámzsanyak közt két nagy diószem, szomorú száj. Nyugodt természet, aki tudomány és szerzetesi élet kettős klauzúrájában is meg tudta szerezni a bölcslet-tevő, lehiggadt tapasztalatot. Amikor a húsz évvel idősebb Galileivel beszél,*

áhitata ellenére is, mintha ő volna a kiforrottabb bátya s az a nyugtalan öcs. Ez Niccolini úr szerint azt jelenti, hogy...

NICCOLINI. Legenyhébb foka a bebörtönzésnek. Olyan régi jó barátja előtt, mint Castelli apát, nincs mit szépíteni. A jó öreg, szerencsére, nincs egészen tudatában a helyzetének. *Észreveszi Giuliettát.* Galilei úr a szobájában van?

GIULIETTA. Nem. Lementek asszonyommal a kertbe: Galilei úr a szökőkút helyét akarja látni.

CASTELLI. Már tervez... jártatja a fáradhatatlan esztét. A probléma: ez a vigasz és jutalom, amelyet a gondolkozó börtönében is megtalál.

NICCOLINI. Igen, néha fölcsillan benne a régi Galilei, a kedves csúfolkodó. De máskor bizony olyan, mint az öreg vívó, elkezdí, s kiesik kezéből a kard.

GIULIETTA. Ó, ma nagyon jókedvű Galilei úr. A régi időkről beszélgettek asszonyommal...

NICCOLINI. Jó, jó, csak vidd a cókódokat... *Giulietta után néz.* A báj, amely az asszonyokat vonzza, tovább megmarad, mint az erő, amely kielégítheti... A feleségem is valósággal szerelmes belé.

CASTELLI. Ó, Niccolininé asszony, őt Galilei úr mindig a leghívebb barátjának tekintette.

NICCOLINI. Ez a barátság most, attól félek, inkább ártott neki. Feleségemnek nagy része volt benne, hogy az a szerencsétlen könyv megjelent. Hiszen tudja, az asszonyok milyen nagy mesterei a kifárasztásnak. Riccardi páter, a nagybátyja, aki mint a Szent Palota háznagya, a könyv kinyomtatására az engedélyt megadta, az ő nógatósai miatt vonta ösztöne nehezítését magára. S ami a bajt okozta, hogy Róma helyett Firenzében engedték kinyomtatni, tulajdonképp szintén az ő műve volt...

CASTELLI. Követ úr nem ismeri a szerzők természetét. Ha Galilei úr valami varázslattal elérhetné, hogy a „Két nagy világrendszerről” szóló párbeszéd, mint kézirat, megint visszabújjon a fiókjába, s ez az út s ami vele jár, elmarad, inkább a Szent Hivatal idézését választaná, mint hogy gondolatai csak az övéi legyenek.

NICCOLINI. Ebben a percben tán igen. De vannak súlyos helyzetek, amelyekben a szerzők is úgy gondolkoznak, mint mi, halandó emberek.

CASTELLI. A követ úr rossz benyomása, távollétem alatt, úgy látom, nem oszlott el.

NICCOLINI. Sőt, jobban szerettem a pápa nyári haragját, mint mostani hallgatását. Akár Riccardi páterhez, akár Barberini bíborshoz, akár magához ösztönéhez fordulok, udvarias, de kérlelhetetlen szavakból mintha ugyanaz a fal fogadna. A háznagy páter érzi, hogy baklövést követett el. Egy kicsit haragszik is ránk, hogy ilyen ártatlannak látszó ügyben, mint a csillagok, felültették. Amellett igyekezik jó rokon s fegyelmezett diplomata maradni. Ez a sokféle érzés úgy elzár hatalmas testén minden kijáratot, hogy a jó páter monstrumból - tudja, hogy így hívják - csak hűmmök meg szuszok jönnek ki. A pápa öccsét, aki úrnak és műbarátnak értőbb s keményebb, mint bátyja, kényelmetlenül érinti a pör, s inkább a Barberini-dölyf, mint a bíborosi elővigyázat tartja vissza, hogy véleményét el ne mondja. A Szent Atya hiúságában van sértve, s azon van, hogy dühét a Szent Egyház sérelme mögé rejtse, amelynek földi állama a rossz nyelvek szerint jobban érdekli különben, mint örök tanításai. Kifele azonban mind egyet mondanak. Én természetesen nem tágitok. Már magam is röstellem, annyiszor mondom el, amit a nagyherceg első felindulásában mondanom engedett. *Önmagát utánozza.* „Öfensége módfelett csodálkozik, hogy egy neki ajánlott könyvvel teszik ezt, amelyet az ő matematikusa írt, s az illetékes hatóságoktól nyomási engedélyt kapott.” Ők meg, hogy a tisztviselőket félrevezették, a könyv tárgya veszedelmes, Galilei úr olyan témá-

hoz nyúlt, amelytől kellő nyomatékkal óvták; a nagyherceg kedvéért minden könnyebbséget megadnak neki, a Szent Hivatal azonban nem mondhat le a kihallgatásáról.

CASTELLI. Énnekem már akkor rossz érzésem támadt, amikor azt a bizottságot összeállították, s engem kihagytak belőle.

NICCOLINI. Akiket viszont meghívtak!

CASTELLI. Ez az Inchofer!

NICCOLINI. A római jezsuita kollégium szócsöve.

CASTELLI. Aki tudatlanságát és rosszakaratát olyan sokszor és fényesen bebizonyította.

NICCOLINI. Engem ismételten megnyugtattak, hogy a szakértőkben nincs Galilei úr iránt semmi rosszindulat. De ha bennük nincs is, őszentsége eleinte egyáltalán nem titkolta az indulatát. „Galilei és Ciampoli bíboros, akinek a véleményét kértük, becsapott bennünket. A könyv tartalma egyáltalán nem felel meg az előszavának, amely a föld forgásáról szóló kopernikuszi tanítás cáfolását ígéri...”

CASTELLI. Én az időben bíztam; őszentsége haragjában inkább hirtelen, mint következetes.

NICCOLINI. Ebben az esetben, attól tartok, a politikai megfontolás is arra ösztökéli, hogy haragját melegen tartsa. A katolikus fejedelmek, Bécs és Madrid, úgy hallani, elégedetlenek a politikával, amelyet a pápai udvar a protestánsok elleni háborújukban tanúsít. *Bizalmasan közelebb hajol.* Olyan hírek terjedtek el, hogy őszentsége Richelieu francia bíboroson át közvetlen kapcsolatban állt Gusztáv Adolf elesett svéd királlyal. Általában az a vád, hogy őszentségét jobban érdekli az egyházi állam kikerekítése, mint a kereszténység ügye.

CASTELLI. S a mi öreg barátunkon akarná bebizonyítani...

NICCOLINI. Hogy a Szentszék a hittételek védelmében a zsinat pápáinál is kérlelhetetlenebb.

CASTELLI. Ha így van, ez szomorú... De ez már, bocsásson meg, követ úr, politika, amihez nem is akarok érteni.

Galileit egy kertész kíséri fel a lépcsőn. A kertész, mielőtt az utolsó lépcsőt elérné, visszafordul.

NICCOLINI. Á, Galilei úr. Az hittem, a feleségemmel van.

GALILEI. Niccolininé asszonyt otthagytam a virágházban a szegfűinél.

NICCOLINI. Kedves vendéget hoztam.

GALILEI *a felső lépcsőfokról merően nézi Castellit.* Bocsánat, én a rossz szememmel máris az árnyékvilágban élek - csak árnyékokat látok, a hangnak kell az üres körvonalba arcot rajzolnia. *Közelebb lép.* Castelli páter: azaz, mit mondok: apát... Hallottam...

CASTELLI. Nem volt részem benne, hogy az lettem. S ön előtt állva egy kicsit röstellem is.

GALILEI. Épp a szakmájába kontárkodtam. Niccolininé asszony egy szökőkutat akar építtetni; egy szélkerék hajtáná fel a tartályba a vizet. *Niccolinihoz.* Benedek apát ugyanis egy új tudományt alapított. S a vizek, ameddig csak Isten mindenhatósága bizonyítékául, s hogy a jezsuita természettudósok kedvében járjon, valami mást nem rendel, úgy fognak folyni, ahogy ő előírta. Tavaly az Arno szabályozásakor az ő könyvével győztem le a nagyherceg mérnökét, aki kanyargós csatornákkal akarta a víz sebességét csökkenteni.

CASTELLI. Csak azt alkalmaztam a vizek esésére, amit a lejtőn eső testekről Galilei úr a páratlan számok törvényében rég megállapított.

NICCOLINI. Vizek esése, páratlan számok. Ezen a nyelven eladhatnának.

GALILEI. Egyelőre több remény van rá, hogy a diplomataik adnak el bennünket. *Castellihez.* Azt hittem, Urbinóban van.

CASTELLI. Ott töltöttem a telet. Az új pápai tartomány védműveit ellenőriztem.

GALILEI. Igen, hallom, nagy munkálatok folynak az egész egyházi államban, őszentsége nagy építkező - főként falakat és gátakat épít... Én is azért vagyok itt, mert gátat akar vetni valaminek, amit veszélyesebbnek hisz, mint amilyen...

Egy inas jön az épület felől. Odahajol Niccolinihoz, súg valamit.

NICCOLINI *meghökkenően néz rá.* Bocsánatot kérek, uraim... Vendégem érkezett. Nem vezetné be, Galilei úr az apátot a fogadójaiba?

GALILEI. Castelli apát, mint afféle gátépítő pap, szereti a napot. *Megérez valami kényelmetlenséget.* Valami engem érdeklő?

NICCOLINI. Nem, nem hiszem, nem tudom.

Meghajol s el, Galilei nyugtalanul néz utána.

GALILEI *miután magukra maradtak, s néhány pillanatig némán nézik egymást.* Nos, mit szólna hozzám, öreg barátom? Ez a római út nagy okulás azoknak, akik Itáliában az igazság kutatásának szentelik életüket.

CASTELLI. Ezt úgy érti, Galilei úr, hogy ezután mindenki könnyűnek érezheti, amit az igazságért szenvednie kell?

GALILEI. Nem, nem úgy értem, hanem hogy mindenki meggondolja majd, hogy a teremtető nyitott könyvét, a természetet, betűzni próbálja, ha olyan távoli dolgok, mint a Jupiter holdjai, vagy a Saturnus gyűrűje egy öreg, roskatag embert, akinek legnagyobb fullánkja egy elnéző mosoly, ilyen kelepcebe ejthetnek. - Mért? Mert az igazság, mint anyában a gyermek, minden tilalom ellenére ott mocorog benne, s világra kívánczik.

CASTELLI. Akármilyen sajnálatos, amit Galilei úrnak öreg korára szenvednie kell, azoknak a szerepe, akik az igazság megszületését késleltetik, még siralmasabb.

GALILEI. Bárányi vigasz. A farkasok közben tovább kevélykednek az ügyész, a bíró, a világrendvédők szerepében, s míg ők a régi szent intézmények önértetével fúvatják fel maguk, nekünk lassan lelkünk legmélyén is alakoskodónak, sőt hazugnak kell éreznünk magunkat.

CASTELLI. Amit meg ők irigyelnek a lelkük mélyén.

GALILEI *elgondolkozva.* Nem gondolkozott még azon tisztelendőséged, hogy a kíváncsiság, amely a tudóst teszi, milyen vad tájakra vetheti az embert, csak mert nincs ereje, amit megfogott, elereszteni. Engem az a kérdés, hogy az ég forog-e a föld körül, ahogy szemünk látja s Ptolemaeus rendszerbe foglalta, vagy épp fordítva, az ég áll s a föld forog - ahogy azt Kopernikusz, a lángeszű lengyel megsejtette, mióta mint pisai orvos-tanhallgató megismertem, állandóan mozgat, mint ahogy a szélkerék a szélben mozogni kénytelen. Amikor pedig meghallottam, hogy egy flamand két lencséből valami látcsövet fabrikált, s kedvem jött utána fabrikálni, mi volt magától értetődőbb, mint hogy az égre irányítsam, ahonnan holdak és planéták estek a mérleg egyik felébe, azt bizonyítva, hogy a föld is csak bolygó, amely a nap körül forog. S amikor megintettek: hogy ez a tény, amely éppolyan tény, mint hogy a hó fehér, vagy a cápának szája van, veszedelmes tan, amelyet nem szabad tanítanom, elképzelhető volt-e, hogy a tudás,

amely bennem ott volt s az emberek millióiban nem, valahogy ki ne kandítson belőlem, s jelet ne adjon, mint rab a börtönablakon.

CASTELLI. Érezni, hogy nem tehattünk másképp: ez a jó lelkiismeret.

GALILEI *kitörve*. De ugyanakkor micsoda együgyűség kellett hozzá, elképzelnem, hogy ellenségeim, akik ott is csalást és hazugságot láttak, ahol nyoma sem volt, ezt a jeladást észre ne vegyék.

CASTELLI *habozva*. Énszerintem Galilei úrnak nincs oka, hogy a tilalom kijátszójának érezze magát. A legjobb érveket hozta fel a föld mozgása ellen is. Jobbakat, mint P. Scheiner.

GALILEI *mosolyogva*. Tisztelendőséged éppolyan jó ügyvéd, mint vízmérnök. A vádlottat, hogy védekezni tudjon, elsősorban ártatlansága tudatában kell megerősíteni. S én ezt is fogom hinni s mondani, mert mást nem mondhatok... De azért szívesen vennék egy látszóvet, amellyel olyan századba látni, ahol az igazság meglátásával véget ér a tudós dolga, s az igazságnak, hogy élhessen, nem kell hazudnia.

CASTELLI. Emlékszem a májusi napra, amikor a Párbeszéd első két példánya Rómába megérkezett. Hogy kapkodtuk, s mutogattuk a legszebb helyeit. Arra el voltam készülve, hogy ellenállás, zúgolódás lesz: de arra, ami történt, átengedett könyvnél senki sem számított.

GALILEI. A hiba az én számításomban volt: az én hajdani pisai diákom, aki a Medici-bolygók felfedezésére üdvözlő verset írt hozzám, mint VIII. Orbán pápa, azt hittem, szemet hunyó financa lesz a könyvemben átcsempészett igazságnak.

CASTELLI. Magam is ebben bíztam.

GALILEI. Huszonháromban, amikor először járultam mint pápa elé, emlékszik, előbb ölelt magához, mint letérdelhettem volna. S később, amikor frissen katolizált északi tudósok megütődve beszéltek előtte a kopernikuszi tanra szabott tilalomról, azt mondta: ez a tilalom nem tőle ered, s ő sohasem mondta volna ki.

CASTELLI. Emlékszem, mennyire örült Galilei úr ennek a hírnek.

GALILEI. Azt gondoltam, ha a tilalmat külsőleg tiszteletben tartom, a pápa maga is örül, ha a belső érvek őt s a Szent Hivatalt a tilalom új megfontolására kényszeríthetik.

CASTELLI. A hiba az volt, hogy a tisztelők az ellenségnél is mohóbbak voltak a cél leleplezésében. Campanella és magam hiába hajtogattuk, hogy könyve mennyi jó érvet hoz fel a régi világrendszer mellett, a tüzesebb ifjúság összemosolygott, s egymást bökölte a régi tan védői mögött, páter Scheinert a Párbeszéd együgyű tudósáról csak Simplició-nak hívták, sőt voltak olyanok is... *Elakad.*

GALILEI. Olyanok is...

CASTELLI. Mendemonda, tán jobb is nem mondanom... akik Simplicio egyik érvét, amit a Párbeszéd szerint egy nagy ember szájából hallott -

GALILEI. Melyiket?

CASTELLI. Hogy Isten akarata az egyetlen igazi természettörvény...

GALILEI *megdöbbenve*. A pápa szájából hallották...

CASTELLI. Páter Scheiner és a többiek természetesen...

GALILEI. Siettek ezt öszentsége értésére adni... *Izgatottan jár-ke.* Ah, erre nem is gondoltam. Csakugyan ott van: „mint egy kiváló embertől sokszor hallhattuk”. Hogy is került bele ez a mondat? Ez volna a fél sor, amin az egész levegőbe röpdül... Az írásban, akármilyen körültekintők vagyunk, van valami holdkórosság, nem lehet egyszerre írni s óvatosan lenni.

CASTELLI. Sajnálom, hogy elmondtam... Fölösleges izgalmat okoztam vele.

GALILEI. Nem, nem: ráismerek. A hiúság indulata: ha ez a vad az emberek szemében egyszer fölemeli a fejét, jobban kell félni, mintha oroszlánok vagy tigrisek emelgetnék a pusztában. *Izgatottan jár-ke.* Fiatal koromban volt egy örült barátom. Azt hitte, megölte a nagyhercegnőt, s gyászfátyolt tűzött a kalapjára, mint mondta, önmagáért. Amikor Firenzéből megszökött, vele mentem: vad hegyi utakon, szörnyű gázlókon mentünk. Irtózatoss utazás volt. Egy éjjel Genova mellett elmaradtam tőle, ő fölverte a házbelieket azzal, hogy engem rablók támadtak meg és megöltek. Az utcára tóduló háznép engem nézett rablónak; egy puskát is rám sütöttek. Azóta azonban félek az örültektől, s mindig nézem: kiből mikor ugrik elő az én Rascoli barátom. Ebben a Maffeo Barberiniben - bocsánat, Orbán pápában - fiatal korában is volt valami nyugtalanító. Jobban bírom az olyan emberekben, akik nem olyan gutaütésesen egészségesek, s jobban szeretem, ha valaki sosem ír hexametert, mint hogyha közepest.

CASTELLI. Ez egyszer Galilei úr is rémeket lát... S igen sajnálom, hogy ezt a szófiabeszédet előhoztam.

GALILEI. Nem, ez sokat megmagyaráz... Az a kíméletlenség, amivel Firenzéből ideráncigáltak.

CASTELLI. Galilei úrnak épp elég védelme volna öszentsége friss haragja ellen is; tekintélye, a háznagy Riccardi páter és a firenzei inkvizítor engedélye, a nagyherceg pártfogása. Az olyan vérmes természeteknél pedig, mint Orbán pápa, a féléves harag, ha volt is, már nem harag.

GALILEI. Sürgetései nem erre vallanak.

CASTELLI. Ha öszentségében a harag friss éhségként égne, most, hogy Galilei urat télidőn felhozatta...

GALILEI. Nem hagyna ilyen pompás falatot majd egy hónapja már a Monte Pinción füstölődni. Csakhogy a düh, amikor bosszú lesz, alakoskodni is megtanul! S ha az ő mostani csendességéből arra következtethetnénk is, hogy figyelmét más vontá el, ott a bizottsága. Láttá tisztelendőségéd annak az Inchofernek a könyvét. A címlapon a Barberiniek címerében egy álló földgömb. His fixa stat. Vagyis a Barberini-ház e természetnek is ura, a föld azért áll, mert a Barberiniek nem engedik, hogy mozogjon. S ezek a hízelgők neveznek engem istenkáromlónak!

CASTELLI. Az a bizottság csak szakvéleményt ad. Az ügy maga, ha meg nem szüntetik, a Szenttörvényszék állandó testülete elé kerül. Abban Galilei úrnak több volt tanítványa s jóakarója van. Maga az ügyvivő, Maculano páter pedig már mint tudós ember is jóindulattal lesz.

GALILEI. Igen, ha már inkvizítorok közt kell választanom, inkább kívánok olyat, aki jó geometer, mint aki nem. Niccolininé asszony már megpróbálta megkörnyékeezni s hálójába csalni, de ő dögára hivatkozva, udvariasan kitért.

CASTELLI. Igen, ő építi a Szent Palota körül a várfalat. Ő s Barberini bíboros, bírom benne, mindent megtesz, ami ennek a szerencsétlen ügynek gyors végét szerez.

GALILEI *kissé nyugodtabban*. Igen, de az idő. Ezeknek az izgatott napoknak mindenike egy-egy hetet pazarol el abból, amire az erőm tán futotta volna még. S tudja tisztelendőséged, mi a legborzasztóbb? Hogy mindez, amiért most előszednek, olyan messze van már tőlem. A könyv több mint három éve kész. Az engedély kikunyerálása, az utazások, levelezés, a harc Landini nyomdászaival, sajtóhibákkal: úgy ráuntam, sokszor csodálkozva kértem: mért is volt olyan fontos nekem, hogy az emberek, ha a napra néznek, Kopernikusznak s ne a szemüknek adjanak igazat. Már-már szemrehányást teszek magamnak, hogy huszonöt legérettebb évemet egy mutatós ügyre vesztegettem, holott az emberek ebben nélkülem is rátaláltak a helyes útra.

CASTELLI. Olyan nagy dologra, mint a világ építménye, Galilei nem mondhatta, hogy kiderül nélküle is.

GALILEI. Az Alpokon túl, ahol nincs inkvizíció, a földforgás tana lassan a katekizmusba is bekerül.

CASTELLI. Még ha így volna, akkor sincs oka sajnálnia az éveket, amelyeket a Párbeszédekre rászánt. Én a pápai állam minden városában megfordulok. Az őszön Perugiában talákoztam két ifjúval, akik már évek óta foglalkoznak asztrológiával, matematikával. Elég volt a Két világrendszerrel szóló könyvet a kezükbe adnom, s mintha hályog esett volna le a szemükről. Római tanítványaim közt van egy - Evangelista Torricelli -, a legtehetségesebb, aki húsz év alatt kezem alá került; vőlegény nem kívánhatja úgy az esküvőt, mint ő a napot, amelyben az Aranymérleg és a Párbeszéd írójának bemutatatom.

GALILEI. Igen, igen, a lelkes ifjúság - kár, hogy oly hamar válik lelketlen vénség belőle. Közben pedig, amit csak én tudtam volna megcsinálni, s ami a szentírással, a mozgó napot megállító Józsuával sem került volna összeütközésbe, tán az Angyalvár, vagy valamelyik kolostor börtönben foszlik majd szét.

CASTELLI. Ezért kell vigyázni a fejre, amelyben mindez együtt van most. Én nem mondom azt, hogy a Két világrendszer haszontalan munka volt s Galilei úr is csak ezért mondja, mert keserűségében jólesik mondania, új könyve azonban, amelyet a mozgásokról kezdett, talán még nélkülözhetetlenebb lesz mindnyájunknak, akik a mechanikában dolgozunk.

GALILEI. Ne mondja, barátom. Lúgot önt a sebbe. Így is ez mar a legjobban... hogy könnyelmű voltam. Amit Isten kegyelme s félszázados vizsgálódás felhalmozott bennem, s ami nemcsak az enyém - Itáliáé, az egész kereszténységé -, magammal viszem, mint fukar uzorás elásott kincse titkát. Sőt, azt a kincset még kiáshatják.

CASTELLI. Ezt viszont nem egy uzorás, hanem a világ legbökezübb embere őrzi.

GALILEI. Tán az a baj, hogy én nem voltam afféle irkálógató tudós; elmúltam negyven éves, s még nem volt dolgom nyomdással. Engem az emberi munka izgatott, a mesterségek ősi fogásai - a hajóépítő, ágyúöntő, lencsecsiszoló műhelyek, gátépítés, földmérés, csatornázás, a velencei arzenál, ahol mindez együtt volt, volt az egyetemem. Amit a gyakorlat ezred éveken át összehordott, próbáltam megmagyarázni. Hiszen emlékszik, milyen műhelyem volt Pádovában.

CASTELLI. Igen, mikor először jártam ott, azt hittem, rossz helyre küldtek.

GALILEI. Valami lakatosműhelybe. Nem volt, nem egyetemi tanár, de kézműves, aki annyit fűrt-faragott. S közben mennyifelé volt elfoglalva az eszem - hogy milyen pályán száll az ágyúgolyó, milyen magasra lehet vizet szivattyúzni. A sok apró magyarázatból szinte észrevétlen nőtt ki a természet magyarázata.

CASTELLI. Századunk fizikája... A döntő diadal, amit sok tekintetben szomorú századunk az óvilág fölött arat.

GALILEI. Hm... Én is ilyesmit érzek... Csakhogy hol van ez a fizika? Itt? *A fejére mutat.* Vagy itt? *Castelli fejére.* S akkor jön ez a távcső, s reggeltől estére híres tudóst csinál belőlem. A jezsuita tudósok okvetetlenkedése meg - író! Nem nevetséges, hogy huszonöt év alatt szinte mást sem írtam, csak vitairatot. S közben folyton az égben jártam. Hányszor fogtam hozzá, hogy könyveimben is lejöjjenek a földre, ahol annyi mindent láttam. De a támadások, aztán meg az elfojtott igazság nem hagyott nyugodni - hiába, olasz vagyok -, s a fontosabb halasztódott.

CASTELLI. Megszerezni volt nehéz. Az elmondás már gyorsabban megy.

GALILEI. S épp erre nem marad idő! *Csönd.* Pedig milyen jól indult minden. Múlt márciusban, épp egy éve, kijött a Párbeszéd. Kinn tanyáztam a házikómban, néhány méternyire a lányom kolostorától; esténként fölküldtem neki a másolnivalót. Akkor még szemem romlása sem volt ilyen gyors. S miközben az új könyvet írtam, egymás után jöttek a levelek a régi olvasóitól Velencéből, Párizsból, Bolognából, innét. Rég volt ilyen szép tavaszom. Aztán egyszerre mindennek vége lett. A sérvem, a szemem, a munkám, az ellenségeim, még a tanítványaim is: mindenki gyötörni kezdett. A lányom velem sápadt; olyan gyöngye volt, amikor utolszor átöleltem. *Öregesen.* Mit gondol, páter Benedek, mit csinálnak ezek itt velem?

CASTELLI. Ha hiszünk a Gondviselésben, nem tételezhetjük fel, hogy akiben az emberiség annyi javát halmozta fel, a maga egyházával rontassa el, mielőtt fűrtjéből a bort kisajtolta.

GALILEI. Ugye? Hiszen abban az előszóban nem volt minden hazugság. Én csakugyan jó katolikus és jó olasz vagyok, s aggodalommal nézem, hogy szakad el az egyház a tényektől, amelyek éppúgy Isten betűi, tán világosabbak, mint amiket a prófétáknak sugallt, s hogy húzódik át a tudás és szellem az Alpokon, amelyek két századon át a barbárság elől fedezték ezt a gazdag félszigetet.

CASTELLI. Gondoljon arra, amit még meg kell csinálnia, s mindez kiderül.

GALILEI. De addig, Benedek apát! Lassan egy sírós vénember leszek, akinek legnagyobb gondja, hogy a sérvre kinn ne rekedjen.

CASTELLI. Az öregség nemcsak teher, ilyen esetben oltalom is.

GALILEI. Igen... S én néha szinte úgy bújok bele, mint ravasz koldus a rongyaiba. Csakhogy ez most nem segít; itt az európai tudományról van szó - valami szörnyű szakadás megelőzéséért kéne hadakoznom. S úgy vagyok, mint aki csatába megy, s fél, hogy nincs hozzá szíve és ereje.

CASTELLI. Az a Galilei, akit mi ismerünk, majd fölnyalábolja az agg testet, s átviszi minden.

NICCOLININÉ *a kert felől sietve. Amikor Galileit meglátja.* A páter commissarius már elment?... Ah, Castelli apát, ön a vendég? Ez a csacsi kocsisom azt mondta, a páter muratore, a kőműves páter van itt.

GALILEI. A kőműves páter?

NICCOLININÉ. Páter Maculanót hívják így, amióta az Angyalvárt átépítette.

GALILEI. Férjét az imént hívták el.

NICCOLININÉ *habozva.* Ha a páter lett volna...

GALILEI. Niccolini úrnak mintha kellemetlen lett volna megmondani, ki a vendég.

NICCOLININÉ. Nem hiszem. Mi oka lenne eltitkolni?

TITKÁR *a kastély felől*. Őkegyelmessége, a követ úr kéri asszonyomat egy pillanatra.

NICCOLININÉ. Nem mondta, miért?

A titkár szétterjeszti a karjait.

GALILEI *Niccolininéhez*. Niccolininé asszony tudja, milyen forró kívánságom volt az ügyvivő páter előtt, még mielőtt hivatalosan találkozunk, az érzéseimet barátni föltárni.

NICCOLININÉ. Én továbbítottam is, de a páter dolgaira hivatkozva, halasztást kért.

GALILEI. Nagyon kérem, amennyiben ő a vendég, szíveskedjék megismételni kérésemet.

NICCOLININÉ. Legyen nyugodt, kedves Galilei úr, páter Maculano örülni fog, ha beszélhet önnel.

GALILEI. Legyen szíves azt is megmondani, hogy magam szerettem volna tisztelegni nála; de Barberini bíborosnak az az óhaja, hogy ne hagyjam el a házat...

NICCOLININÉ. Föltétlenül. Nem nyugszom, amíg ide nem hozom. *El a titkárral.*

GALILEI *magábaroskadtan*. S ez hét hónapja tart már! Egyre szoruló falak mögött ülök, amelyeknek a túlsó felén rólam susognak, az én sorsomat döntik. S én itt gubbasztok: vénen, egyedül, tehetetlenül.

CASTELLI *megérinti a karját*. Takarékoskodnia kell az erejével, Galilei úr. A páter commissarius tán egészen más ügyben kereste föl a követ urat.

GALILEI. Nem, mit keresne az inkvizíció megbízottja a toszkán követnél? Ki másért folyik Róma és Firenze közt a hosszú levelezés, amely máskor egy háború elkerülésére vagy kitörésére is elég volna, mint a nyomorult Galileiért.

CASTELLI. A páternek, érthető okokból kényelmetlen lehet magánbeszélgetést folytatnia azzal, akinek vizsgálóbírája lesz.

GALILEI. S akit egyházának a feje minden jel szerint meg akar semmisíteni.

Niccolininé és Maculano a ház felől.

NICCOLININÉ *Galileihez*. Nos, látja, Galilei úr, a páter commissarius nemcsak hogy nem kerüli el, de maga jön látogatására.

MACULANO *igénytelen megjelenésű ember, akit éles, nem válogatós esze mérnökké s kánon-jogásszá, alkata azonban szolgává tett. Galilei iránt jóindulatú, de csak addig a határig, ameddig a beléidegzett kötelességtudás s félelmek megengedik*. A tisztelet, amellyel Galilei úr pályája és érdeme iránt viseltetek s Niccolininé asszony meleg pártfogása valóban lazít az óvatosságon, amelyet nem keresett tisztem szab rám.

GALILEI *kissé túlozva is gyengeségét*. Bocsásson meg, tisztelendőséged, ha lábam reszketése visszakényszerít ebbe a székbe, de erőm csak arra volt elég, hogy az Appennineken áthozzon... Azt szerettem volna, ha mielőtt mint bírám kerül szembe velem, egy pillanást vet mint ember a lelkembe, amelyben a tudós és katolikus éppolyan békében él, mint Castelli apátéban vagy akár *Maculanóra mutat* a máltai erődítések neves építőjében.

NICCOLININÉ *Castelli apáthoz*. Nem óhajtja megnézni a virágházamat tisztelendőséged? Míg a páter commissarius és Galilei úr beszélgetnek, teszünk egy rövid sétát.

CASTELLI. Nagyon szívesen, Niccolininé asszony. *Lemennek ketten a kert felé.*

GALILEI. Szerencsés eset, amikor a törvény és az ember lelkiismerete egy úton jár. Amikor azonban abból ered a baj, hogy mindegyik szigorúbb a kelleténél, azt hiszem, nem árt, ha a törvény képviselője s a lelkiismeret gazdája megismerik egymás szempontjait.

MACULANO. Galilei úr meg lehet győződve jóakaratomról. Mindig mint tudományunk legnagyobb mesterére tekintettem Galilei úrra, s pályámon alig képzelhető el kényelmetlenebb helyzet, mint amibe most kerültem, amikor a keresztény engedelmesség szempontjából kell megvizsgálnom azt, akinek mint tudós még csak tanítványa sem lehetek.

GALILEI. Tisztelendőséged túlságosan szerény. Az erődítéstannak, amely éppolyan komoly tudomány mint a hidraulika, vagy a ballisztika, nincs külön szakértője Itáliában. De én nem dicséretekkel akarom megvesztegetni, helyzetemben ez rosszul is hangzana, csak gondolkozásomat őszintén feltárni, ahogy tudós a tudós, katolikus a katolikus előtt megteheti... Mi, tudósok egyben hasonlítunk a teológusokhoz. Mi is Isten nagy könyvét olvassuk, a természetet.

MACULANO. A magunk gyarló esze szerint, s nem a kinyilatkoztatás hitelével.

GALILEI. A kinyilatkoztatás sem kerülheti meg a gyarló emberi észet, hisz emberszájon, emberi fogalmakon át kell neki is szólnia. *Észrevéve Maculano ellenkező mozdulatát.* Ne értsen félre tisztelendőséged. Én a kinyilatkoztatott igazságok elsőbbségét nem vonom kétségbe. De vannak kérdések, amelyekben nem történt kinyilatkoztatás. Isten csak az erkölcs és a szeretet kérdéseiben tartotta fontosnak, hogy mintegy személyesen szóljon, az olyan kérdéseket, mint a természet szerkezete, tévelygő eszünk tornájául hagyta.

MACULANO. Az a kérdés, amely miatt Galilei urat Rómába idézték, nem egészen ilyen.

GALILEI. Egy tudós barátom hívta föl figyelmemet, hogy Szent Ágoston annak idején foglalkozott már a pythagoreusok tanával, amely nagyjában a kopernikánusoké, s mint üdvösségre nem tartozóban nem foglalt állást benne.

MACULANO. Ha közvetlenül nem is tartozik az üdvösségre, olyan kételyek származhatnak belőle, melyek az üdvösséget is veszélyeztetik. Nincsenek-e máris, akik abból, hogy a föld is bolygó, veszedelmes teológiai következtetést vonnak le?

GALILEI. Például, hogy a világűrben több emberiség is lehet, amelyeket Krisztus nem váltott meg. Tisztelendőséged ismeri az emberi észet, hogy milyen buzgó a fantasztikum kitalálásában; olyan könyv, mint a Szentírás, hányféle eretnekségnek lehetett szülőanyja. Ha ebből a zagyvaságból a jobb elméket valami kigyógyítja, az csak az igazi tudomány lehet... De vén vagyok, s tán nem beszélek elég világosan. Én egyáltalán nem vonom kétségbe a Szent Hivatal jogát, hogy a tudomány kérdéseiben az üdvösség veszélyét leleplezze.

MACULANO. Ez nem joga, kötelessége.

GALILEI. A tudós kötelessége viszont az, hogy a szent kollégiumnak olyan kérdésekben, ahol tájékozottsága kisebb, mint az övé, a tényeket és az érveket elégegye. Végzetes hiba lenne, ha a tudományok mai pezségése idején olyan kérdésben, amely kísérlettel ellenőrizhető, ex cathedra az egyház hitelét rontó kijelentésre kerülhetne a sor.

MACULANO. Ez úgy hangzik, mintha Galilei úr a kopernikuszi tan ellen hozott ítéletet ilyen kijelentésnek tekintené.

GALILEI. Nem lenne helyes, ha meg nem mondanám, hogy megdöbbsen a gyorsaság, amellyel meghozták. Attól félek, sem a tényeket nem vizsgálták meg alaposan, sem azt, hogy a föld forgásának tana valóban összeférhetetlen-e a Szentírással. Mint keresztény természetesen alávettem magam ennek a döntésnek, mint tudós azonban igyekeztem a Szent Hivatal rendelkezésére állni.

MACULANO. A nagy világrendszerekről szóló beszélgetés azonban épp az engedelmesség megszegése miatt került tilalom alá. A néhai Bellarmino bíboros, s a Szent Palota akkori háznagya, most tizenhét éve Galilei úr előtt hivatalos nyilatkozatot tett. Ennek a jegyzőkönyve az irattárban megvan.

GALILEI. Én az ellen a tilalom ellen nem vétettem. A kopernikuszi rendszerrel csak mint matematikai lehetőséggel foglalkoztam.

MACULANO. Nincs értelme, hogy a hivatalos tárgyalásnak elébeugadjak, de az írások szerint a kopernikuszi tan terjesztése quovis modo tiltatott meg, azaz semmiféle módon sem volt szabad foglalkozni vele.

GALILEI. Erre a kifejezésre nem emlékszem. Birtokomban van Bellarmino bíboros levele.

MACULANO. A jegyzőkönyvben van.

GALILEI. Lehetetlen, hogy emlékezetem épp ezt a szót dobta volna ki.

MACULANO. A jegyzőkönyv emlékezete mégis megbízhatóbb. Azonkívül az is kifogásolható, hogy amikor könyvét ellenőrzésre benyújtotta, a Szent Palota háznagyát nem figyelmeztette az 1616-os tilalomra.

GALILEI *hevesen*. Erre akkor kellett volna figyelmeztetnem, ha Kopernikusz tanát adtam volna ott elő. De mint az előszó is mondja, csak azt akartam bizonyítani, hogy az Alpokon innen is ismerik a Kopernikusz mellett felhozható érveket.

MACULANO. Nem a mi dolgunk eldönteni s főképp nem itt, hogy a könyv tartalma mennyire felel meg az előszónak. Higgye el, Galilei úr, én lennék a legboldogabb, ha ezt a pört módunk lenne ezen a szép erkélyen elintézni, sajnos, könyve sokkal nagyobb indulatokat mozgatott meg, sokkal nagyobb érdekeket tett kockára, semhogy egy magánbeszélgetésben orvoslást lehetne találnunk. *Körülnéz.* Niccolininé asszony és az apát, úgy látom, ott feledkeztek a virágaiknál. Isten segítse meg, Galilei úr... Úgy hiszem, erről jöttem.

GALILEI *egy-két lépést tesz, hogy Maculanót kikísérje, aztán visszaroskad a székébe*. Hát ezt eszelték ki!... Erre kellett a csönd!

Castelli és Niccolininé a kert felől, hallgatózva, hogy tart-e még a beszélgetés, aztán hogy semmit sem hallanak, csak Galilei nehéz zihálását, gyorsan a székéhez ugranak.

NICCOLININÉ *megfogja a kezét*. Galilei úr. Történt valami...

GALILEI. Nem, csak most már tudom, min fognak elveszíteni.

CASTELLI. Ugyan!

GALILEI. Quovis modo... Semmiféle módon. Ezen a két szón mint eretneket akár megégethetnek.

NICCOLININÉ. Rémlátás!

CASTELLI. Nem szabad ilyet gondolnia!

NICCOLINI *a ház felől*. A páter commissarius kicsit gyorsan búcsúzott. Bosszúság, meghatottság vagy zavar, magam sem tudom, mi volt az arcán. *Feleségéhez*. Nem tudom, jó szolgálatot tett-e Galilei úrnak e látogatás erőltetésével. A páter kifejezetten hozzám jött, a nagyherceg követéhez; személyesen akarta elmondani az érveket, amelyek Galilei úr átköltözését a Szent Hivatal épületébe a legrövidebb időn belül szükségessé teszik.

NICCOLININÉ. Az átköltözést!

NICCOLINI. A tisztelendő páter nem tett említést róla?

GALILEI. Az inkvizíció börtöne!

NICCOLINI. A páter commissarius megnyugtató ígéretet tett, hogy Galilei úrnak korát s a nagyherceg pártfogását megillető ellátásban lesz része.

GALILEI. Az ő ígéreteik!

NICCOLINI. Csak arról a néhány napról van szó, amíg kihallgatják. Nem akarják, hogy innen kelljen átjárnia.

GALILEI. Elpusztítanak.

NICCOLINI *átöleli*. Nem szabad kétségbeesnie, Galilei úr. Ezek az urak, Maculano páter látogatása is azt mutatja, tartanak a nagyhercegtől. A magam részéről, a hallottak után csak egyet ajánlhatok: nem éri meg, hogy olyan haszontalan dologért, mint a föld forgása, amit úgysem érez senki, öreg testét fölösleges törődésnek tegye ki.

GALILEI *keserű gúnnyal*. A föld forgása? Csakugyan: mért is dúlattuk föl érte az életünket?

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

Kis nappali szoba az Inkvizíció római palotájában, Galilei szállása az ügyész - pater fiscale - épületrészének a földszintjén van; az örök hálószobáiból vettek el két kamrát neki. A nyitott ajtón át egy kis oszlopos folyosóra, azon át a kertre látni. Jobbra ajtó Galilei hálójába, balra, egy másik háló felé, amelybe az öröket zsúfolták össze. A szoba minden bútora egy asztal s két szék. Vilhelmo, az egyik ör szétvetett lábbal ül a széken, előtte egy rúdról két zsinór lóg, az egyik hosszabb, a másik rövidebb, mindeniken egy-egy ólomgolyó. Az asztalon könyv, írószer.

RODOLFO *az örök szobája felől óvatosan benéz.* Landolfo nincs itt?

VILHELMO. Az öreggel sétál a kertben.

RODOLFO. Mint ör vagy mint doktorjelölt?

VILHELMO. Mind a kettő egyszerre. Megveszi az öreg a szálláspénzt, újabb tíz éven át ő lesz a tudós a borgói kocsmákban. Eddig a katonamérnökből élt, akinek Bolognában a szolgálja volt.

RODOLFO *kilép a folyosóra.* Ki az ott velük?

VILHELMO. Az írrok, az meg a filozófiát szereti, mint Landolfo a tudományokat.

RODOLFO. Majd még megkeveri a fejüket. Hallgatják, hallgatják, s egyszer csak ott lesznek a pincében. *Maga alá mutat.*

VILHELMO. Az írrokot ne féltsd; ő nem a pater fiscale tudta nélkül sétálgat vele. Landolfo meg csak egy-két fogást akar kiszedni belőle, amitől az ábrázatát még tudományosabban hordhatja.

RODOLFO. Ezekben a dolgokban nem lehet elég óvatos az ember. Ti csak most kerültetek át a Szent Hivatal palotájába, s még nem tudjátok, mi ez. Ha én Szent Ágostonról vagy alkímiáról hallok, azt nézem, hogy álljak odább.

VILHELMO. Túlságosan félénk vagy, Rodolfo. Látszik, hogy rég komondorkodsz a szentatyák lába körül.

RODOLFO. Nono, te sem hordtad Tell Vilmos íját, mielőtt Rüttliből lejöttél... Hogy csinálta azzal az üveggel? A víz már nem forrt, ő hideg vizet öntött rá, s megint forni kezdett. Ez nem tiszta dolog.

VILHELMO. Azt mondja, ez természettörvény. Ha az ember ügyes: és megnyargalja a törvényt, azt is megteheti, amit mindenki ördögösségnek vélne.

RODOLFO. Ő is a törvényt nyargalta meg, s az ördög hozta ide. Az írrok azt mondja: eretnek tant vall, hogy a föld forog, s a nap meg a csillagok állanak.

VILHELMO. Az írrok bolondot űz a riadozásodból. Ki tanítana olyat, hogy a föld forog, amikor a gyermek is látja, hogy az ég az, ami forog s a föld, Nápolyt és a részegséget kivéve, meg sem mozdul alattunk.

RODOLFO. S ami fontosabb: Jozsue könyve szerint Isten a napot állította meg s nem a földet. Az írrok azt mondja: ezzel a szent hellyel került ellenkezésbe.

VILHELMO. Akármivel került ellenkezésbe: barátságosabb öreggel ritkán akadtam össze. Éjszakánként a csúz bántja, a baja is megvan, s ha szól, mégis olyan nyájas meg mókás; elfeledtem neki, hogy miatta raktak ki a szobámból, s a horkoló Tónióval kell egy bőrön aludnom.

RODOLFO. Én meg csak azt mondom, vigyázz, Vilhelmo. Én tudom az itteni dolgokat, de arra még nem volt példa, hogy akit a Szent Törvényszék elé idéztek, annak az ügyész páter házában külön lakást rendezzenek be. Antonio herceg Gonzaga volt, s rögtön az Angyalvár börtönébe vitték. Az Angyalvár vagy itt az Inkvizíció pincéje: az dukál az ilyen eretneknek. Az nem tiszta dolog, hogy ő a mi Landolfónkkal sétál, meg hintón hordják be neki az ennivalót.

VILHELMO. Az nem tiszta dolog, hogy tavasszal a nap sütni kezd, hogy az emberek vasárnap jobb ruhában járnak, meg hogy akinek nem nagy a vétke, nem teszik a börtön fenekére! Az öreg nyilván nem nagy hibát követett el, s mivel a toszkánai nagyherceg kedves embere, azért bánnak vele ilyen figyelmesen.

RODOLFO. Jó, jó, te nagyon hiszékeny vagy, Vilhelmo. Azért, mert vajban s külön serpenyőben sütik, a nagy hal éppúgy asztalra kerül, mint az apró, tengeri.

Giulietta a folyosóról egy kosárral, mögötte a kövér Antonio, egy derékaljat hoz, az alabárdját hozzáfogva.

VILHELMO. Ó, a szép Giulietta. S mögötte egy öszvér az alabárdal.

GIULIETTA. Az öszvérek, úgy látszik, udvariasabbak, mint a gunarak. Ha énnekem olyan hosszú lábam volna, rég elkaptam volna egy hölgy kezéből a kosarat.

TONIO. Hahaha. Ezt megkaptad, Vilhelmo. *A földön húzza a derékaljat.*

GIULIETTA. Kelmed meg mit csinál azzal a derékaljjal? Azt hiszi, söprű? Nézze csak, csupa piszok az alja.

TONIO. Hol? Ez még a hintóban rondult el.

GIULIETTA. A hintóban. Kegyelmed rondult el a hintóban, amikor kedves anyja kedve ellenére a világba tolta.

VILHELMO. Hahaha! Ezt megkaptad, Tonio.

GIULIETTA. Istenem, mennyi lebzselő! *Rodolfóra.* Hát ez meg mit sandít rám, mint akinek kivették a szájából a cuclit? Nem látott még lányt?

VILHELMO. Látott, de nem merte megfogni, félt, hogy ágy helyett eretnekségbe esik.

RODOLFO. Nagyon szabad szád van. *Becsapja az ajtót, el az örök szobája felé.*

GIULIETTA. Ó, az arpaijai majom!... Galilei úr a szobájában van?

VILHELMO. A délutáni sétáját végzi a kertben.

GIULIETTA. Annál jobb: legalább beteszem a derékalját az ágyába. S szégyellhetik magukat; az egész kappanvárban nem tudtak egy rendes derékaljat keríteni annak a nyomorult öregnek.

TONIO. Én szóltam a szakácsnénak, hogy szóljon a páter fiscalenak...

GIULIETTA. Az meg szólt a szentséges Roccacellának, hogy szóljon a boldogságos Kunigundának. A csípője fáj-e?

TONIO. A szolgája azt mondja, egész éjszaka jajgatott.

GIULIETTA. Hát az iszap, amit hoztam, fölrakták-e rá?

VILHELMO. A szolgája most vesződik a katlalnal.

GIULIETTA. Az is inkább kardinálisnak született, mint jóra való ember szolgájának. No, gyerünk, kapja a hasa elé azt a kisebbik hasat. *El Galilei szobája felé.*

VILHELMO *utánakiált*. Hé, Giulietta. Gyere csak vissza, elfelejtettem, mint afféle lovag, elvenni a kosaradat. *Egy darabig még mosolyogva hallgatózik Galilei szobája előtt.*

Galilei, az írnok és Landolfo a kert felől. Az írnok kinn marad a folyosón, s hamarosan visszahúzódik.

LANDOLFO. Énnekem azt mondta Bolognában egy tüzértiszt, hogy a messziről jövő golyó nagyobb üt, mintha közelről sütik el.

GALILEI. A tüzérek csakugyan azt gondolták, amíg meg nem magyaráztuk nekik. Nyilván a fejükkel tévesztették össze az ágyúgolyót, az annál nagyobbat koppan, minél messzebből verődik a falnak.

LANDOLFO. Ez valóban így is van, uram. Ha tíz ölről rohan a falnak, széttöri a fejét, ha meg fél rófról veri hozzá, feje válogatja.

GALILEI. Látod, most már csak azt mondd meg, mi a különbség a kettő közt, s benne vagy a fizika tudományában.

ÍRNOK *búcsúzóban*. Ha valami írásmunkánál szüksége volna a kezemre, csak üzenjen át a szolgálójával, Galilei úr. Ott lakom a lépcső alatt, abban a kamrában.

GALILEI. Inkább a szemére lenne szükségem, mint a kezére, Márk mester. A szemüvegem Aquaviventében maradt, a vesztegzárban.

ÍRNOK. Rendelkezzék mind a kettővel, mint a magáéval.

GALILEI. Köszönöm, írnok uram. Egy fél csípeje nem volna, amelyik éjszakánként nyugodtabb kicsit?

ÍRNOK. A csípőmet és a lelkiismeretemet, bárhogya szeretném, nem tudom senkinek odaadni.
El.

LANDOLFO. A lelkiismeretét sem, írnok uram? Azt hittem, azt már odaadta a páter fiscalénak.

GALILEI. Hogy mondd?

LANDOLFO. Ó, sehogy, uram. Csakhogy én uraságod helyében megvárnám a szemüvegemet.

GALILEI *Vilhelmóhoz*. Nos, Vilhelmo, egy kis pihenő a nappali álom és az éjszakai szolgálat közt.

VILHELMO. Igen, uram, a nappali bolhák s az éjszakai lépésszámolás közt. A követ úr szobalánya már itt van. *Bekiált*. Hé, Giulietta... Az ágyat húzza.

GIULIETTA *egy lepedővel*. Jövök, de nem a hívásra... Ah, Galilei úr, megjött a sétából... Bocsánat, hadd rázom ki ezt a lepedőt, teli van morzsával. Galilei úr szolgálja azt hiszi, a lepedő arra való, hogy az urak bőre el ne unja magát. *A folyosóra megy s kirázza.*

GALILEI *utánaszól*. És a titkár úr, ma nélküle jöttél?

GIULIETTA. Ma a követ úr ökegyelmessége hozott be.

GALILEI *meglepetten*. A követ úr itt van?

GIULIETTA. Odaát a Szent Palotán. Lehet, hogy ide is átjön, ha engedélyt nyer rá. *A mellére mutat súgva*. Levél is van. A kedves nővértől... a kolostorból...

GALILEI. Igen?

GIULIETTA. Na, gyerünk. Eddig a katlan is begyúlt... Jó lesz, ha Galilei úr is meghallgatja, hogyan kell az iszapborítást csinálni...

GALILEI *Landolfóhoz*. Nos, gondolkozz, Landolfo. Legközelebb majd megbeszéljük: mi a különbség egy fej meg egy ágyúgolyó közt. *El Giulietta után*.

LANDOLFO. Ez az írnok nem tetszik nekem. Mindig csak a földre meg a csillagokra vinné a szót. Holott tudnivaló, hogy neki most erről nem szabad beszélnie.

VILHELMO. Ravasz olasz az öreg, van magához való esze, ne féltsd egy ilyen lúdtollfaragótól.

LANDOLFO. Az már igaz, nem szól a pöréről egy szót sem. Mit nézegetsz ott?

VILHELMO *az ólomgolyókat pöcögteti*. Hogy van az ezzel a golyóval meg a számolással? Én pöccentem, s te számolod... szeretném megmutatni a komámasszonyom fiának.

LANDOLFO. Nincs benned tudományos ész. Ha volna, megjegyezted volna. Én háttal állok neked, s ennek a lengését számolom... Te meg azét a hosszút. Mindegyik magának. S én megmondom, hányat számoltál.

VILHELMO. De hogy az ördögbe mondd meg?

LANDOLFO. Hát úgy, hogy ez a zsineg négyszer hosszabb, mint a rövid, így a rövidnek kétszer annyit kell lengenie.

VILHELMO. Ezt nem értem. Mért kétszer? Mért nem négyszer?

LANDOLFO. Mert ez a természettörvény. Ha a hosszú ötöt lengett, a rövid tízet.

VILHELMO. Én ezt nem hiszem el. Próbáljuk ki. Amikor azt mondtam: rajta, kezd el a számolást... Rajta... Egy-kettő...

Vilhelmo és Landolfo egyszerre számolnak. Egyik lassabban, a másik gyorsabban, de aztán összekeverednek.

VILHELMO. Az ördög vigyen, ne számolj olyan gyorsan. Elrántasz a számolásoddal, mint a kötélhúzó.

Niccolini, páter Riccardi - a Szent Palota háznagya - és Sinceri ügyész - a pater fiscale - a kert felől. Az örök félreugranak.

RICCARDI *az udvarnál páter Monstrónak hívják, hatalmas test, amelyből éber, óvatos értelem pislog elő*. Az ügyézpáter lakásából választottak le három szobát neki.

SINCERI. Jobban mondvá az örök hálószozáiból, én az emeleten lakom. *Észreveszi a két testőrt*. Hát ti mit lábatlankodtok itt? Nem megmondtam, hogy ez most Galilei úr szállása? Semmi keresnivalótok itt!

LANDOLFO. A sétájából kísértem vissza Galilei urat. Galilei úr kedveli a társaságot.

RICCARDI. No, jól van, fiam. Nincs benne semmi, ha egy kis szórakozást szereztek az öreg Galilei úrnak. *A golyókat nézi*. De csak nem fizikára tanít benneteket?

LANDOLFO. Nem, tisztelendő atyám... csak a természet dolgairól mond egyet-mást, amitől Isten dicsőségét még nagyobbnak látjuk.

SINCERI. Jó, jó, csak ne fontoskodj, Landolfo. Ha te mint valami lutheránus doktor, felfúvod a képed, Isten dicsősége attól nem lesz nagyobb... Galilei úr ott benn van?

VILHELMO. A követ úr szobalánya vette ápolásba. Ha jól hallottam, valami orvoslás készül.

SINCERI. Majd megnézem. Ti pedig álljatok fel; te a ház elé, te meg a hálótok felé, s ne engedjete senkit ide.

NICCOLINI *az egyik ör után kimegy a folyosóra, szétnéz a kertben*. Ebben ráismerek. Akivel dolga van, megbabonázza. *Körülnéz*. Milyen kedves kert.

SINCERI *mielőtt Galilei hálósobájába benyitna, Riccardihoz, félrevonva.* Kérem a háznagy pátert, szabja minél rövidebbre a követ úr látogatását.

RICCARDI. Ha a páter fiscalenak ez az utasítása.

SINCERI. Nem utasítás, másik látogatás...

RICCARDI. Ugyan? Fontosabb ennél?

SINCERI. A páter commissarius...

RICCARDI. Páter Maculano?... Pörön kívül? De hisz ez nem szabályszerű!

SINCERI. Engedélyt nyert rá a Szent Törvényszéktől.

RICCARDI. Négyszemközt?

SINCERI. Az én jelenlétemben.

NICCOLINI *vissza akar lépni. Észreveszi hogy azok tárgyalnak, megint elfordul.*

RICCARDI. A páter nyilván vallomásra igyekszik bírni.

SINCERI. Ez már túlesik tudásom, de főként a köteles titoktartás határain. *Kopog.*

NICCOLINI *visszajön.* Egész kedves kert. Az ember nem így képzelné el a homlokzat után.

SINCERI. S főként a híre után. *Benyit. Senki! Belép.*

RICCARDI *hogy Sinceri is hallja.* Amint a követ úr is látja, Galilei úrnak egész kivételes bánásmódban van része. Nem emlékszem, hogy a Szent Törvényszék elé idézett előkelőséget így megbecsültek volna.

NICCOLINI. Nagyon örülök, hogy módomban lesz a nagyhercegnek jelenteni. Ófensége örülni fog, hogy tisztelendőségednek s a páter fiscalenak hálás lehet.

SINCERI *visszakukkant.* Bocsánat... körül kell néznem...

NICCOLINI. De még boldogabban jelenteném, ha Galilei úr külső nyugalma után a belsőt is megtalálná.

RICCARDI *Galilei szobájába lép, szétnéz, közben az előbbi kenetes modorban.* A Szent Törvényszéknek az a célja, hogy a vádlottat az egyházzal összebékítse, s így jogos nyugalmit megszerezze. *Visszajön, behúzza az ajtót, más, bizalmasabb hangon.* Fontos dolgot tudtam meg.

NICCOLINI. Most?

RICCARDI. Ebben a percben. Az ügyvivő... páter Maculano minden percben itt lehet. Sinceri azért ilyen türelmetlen. Az ő jelenlétében fog Galileivel beszélni. Nagyon jó lenne, ha a követ úr előkészítené a derék öreget erre a látogatásra.

NICCOLINI. Azt hiszi a páter, hogy ennek a látogatásnak az ügy kimenetelére is hatása lehet.

RICCARDI. Föltéve, hogy Galilei urat engedékenyebb hangulatban találja. Ilyen extra jure megbeszélésre - amely különben igen kivételes, s csak a követ úr és a nagyherceg személye iránt...

NICCOLINI *közvebág.* Csak akkor kerül sor...

RICCARDI. Ha az ügyvivő a vádlottat... *Habozik a kifejezésben.*

NICCOLINI. Elő akarja készíteni.

RICCARDI. Hogy olyat valljon, amit a Törvényszék elfogadhat... A követ úr megérti, hogy nekem személy szerint is igen kellemes volna, ha Galilei úr válasza kielégítő lenne.

NICCOLINI. Mint aki a könyv kinyomtatására engedélyt adott. Meg kell vallanom, némi lelki-furdalást érzek, páter Riccardival szemben, nem is annyira magam, mint Niccolininé miatt, aki tán visszaélt azzal a befolyással, amit mint vér szerinti húga, tisztelendőségre gyakorolt.

RICCARDI. Ha ez a hatás valóban meg lett volna, az inkább súlyosbítaná, mint enyhítené a hibámat. S excellenciád nem jó szolgálatot tenne, ha Barberini bíboros vagy őszentsége előtt célozna rá.

NICCOLINI. Ó, mennyi izgalom, gyötrődés, irkafírka egy könyvért. Ha mindezt csak gyanítom is, magam beszélem le az öreg Galileit, hogy ilyen számárságért a nyugalmit kockára tegye. *Halkabban*. Ki gondolta volna, hogy őszentsége annyira megneheztel azért az egy félremagyarázható mondatért.

RICCARDI. Őszentsége figyelme annyi nagy horderejű esemény közt oszlik meg: a svéd háború...

NICCOLINI. Annál jobban csodáltam a friss türelmetlenséget, amellyel találkozásainkkor a kérdést kezelte. *Észreveszi a visszatérő pater fiscalét; hivatalosan*. Tisztelendőség tehát mit ajánl, milyen irányban befolyásoljam a nagyherceg matematikusát?

RICCARDI *ugyanúgy*. A föltétlen engedelmességre, kegyelmes uram, a föltétlen engedelmességre. *Sincerihéz*. Galilei úr?

SINCERI. Elnézésüket kéri, kissé rendbe kell szednie magát. A mosókonyhában találtam rá: a szolgáljával és a követ úr szobalányával tanakodtak valami iszap fölött.

RICCARDI *a pater fiscalehoz*. Nem várhatnánk be a kertben a követ urat?... Ha az a bizonyos látogató jönni talál... *Niccolini felé*. Megbocsát, követ úr?

NICCOLINI. Ó, kérem. Igyekszem gyorsan végezni. *A két pap el*.

Egy percig maga van; körülnéz, megpöccenti a fonál ingát, belepislant az asztalon heverő könyvbe.

GALILEI *a szobájából*. Egyedül? *Kipillant a folyosóra*. Beengedték az öreg rabhoz?

NICCOLINI. Páter Riccardi és páter Sinceri ott kinn vár a kertben. Mind a ketten igen nagy jóakarattal vannak Galilei úr irányában.

GALILEI *fanyaron*. Igen, mindenki nagyon nagy jóakarattal van az irányomban; csak a bajba csúszok, mint egy sor síkos kézen, egyre beljebb.

NICCOLINI. A páter háznagy külön is hangsúlyozta, milyen kivételes az a bánásmód, amelyben Galilei úrnak itt része van.

GALILEI. Igen, ahhoz képest, amit az ember a Szent Törvényszék pincéjéről hallott... A csúz nagyobb gyötrelmeket okoz, mint a pöröm. Az öregségnek ez a menedéke mindenféle inkvizíció ellen: kínosabb, mint amit az emberek kitalálnak.

NICCOLINI. Ez a jó bánásmód arra enged következtetni, hogy hamarosan odahaza ápolgatjuk a köszvényét. A feleségem azután, hogy behoztuk ide, nagyon nagy aggodalomban volt.

GALILEI. Ó, a Niccolininé asszony gondossága: bágyadt érzékeinknek egy kis ízelítő, hogy az angyalok természete odaát ne legyen egészen váratlan. Mint ahogy az ördögöké sem lesz a jezsuita atyák és egyéb tudósok vitairatai után.

NICCOLINI. Nem képzeled, mint vallotta a titkárt s Giuliettát, valahányszor megjöttek innét. Hogy örült a jó híreknek, hogy megint tréfálgat már. A testőröket is ismerjük: Landolfót, a tudóst, Toniót, a lovagot, meg a szolgája elsült rántottáját. Igaz, Giulietta átadta már soror Celeste levelét?

GALILEI. Igen, éppen azt olvastam a katlan tűzénél. Szegény lányom: ő még a Villa Medicibe képzel, s a jó híreknek próbál örülni. Én meg az ő örömeinek örülök, hogy negyven krajcárt kapott száz birsalmáért.

NICCOLINI. Galilei úr igen bölcsen tette, hogy a titkáromnak nem mondott semmit a pör folyásáról. Tudom, hogy minden ilyenfajta közlésre igen szigorú tilalom van.

GALILEI. Exkommunikáció. *Ironikusan*. Azért hát én a követ úrnak sem mondom el semmit, csak amit mástól is megtudhatott már: hogy kétszer voltam kihallgatáson, s mindig csak arról volt szó, amiről a Villa Mediciben, hogy milyen szavakkal szabták ki rám a 1616-os tilalmat, s mért nem közöltem azt páter Riccardival. Ez úgy látszik a fogó, amibe beszorítanak. Megszegtem a tilalmat, tehát bűnös vagyok. De hogy mit kezdenek velem, azt még nem árulták el. Arról meg, hogy a föld forog-e vagy sem, szó sem esett.

NICCOLINI. És Galilei úr? Milyen lélekkel várja, ami ebben a fogóban következik? Bizonyára van annyira, ha nem is politikus, hát olasz, hogy tudja, a fogóban mi az ember kötelessége önmagával szemben.

GALILEI. Hogy kiszabaduljon, akármilyen áron!

NICCOLINI. Hát ha nem is akármilyen áron, de azon, amit kérnek tőle. Aki a fogót fogja, igyekezzék kis árat szabni, hogy a neheztelés is kicsiny legyen.

GALILEI. Vagy amennyiben ehhez nincs kedve: semmisítsen meg.

NICCOLINI *megfogja a karját*. Ilyenre gondolni sem szabad, Galilei úr.

GALILEI. Ne féltsen - kedves barátom. Ez a környezet - a derék svájciak - arra jó, hogy a lelki egyensúlyomat visszanyerjem. Akkor este, Maculano páter látogatása után, nem léptem volna át egy hajszálat sem, hogy az életem megmentsem. De most már, ha egyszer politikusok hálójába kerültem - mert Maffeo Barberini öszentségét értem, állítólag nagy politikus -, hát én is föl próbálom állítani a politikámat, úgy, ahogy a mechanikai vagy a csillagászati vizsgálódásaim szabályait.

NICCOLINI. Ó, ez igen bölcs lesz. A gyakorlat jogán tán adhatok tanácsot.

GALILEI. Mi fizikusok, tán hallotta, erők szétszedésével, összerakásával foglalkozunk mostanában. Nos, én itt más foglalkozás híján a lelkemet szedem szét ilyenféle erőkre. Az első: ha az ember korát az elvégzetlen munka szabja meg, én a legfiatalabb ember vagyok Olaszországban.

NICCOLINI. Bravó! Ez maga elég, hogy mindent megtegyen, ami innét kiszabadítja.

GALILEI. Azonkívül jó katolikus is vagyok. Nem akarom, hogy az egyház, mert könnyelmű fejet kapott, olyan hibát kövessen el, amit nem lehet jóvátenni.

NICCOLINI. Ha ez azt jelenti, hogy Galilei úr a béke kedvéért a dogmát súroló kérdésekben meghajol a tekintély előtt, ezt is csak helyeselhetem.

GALILEI. Föltéve, hogy ők az én tiltakozásom ellenére vállalják a felelősséget, hogy a föld forgása vagy nem forgása: dogma.

NICCOLINI. Ezt a tiltakozást persze jó lesz igen óvatosan fogalmazni.

GALILEI. A harmadik azonban - s ez nem kérdés, inkább sajnálni való -, hogy én mégiscsak a legnagyobb olasz tudós vagyok.

NICCOLINI *zavartan*. Ez ebben az esetben mit jelent?

GALILEI. Hogy az én könyvemben az engedelmesség, a meghajlás a pápai szó előtt ott van. S akármit csinálnak velem, ez az engedelmesség, vagy ha úgy tetszik, hamisság a legtöbb, amit elérhetnek. Én igyekszem megóvni őket a hibáktól, de ők is vigyázzanak: ne akarják elvenni bennem a tudomány becsületét.

NICCOLINI. Én nem hiszem, Galilei úr, hogy a tudomány vagy akár az ön becsületét itt akármiféle veszély fenyegetné. Ezekhez a dolgokhoz különben sem ért senki... az emberek csak beszélnek róla, s azt mindenki természetesnek fogja tartani, hogy az adott helyzetben azt mondja, amit a szájába adnak.

GALILEI *meghökken*. Mért, a követ úr tud valamit, hogy mit akarnak a szájamba adni?

NICCOLINI. Nem, épp az, hogy semmit sem tudok. Beszélek velük s mintha falon tapogatnék. Annyit tudok, hogy Maculano páter engedélyt kapott, hogy az ügyész jelenlétében - extra jure - beszélgetést folytasson Galilei úrral.

GALILEI. A páter commissarius?

NICCOLINI. S ha ezen a beszélgetésen valami szerencsés megoldást találnak, remélni lehet, hogy hamarosan köztünk lesz, s legkésőbb pünkösdre a lánya mellett Arcestriben.

GALILEI. Ez fontos és váratlan hír. A politikus fizikus erői közt egy új jelenik meg: az öreg test reszketése.

NICCOLINI. Hagyja rá magát, Galilei úr. Néha jobb a gyengeségeinkre bízunk magunkat, mint a büszkeségünkre.

LANDOLFO *befut*. A pater fiscale szalasztott, Maculano páter itt van a Szent Hivatalban.

NICCOLINI. Akkor hát gyorsan... Giulietta erre lesz valahol. *Betekint a szobába*. Giulietta... indulunk!

GIULIETTA. Igenis, kegyelmes uram. Már itt is vagyok. No gyerünk, Tonio.

Tonio egy kosárral s az alabárdjával. Niccolinit meglátva, tisztelegni próbál, s elejti az alabárdot.

GIULIETTA *Galileihez*. Levél van?

GALILEI. Majd holnap. *Niccolinihez*. Kérem, mondjon el mindent Niccolininé asszonynak. Jólesik tudnom, hogy ott vagyok a fejében.

Niccolini és Giulietta el; Galilei marad; föl-alá jár a szobában; benéz a szomszédba; leül az asztalhoz, könyvét, a „Két nagy világrendszer”-t nézegeti.

GALILEI *fülsóhaj*t. Istenem, micsoda gyötrődés!

Maculano és a pater fiscale a kert felől.

SINCERI *Galileihez*. Páter Maculano engedélyt nyert a Szent Törvényszéktől, hogy mint a Szentszék megbízott ügyvivője, Galilei úrral, pörön kívül, lelkiismereti ügyben beszélhessen.

GALILEI *meghajol*. A köteles alázattal állok tisztelendőséged rendelkezésére. *Helyet mutat, a másik székkal a pater fiscalet kínálja meg.*

SINCERI. Üljön le, Galilei úr. *Bemegy a szobába, egy széket hoz, s egészen oldalt, a hálóajtónál helyezkedik el. Közben Maculano és Galilei is leül.*

MACULANO. Azért kértem ezt az engedélyt a Szent Törvényszék testületétől, mert olyan dolgokra kell Galilei urat figyelmeztetnem, amelyek inkább a gyóntatószék homályába, mint nyílt tárgyalásra valók. A magány nemcsak elmondásukat teszi könnyebbé, de a meghallgatásra is fogékonyabb lelket talál. A Szent Törvényszék ezt a kivételes kívánságomat azzal a kikötéssel méltányolta, hogy beszélgetésünkön a pater fiscale is jelen legyen.

SINCERI. Az én jelenlétem ne zavarja Galilei urat, én nem mint fül vagyok itt, csak mint megkívánt tanú.

GALILEI. Nagyon köszönöm a Szent Törvényszék jóindulatát. A páter commissariusban én megbízok, s igyekszem olyan őszinte lélekkel ülni itt, mint ahogy a szent gyónáson old meg magán az ember minden világi keménységet.

MACULANO. Egy figyelmeztetéssel jövök, amelynek jogos voltát, ha nem mint vádlott és vallató, hanem mint a lélek s pásztora állunk egymással szemben, úgy hiszem, azonnal belátja.

GALILEI. Várom a figyelmeztetést.

MACULANO. Védekezése s könyvének a szelleme közt olyan ellentét van, amely a Szent Törvényszék tagjait, akik mint egyháziak, elsősorban nem a jogi bizonyítékokra, hanem a lélekre néznek, bizalmatlanná teheti nyíltsága s jóhiszeműsége iránt.

GALILEI. Sajnálatos, ha így van. S arra vall, hogy vagy védekezésem volt esetlen, vagy könyvem szellemét tolmácsolták helytelenül a Szent Törvényszék előtt.

MACULANO. Galilei úr, a Törvényszék előtt azt vallotta, hogy a legfelsőbb tilalomban, amelyet néhai Bellarmino bíboros úr hozott a tudomására, a quovis modo szavakra nem emlékszik, a tilalmat pedig azért nem tartotta fontosnak Riccardi háznaggyal közölni, mert könyvében, amely a ptolemaeusi rendszert igazolja, legjobb tudomása szerint nem vétett ellene. Ha védekezése első felét a jóhiszeműség el is fogadja, s elhisszük, hogy a jegyzőkönyvben foglalt szavak, amelyek Bellarmino bíboros levelében hiányzanak, elsiklottak a füle mellett, az, amit könyvéről a szakértők mondanak *Galilei tiltakozására*, s nemcsak a szakértők, a közvélemény, elsősorban a nevető hívek, úgy érzem, jogos kételyt ébreszthet a vallomás őszintesége iránt.

GALILEI. Ha a Szent Törvényszéket igazán a lelkiismeretem s nem a jog csapdái érdeklik, könnyű azokat az érveket is megtalálnia, amelyeket én, a félremagyarázástól félve, jobbnak láttam elhallgatni.

MACULANO. Az én idejövetelem célja épp az, hogy egy kis lelkiismeretvizsgálattal a törvényszék bizalmatlanságát s annak súlyos következményeit eloszlassuk és elhárítsuk.

GALILEI. Mit gondol tisztelendőséged, mit tehetek én erre?

MACULANO. Vallomását hasonlóbba tehetné könyvéhez, s beismerhetné a törekvést, amit a könyv betűi úgyis elárulnak. A hibák bevallása az ilyen bíróság előtt sokkal hatásosabb a tagadásnál.

GALILEI. Valljam be, hogy a Szent Palota háznagyát furfangos módon félrevezettem? De hiszen ez nem igaz. Én átadtam a könyvem, a cenzoroknak volt alkalmuk tanulmányozni, a firenzei inkvizítor több aprólékos javítását is keresztülvittem.

MACULANO. Az, hogy ők nem voltak elég elővigyázatosak, a könyv írójának a hibáját nem csökkenti.

GALILEI. De tegyük fel, hogy valóban az volt a könyv *megnyomja* törekvése, amit tisztelendőség szerint be kéne vallanom; csakugyan oly érvekre bukkantam a kopernikuszi világgép mellett, amelyeket nem tudtam magamban tartani, s ezt most bevallanám: vajon nem lenne-e hazugsággá a bevallás percében ez a vallomás is; nem maradna-e ki belőle a bírák fülében mindaz, amivel együtt igaz, a tudós felelőssége, hogy igazat írjon, a katolikus aggodalma, hogy a megtévesztett egyház végzetes hibát ne kövessen el, az olasz ember fájdalma, hogy a félsziget szépen sarjadó tudományát az Alpokon át ne szorítsák; a lelkiismeretesség, amellyel a ptolemaeusi világ mellett szóló érveket sorra vettem, sőt túloztam, az engedelmesség, amelyet az előszóval s a párbeszédes formával megőrizni igyekeztem. Az egészből csak az maradna meg, hogy a keresztény lelkekre veszélyes, tiltott árut loptam át a vámon, s ennek kéne a következményét viselnem.

MACULANO. A bírák nem süketek a mentségre, s az van bőven, a vádlott lelkét azonban ismerniük kell.

GALILEI. S ha én nem vagyok hajlandó elismerni, hogy „lelkemet” Inchofer atya látja helyesen.

MACULANO. A Szent Törvényszéknek, mint Galilei úr is tudja, megvannak az eszközei, hogy a vádlott védekezése mögött a szándékához hozzáférjen. S én azért jöttem ide, nehogy ez a pör a vádlott tájékoztatlansága folytán ilyen irányt vegyen.

GALILEI *megdöbben* hallgat. S ha megtennék egy olyanféle beismerést, amelyet tisztelendőség vár tőlem?

MACULANO. Ezzel megnyílna a jóvátétel, a bocsánat útja, amelyet Galilei úr kora s érdemes múltja, a toszkán nagyherceg magas pártfogása aránylag könnyűvé tesz.

GALILEI. Nem tudom, mit ért a páter commissarius jóvátételen. Hogy lehet egy olyan könyvet, mint a „Két nagy vilárendszer”, jóvátenni. Megesküdjek, hogy a világ úgy van alkotva, ahogy páter Scheiner zagyva könyve elképzei?

MACULANO *a pater fiscaléra néz*. A szenvedély itt nem használ; s Galilei urat sokkal bölcsőbb embernek ismerem, semhogy az egyház álláspontját meg nem értené. A hibának vezeklés az orvossága; a gyóntatószékek az apró bűnök millióira rónak ki nap nap után kisebb-nagyobb penitenciát. Egy ilyen hibánál, amely az eretnekség határát súrolja, a jóvátétel természetesen elkerülhetetlen.

GALILEI. S ha én tudományos ellenfeleimnek nem szerzem meg azt az elégtételt, hogy kötéllal a nyakamban járuljak elébük?

MACULANO. A tudományos ellenfelek emlegetése hiú világi szempontot kever ebbe az ügybe.

GALILEI. Nem én kevertem bele, őszentsége, amikor szakértőül alkalmazta őket. *A pater fiscale fészkelődik. Maculano odapillant. Erre Galilei is összeszedi kissé magát.* Tisztelendő uram. Én hű fia vagyok az egyháznak. Azért is engedelmeskedtem, s jöttem el Rómába. Ha eretnek volnék, átszökhettem volna protestáns földre, ahol bizonyára más-képp fogadtak volna. De énnekem fáj az, hogy tudatlan tudósok egyházi befolyásukkal visszaélve, szent intézményeink nevében pusztítsák el munkámat, amelyet vitairataikkal nem tudnak kikezdeni, s lelkiismeretlenül olyan helyzetet teremtsenek, amely tudomány és egyház viszonyát nemzedékekre megrontja. Azonkívül öreg, roskatag ember vagyok,

ez is arra indít, hogy békében haljak meg, a haza s a szentegyház ölén, amelyben nevelkedtem s megöregedtem.

MACULANO. Nem kételkedem Galilei úr hűségében. Segíteni akarok neki.

GALILEI *határozottan*. Ennek a hűségnek azonban megvan a határa, s nekem is figyelmeztetnem kell tisztelendőségeden át azokat, akiket illet, hogy ha ők könnyelműek és dogma s természeti tény elhatárolásában indulatoknak engednek, ennek a könnyelműségnek az árát nem fizetheti egyedül az én becsületem. Ha végsőkéig keserítik, a főreg is fölágaszkodik, s nekem nem olyan drága ez a meguntatott élet, hogy e pör gyalázatát azokra ne vessem, akiket ettől hiába akartam megóvni.

SINCERI. Ez fenyegetés? *Maculano ránéz.*

GALILEI. Nem én fenyegetek, az, amit rajtam elkövetnek. A páter commissarius azt mondta, hogy a Szent Törvényszéknek megvannak az eszközei, s ki tudja szedni az „igazságot”, azt tudniillik, amit ellenségeim annak tartanak. De gondoltak-e arra, hogy ha kiszedték, mit kezdenek azzal az igazsággal, különösen, ha én nem kezdek semmit sem vele.

MACULANO. Ezt nem értem.

GALILEI. Én nem becsülöm túl magamat; de lehetetlen nem tudnom, mit csináltam, mit végeztem. Maculano páter tudós ember, s tudja, hogy az egész világon, s igen magas egyházi emberek közt is vannak, akiknek a szemében Galileo Galilei egyet jelent a tudománnyal.

MACULANO. Mint szerény mechanikus, ezt nagyon is jól tudom, a Szent Törvényszék azonban nem az az intézmény, ahol a kockán forgó magas érdekek mellett ez a tudás számbajöhet.

GALILEI. Ha a dogma tiltó ujjá előtt hallgatok is, olyat, amit a tudomány szabályai szerint hamisnak kell éreznem, nem mondhatok. A szatócsot Szent Péter sem kötelezhetné arra, hogy hamisan mérjen; hát a tudóst, akire fiatalemberek százai néznek, hogy egy érvnek nagyobb súlyt tulajdonítson, mint amit esze aranymérlege mutat.

MACULANO. Viszont eszünk épp akkor jó mérleg, ha az egyház döntése minden súlynál többet nyom rajta.

GALILEI. Az egyháznak nincs joga azt dönten, hogy lopjak vagy öljek. Éppúgy arra sem, hogy hamisan mérjek. Ha hibáztam, megbüntethet. De a büntetésem nem lehet az, hogy hazudnom kelljen.

MACULANO. Hazugság azt vallani, amit az egyház tanít?

GALILEI. Hazugság azt vallani, amit én nem hiszek.

SINCERI. Ez egy kopernikánus nyílt vallomása.

GALILEI. Én sosem mondtam, tisztelendő uram, hogy kopernikánus vagyok. Már csak azért sem, mert mint katolikus, nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha a hetven esztendő Galileit olyan hipotézisért, mint a föld forgása, elégetnék.

SINCERI. Az egyház nem hátrált meg ennél nagyobb dolgoktól sem.

MACULANO *Sinceréhez*. Figyelmeztetem tisztelendőségedet az ígéretére. *Csillapítóan*. Galilei úr keserűségében súlyosabbnak látja a dologát, mint amilyen igazán. Nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolnunk. Azért vagyok itt, hogy e kínos ügy elintézésére a módot megtaláljuk. Galilei úrban, amint láttuk, megvan ehhez a katolikus egyház iránti szeretet, csak képzelete zaklatottabb a kelleténél.

GALILEI. Az én képzeletem nagyon derült volt, atyám, amíg ezekkel a dolgokkal foglalkozni nem kényszerítettek.

MACULANO. Én úgy látom, két dolgot kellene elérnünk itt: az egyik, hogy Galilei úr beismerje hibáját, s ezzel igazolja eljárását, a másik, hogy a hiba jóvátétele ne öltön olyan kínos formát, amely nemcsak Galilei úr érdemeihez nem lenne illő, de az egyház mai helyzetében sem lenne gyümölcsöző.

GALILEI *az indulatkitörés után kissé gúnyosan*. Kívánnám, hogy tisztelendőséged megtalálja erre a bűvigét.

MACULANO *az asztalon fekvő könyvre teszi a kezét*. Mikor írta Galilei úr ezt a könyvet?

GALILEI. Egész életemben csináltam; de most három éve fejeztem be.

MACULANO. Ez elég hosszú idő ahhoz, hogy ma már szinte mint idegen műre nézhessen rá.

GALILEI. Így is van. Ha rajtam állna, fel sem ütném többé. Amit az ember megírt, a világé; innét a nagy távolság köztem s az ellenségeim közt: ők mindig a lábnyomomat szaglásszák, én meg előre szaladnék.

MACULANO. Ez a távolság bizonyos hibák belátását is lehetővé tehetné. Például, hogy a párbeszédes formában, a tárgy újságától és érdekességétől elkapva, mint Platónnál is látjuk, a hamis tant a kelleténél meggyőzőbben adta elő. Így joggal támadhatott nemcsak ellenfeleiben az a benyomás, hogy maga is osztja őket.

GALILEI. Kikeveredni szeretnék én ebből a szövevényből, akár egy huszárvágással is, nem még jobban belebonyolódni.

MACULANO. Nem hazugságra akarom rábeszélni. Hiszen maga mondja, hogy a könyv szándéka nem felel meg annak, amit kiolvasnak belőle. Nem a legvalószínűbb hát, hogy megírása közben nem számolt a visszhangjával?

GALILEI. Ez kétségtelenül jóakarató ajánlat: törjük el a tollat, hogy megmentjük a fejet. De az, hogy a tollamat elmarasztalom, elégtételnek elég-e?

MACULANO. Természetesen ígéretet kéne tennie, hogy a munkát átnézi, s a Kopernikusznak kedvező helyeket átírja.

GALILEI. Azt már nem!

A pater fiscale fölnevet, Maculano odanéz.

MACULANO. Miért? Ez Galilei úrnak is érdeke. Hogy a szándékot félre ne lehessen magyarázni.

SINCERI. Épp ettől fél, az átírástól!

GALILEI. Helyesebbnek tartom, ha megsemmisítik.

SINCERI. Miután a világ minden sarkára szétmentek a példányai?

MACULANO. Valóban az ügy s Galilei úr érdeke is azt kívánná, hogy a könyv javítva újra megjelenjék.

GALILEI. Én lemértem azt, amit ott elmondtam.

MACULANO. Nem is hiszem, hogy olyan gyökeres átírássra lenne szükség.

GALILEI. Az, hogy itt beszélünk róla, a keveset is sokká teszi.

MACULANO. Ezt nem értem. Miért?

GALILEI. Minden foglalkozásnak megvan a becsülete. Az árusnak, hogy rossz árut ne adjon, a papnak, hogy a gyónás titkát el ne mondja. Én nem tartom auktornak magam. Könyvírót belőlem a kényszerűség csinált: a felfedezéseim s a jezsuita tudósok okvetetlenkedése. De ha már rákényszerültem, tartom magam az írói foglalkozás illetményéhez.

SINCERI. S az micsoda?

GALILEI. Hogy az ember szorultságában ne írja meg másképp, amit ha hibásan is, de szabadon fogalmazott.

MACULANO. Még akkor sem, ha ezzel nagyobb értékeket tesz kockára?

GALILEI *nem figyel rá*. Tisztelendőséged azt mondja, hogy könyvem kétszínű, mást ígér a héja, mint amit ad a belseje. Helyes: tessék elégetni. Kétszínű voltam én is, mikor Párbeszédeim Riccardi páternek benyújtottam? Hiszen tudnom kellett a tilalomról, amiről ő nem tudhatott. Az efféle kétszínűségnek is bizonyára megvan a kánonokban a büntetése. Tessék kiszabni: elviselem. De hogy a könyvem meg a magam állítólagos kétszínűségét egy valóságos kétszínűséggel tegyem jóvá; amely engem becstelenné, könyvemet pedig értelmetlenné teszi...

SINCERI *fölugrik, Maculanóhoz*. Ezen a falon, tisztelendő uram, azt hiszem kár ajtót keresgélni.

MACULANO. Egy kis türelmet kérek a pater fiscalétól, hogy paphoz illőn újra megkíséreljük. *Hosszabb szünet*. Az utóbbi napokban, mielőtt Bresciába elutazott, többször is beszéltem Castelli apáttal, azonkívül a pápa filozófusa, Campanella is felkeresett. Mindeniktől azt hallom, hogy Galilei úr igen fontos könyvbe kezdett, mely távol van ettől a veszedelmes témától, s minden mechanikával foglalkozó tudósnak nagy hasznára lesz.

GALILEI. Igen, a tavaszon egy-két árkuat már le is másoltattam a leánnyommal.

MACULANO. Galilei úr tehát nemcsak a keresztényi engedelmesség ellen vétene, ha a jóvátételt megtagadná, de önmaga tehetsége s a könyvéből hasznot húzó sok-sok keresztény érdeke ellen is. Hisz tudjuk...

GALILEI. Igen, de ne kívánjanak lehetetlent tőlem. Hol van itt a határ? Ki ellenőrzi, hogy átírtam-e úgy, ahogy kívánták, vagy csak újraírtam? Esetleg újabb álnokságot követtem el.

MACULANO. A Szent Hivatal magának tartaná fenn az ellenőrzés jogát.

GALILEI. S hol, mikor írtam át? Itt a börtönben... A Villa Mediciben?

MACULANO. Ha a szándék egyszer megvan, a dolog nem lenne olyan sürgős. Az átdolgozást otthon, Firenzében végezhetné már el. Teste-lelke, amelyet ez a nyolc hónap megtört, időt nyerne.

SINCERI *torkát köszörüli*.

GALILEI. Tisztelendőséged ezt hivatalos minőségében mint a Galilei-pör ügyvivője mondja?

MACULANO. Ha nem is hivatalosan, de mint aki ismerem a testület érzéseit.

GALILEI. Őszentségéét is?

MACULANO. Őszentsége most nincs Rómában. De bízom benne, hogy felfogása ebben az ügyben a Szent Hivatal döntését nem fogja keresztezni.

GALILEI. Szomorú dolog ez, tisztelendő uram. Egy vénembernek nehéz a lába, a dereka, feje, a legnehezebb azonban a múltja és a hírneve. *Elgondolkozva.* Ha még egy ötödik napot kéne írnom, de átírni...!

MACULANO. Úgy érti, Galilei úr, hogy a beszélgetéshez, amely négy napon át folyt, egy ötödiket fűzne, s abban tisztázná...

GALILEI. Csak mint lehetőség merül fel bennem. Hisz a Párbeszédnek folytatása valóban szándékom volt.

MACULANO. Nagyon jónak tartom a gondolatot. S ha Galilei úr rászánja magát... A most jövő szerdán megint ki kell hallgatnom. Ha addigra valami mondanivalója támad, közölheti.

GALILEI. Majd gondolkozom a formán. Addig is őszintén köszönöm tisztelendőséged jóindulatát.

SINCERI *indulóban.* A szolgáját rendreutasítottam, Galilei úr... Leforrázta a leanderomat.

Maculano és Sinceri el.

GALILEI *izgatottan járkál a szobában. Az asztalhoz megy, fölemeli a Párbeszédeket, olvasni próbálja az előszót. Sötétedik, nem látja már, az ajtóhoz megy, bekiált a hálója felé. Jacopo! Lépések hallatszanak. Gyertyát, fiam! Odaül az asztalához, mint aki a gyertyát várja, aztán megint felugrik. Ah, de hiszen ez már a tortúra! Szolgája behozza a gyertyát, leteszi az asztalra. Jacopo!*

SZOLGA. Tessék, uram.

GALILEI. Nézd meg jól ezt a gyertyatartót. Hány ága van?

SZOLGA. Négy.

GALILEI. Nem négy, öt.

SZOLGA. Öt?

GALILEI. Öt.

SZOLGA. Ha ön mondja, úgy lehet, uram.

GALILEI *elneveti magát.* Okosabb vagy, min én. Veled hamarabb megértetné magát a Szent Törvényszék!

SZOLGA. Nálunk a hegyekben azt mondják, a medvével nincs mit vitatkozni. *Kimegy.*

A kert felől fuvolaszó hallatszik, Galilei olvasni próbálja a könyvet; aztán félretolja, a fuvolaszót hallgatja, egy levelet vesz ki a zsebéből, azt nézegeti, mosolyog, megcsóválja a fejét. A fuvolaszó eláll; Galilei fölkel; kimegy a folyosóra; a beszélgetés a nyitott ajtón behallatszik.

GALILEI. Kegyelmed az, írnok uram?

ÍRNOK. Igen, ha megunom a világot, elnyaggatom kicsit a tilinkómat.

GALILEI. Mi az, klarinét, flóta? Szép hangja van.

ÍRNOK. Flóta. Egy cremonai mester csinálta.

GALILEI. Mutassa csak. *Bejönnek a világosra.* Jó kis szerszám. Érték kicsit hozzá; az apám is fuvolázott; a toszkánai nagyherceg udvari karában játszott. Írt is a zenéről.

ÍRNOK. Ó, én csak műkedvelő vagyok. Az ember egy szomorú kéz lesz, folyton csak ír - a más ügyét, más baját.

GALILEI. A más jajgatását.

ÍRNOK. Olykor azt is. Kedve jön, hogy mint a madár, ő is hangot adjon. *Szétnéz a szobában.*
Különben jó estét. *Az íróasztal felé kerül.* Már világít, Galilei úr. Valami sürgős?

GALILEI *elébe kerül.* Igen, nézegetem a könyvemet. *Zsebre dugja a levelet.* Meg a lányom régi leveleit olvasgatom.

ÍRNOK. Lányt hagyott otthon?

GALILEI. Nem otthon, a szomszédos kolostorban. Apáca.

ÍRNOK. S mit ír a kedves nővér?

GALILEI. Hogy mit? Mindennapi dolgokat. Hogy a kertész kijött a kórházból, a citromfákon az alsó ágakat leszedte, mielőtt a tolvajok elvinnék. Meg hogy száz birsalmáért negyven krajcárt kapott.

ÍRNOK. Biztosan aggódik?

GALILEI. Nem... Nem látja olyan veszélyesnek az ügyemet, s bízik az ártatlanságomban.

ÍRNOK. Értem. Nagyon jól teszi, Galilei úr, ha óvatos. Amit itt mond, annyi, mintha a pater fiscalénak mondaná.

GALILEI. Nem, nem óvatosságból mondom. Ilyen angyali lélek. Képzelje el, egy pestis ellenes receptet is küldött. Azt írja, nem fél ugyan, hogy itt szükségem lesz rá, de az általános testi állapotomnak hasznára lesz.

ÍRNOK. Galilei úrnak rólam is azt mondják, tudom, hogy amit hallok, jelentem a pater fiscalénak. S ezt hiába is tagadnám: ha megkérdik, még a kardinálisnak is mondania kell valamit. De a besúgóknak is van, Galilei úr, lelkiismeretük. S néha többet használhatnak, mint egy becsületes ember.

GALILEI. Én egyáltalán nem kételkedem kegyelmedben. A fuvolázása elmondta, miféle ember.

ÍRNOK *meghatottan.* Ah, ez jólesik.

GALILEI. Említette, hogy könnyítene a szememen. Nem írna egypár sort a leányomnak... Tudom, hogy ez nem egészen szabályos dolog.

ÍRNOK. Ó, nagyon nagy örömmel. Mindjárt hozom az írószerszámomat.

GALILEI. Toll-tinta van itt. *Az írnok leül, Galilei odatolja a gyertyát.*

ÍRNOK. Bocsánat, csak a tollat faragom át szokás szerint.

GALILEI *mögötte áll.* Lehet? Diktál. „Kedves leányom. Utolsó leveledet még a Villa Medici-ben vettem kézhez. Azóta ügyeim elintézése érdekében a Szent Hivatal épületébe kellett költözködnöm. De ne aggódj értem, igen jól vagyok elhelyezve; külön lakosztályt kaptam a pater fiscale házában.”

ÍRNOK *krákog.* A pater fiscale házában.

GALILEI. „A követné asszony lát el, s minden kényelmem megvan.”

LANDOLFO *a kert felől, alabárdal, lámpással.* Jó estét! *Észreveszi az írnokot.* Márk mester, maga mit keres itt?... Nem tudja, hogy ez rendelet ellen van?

ÍRNOK. Ne légy már olyan kőszívű, Landolfo. Egy kis írásmunka a matematikus úrnak. Még neked is lehet rossz szemed s lányod Firenzében.

LANDOLFO *jelentősen.* De most még jó szemem van.

GALILEI. Hunyd be egy kicsit, Landolfo s gondolkozz. *Más hangon.* Csak egy-két sor van hátra... Hol is hagytuk abba?

ÍRNOK. Minden kényelmem megvan...

GALILEI. „A pater fiscale s a pater commissarius nagy jóakarattal vannak irántam, s azzal biztatnak, hogy hamarosan kikerülök innét.”

LANDOLFO *krákog.*

ÍRNOK *rápillant.* No látja.

GALILEI. „Örülök, hogy a birsalmáért negyven krajcárt kaptál, száz birsalmáért szép ár. A mézszüretre biztosra veszem, én is otthon leszek. A viszontlátás reményében csókol Apád.” Köszönöm, Márk mester a fáradságát.

ÍRNOK. Szívesen. Nem volt tanulság nélkül. *Leteszi a tollat, szedelőzködik. Landolfóhoz.* No látod, Galilei úrnak is van annyi esze, mint neked. *Az ajtó felé megy, ott megáll.* Hát aztán csak legyen nyugodt, Galilei úr, a levele eljut oda, ahova szánta. *El.*

LANDOLFO. Mit mond ez? *A levélre néz.* Tudja maga, Galilei úr, miféle ember ez? *Galilei összehajtja a levelet, s mosolyog. Landolfo arca is felderül.* Birsalma! *Ráüt Galilei vállára.* Haha! Furfangos olasz maga, Galilei úr. *Indulna, de aztán meggondolja magát s visszajön.*

LANDOLFO *félrehúzza.* Mondja csak, kérdezhetek én magától valamit?

GALILEI. Tessék!

LANDOLFO. Mondja, maga csakugyan azt hiszi?

GALILEI. Mit?

LANDOLFO. Hogy a föld *az ujjával mutatja a forgást.* ...Ne féljen, én nem vagyok Márk mester.

GALILEI *előrehúzza a szín sarkába, félig tréfásan, félig komolyan.* Én csakugyan...

LANDOLFO *csodálkozva.* Nahát!

Függöny

HARMADIK FELVONÁS

Nagy tárgyalóterem az Inkvizíció római palotájában. Szemben a fal egész hosszában asztal, mögötte a bíborosok székei, fölöttük óriási barokk ízlésű, gyötrelmes feszület. Az asztal előtt jobbra kisebb asztal az írnoknak, rajta tintásüveg, több toll. Jobbra ajtó abba a szobába, ahol a „szigorú vizsgálat”-ot, a „tortúrát” szokták végezni. A bal oldali falon két ajtó, a hátsó az előcsarnokba, az elülső egy kisebb tanácskozó terembe.

ÖREG SZOLGA *tapogatva takarítgat, előbb a két asztalt törli le, aztán a tollakat igazítja meg szépen, egy székről a feszületet is letörli.*

HÓHÉR *halkan benyit, szétnéz. Jó reggelt.*

ÖREG SZOLGA *összerezzen, visszanéz. Ja csak maga az, Lukács mester.*

HÓHÉR. Tán megijesztettem?

ÖREG SZOLGA. Dehogyan, hogy ijednék meg magától, Lukács mester? Azt hittem, a tisztelendő pater fiscale az.

HÓHÉR. Jobban fél egy paptól, mint az ítéletvégrehajtótól?

ÖREG SZOLGA. Akinek maga a hóhéra, az magától fél jobban, akinek meg a pater fiscale, az attól.

HÓHÉR. Munka - lesz?

ÖREG SZOLGA. Nem hiszem, erre a szerdára csak egy eset van kitűzve. Öregember, az ilyet nem szokták már a kegyelmed tudományára bízni. Az ilyennek elég nyújtópad, azt tartják, a kora, meg hogy idekerült.

HÓHÉR. Magam sem szeretem az ilyet. Akármilyen csínján bánik velük az ember, némelyiket már az ijedtségtől megüti a szél. S akkor azt mondják, én nem értem a mesterségemet... Más egyszóval nem lesz?

ÖREG SZOLGA. Nem tudok róla.

HÓHÉR. Mert én megkérdeztem a pater fiscalét. Mondom: pater fiscale, lesz-e szükség rám. Azt mondja: csak jöjjön föl kelmed, jobb, ha kéznél van mindenesetre.

ÖREG SZOLGA. Csak töltetik az emberrel az idejét.

HÓHÉR. Velejár. Az én mesterségem már olyan, hogy az ember többnyire csak tölti az idejét.

ÖREG SZOLGA. Úgy is van, magánál nem az a fontos, hogy mit csinál, hanem hogy legyen, s gondolkozzanak rajta.

HÓHÉR. Nono, abban a kis időben, amit dolgozok, abban aztán össze kell szednem magam. Akkor nem lehet véteni.

ÖREG SZOLGA. Igaz, nem mindenkinek a munkáját nézi tíz bíboros püspök.

ÍRNOK *az előcsarnokból jön, nagy könyv a hóna alatt. Jó reggelt... Toll van, Lukács mester?... Hogy szolgál az egészsége? A hóhérné asszony egészben van még? Láttam: megint rövidebb elől a szoknya.*

HÓHÉR. Köszönöm, megvagyunk. Na, akkor én behúzódok az odumba. *Bemegy a jobboldali kamrába; öreg szolga a függönyt is ráhúzza.*

ÖREG SZOLGA. Nem szereti, ha a családját kérdik.

ÍRNOK *nevet.* Tudom. Mit gondol, miért?

ÖREG SZOLGA. Komoly ember. Komolyan veszi a dolgát.

ÍRNOK. Azt hiszi, nem fér össze a hivatallal. A pater fiscale egyszer engem küldött érte valami sürgős ügyben, épp a bambinóját csicsíjgatta. Úgy tartotta a karján, mint valami ájult vállatottat. De ahogy meglátott, elszégyellte, odavágta az ágyra.

ÖREG SZOLGA. De ma csak nem kerül vizsgálatra a sor?

ÍRNOK. Mért „csak nem”? Tán megbotrátkozna rajta, Mikola bácsi?

ÖREG SZOLGA. Isten őrizzen engem, hogy megbotrátkozzak valamin, amit a tisztelendő atyák szükségesnek látnak. De nem szeretem, ha öreget vallatnak. Tán hogy én is öreg vagyok.

ÍRNOK. Akkor énnekem meg a kopaszokat kéne sajnálnom, vagy a besúgókat, mert ebből a bűnből a legtöbb a gyónnivalóm.

ÖREG SZOLGA. Magának csak jókedve van. Hiába, fiatal még. *Kimutat.* Itt van már?

ÍRNOK. Akkor hozták, amikor jöttem. Híres ember ám, Galileo Galilei. A toszkánai nagyherceg matematikusa... az Alpokon túl is ismerik.

ÖREG SZOLGA. Jó, jó, énnekem ne mondja. Maga is jobban teszi, ha csak írja, s közben oda sem gondol. Láttam én már ilyen beszédes írnokot. De ő is. *A hóhér kamrájába mutat.*

A pater fiscale benyit, körülnéz, házigazda szemmel.

SINCERI, A PATER FISCALE. Rendben van minden? *Az írnokhoz.* Az ítélet formáját leírtad?

ÍRNOK *egy írást húz ki a könyvből.* Igen, csak azt kell beírni, ami ma lesz. *Mutatja.* Őeminenciái, a Szent Törvényszék tagjainak a neve, az 1616. esztendei tilalom, az április 16, 23, 30. vallomás, a szakértők véleménye. *Lapoz.* Itt jön a mai vizsgálat, itt meg az ítélet... aláírás.

SINCERI. Ővele beszéltél?

ÍRNOK. Tegnap is. De velem, ki tudja, mért, a fuvolázásról meg az arcestri kertjéről akar beszélni. A követ titkára azonban barátságban van egy ismerőssémmel. Tegnap együtt borozgattunk a Campo di Fioren.

SINCERI. No, és mit mond a titkár?

ÍRNOK. Hogy az öreg Galilei úr nyugtalan, amért ilyen soká húzódik a dolga; azt mondja, nem bízik az ígéreteken. A követ úr és a felesége azonban meg vannak nyugodva, hogy az után a vallomás után most már hazaengedik. Ilyen értelemben írtak a nagyhercegnek is. A levelek, amiket kapnak, azok is azt mutatják, hogy innét bizakodó posta megy.

SINCERI. Sok levelet kap?

ÍRNOK. Mindenfelől, Párizsból meg holland államokból is. A titkár azt mondja, úgy írnak neki, mint valami fejedelemnek. Ciampoli bíboros úr Montaltóba várja, a sienai érsek őeminenciája meg azt írja, hamarosan diadalt vesz ellenségein, s Sienában fogadhatja a mi üldözött Szokratészünket.

SINCERI. Jó, jó, sokat fecsegsz. *Elveszi az írást, nézegeti.*

Inchofer atya és Pasqualigo bíboros az előcsarnok felől.

INCHOFER *gúnyosan.* Láttá, eminenciád? Most nem olyan büszke, mint amikor a nagytudományú páter Scheineren csúfolkodott.

PASQUALIGO. Ideje volt, hogy őszentsége ennek a veszedelmes szektának véget vessen.

INCHOFER. Egyszer s mindenkorra le kell szögezni, hogy ami nem igaz teologice, nem lehet igaz tudományosan sem.

PASQUALIGO. Semmi sem világosabb ennél.

INCHOFER. A Szentírásban ez áll: Quae sursum sunt, querite. Amik fönn vannak, azokat keressétek. Ha azonban a föld forog, akkor mi van fönn s mi lenn?

PASQUALIGO. Egy gyermek is beláthatja.

INCHOFER. A vallás ezzel a tannal sosem békülhet össze. „Universum genus humanum in hoc mundo consulso.” Az egész emberi nemnek ez a világ a hazája. E tan szerint pedig földünk csak egy a világok közül.

PASQUALIGO. S ki tudja hány emberiség van e világokban?

SINCERI *fölveti a fejét az írásból.* Á, Inchofer atya, Pasqualigo bíboros. A szakértőink. És Oregio bíboros?

INCHOFER. Barberini őminenciája állította meg.

SINCERI. Kíváncsi volt, hogy a szakértő bizottság is kéznél legyen, s ha szükséges, előszóval is megismételje véleményét.

INCHOFER. Nincs ügy, amelyben nagyobb készséggel lennék a Szent Törvénytörés szolgálatára. Némileg sajnálatos, hogy hármónk véleménye nem egyezik hajsza.

SINCERI. Mennyiben? Tudtommal mind a hárman egyetértenek abban, hogy a könyv a kopernikuszi tévelygésnek kedvez.

INCHOFER. Igen, de míg Pasqualigo bíboros s jómagam azt a megalapozott gyanúkat fejeztük ki, hogy a vádlott ma is a kopernikuszi eretnokséget vallja, a pápa teológusa e tekintetben óvatosabb volt.

Oregio, Barberini és Borgia az előcsarnok felől.

INCHOFER *észrevéve, hogy az utolsó szavait hallották.* Épp most mondom a pater fiscalénak: hogy őszentsége teológusának közismert szelídsége vagy jóhiszeműsége nem tudta, vagy nem akarta föltételezni Galilei úrról, hogy nemcsak a múltban, de most is Kopernikuszhoz húz.

BARBERINI *elsősorban arisztokrata, csak azután pap s államférfi. A pápai udvar alacsony papjaiban - ha nem urak - csak jobb fajta cselédeket lát, s úgy is bánik velük. Jóval műveltebb és eszesebb, mint bátyja, akit mint embert lenéz, de mint az államügyeket vivő pápai rokon, fedez. Nyersen.* Oregio bíboros nyilván úgy érzi, hogy a hitbeli buzgóság nem olyan dolog, amit mindig a más kárán kell bizonyítani. A pater fiscale talán lesz szíves a szakértő bizottság tagjait, amíg szükség nem lesz rájuk, a kis tanácssteremben elhelyezni.

Inchofer, Pasqualigo, Oregio, Sinceri el, a pater fiscale néhány pillanat múlva visszajön.

BARBERINI *Borgia bíboroshoz.* Nem szeretem ezeknek a német jezsuitáknak a diadalmaskodó képét látni. Mintha attól, hogy Galileit elítélik, az kevésbé zagyva könyvvé válna. *Hátrább húzódik Borgiaival.*

Bentivoglio és Scaglia bíboros.

BENTIVOGLIO. Páduában én a tanítványa voltam. Együtt olvastuk a Szférát. S most kínos lenne megaláztatásában részességet vállalnom. *Súgva.* Igaz volna, hogy őszentsége tegnap maga lépett közbe?

SCAGLIA. Megszokott erélyével. Én magam Castelli apáttal olvastam a „Két nagy világrendszer”-t, de el tudom választani a csodálatot, amit Galilei esze iránt érzek, az egyházi bíró pártatlanságától, aki csak a keresztény milliók érdekét nézheti.

BENTIVOGLIO. Én is mondok ilyet, s mégis az az érzésem, mintha nem helyes dolgot csinálnánk. *Hátrább húzódik.*

Ginetta és Gipsius bíboros érkezik.

GINETTO. III. Pál pápa idejében az volt a szokás, hogy pártfogók beavatkozását a Szent Törvényszék a vádlott terhéül róta föl.

GIPSIUS. Én nem is akartam a nagyherceg ajánlólevelét elfogadni. A követ úr azonban Barberini bíborosra hivatkozott, hogy ő is elfogadta. *Odahúzódnak Scagliához és Bentivoglióhoz.*

Maculano páter több bíboros társaságában.

BORGIA Barberinivel megint a szín előterébe kerül. Én őszentsége szigorát nem tartom célra-vezetőnek. Helyesebb lett volna úgy járni el, ahogy az áprilisi ülésen megállapodtunk.

BARBERINI. Én őszentsége tetteit nem úgy szoktam nézni, hogy egyet tudok-e érteni velük, hanem, hogy a kereszténység és rokoni engedelmesség megőrzése mellett hogy teszek legkisebb kárt a végrehajtásukkal. *Körülnéz.* Maculano páter még nincs itt?

BORGIA. Most érkezett Zacchia bíborossal.

Maculano Barberini bíboros elé megy. Beszélgetésük alatt a többiek óvatosan a terem másik sarkába húzódnak, halkán társalognak, időnként oda-odapillantanak.

BARBERINI Maculanóhoz. Mielőtt a tárgyalást elkezdenénk, szeretném, ha tisztelendőséged tájékoztatna a felfogásáról.

MACULANO. Tán ott kezdem, hogy április 24-én, az ügyész páter jelenlétében - extra jure - fölkerestem a vádlottat szállásán, és sikerült beláttatnom vele, hogy könyve és védekezése közt olyan ellentét van, amelyet csak a beismerés bizonyos fokával lehet enyhíteni.

BARBERINI. Ennek a látogatásnak volt eredménye a május eleji vallomás.

MACULANO. Április harmincadiki.

BARBERINI *gúnyosan.* Amelyen a nagyherceg matematikusa bejelentette, hogy három év után újra elővette könyvét, s megpróbálta a kívülálló szemével olvasni.

MACULANO. Igen s belátta, hogy bizonyos félreértések elharapózásában ő volt a hibás. Hogy újat és meglepőt mondhasson, helyenként...

BARBERINI. ...elragadta a hiúság. Elég egyetemes baj könyvíróknál.

MACULANO. S így azt a benyomást kelthette, hogy ő is a kopernikuszi tant vallja.

BARBERINI. Ez a benyomás valóban elég általános volt.

MACULANO. Épp ezért hajlandó hibáját jóvátenni. Amennyiben a kellő nyugalma meglesz, a homályos helyeket világosabbá teszi, a négy naphoz egy ötödik napot ír.

BARBERINI. Amennyiben a kellő nyugalma meglesz! A hangsúly ebben az esetben, úgy hiszem, a feltételen van. Tisztelendőségednek nyilván sok jó érvet kellett előhoznia, hogy ezt a hajlandóságot kicsikarja.

MACULANO. És sajnos, nemcsak észrehatókat.

BARBERINI. Képzeletre hatókat is... A vádlottat azóta nem is idézte maga elé?

MACULANO. Egyszer; boldogult Bellarmino bíboros levelét mutatta be, amit a tilalom után írt neki, igazolásul, hogy nem áll per alatt. A quovis modo csakugyan nem fordul elő benne.

BARBERINI. Mint a jegyzőkönyvben. Tisztelendőséged ezt komoly mentőérvnek tartja?

MACULANO. Igen. Elképzelhető, hogy évek során a levél... elhomályosította a sebtében felolvasott jegyzőkönyv szavait.

BARBERINI. Ez valóban elképzelhető, főként, ha az ember olyan könyvet akar írni, mint a Párbeszéd... S ezek után mi tisztelendőséged nézete: hogy kellene ennek a pörnek véget érnie?

MACULANO. A Szent Törvényszéknek meg kell állapítania, hogy Galilei, bár jóhiszemősége feltételezhető, hibázott, amikor könyve benyújtásakor a tizenhatos tilalmat a páter háznagy előtt nem említette. Másrészt elfogadjuk vallomását, hogy könyve, a szerzői hiúság szertelenségében, kilépett abból a mederből, amelyet előszavában maga elé szabott. A tilomszegés és ez a beismerés igazolja a pört s Galilei Rómába idézését, a könyv elkobzása s új, átírt kiadása pedig megadja a kívánatos jóvátételt, s lecsendesítheti a fölkavart indulatokat.

BARBERINI. Attól függ, kiét? *Egypár lépést tesz le-föl. Hangosabban, mint eddig.* Tisztelendőségednek, sajnos, aligha lesz módja a pört ebben a szellemben befejezni. Őszentsége tegnap magához hivatott, s négy pontban foglalta össze a mai tárgyalással kapcsolatos kívánságait.

MACULANO. Fiúi tisztelettel várom Őszentsége kívánságait.

BARBERINI *egy kis papírt vesz elő.* Először: Őszentsége nem tartja megengedhetőnek, hogy valaki, akárki az, kétségtelen szándékát eltagadva, hazugsággal szabaduljon meg a Szent Törvényszék keze közül. Épp ezért elrendeli, hogy a mai kihallgatás a szándéokra irányuljon.

A bíborosok a beszélgetés alatt közelebb húzódnak.

MACULANO. Ez aligha járhat eredménnyel, hiszen a vádlott bizonyára ragaszkodni fog előző nyilatkozatához, amelyben akkori s mostani lelkiállapotát pontosan lefestette. Hacsak... *Elakad.*

BARBERINI. Őszentsége épp erre a lehetőségre gondolt, amikor utasításba adta, hogy a vallató a vádlottat szigorú vizsgálattal fenyegetse meg, s amennyiben a fenyegetés eredménytelen maradna, azt alkalmazza is.

MACULANO *egy ijedt mozdulatot tesz.* Tortúra!

GINETTO *szikár öreg.* Nagyon helyes!

BARBERINI. A pater commissariusba, úgy látom, beleakadt a szó.

MACULANO. Ez a breve valóban váratlanul nehéz napot ír életembe. Nemcsak Galilei személye, de a kapacitálás, az ígéret, amit jóhiszeműen adtam.

BARBERINI. Az a magánbeszélgetés a Szent Törvényszéket nem kötelezheti.

MACULANO. A vádlott minden további rábeszélést léprecsalásnak tekinthetne.

BARBERINI. Vagy ha úgy tetszik, máglyára csalásnak. A pápa álláspontja azonban teljesen jogosult. Galilei nyilván hitt és hisz a föld forgásában. Nem tudta megállni, hogy ezt a tiltott tant, könyvét át, másokkal is meg ne kedveltesse. Most az eretnokség büntetésétől félve, szándékát letagadja. A Szent Törvényszék nem engedheti meg, hogy ez a szándék kiderítetlen maradjon. Mindez tény.

MACULANO. Igen, de itt más tények is vannak.

BARBERINI. Mi, hogy a föld forog?

MACULANO. Az író kora, érdeme, az óvatosság, amellyel tanait előadta.

BARBERINI. Öszentsége fölöttük áll ezeknek a viszonylagos érveknek. Óhajtja tisztelendő-séged, hogy a breve hátralevő részét is közöljem?

MACULANO. Kérem.

BARBERINI. Még két pont van. Az abjuratio. Eskü alatt kell az eretnektant megtagadnia. Börtönbüntetés, amelyet a Szent Törvényszék tetszése határoz meg.

MACULANO. Meg kell vallanom: nagyon boldog volnék, ha az Úrjézus könyörületessége valamiképpen megakadályozná, hogy ezt a mai tárgyalást nekem kelljen vezetnem.

BARBERINI. Az Úrjézus könyörületessége minket főképp a mostani időkben - inkább arra szoktat, hogy az engedelmességből vegyünk léleképítő leckét. *A bíborosokhoz.* Akkor hát kezdjük talán.

A tíz bíboros a fal mentén helyezkedik el, a pater fiscale és a pater commissarius az asztal innenső oldalán, bal és jobb felől, előrefordulva, az írnok a maga asztalánál; az öreg szolgál a hóhérkamra mellett egy zsámolyon.

MACULANO. Galileinek, a Vicenzio Galilei fiának a pörét tárgyaljuk. *Az írnokhoz.* Szólítsuk a Törvényszék elé a vádlottat.

Az írnok az előcsarnokba nyíló ajtóhoz megy, kiszól, Galilei belép, s a bíróság elé áll. Csönd.

MACULANO *lehajtott fejjel.* Galilei, a Vicenzio fia, mielőtt kihallgatásodat megkezdeném, megkérdem, van-e valami mondanivalód?

GALILEI. Azonkívül, amit előző kihallgatásomon mondtam, semmi.

MACULANO. Akkor tehát fölteszem a kérdést: állítod-e vagy állítottad-e, először, hogy a nap a világ középpontja, másodszor, hogy a föld nem középpontja a világnak, hanem évi és napi forgást végez?

GALILEI. Sok éve - az index-kongregáció döntése előtt - közömbös voltam ebben a kérdésben, s az ellene és mellette fölhozható érveket tudományos súlyuk szerint mérlegeltem. Amióta azonban fölötteseim megintettek és kioktattak, sem az egyik, sem a másik föltevést határozottan nem állítottam.

MACULANO. Mivel magyarázod tehát, hogy a Két nagy világrendszer című párbeszéd mégis mint a kopernikuszi tan dicsőítése okozott megbotránkozást?

GALILEI. Áprilisi kihallgatásomon elmondtam már, hogy ennek ellenségeim rosszindulatán kívül a magam meggondolatlansága is oka lehetett; az új s meglepő tanításokat részletesebben adtam elő, s ezzel azt a hitet kelthettem, mintha magam a kopernikuszi nézetekhez szítanék.

MACULANO. A Szent Törvényszék tudós tanácsadói, a teológia s mindkét jog doktorai azonban azt állítják, hogy a szándék látszata s a kétségtelen szándék közt itt világos különbség tehető.

GALILEI. A különbségtétel is emberi dolog, tisztelendő atyám, s nem független a különbségtévő szándékától.

SINCERI. Azt javaslom, hívjuk be a tisztelendő tanácsadókat, hogy szájukból halljuk a tudós atyák idevágó véleményét.

MACULANO. Hozzájárulok a pater fiscale javaslatához. Kérjük be Oregio bíborost, a pápa teológusát, Inchofer atyát s Pasqualigo őminenciáját.

Az írnok átszól a tanácssterembe, a szakértők bevonulnak.

MACULANO *Oregióhoz*. Eminenciád megvizsgálta az itt álló Galileo Galilei Párbeszédeit a Két világrendszeréről, s úgy találta, hogy a kopernikuszi eretnekséggel fertőzött?

OREGIO. Igen, amint azt írásbeli véleményemben röviden leszögeztem.

MACULANO. S mi eminenciád véleménye: a szerző szándékából eredt ez, vagy esetleg az érvek helytelen csoportosításából?

OREGIO *habozva*. A szándékot csak Isten látja. De nézetem szerint a szándék sem lehetett más, mint ami az eredmény.

INCHOFER *előlép*. Annak, aki az újpithagoreusok, azaz kopernikánusok tanait s az ezzel szemben elhangzott bírálatokat, elsősorban páter Scheiner műveit ismeri: semmi kétsége sem lehet, hogy Galileo Galilei csak a tilalom megkerülésére választotta a párbeszédes formát; valójában azonban a kopernikánusi eretnekség terjesztése, ellenfelei nevetségessé tétele volt a célja.

SINCERI. Mire alapítja Inchofer atya ezt a nézetét?

INCHOFER. Ezt bizonyítja már az is, hogy míg a kopernikuszi tanokat egy igen bölcs velencei ember, Sagrado, a legnagyobb ékesszólással képviseli, s a másik igen bölcs beszélgető, Salvati, szintén az ő véleményére hajlik, addig a ptolemaeusi rendszer mellett szóló bizonyítékokat szerző egy együgyű peripatetikus, Simplicio szájába adja, aki ahelyett hogy védené, inkább a nevetségesség céltáblájává teszi. Igen figyelemre méltó az is, hogy Galilei a teológiai érveket, a Szentírásnak azokat a helyeit, ahol Isten mintegy maga tesz nyilatkozatot a Mindenség felépítéséről, arról, hogy a nap mozog, az ég fenn van s a föld lenn, föl sem említi, holott minden jóhiszemű tudós tudja, hogy a teológia érvei mindig megelőzik a tudományosokat. Így a könyv előszavának az az állítása, hogy ő azt a ptolemaeusi rendszer védelmére írta, s a kopernikánus érveket csak azért hozza fel, mert külföldön az a híre, hogy nem ismerjük őket, nem egyéb mint hamis cégér, s nyílt gúnyolódás a legmagasabb pápai tilalmon.

MACULANO *Pasqualigóhoz*. Eminenciádnak is ez a véleménye?

PASQUALIGO. Ugyanez, tökéletesen ugyanez... A szerző abból a világi hiúságból, hogy érdekeset mondjon, a kopernikánusok filozófiailag abszurd, teológiai eretnek tanának a terjesztésére vállalkozott.

MACULANO. Köszönöm őminenciái s a tisztelendő atya fáradságát.

A szakértők visszamennek a tanácssterembe.

MACULANO *Galileihez*. Van-e megjegyzésed, fiam, a tisztelendő atyák véleményére?

GALILEI. Csak annyi, hogy a ptolemaeusi rendszer mellett szóló érveket sem P. Scheiner, sem P. Inchofer énnálam jobban nem csoportosította, s hogy Simpliciónak van egy nagy előnye más peripatetikusokkal szemben. Ő csak Aristotelest szereti, s nem gyűlöl senkit sem.

MACULANO. A szakértők véleményéből is látható, hogy védekezésed s a könyvedből kitetsző szándék közt feltűnő különbség van.

GALILEI *nyomatékkal*. Jóakarátú emberek erre már föl hívták a figyelmemet, s én megpróbáltam azt, amit mások hisznek rólam, a magam hibájából levezetni. Sőt, egy írónak igen keserves jóvátételt is felajánlottam: könyvem botrányozást okozó helyeinek az átírását.

MACULANO *lesütött szemmel*. Az a vallomás és az az elégtétel nem elegendő. A Szent Törvényszék attól, aki eléje áll, azt kívánja, hogy lelke mint a szent gyónásban, nyitva álljon előtte. Ha ez megtörtént s hibáját megbánja, bízhat könyörületében; addig azonban már csak a vádlott üdvössége érdekében sem nyugodhat meg.

GALILEI. Tisztelendő atyám, én elmentem addig a határig, ameddig mehettem. Nem a bizalmatlanság - lelkiismeretem nem engedi, hogy tovább terheljem magamat.

MACULANO. Figyelmeztetlek, hogy a töredelem sokat könnyítene helyzeteden. A Szent Törvényszéknek a megátalkodott tagadóval szemben keserves kötelessége van.

SINCERI. A szigorított vallatás eszközét kell alkalmaznia.

GALILEI *hallgat*. Nehéz dolgot mond tisztelendőséged egy öreg embernek, akinek roskatagsága mint atyjukra emlékeztető, élő kérelem áll mindnyájuk előtt.

MACULANO. Újból kérdezlek tehát: állítottad a fent nevezett tételeket? Felelj őszintén.

GALILEI *erejét összeszedve*. Nem állítottam.

GINETTO. Ekkora makacsságot egy öregemberben!

MACULANO. A vádlottat megkérem, vigyázzon, a szigorított vizsgálat nem üres fenyegetés.

GALILEI. A Szent Törvényszék kezében vagyok; tegyenek velem, amit akarnak. Nem állítottam.

SINCERI *halkan*. Itt nincs mit késlekedni.

BORGIA *Maculanóhoz*. Én a vádlott korára s állapotára való tekintettel aggályosnak tartom a szigorú vizsgálatot.

SCAGLIA. Makacsságának kell bebizonyítania a gyengeségét.

GINETTO. Úgy van! Aki maga nem kíméletes önmagával szemben, a törvény sem kímélheti.

ZACCHIA *halkan*. Vallatás s nem gyilkolás a célunk.

SINCERI. Én vállalom a vádlott életéért a felelősséget. Lukács mester a test kára nélkül kiszedi belőle.

Maculano int a szolgának, az még egy tétova kérdő mozdulatot tesz, aztán félrehúzza a függönyt s kinyitja a kínzókamra ajtaját. Az ajtóban megjelenik a hóhér.

GALILEI *arra néz, amerre mindenki, meglátja, megdöbben, nem hitte, hogy rákerül a sor.*

SINCERI *Galileire mutat*. Vigyázz rá.

HÓHÉR *megnézi*. Igenis, tisztelendő atyám. *Odalép Galileihez.*

GALILEI *a hóhérhoz*. Kegyelmed az?

MACULANO. Jobb lenne vallani, fiam!

GALILEI *hirtelen*. Nem. Ha a Törvényszék elszánta rá magát, én nem mentem meg tőle. Tessék. *A hóhérhoz*. Emlékeztesse kegyelmed a lelkemet, hogy amíg testhez kötve él, az emberi ármány és rosszakarat rabja.

A hóhér bekíséri Galileit a kamrába. Az ügyész utánuk megy, az ajtóba áll, onnét diktál az írnoknak, aki asztalával szintén arra fordul. A bíborosok is felállnak, Ginetto s még néhányan az ajtó közelébe mennek. Maculano, kinek a kérdéseket kell föltennie, bemegy a kamrába. Mások, köztük Barberini, a helyükön maradnak.

SINCERI *az írnokhoz*. Hol tartasz?

ÍRNOK *sötéten*. A vádlottat átvezetik a vallató kamrába.

SINCERI. Lukács mester leveti a vádlott kabátját. Ráteszi a hevedert. A vádlott remegve néz körül, s elsírja magát. A pater commissarius intésére meghúzzák a kötelet.

GALILEI. Jaaaj... Mi történik velem... A csontjaim! Ó! Hogy nem tud kiszakadni belőlem a lélek.

SINCERI. A vádlott jajgat: „Ó, hogy nem tud kiszakadni belőlem a lélek...”

BARBERINI *az írnokhoz*. Ezt nem kell írnod, hallod! *Az megdöbbenően néz az ügyészre*. Tépd ki az egész lapot!

GALILEI *hangja*. Jaaaj... Beszélni akarok!

MACULANO *reszkető hangja*. Ereszd le. Könnyíts, fiam, a lelked.

GALILEI *hallani a hangján, hogy a kínzás abbamaradt*. Ó, micsoda szégyen! Hát engedheti ezt a Gondviselés... Ilyen élet után... Ellenségeim gyönyörűségére... Ó, Krisztus! *Az írnok fölnéz a keresztre*. Hisz én csak értük... S most így állnak körül vénségemre.

GINETTO. Ne a Gondviselést korhold, a magad hibájáról beszélj.

GALILEI. Az egyház igaz érdeke is jobban a szívemen volt...

SINCERI *hangja*. Húzd meg még egyszer.

GALILEI *hangja*. Jaj, jaj!... *Szünet*. Nem bírom tovább... Vallok.

MACULANO *türelmetlenül*. Ereszd már le...

GALILEI. Az egyház érdeke volt a szívemen. Jön kor, amely tisztán látja majd, hogy én tettem az egyháznak a jobb szolgálatot.

MACULANO. Beismered tehát, hogy a könyvedet a kopernikuszi tanok elfogadtatására írtad?

GALILEI. Be.

A bíbornokok, Maculano, az ügyész visszatérnek a helyükre. A hóhér kivezeti a tépett kabátú, zilált hajú Galileit. Az öreg szolga odaadja alá a széket. A hóhér visszamegy kamrájába.

GALILEI *egy ideig némán ül a széken, mindenki szótlanul nézi, aztán maga elé horgasztott fővel, mint aki magának beszél, vallani kezd*. Az 1610-es évben a távcső olyan felfedezésekhez segített, amelyek értelmem számára lehetetlenné tették, hogy azokat a ptolemaeuszi világképbe beilleszsem. Igaz, hogy az emberi elme tökéletlen, s amit ma igaznak hiszünk, egy más kor másképpen látja. De míg ellenfeleim érvelésében a tökéletlenség nyilvánvaló volt, a magaméban, annak az értelemnek a sajátságainál fogva, amely szintén Istentől ered, s amelyet én mint fizikus, fáradhatatlan munkával tökéletesítettem,

nem tudtam hibát találni. Ugyanez az értelem a pápai tilalmat, amely Kopernikusz tanát eretnekséggé nyilvánította, fájdalmas hibának tekintette. A teológia hatásköre, úgy gondoltam, ott kezdődik, ahol a természetes vizsgálódás véget ér, s nagy hiba volna egy vasdarabról dogmával bebizonyítani, akár, hogy mágnesezhető, akár, hogy nem. Az ilyen tilalomból úgy véltem, nemcsak a tudományra, de az egyház hitelére is nagy kár származik. Épp ezért, midőn öszentsége, VIII. Orbán pápa, a nála járt német tudósoknak a hír szerint azt mondta, hogy ez a tilalom nem tőle ered, s ő sohasem szabta volna ki, más égető terveim félretéve, újra előszedtem s befejeztem Párbeszédeimet, abban a hiú reményben, hogy a tilalom iránti tiszteletet is megőrzöm, öszentségét pedig a tilalom feloldására bírom. Ez az én szerencsétlen szándékom, és munkám legigazabb története.

Csönd.

SINCERI. S mért kellett ezt a vallomást szigorú vizsgálattal kiszednünk?

GALILEI. Mert akit ragaszkodása az igazsághoz egy boldogtalan korban hazudni kényszerít, annak nincs többé megállása, újra és újra hazudnia kell.

SINCERI. S bizonyára a többi hazugság is az egyház érdekében történt.

GALILEI. A pater fiscale tanúja volt annak a látogatásnak. A pater commissarius azért keresett föl, hogy az egyház érdekét az irántam mutatott jóindulattal összhangba hozzuk.

SCAGLIA. Abban a vallomásban volt egy pont, ami ebből kimaradt: a hiúság.

GINETTO. Viselkedésének pedig igen egyszerű oka: az életmentés.

GALILEI *hevesen*. Ha én az életemet mentem, bíboros úr, akkor nem a köszvényemet, s szemem hályogát, nem a nyomorúságnak azt a gubancát mentem, amit a munka és öregség meghagyott belőlem.

MACULANO. A Szent Törvényszék mint az igazsággal s a katolikus alázattal összhangban levőt elfogadta, Galileo Galilei, a vallomásodat, s módot ad rá, hogy keresztényhez illőn jóvátegyd.

GALILEI. Várom büntetésemet.

MACULANO. Amit elkövettél: eretnokség, s a kánonok szerint tudod, mi lenne büntetésed. A Szent Törvényszék azonban öszentsége egyenes utasítására eltekint a szigorúbb büntetéstől, s azt korodhoz mért börtönbüntetésre változtatja, azzal a föltétellel természetesen, hogy az eretnokséget, amelynek gyanújába kerültél, azon a módon, ahogy azt kívánják, eskü alatt megtagadd.

GALILEI. Hogyan, szent atyám? Előbb kiszedték, úgy, ahogy kiszedték, szándékomat, s tudván, mit gondolok, megesktenének arra, hogy amit gondolok, nem gondolom?

GINETTO. Ne gondold tehát!

MACULANO. Eretnokség esetén nincs más út a jóvátételre.

GALILEI. De hiszen most mondtam el, hogy hacsak eszem egész szövését föl nem bontják, s újra nem szövök, én ebben a kérdésben hallgathatok, de mást nem gondolhatok.

AGG BÍBOROS. Imádkoznod kell, fiam. Isten nehezebb dolgokban is segít, mint hogy az ilyen zagyva és abszurd képzettől, mint a föld forgása, megszabadulj.

MACULANO. Az eskü, amit az eretnek tesz, akaratát és nem gondolatait kötelezi. Arra esküszik meg, hogy küzd a megejtő gondolat ellen, mint ahogy a parázna küzd a kísértés ellen, ha emlékeit nem is altathatja el.

GALILEI. De mi értelme lehetne egy ilyen abjurációnak, gyalázatomon kívül? Akadna egyetlen tudós a világban, aki elhinné, hogy Galilei, mialatt gyertyával kezében az oltár előtt térdel, s az esküt mondja: azt gondolja, amire megesküszik? Feltételezhetik-e ellenfeleim, hogy hiszek az esküben, amelyet rám kényszerítenek? S ha üdvösségem és becsületelem nem számít, magára veheti-e az egyház a vádat, hogy tudva hamisan eskettet?

SCAGLIA. A hóhér, úgy látszik, csak a szándékot húzta ki belőle, a megátalkodottságot nem.

GINETTO. Ez veszedelmes makacsság ám. Érhet még nagyobb rossz is érte, mint Lukács mester keze.

GALILEI. Ha már hozzám nyúlt az a kéz, maradjon meg a munkája. Olyan volt, mint az orvos keze, aki a ficamot visszateszi: visszazökkentett az igazságba. S én most már, amíg módom van rá, meg szeretnék maradni benne.

BARBERINI. Veszedelmes kívánság!

GALILEI *hozzáfordul*. Tisztelendő atyám, ha a Szent Törvényszék meg akarja kímélni az életemet, mérjen ki rám olyan szigorú tilalmat, amelyet akar. Hisz ezek után úgy sem lesz Olaszországban, de Európában sem cenzor vagy könyvnyomtató, aki az én tévelygéseimet kinyomja; sőt látogató sem igen, aki a küszöböm átlépje. Vagy ha ezt nem teheti meg, pusztítson el.

GINETTO. Azt is kell, megégetni az ilyen makacs eretneket.

BARBERINI *Ginettóra*. Öszentsége föltétlen kívánsága, hogy az abjuráció megtörténjék.

GINETTO *meghunyáskodva*. Meg is fog, meg is fog. Majd ellankad az ő makacssága.

GALILEI *még mindig az előbbi felindulásban*. Az után, amit kiálltam, a máglyát is elviselem, s azt az ellenségeimnek is ott kinn kell meggyújtaniok - nyílt téren - a Pompeius színháza előtt.

AGG BÍBOROS. Ó, fiam, iszonyúkat beszélsz.

MACULANO *más hangon Galileihez*. Az emberi szív még könnyebben téved, mint az elme, főként, aki olyan matériában dolgozik, ahol a hiúságunknak juttatott morzsa az egyetlen jutalom. Az embernek gyanakodnia kell a szívére; önérzetünk sérelme szívesen lát méltánytalanságot, ahol hibánkat kellene látnia. Krisztus azért adott példát minden erények elsejéből, az alázatból, hogy a hamis háborgás kísértésétől megóvjon.

GALILEI. Tisztelendő atyám, én az alázatra s a katolikus egyház iránti ragaszkodásra elég bizonyosságot adtam, midőn vén testemet az igaztalan bosszúállástól félve s a méltányosságban reménykedve, öszentsége zsámolya elé vonszoltam.

MACULANO. Pecsételd meg ezt az engedelmességet azzal, hogy amit a Szent Törvényszék belátása hibád váltságául kiszab, engedelmesen elfogadod.

GALILEI. De ez az ítélet az üdvösségemet fenyegeti.

SCAGLIA. S az egyházból kizártan meghalni? Az nincs az üdvössége ellen?

MACULANO. Aki az esküt megkívánja, van hatalma rá, hogy Isten előtt a felelősséget is vállalja érte.

GIPSIUS. Ez az eskü a híd, amely ebből a kínlódásból kivezet.

GALILEI. A börtönbe.

BARBERINI *föláll, és Galileihez megy*. A börtön helyét és módját a Szent Törvényszék kegyelme szabja meg.

GALILEI. Én már annyiféle ígéretet kaptam.

BARBERINI. De nem az enyémet.

GALILEI. Eminenciás uram! Én figyelmeztettem Maculano pátert s az ügyész urat, hogy ha vérig keserítik, a feregnek is foga nő. Én nem vagyok a vértanúk fájából való: nem keresem dicsőségemet abban, hogy halálokat dobjam a mérlegbe, különösen ahol egy világos érv a legkülönb életnél is többet számít. De még ha el is kapna az efféle hiúság...

SCAGLIA *felháborodottan*. A vértanúké!

GALILEI. ...ha el is kapna ez a mesterségemhez nem illő becsvágy...

GINETTO. Ez már sok ebből a dölyfből!

GALILEI. ...hogymint hős éljek az emberek emlékezetében, az amivel mint tudós, az embereknek... a kereszténységnek tartozom...

MACULANO *halkan*. Erre kell gondolni.

GALILEI. Hát nem gondoltam? Azt hiszi, Maculano páter, ha erre nem gondolok, rávesz arra, amire rávett?

MACULANO. Az a tartozás... a tudásé, ma változatlan fennáll.

GALILEI. De most elfedi a méltánytalanság szökőárja.

MACULANO. A méltatlankodás lefut.

GALILEI. Az után, amit az emberiség egyházában ellenem elkövetett, szabadon rendelkezem az életemmel.

AGG BÍBOROS. Senki sem rendelkezik, mindnyájan Istennek vagyunk felelősek.

BARBERINI. Az efféle beszédek messze visznek, Galilei mester... Abból, amit a nagyherceg matematikusa mond, azt látom: akarva, nem akarva, kedves az élete. Mi megmondtuk az árát.

GALILEI. De az az ár embertelen. Az az ár szétrombolja, amiért megadhatnám... a munka alapját, becsületét.

SCAGLIA. A vádlott, úgy látom, betű szerint vette a kijelentést, hogy öszentsége ragaszkodik a pör abjurációs befejezéséhez, s most elégtételét keresi benne, hogy minket mintegy könyörgésre kényszerítsen...

GALILEI. Én könyörögtem a bíboros atyáknak, hogy ne szorítsanak a kétségbeesésbe. A törvényszéknek kellett a szándék! Most itt van. Kötí a bírakat, de köt engem is.

Egyre fokozódó zaj. A bíborosok felállnak, elhagyják helyüket, csoportokba verődnek. Az ellenségesek távolabb húzódnak Galileitől, a barátok közelebb.

SCAGLIA. Nem fogunk esdekelni!

GINETTO. Ez már kihívás!

BORGIA *Zacchiához*. Megérdemelnék, hogy ne engedjen.

BARBERINI. Csöndet, eminenciás uraim. Az indulat itt nem segít. *Galileihez*. A vádlott rosszul fogja fel azt az esküt. Annak semmi köze az ő tudományos munkájához. Még annyi sem, mintha a könyvéhez egy ötödik napot írna. Ez az alázat aktusa a pápai szóval szemben.

MACULANO. Amelyre mindig hajlandó volt.

ZACCHIA *odalép hozzá*. Én éppúgy ismerem ennek az ügynek a motívumait, mint Galilei úr. S azt mondom, kár volna elpusztítania magát értük.

BENTIVOGLIO *zavartan odasündörög.* Én, mint pádovai diákja... Az inga... a lejtő...

GALILEI. *Megannyi mulasztásom. Őlébe hajtja a fejét.*

BARBERINI *anélkül hogy Galilei felé fordulna, inkább a bíborosoknak.* Amennyiben az eskü elhangzik, öszentsége a toszkánai követség palotáját fogja tartózkodási helyéül kijelölni. S én magam járok közbe, hogy onnét minél előbb megszokott lakóhelyére kerüljön.

GALILEI. *Fáradt vagyok, tisztelendő atyák. Hét ilyen hónap s ez a nap... Bágyadtan magába roskad.*

ÍRNOK *odaugrik, átfogja a vállát - a törvényszék felé.* Rosszul van... No, no, Galilei uram... *A zajongás elnémul.*

BARBERINI. *Segítsék föl, és fektessék le valahol.*

ÖREG SZOLGA *az ajtóhoz fut.* Landolfo! Vízet hozzatok!

Landolfo belép a terembe, utána kisvártatva Antonio, egy kancsó vízzel.

MACULANO. *Kísérd le a vádlottat a szállására.*

BARBERINI. *Nem, ide a tanácsterembe... a kanapéra.*

A törvényszék tagjai zavartan fordulnak el a jelenettől.

LANDOLFO *az öreg Galileihez hajol.* Galilei úr! Kedves Galilei úr!

GALILEI *az igazi szeretet hangjára fölnéz, elérzékenyülten.* Landolfo! Látod... az öreg kísérletező... Ide vezet...

LANDOLFO *kitámogatja.* Majd rendbejön minden, Galilei úr.

GALILEI *egész halkán.* De a becsületem.

LANDOLFO *ahogy kivezeti.* A becsület itt van, Galilei úr! *Galilei fejére mutat.* Ezt a fejet nem szabad odaadni!

Galilei, Landolfo és az öreg szolga közt ki a tanácsterembe, Antonio utánuk.

BARBERINI *az ügyészhez.* Az ítélet megvan?

SINCERI. *Csak a mai tárgyalásra vonatkozó rész, meg a büntetés hiányzik.*

BORGIA *Barberinihez.* Miféle ítéletet akar itt hozni eminenciád? Elégettetni?

BARBERINI. *Azt, amit öszentsége brévéje utasításba adott.*

BORGIA. *A nagyherceg matematikusa azonban, mint hallottuk, nem hajlandó a rámért penitenciának alávetni magát.*

BARBERINI. *A nagyherceg matematikusa a kezünkben van.*

BORGIA. *Úgy értem, hogy a Szent Törvényszék még nem fogyott ki vele szemben az eszközeiből?*

BARBERINI. *Nagy tehetetlenség volna, ha a Szent Törvényszék egy hetvenéves embert arról, amit üdvössége érdekében szükségesnek tart, meg nem tudna győzni.*

GIPSIUS. *Úgy is van.*

BORGIA *fönláll.* Én azonban ebben a meggyőzésben nem óhajtok kesztyű lenni öszentsége kezén... Már eddig is elég messze mentünk... egy indulat képviselésében.

SCAGLIA. *Az indulat, én úgy hiszem, ebben az esetben mindnyájunk kötelessége.*

BARBERINI. *Amennyiben eminenciád nemzeti érzékenységét sérti...*

BORGIA. Mi, spanyolok, nem vagyunk érzékenyek, de alattomosak sem. Épp ezért, e pör befejezésének a dicsőségét azoknak hagyom, akik már a megindításával is botrányt támasztottak. *Sértetten ki az előcsarnok felé.*

GIPSIUS. Boldog, ha ellenzék lehet.

SCAGLIA. A spanyol király palástja alól.

BARBERINI. Mi azonban öszentsége palástja alatt vagyunk, s nem engedhetjük meg magunknak ezt a merészséget.

GINETTO. Igen - nem vagyunk protestánsok, hogy mind a magunk fejével gondolkozzunk.

SCAGLIA. A világnak látnia kell, hogy az egyház tilalma ostor is tud lenni.

BARBERINI *az írnokhoz.* Az ítélet!

ZACCHIA. Ha a bíboros atyák hozzájárulnak, én megpróbálnék még egyszer a vádlott belátására hatni.

BARBERINI. Kísérelje meg eminenciád *Sincerihöz.* Mi pedig ne vesztegessük az időt.

SINCERI *az írnok mögé áll, s odabök a papírra.* Innét olvasd!

ÍRNOK *olvas.* Kijelentjük, ítéletbe foglaljuk s közhírré tesszük, tehát, hogy nevezett Galileo az említett dolgokért...

SINCERI. ...amelyeket megvallottál, az eretnekség gyanújába estél... stb., amiért is *Maculanóhoz.* Mi legyen a formula?

MACULANO. ...a szent kánonok s más általános intézkedések által hasonló bűnösökre...

SINCERI. ...kirótt büntetésre méltóvá tetted magad. Mindezek alól azonban feloldani jónak látunk, ha előbb őszinte szívvel, nem színlelt hittel a mondott tévedéseket és eretnekségeket, amelyeket a katolikus egyház ellen elkövettél, előttünk esküvel megtagadod, elátkozod és meggyalázod.

BARBERINI. Az általunk mondott módon.

SINCERI. Itt mi következzenek, a börtön vagy a könyvek elkobzása?

MACULANO. A könyv... hiszen a börtön azután, amit őeminenciája mondott, csak formáság.

SINCERI. Hogy ez a súlyos és veszélyes megtévedésed és kihágásod teljesen büntetlen ne maradjon...

GIPSIUS. Teljesen büntetlen? Ezek után? Nem fog ez furcsán hangzani?

SINCERI. Ez a formula. Hogy a jövőben óvatosabb légy, s hasonló vétkektől mások is tartózkodjanak, elrendeljük, hogy a Galileo Galilei Párbeszédei nyilvános ediktummal eltiltassanak... A börtönt milyen szavakkal vegyük be?

BARBERINI. Nem kell. *Körülnéz.* Zacchia bíboros még nem jött vissza?

ÖREG SZOLGA. Megnézzem? *Átmegy a tanácsterembe.*

GINETTO. Én azt ajánlom, penitenciául rójuk ki rá, hogy hetente egyszer a hét bűnbánó zsoltárt is elmondja.

BARBERINI. Ám róják ki, eminenciád.

SINCERI *írnokhoz.* Írd!

BARBERINI *Maculanóhoz.* Az ünnepélyes eskü holnap lesz itt, a Minerva kolostorban, a Szent Kongregáció teljes gyülekezete előtt.

SZOLGA *visszajön.*

BARBERINI *ránéz.*

SZOLGA *zavartan.* Zacchia bíboros őeminenciája ott volt a kérlelők közt.

BARBERINI. És?

SZOLGA. Azt mondta, megviselte a hőség, meg...

BARBERINI. Elment?

SCAGLIA. Megszökött az aláírás elől.

MACULANO. S a vádlott?

SZOLGA. Ül, kérem, csak, s feje a kezében... *Látva, hogy mindenki feléje fordult, nekibátorodva.* Csoda, kérem, hogy mi megy ott! Őszentsége teológusa is otthagya a szakértőket. Ez a svájci, Landolfo valami ágyúgolyóról beszél... A kövér Antonio letérdelt, átfogta a térdét...

BARBERINI. Jó, jó, csak ne fecsegy! *Az írnokhoz.* Kész van?

ÍRNOK. Készen.

BARBERINI. Akkor tessék gyorsan aláírni, hogy kihirdethessük.

SINCERI. Az asculanói bíboros püspök. *Agg bíboros odajön s aláírja.* A cremonai bíboros püspök őeminenciája. *Scaglia írja alá.* St. Onofiro püspöke, Kardinális Varopsius.

Sorra odalépnek s aláírják.

BENTIVOGLIO *halkan Gipsiushoz.* Szent atyám, adjon tanácsot, úgy érzem, nem szabad aláírnom.

GIPSIUS. Őszentsége rossz néven venné. Már a múltkori felszólalásodért is neheztelt.

ÍRNOK. Kardinális Bentivoglio. *Odamegy s aláírja.* Gipsius kardinális. *Ő is aláírja.*

SINCERI *Barberinihez.* Még eminenciád neve sincs rajta az okmányon.

BARBERINI *gőgösen legyint.* Csak nem gondolja tisztelendőséged, hogy ezt én aláírom? Szólítsuk be a vádlottat.

ÍRNOK *ugrik, s beinti a kis tanácsteremből Galileit.*

Az csendesen a bíborosok elé áll.

BARBERINI *a bíborosok asztala előtt, hátával nekitámaszkodva hosszan nézi Galileit.*

BARBERINI. A nagyherceg matematikusa tehát nem hajlandó a Szent Törvényszék könyörületesen kiszabott penitenciájának alávetni magát.

GALILEI *csendesen körülnéz, fölneéz a Krisztusra.* De, alávetem magam. *A püspökök meglepetten ugrálnak fel.*

GIPSIUS. Megesküszik rá, hogy a föld mozdulatlan?

GALILEI. Meg.

Függöny

NEGYEDIK FELVONÁS

Galilei szobája a Villa Mediciben. Kisebb, de választékosan berendezett helyiség. A sarokban mennyezetes ágy. Az ablaknál asztal, rajta könyvek, fizikai műszerek. A háttérben ajtó egy világosabb előcsarnokba, jobbra Galilei lakosztályának másik szobájába. Galilei a szoba közepén egy nagy karosszékekben ül. Giuletta előtte térdel - a lábát takarja be, Galilei szolgálja kissé odább áll. Niccolininé jobbfelől egy kereveten hímez. Reggel.

GIULIETTA *Galilei lábát pólyáztatva.* Fáj még?... Nem annyira? *A szolgának odaad egy kendőbe burkolt zacskót.* Vidd ezt és aludj egyet. Én itt maradok. *Szolga kimegy.* Szegény férge, eleget virrasztott éjszaka. *Ő is leül egy zsámolyra, s kézimunkát vesz elő.*

NICCOLININÉ. Ma megint meleg nap lesz.

GIULIETTA. A kertész hozott föl jeget egy vödörben; az, ahogy olvad, hűt egy kicsit. *Csönd.*

GALILEI. Itt, úgy emlékszem, megvolt a görög Plato... Harmincban vagy huszonháromban Cesi herceggel mintha olvastuk volna.

NICCOLININÉ. Kellene?

GIULIETTA *fölpattan.* Valami könyv? Leszaladok a titkárhoz.

GALILEI. Nem, nem.

NICCOLININÉ. A latin Platon, a Ficino-féle, az bizonyos, hogy megvan. Az az én példányom, a Riccardi-könyvtárból; kívánja...

GALILEI. Nem, nem, csak úgy átment a fejemen. Öregember esze, mint a tenger, ha magára hagyják, mindenféle roncsot kivet.

NICCOLININÉ. Én, sajnos, csak latinul olvashattam, páter Alonsóval. A boldogult Cesi herceg mindig biztatott, hogy tanuljak meg görögül, az a legnagyobb gyönyörűség; Platon párbeszédeit eredetiben olvasni.

GALILEI. Igen, gyönyörűség... Ez a gyönyörűség vitt rá engem is... *Abbahagyja.*

NICCOLININÉ *kérdően néz rá.*

GALILEI. Na, a párbeszédírásra. *Hosszú csönd.* Látja, milyen az öreg fej... Itt bosszankodom, s nem tudok rájönni. Mindig az jut az eszembe, hogy An... Ancy... Arra gondolok, aki azt a szegény piaci bölcset... a Szokratészt föladta... Hisz emlékszik Platóból... Az ifjúság megrontója... Nem tiszteli a város isteneit.

NICCOLININÉ. Nem Melitosz?

GALILEI. Anytosz... Melitosz az a másik. *Kis csönd.* Efféle Anytoszok ma is vannak. Akik nincsenek, azok a meghalni tudó Szokratészek.

NICCOLININÉ *hímez.* Mi s még sokan nem így érezzük.

GALILEI *nem figyel rá.* Olvastatjuk a gyerekeinkkel mintha attól már követhetnék... Elfelejtjük, hogy az erény kényes növény, csak mérsékelt égaljon nő. Mostohább égövökön csak düh van és álnokság, legfőllebb elkeseredett makacsság. Az erény Olaszországban arra való, hogy az akadémiákon, míg be nem csukják őket, olvassanak róla.

NICCOLININÉ. Mi nemcsak olvastuk, láttuk is.

GALILEI. Dicsérjük Szokratészt, de még jobban kellene dicsérni a kort, amely hőstettét megengedte. Pedig az sem volt már az igazi... De emlékszik, Athén piacán mondta el

védőbeszédét. S börtönébe beengedték a tanítványait. A lélek hallhatatlanságáról beszélgetett velük; s nem valami hóhér dobott rá istrángot. Egy barátságos szolga hozta be a bürökpoharat, s maga itta ki.

NICCOLININÉ *fölkel*. Ne gyötörje magát ilyen gondolatokkal.

GALILEI. Az emberekben mindig olthatatlan vágy volt, azt, aki különb náluk, épp azzal, hogy nekik él, széjjeltépjék.

NICCOLININÉ. Ne tévessze össze az emberiséget az Anytoszokkal.

GALILEI. Nem, az Anytoszok mindig megtalálják a módját, hogy az emberiséget, a hivatalosát, maguk elé állítsák. Ezt a vademberi éhséget minden nagyba vágó ember érzi: csak nem mindenki elég ügyes, hogy leszerelje... Abban a teremben nem hiába nézett rám a szemközi falról a feszület... majd kiszakította szegény Krisztus, ahogy testsúlya előrehúzta, a szögeit...

NICCOLININÉ. Giulietta, menj le a konyhára. Vigyázz, hogy a szakács Galilei úr kedvére készítse el az articsókát.

Giulietta el.

GALILEI. Köszönöm, hogy elküldte. Hiszen arról, ami ott volt, nem szabad beszélnem. Kiközösítés terhe alatt! *Hosszú csönd. Kitör.* Csak azt tudnám, miért tettem meg? Pisában, még fiatal koromban, megnéztem egy eretnekégetést. Kíváncsi voltam: meddig tart. Nem a láng ölte meg, a füst; a fa nedves volt, azonnal elszédült. Azután, amit velem csináltak...

NICCOLININÉ *önkéntelen Galilei szeme elé teszi a kezét*. Nem szabad arra gondolnia.

GALILEI. Azt kevesen tudják, hogy egy öreg test, amely mint a rossz kocsi, éppen hogy összeáll, ha szét akarják szedni, hogy tud még szenvedni... S mégsem a fájdalom - a kiszolgáltatottság, a ránk meredő szemek, a szándék - igen, az ő szavuk: a szándék... Az én szándékom s az övék.

NICCOLININÉ. Magukat büntették meg azzal, amit elkövettek. A fájdalom elcsitul, de az ő gyalázatuk...

GALILEI. S az enyém? Hogy miért is tettem meg nekik? Mért szereztem meg az elégtételt? Hogy odatérdelek a két gyertya közé, s eskü alatt valljam, a magam hiteként, amit az utolsó ítéletre összeszedett porszemeim magának az Istennek is vonakodva hinnének el... Azért az egy lépcsőfokért, ami a megaláztatásban és szenvedésben még hátra van.

NICCOLININÉ. Értünk, akiknek büszkeségünk és vigaszunk, hogy Galileivel egy ég levegőjét szívjuk... Azért, amit még csinálni fog.

GALILEI. Csinálni? Szétesni, azt. Egy esküvel leromboltam a munkám, becsületem s most átvesz a másik hóhér - a csúz -, testé, léleké.

NICCOLININÉ. Galilei úr mondta, s barátainak is az a véleménye, hogy új könyve, amit a mozgásról kezdett, fontosabb, mint ez a bajthozó.

GALILEI. Könyv! Hol írok én még könyvet? Ne is beszéljen énnem, Niccolininé asszony, írásról. *Hosszú csönd.* Az egyház azt tanítja, hogy akaratunk szabad. De volt-e már olyan helyzetben, amelyikben egy perc mint a válaszut, egész életünkről dönt... Én nem most voltam először így. Amikor a velencei köztársaságból eljöttem; a páduai otthonom, a régi, nyugodt életem otthagytam... Az ember gépiesen megy, mint az alvajáró, arra, amerre épp megy...

NICCOLININÉ. Igen, igen, ezt én is éreztem. Mintha bekötnék a szemünket, s egy isten vezetne, amerre mennünk kell.

GALILEI. Kezemben volt a bosszú: megégettetni magam. Kiszedted a „szándékom”-at: tessék, lépj egy lépéssel tovább, légy te a pápa, aki Galileit a forgó föld s Józsue ürügyén, kicsinyes bosszúból megégette. Láttam az ijedelmüket. Kapacitáltak. S egyszerre fáradtság jött rám, belebújtam, ezt kell mondanom, testem-lelkem fáradtságába, s attól fogva, mintha egy szál padlón vitt volna valami erős tengerész.

NICCOLININÉ *megrázza a kezét*. Jó volt így! A szabadságba, a munkába!

GALILEI. Szabadság. Az előbb egy kocsi állt a ház elé. Niccolininé nem is hallotta, ugye? Én azonban igen. A szemem romlik, de a hallásom éber. Mindig azt várom, hogy jönnek és visszavisznek. Hisz rab vagyok, a Szent Törvényszék tetszése rendelkezik velem.

NICCOLININÉ. Nem, nem... Azt már nem merik. Inkább haza, Arcestribe. Bocsásson meg, most először nem a jövetelének örülnék.

Niccolini, az előcsarnok felől, óvatosan bekukkant, aztán, hogy a felesége int, belép.

NICCOLINI *kezet fog*. Hallom, jobban egy kicsit? Megint nehéz éjszakánk volt? Ej, ej, az a test. Az is mindig akkor akadékoskodik, amikor a léleknek is elég a magáé.

GALILEI. Segít rajta. Amíg a csúz für, nincs lelkifurdalás.

NICCOLINI. Ó, a lelkifurdalás! Azt hagyja, Galilei úr, azoknak, akiknek nincs elég ellenségük s megengedhetik, hogy maguk bántsák magukat.

GALILEI. Mért? Tud tán valami újabbat, Niccolini úr? Ami e filozófia alapján kíméletesebbé tehetne magam iránt?

NICCOLINI. Úgy érti, újabb bántalmakat? *Feleségére néz*. Nem, voltam a városban. A győzteseket minden jó ember megveti, az öreg mártírt pedig mindenki sajnálja.

GALILEI. A beavatottak mulékony részvéte. A világ csak a győztesek ujjongásába lesz beavatva.

NICCOLINI. A Kőhídon fölvettem a kocsimba Campanellát, a pápa filozófusát. Az az eskü, azt mondja, ne nyomja Galileit: fenevadakkal szemben nem kell Brutusnak lenni.

GALILEI. Az inkvizíció börtönében elég soká tanulta meg ezt a bölcsességet.

NICCOLININÉ. A Kőhidat mondta? Volt odaát?

NICCOLINI. Túl a Teverén, ahogy a dal mondja.

NICCOLININÉ *habozva*. S az eredmény? Beszélt Riccardi páterrel?

GALILEI *előbb az egyikre, aztán a másikra néz*. Újabb diplomáciai lépés az öreg Galilei roncsai felett?

NICCOLINI. A jó rokon szomorú egy kicsit. Most már körülbelül biztos, hogy öszentsége őt s a firenzei inkvizítort is elmozdítja.

GALILEI. Még két holttest ugyanazon a hurkon.

NICCOLINI. Ó, a páter nagy diplomata. Fegyelemmel viseli a csapást, legfőllebb a nyelvét oldta meg egy kicsit.

NICCOLININÉ. Épp fordítva, úgy látom, mint férjem uramét...

NICCOLINI. A két Barberini, pápa és bíboros közt, jelek szerint feszült a viszony.

GALILEI. Ez már húsz éve is úgy volt, amikor Maffeo még nem volt Orbán. Ebben van valami bölcs családi politika: mindig ellenkezve csinálják ugyanazt.

NICCOLINI. A bíboros kezdettől helytelenítette a pört... *Suttogóra fogja.* A titkárom ügyes fickó: összeismerkedett a Szent Törvényszék írnokával: tőle tudom, hogy az ítéletet két bíboros s maga Barberini nem írta alá.

GALILEI. Vigyáz a becsületére. Miután az enyémet elvette.

NICCOLINI. Én a kardinális hangulatáról értesülve, mindenesetre felmentem hozzá.

NICCOLININÉ. A megbeszélte kéréssel?

GALILEI *éberén.* Milyen kéréssel?

NICCOLINI. Hogy a Szent Törvényszék Arcestrit jelölje ki Galilei úr tartózkodási helyét.

GALILEI *hevesen.* Ez nem kérés, legfőlebb emlékeztetés az ígéretükre.

NICCOLINI. Én arról az ígéretről természetesen nem tudhattam. Hisz ami ott történt, azt teljes homály fedi. Én azzal legfőlebb, mint javaslattal állhattam elő... *Habozva.* S bevallom, azzal is csak Niccolininé unszolására. Énnekem, mint a Szentszék mellé rendelt követnek, az ítélet után némi óvatosságot kell tanúsítanom Galilei úr pártfogásában.

NICCOLININÉ. Ne keverje olyan látszatba magát, mintha a jó ügy iránti bátorságát a feleségénél tartaná.

NICCOLINI. Nem, ne féljen, asszonyom. Hisz mondtam, hogy fenn voltam a bíborosnál. *Önmagát utánozza.* „Amennyiben a látogatást a firenzei inkvizítor engedélyéhez kötik, Galilei a korának kijáró kíméletről nem is szólva, sehol sem lenne olyan tökéletes elszigeteltségben, mint Arcestriben...”

GALILEI. S a bíboros? Neki tán szabad emlékeznie arra, amiről nekem beszélni nem.

NICCOLINI. Őeminenciája nagyon borús volt; nem helyesli a történeteket. De Firenze közelébe egyelőre nem engedhetik vissza. Az ellenőrzés ott bajosabb, s orv-látogatókon át egy csomó izgató mendemonda szivároghat szíjjel a városba.

GALILEI *főlegyen esedve, élesen.* Ezt nyilván azóta álmodta! Hogy őneki Firenze nyugalma egy haldokló becsapásával kell megóvnia.

NICCOLINI. A pápai udvarban, úgy látom, gondot okoz, hogy a nagyherceg hogyan fogadja a római híreket; ők az ifjú nagyherceg érzelmeit az én sürgetéseimen át festik meg maguknak.

GALILEI. S félnek, hogy felvilágosíthatnám a Szent Hivatal módszereiről. Holott az ifjú nagyherceg felvilágosításával csak magamnak ártanék. A méltatlanság, mint a bűn, hozzátapad az áldozathoz. Még akit felháborít, az is elhúzódik tőle. *Kitörve.* De hát mit akarnak velem? A követ úr nyakán örökké csak nem maradhatok.

NICCOLINI. Azt Őeminenciája is hangsúlyozta, hogy Galilei úr itt-tartózkodása a Villa Mediciben egészen átmeneti. Amint látom, kényelmetlen neki, hogy aki a Monte Pincióra néz, az ő csínytettségekre gondol.

NICCOLININÉ. De hát mit mondott végre is a bíboros?

NICCOLINI. Hogy Galilei úrral a Szentszéknek, úgy tudja, más tervei vannak.

GALILEI. Az Angyalvár vagy egy campagnai kolostor börtöne. Az jobban elrejt a világ elől.

NICCOLINI. S hogy a körülmények mérlegelése után azzal a toszkán kormánykörök is meg lesznek elégedve.

GALILEI. A körülmények mérlegelése? A körülmények azok, hogy énnekem a tárgyaláson szavukat adták...

NICCOLINI *fölemeli a kezét*. Tárgyalás nem volt, Galilei úr. Ha nyugodtan akar élni, ezt nem szabad elfelejtenie.

NICCOLININÉ. S mit gondol, mik mégis azok a tervek, amelyekkel meg leszünk elégedve? Mert látom, gyanít valamit.

NICCOLINI. Riccardi pátertől olyasmit hallottam, hogy a sienai érsek titkárát Galilei úr ügyében hívták a pápához kihallgatásra.

NICCOLININÉ. Azt gondolja, hozzá?... Nem is volna olyan rossz. Az érsek tanítványa volt Galilei úrnak.

NICCOLINI. S ma is nagy tisztelője. Amikor a történetek híre Sienába megjött, több fültanú előtt azt mondta volna: Hiába követték el azt a csúfságot Galilein, a Párbeszédék csodálatos könyv, s Galilei a világ legnagyobb embere. Ezt azonban valószínűleg csak a jezsuita atyák költötték rá.

NICCOLININÉ. Ascanio Piccolomini a leveleiben is írt ilyet.

NICCOLINI. Viszont sokkal okosabb ember, semhogy a történetek után ilyen túlzásra ragadtassa magát.

NICCOLININÉ. Mért túlzás, nem igaz talán?

NICCOLINI. De, Katerina. Hát ismeri maga a világ minden nagy emberét?

GALILEI. Kár vitatkozni és reménykedni, Niccolininé asszony. Egészen mindegy, hogy hová visznek. A követ úrnak igaza van, amíg élek, a rabjuk leszek. Nem bocsáthatják meg, amit ellenem elkövettek.

A titkár az előcsarnok felől, Niccolinitól néhány lépésre megáll.

NICCOLINI. Jelentenivalója van?

TITKÁR. Igenis, kegyelmes uram. *Nem mondja, Niccolini közelebb megy.*

TITKÁR *halkan*. Látogatók, Castelli apát egy világi fiatalemberrel.

NICCOLINI. Engem keresnek?

TITKÁR. Nem, Galilei urat szeretnék meglátogatni.

GALILEI *aki izgatottan figyelte a jelenetet, Niccolininéhez*. Értem jönnek, ugye?

NICCOLININÉ. Dehogy, ugyan. *A férjéhez lép, s némán ránéz.*

NICCOLINI. Castelli apát, meg egy ismeretlen fiatalember.

NICCOLININÉ *Galileihez*. Hallja, Galilei úr? Castelli apát!

GALILEI. Ó, a derék Benedek!

NICCOLINI. Csakhogy én kezességet vállaltam, hogy Galilei úr nem fogad látogatót.

GALILEI. S ezen a rácson át egy barát sem nyújthatja be a kezét!

NICCOLINI. Legalább azt a fiatalembert ne hozta volna. Fiatal emberben nem marad benn egy ilyen látogatás. S épp most, amikor Galilei úr sorsáról döntenek.

GALILEI. Úgy, úgy, oktassanak csak ki, Niccolini úr, az érdekemre.

NICCOLININÉ *a férjéhez*. Valóban szavát adta? Akkor hát legyek én a diplomata! *A titkárhoz*. Közölje az apát úrral, hogy Niccolini úr sajnos, épp az imént kihajtatott. *Niccolinihez*. Reggel azt mondta, el kellene mennie az öreg cesi hercegnéhez. *A titkárhoz*. Galilei úr pedig a Szent Törvényszék rendelete értelmében nem fogadhat látogatókat. Niccolininé asszony ellenben szívesen látja Castelli apátot.

TITKÁR. Hová vezessem az apát urat?

NICCOLININÉ *átmutat a falon*. A cseresznyefa szalonba. A fiatalembert pedig mulattassa maga, titkár úr... Esetleg nézzen szét a parkban.

TITKÁR. Igenis.

NICCOLINI *mosolyogva*. Nagyon diplomatikus. Éppen csak azt felejtí el, hogy inasaink közül egy-kettő a Szent Hivatal kémje lehet. De ne mondja, hogy gyávább vagyok, mint a feleségem.

NICCOLININÉ. Jó, jó. Csak menjen a hercegnéhez, s kérdezze meg, mikor jelennek meg az ura emlékiratai. *Niccolini el*.

GALILEI *megfogja Niccolininé kezét*. A szeretet összeesküvései. Nem mondhatom, hogy nem volt részem bennük. De egy hosszú élet tapasztalata, hogy az ártani akaró összeesküvések mindig jobban sikerülnek. Jobban összhangban vannak a többség érzelmeivel.

NICCOLININÉ *az ajtóból*. Ne vádolja, Galilei úr, a többséget. Senkit sem ismertem, aki olyan mélyen meg lett volna győződve, hogy az emberi természet tanítással jobba tehető.

Galilei egy-két percre magára marad, Niccolininé hangjára fülel.

NICCOLININÉ *kintről*. Erre, apát úr, a cseresznyefa szalonba. Be akarok számolni a vízvezetékünkéről.

Castelli Niccolininé kíséretében, Galilei föláll, a kendőjébe gabalyodik, úgy esik Castelli karjába, Castelli hosszan nézi.

GALILEI. Nézi, ugye... a nyomát. *Elsírja magát*. Sok-sok minden volt.

CASTELLI. De most már túl vagyunk a legrosszabbján. *Niccolininéhez*. Bocsánatot kérek, hogy kényelmetlen helyzetbe hoztam a követ urat... Tegnap érkeztem meg Bresciából. S addig akartam meglátogatni, amíg... *Elakad*.

GALILEI. ...amíg ettől határozottan el nem tiltják. A barát és a jó pap: az öreg Galilei körül úgy bimbóznak a legártalmatlanabb szívekben is a kazuisztika esetei.

CASTELLI. Nem érzem annak. De lehet, hogy Sienában sokáig nem lesz módom fölkeresni.

GALILEI. Sienában?

NICCOLININÉ *megörülve*. Ascanio Piccolomininél?

CASTELLI. Hát nem tudják még? Én meg azt hittem, itt minden tótágast áll az útikészülettől.

NICCOLININÉ. Az uram hallott valamit. De biztosat nem tudott meg.

CASTELLI. Egy órával ezelőtt találkoztam a Cancellárián Maculano páterrel. Öszentsége ma jött be Castelgandolfóból. Rosszallta, hogy Galilei úr még mindig a városban van.

NICCOLININÉ. De hiszen akkor minden percben indulnia kellhet. Bocsássonak meg! Össze kell dugnunk a fejünket a szakáccsal meg Giuliettával. Addig legyen ön, Galilei úr: Niccolininé, s beszélgessen *maga körül néz* a cseresznye szalonban Castelli apáttal. *El*.

Galilei és Castelli apát egy ideig csendben nézik egymást.

GALILEI *elgondolkozva*. Az első jobb hír egy esztendő óta. Milyen szép, hogy épp tisztelendőséged hozta. *Elmosolyodik*. A derék Ascanio Piccolomini! A leveleiben volt valami iskolás lelkesedés. Mintha egy bizonyos humanista írta volna egy bizonyos nagy tudósak. Mindig szétnéztem, nem Erasmus ül-e a hátam mögött. S lám, kiderül, hogy a betűben vér van.

CASTELLI. Jó jelnek tartom, hogy a hazafelé vivő úttal Galilei úr otthoni iróniája is visszatér.

GALILEI. Félek, hogy őminenciájának sok ellenséget szerez ez a nemeslelkűség. A jezsuita atyák nem szokták megbocsátani, ha az ember Plutarchost vagy az evangéliumot folyékonyan olvassa... A követ úr említette, hogy a Szent Palotában máris áskálódnak ellene. Magasztalta, akit a Szent Törvényszék elítélt. A rossz nyelvek szerint - én nem hiszem, hogy ilyen meggondolatlan volt - azt mondta volna, hiába tették ezt Galileivel, a Párbeszédnek nagyszerű könyv, s Galilei - bocsásson meg, csak a rágalmat ismétlem - a világ legnagyobb embere. *Elneveti magát*. Látja, a hiú vénembert, nem állhatta meg, hogy el ne mondja.

CASTELLI. Ennyi balzsamot megérdemelnek azok a zúzóadások. Dicsérnem kell a hiúságot, ha Galilei úrnak feledni segít.

GALILEI. Tán nem is csak hiúság... Egy kis remény... *Magára mutat*. Nem ez a roncs... ez, tudom, halálra rab marad már... Az emberiség, az utókor.

CASTELLI. Afelől, ha valaki, Galilei úr nyugodt lehet.

GALILEI *némi hallgatás után*. Engem igen szigorúan megintettek, hogy a benn történetekről beszélni ne merjek. De ha Castelli apát ismert hallgatagságában bízva, túl is tenném magam a nehezen viselt némaságon, tisztelendőséged, mint jó katolikus, aki tudja a törvényeket, aligha kívánná elbeszélésemet meghallgatni.

CASTELLI. Nem tagadom, zavarba hozna.

GALILEI. Azt azonban a jó katolikus is el tudhatja képzelni, főként ha az Castelli apát, hogy egy öreg tudós, aki az enyémhez hasonló verembe ejtette magát, csak mert nem tudta az öklét az igazság dugójaként a szájában tartani, milyen állapotban kelhet fel a közül a két gyertya közül, amelyek közt ugyanezt az igazságot eskü alatt megtagadta.

CASTELLI. Nem kell elképzelnem, látom a vonásain.

GALILEI. Amikor ide visszahoztak, két nap úgy feküdtem itt, hogy az ablakot is besötétítettem. Tán, hogy a napsugarak se láthassák s bolygathassák meg, aminek mindaddig kábulat, zsibbadás, fáradtság, vagy mit tudom én, mi a neve, míg kissé erőre kapva, szégyennek, bukásnak, gyalázatnak nem kell mondanom.

CASTELLI. Csak Galilei úr mondja annak, s ő is csak hogy szíve keserűségét a fülével hallgassa.

GALILEI. Tisztelendőségeddel persze sosem történt olyasmi, ami után a lélek nem tud mást tenni, mint összegugyorodni s várni, hogy tettére milyen jelek jönnek a világból. Aki egy pincében vészelt át a földrengést, az setteng föl így, az ingások szüntével, mint bennem a tudat, hogy mit talál...

CASTELLI. Résztvevő barátokat, tettük szégyenét hordó ellenségeket.

GALILEI. Akik meghökkent barátok s ujjongó ellenségek is lehetnek... Még szerencse, hogy előbb a test kínja tért vissza. Ez egyszer dicsérnem kell a csípőmben hasogató késeket, nem engedtek magammal foglalkozni... A fájdalom résein azonban ki-kilestem azokra, akik körülöttem voltak.

CASTELLI. S nem láthatott mást, mint tiszteletet.

GALILEI. Niccolininé persze egy akadémikus angyal, akinek száján az irgalom sosem véti el, mit kell mondani. A férje bánásmódjában már van valami leereszkedő.

CASTELLI. A szánakozást nézte Galilei úr leereszkedésnek.

GALILEI. Eddig csak a jó öreg Galilei voltam, most a szegény jó öreg Galilei vagy éppen a nyomorult vén Galilei.

CASTELLI. Sajnálom, hogy nem jöhettek előbb... De a sienai érsek szavai...

GALILEI. Igen, igen... A szerencsétlenségnek és megaláztatásnak, úgy látszik, mégiscsak vannak fokai, amelyek áttörnek az érdemet körülözlő rosszakaraton. Most, hogy olyan nagy érvet kaptak rá, hogy megvessenek, egyesekben mintha felülkerekedne a vágy, hogy túldicsérjenek.

CASTELLI. A katolikus tudja, hogy Galilei úrnak nem volt más lehetősége, mint engedelmességni; a tudós, hogy nem volt szabad meghalnia.

GALILEI *reménykedve*. Legalábbis így lenne méltányos... De ha magamban talán túloztam is a csapást, amely becsületem érte, a tudomány veszteségét a pörben nem lehet túlozni.

CASTELLI. Hoztam egy fiatalembert... azt a bizonyosat, akiről a tavaszon beszéltem. Az más belátásra bírhatta volna. Kár, hogy...

GALILEI *nem figyel oda*. Annak, amiért mi éltünk, az olasz természetkutatásnak ezzel a pörrel vége van.

CASTELLI. Nem mentem ezt a szerencsétlen pört. De a tudománynak annyi más ága van, amelyet az egyház s öszentsége is pártfogol. Mialatt Galilei úr a Szent Hivatal foglya volt, Ostiában elsüllyedt egy hajó; Alonso bíboros, a kincstárnokunk azzal fogadott, nem tudnám-e kiemelni azzal a velencei metódussal, amit Galilei említ a Párbeszédnek elején.

GALILEI. Mit változtat ez? A tudomány szelleme, mint az emberek félelme, sajnos, oszthatatlan. Nehéz, mint a bokrot, egy helyen megnyesni... másutt sarjazzni hagyni.

CASTELLI. Bresciában találkoztam a spanyol követtel, említettem, amit Galilei úrtól hallottam, hogy a Jupiter bolygóival a földrajzi hosszúság tán meghatározható lesz. A követet mint hajósnemzet fiát, érdekelte a hír. Könnyen megeshetik, hogy a pápa rabjához a legkatolikusabb király fog követet meneszteni.

GALILEI *hízeleg neki a gondolat*. Igen, igen. De hol van akkor is a minden néprétegre kiterjedő kíváncsiság, amely ifjú koromban mint bontott vitorla vitt.

CASTELLI. Valószínű, hogy a nagy világrendszerekről nem lesz egy ideig beszéd. Annál buzgóbban folyik majd a munka a részletekben.

GALILEI. A részleteket azonban az egész táplálja. Mért alakoskodtam én Kopernikuszért? Mert ő volt az egész!

CASTELLI. De hiszen Kopernikusz ezzel nem némult el. Kepler a császár udvarában írta könyveit. S ha a pápa tilalma oda is elér, vannak protestáns országok, amelyek most kóstitják a tudományt.

GALILEI. De hiszen ez az, amit mondok - hogy bennük kell reménykednünk. S miért? Mert egy maroknyi ember egy régi tisztes intézmény ügyévé tudja tenni az irigységét. Most dörgölik a kezüket, s azt hiszik, megtörték. S csakugyan egy vén, beteg, megalázott ember, lassan a szeme is elsötétül, amivel izgága látcsövébe nézett. *Kitör*. Az ő sötét-

ségüket azonban, ha vak leszek, akkor is látni fogom. S ez a sötétség, aminek nem lehet behódolni. Hisz ismeri Inchofert! Azt a kefefejűt! Ott állt a szobában, ahol az ítéletre vártam. S hogy a két halántéka közé néztem... Magam sem tudom: tán azért tettem meg. Nem lehet a nyomorult emberi nemet ezeknek a keskenyfejűeknek átengedni.

CASTELLI. Pedig milyen egyszerű lett volna a kettőt, a Szentírást s a tudományt összeegyeztetni. Az egyik a természet könyvét olvassa, a másik Isten üzenetét. Ahogy Galilei a Castellihez intézett levélben húsz éve megírta.

GALILEI. Ki tudja? Ott benn s azóta is, gondolkoztam ezen. Hátha nekik van igazuk, Inchoferéknek? Hátha az, amit mi kezdtünk, csakugyan végső veszély arra, aminek az oltalma rájuk bízott.

CASTELLI *rosszallóan*. A kinyilatkoztatás, amelynek igazát erkölcsiségünk érzi, nem lehet ellentétben a természettel, amely Isten műve.

GALILEI. Igen, így akarjuk hinni, s én irigylem, akinek e tekintetben nincsenek kételyei. Az én életem munkája az volt, hogy a tudományok elsejévé a fizikát tettem, s a fizika előnye, hogy nem tud semmit, vagy alig valamit. De az igazi tudás. S afelől, hogy kivel kerül ellenkezésbe még - ebben a pörben épp ezt tanultam meg -, a tudós nem vállalhat felelősséget. S hogy mit ér még el, hová jut, azt senki sem láthatja.

NICCOLININÉ. Az érsek titkára már járt itt. Abból, amit elmondott, azt látom, hogy Galilei urat nem fogság, hanem menhely várja. Az ottani tudósok s maga Ascanio Piccolomini igen számítanak a társaságára.

GALILEI *föhláll*. Hol van az a fiatalember?

NICCOLININÉ. Megfelelő gyaloghintót hajszol. Ha alkalmasat kap, holnap hajnalban indulni szeretne. Nem lesz túl korán?

GALILEI. Szívesen, akár holdvilágon is! Csak minél messzebb *arra mutat* tőlük!

NICCOLININÉ. A titkár helyett pedig hoztam egy másik fiatalembert, aki elunta már árnyéka fogyását nézni a kertben. *Int az ajtóban álló Torricellinek*.

CASTELLI. Ez az az Evangelista Torricelli.

TORRICELLI. Ünnepnapja életemnek, melyen a nagy Galileit szemtől szemben láthatom.

GALILEI. Nem sok épületeset lát rajta, hacsak nem szobrásztanuló s Oidipuszt nem akar mintázni, kifolyt szemmel, barázdált arcán ritkuló szakállal.

TORRICELLI. Én egyelőre még csak a magam gyúrásán fáradozok, s ahhoz keresek mintát Galileiben.

NICCOLININÉ *Castellihez*. Jöjjön, apát úr. Hagyjuk őket. Elmondom, amit a titkártól hallottam. *El Castellivel, Galilei lakosztályának másik szobájába*.

GALILEI *Torricelli felé fordul*. Hogy mondták? Mi is a neve, fiam? Evangelista...

TORRICELLI. Torricelli.

GALILEI. Egy ízben emlékszem, maga írt az apát nevében, amikor távol volt Rómától.

TORRICELLI. Igen s eddigi tanulmányaimról is beszámoltam mellesleg.

GALILEI. Emlékszem. Nagyon okos levél volt. Nevet. A galileista szekta tagjának nevezte magát. A most lefolyt évben többször gondoltam erre a szektára... Nemigen találkoztam a híveivel.

TORRICELLI. Pedig sokan voltunk, akik nehezen viseltük el, hogy Galilei egy városban lakik velünk, s nem kereshetjük fel. Magam is elsétáltam néhányszor a Villa Medici felé... Sajnos, Castelli apát nem volt Rómában, s amikor végre visszajött...

GALILEI. Engem vittek el innét, s Torricelli úrnak és társainak, ha rám gondoltak, más falak alatt kellett sétálniuk.

TORRICELLI. Valóban sokszor mondogattuk azok alatt a falak alatt is, hogy hány biztos feleletet zárnak el a mi tétova kérdéseink elől.

GALILEI. A falak helyén azóta tilalmak nőttek. S én félek, aligha elégíthetném ki Torricelli úr és barátai szomjúságát. Hisz gyanítom, milyen kérdések azok, amelyek körül a vitatkozni szerető ifjúság most pártot üt s hadakozik.

TORRICELLI. Természetesen sokan vannak köztünk, akiket a legújabb események a nagy világrendszerek kérdésében inkább tüzesebbé, mint bátortalanná tesznek. Én azonban...

GALILEI *elneveti magát*. A bátortalanok közé tartozom... Nagyon okosan, Torricelli úr, a tudós ne hősködjék.

TORRICELLI. Én azonban egészen más tudományos gondjaim miatt kaptam Castelli apát hívásán, hogy elutazása előtt ide merészkedjem.

GALILEI. Ha nem a tudomány, csak a tapintat gondjai volnának, akkor is dicsérnem kellene.

TORRICELLI. Azokban a nagy kérdésekben Galilei úr kimondta az utolsó szót... A tudomány különben is nem a sokaktól járt, hanem a homályban levő, elhanyagolt helyen teszi fontos lépéseit.

GALILEI *az utóbbi megjegyzést nem veszi figyelembe*. Az utolsó szavamat, azt mondja?... Nem tudom, mit tart Torricelli úr az én utolsó szavamnak. Amit Salviati mond a Párbeszédekben... vagy amit Galilei mondott a Szent Minervában - eskü formájában.

TORRICELLI *meghökken*. Természetesen nem az esküt...

GALILEI. Pedig egyelőre az az utolsó szavam.

TORRICELLI *kínosan*. Az az eskü, úgy hiszem, azokat terheli, akik kierőszakolták. Engem, amint mondtam, más kérdések hoztak ide, azokban szeretnék útmutatást.

GALILEI. Torricelli úr igen vigyáz arra a bizonyos kötélre, amelyről akasztott házában nem szabad beszélni... Tétele azonban akkor is elég vitatható, ha hangja bizonytalanságától eltekintek. Az eskü, azt mondja, azokat terheli, akik kierőszakolták? Ilyen engedékeny erkölceiben az a bizonyos szekta?

TORRICELLI. A galileistákat nem ez a pör... az eskü... fűzi Galileihez, hanem a vizsgálódás új módja, amelyet az Aranymérlegben és a Párbeszédekben csodálhattunk... Castelli apát említette, hogy Galilei úr új könyvet ír a mozgásokról... Megkérdezhetem, lesz abban szó a levegő...

GALILEI. Nem az eskü? Azt nagyon természetesnek tartom, hogy nem az eskü *kis gúnnnyal* fűzi. De azért csak megvan a véleménye róla? Azt mondja, kierőszakolták? Hátha nem is erőszakolták? Ki tudja, mi történt ott benn az öreg Galileivel. Hátha józan érvekkel zökkentették vissza eszét a kinyilatkoztatás ágyába? Ptolemaistává lett, mint ahogy megesküdött, hogy az.

TORRICELLI. Ezt senki sem hiheti, aki a Párbeszédet olvasta.

GALILEI. S azt, hogy hamisan esküdött? Egy galileista?

TORRICELLI *zavartan hallgat*. Mi nem tudhatjuk, mi történt odabenn. De bizonyosan valami szörnyű... Én a vizek mozgásának a törvényeit szeretném a levegőre...

GALILEI. Akármi történt... Annyi nem, hogy belehaltam volna... Pedig elég roskadt vagyok... Mások fiatalabban belehaltak, s nem esküdtek meg... Amikor a velencei köztársaságot szolgáltam, élt ott egy szökött dominikánus, nolai ember, ha jól emlékszem Giordano... a másik nevét nem is tudom, tán Giovanni.

TORRICELLI. Bruno.

GALILEI. No lám, hallott róla? Zavaros könyveket írt az egyről meg a végtelenről, meg amikről ezek az emberek már írni szoktak.

TORRICELLI. Amennyire tudom, kopernikánus volt.

GALILEI. Igen, mellesleg az is. Azokról az emberiségekről ábrándozott, amelyek a többi világokban élnek. Pádovában találkoztam vele néhányszor. Végül is, hisz tudja, megégették. Amikor tízben Rómában jártam, az emberek még emlékeztek a kivégzésére. A máglyáról azt kiabálta: jobban féltek megégetni, mint én meghalni! *Ironikusan*. Ez a barát, lám, méltó lett volna, hogy egy kopernikánus vagy mit tudom én, galileista szekta feje legyen. Csak sejtette, amit tudott, s meghalt érte.

TORRICELLI *lesütött szemmel*. Egy beteg, hetven esztendő embertől senki sem vár ilyet.

GALILEI. Mért ne? Az öregek könnyebben halhatnak meg, mint a fiatalok. Ők már csináltak valamit. Hisz ismeri, Szokratész elmehetett volna száműzetésbe. De emlékszik, mit mondott: az a néhány, gyalázatban eltöltött év nem ér fel vele, hogy a gondolataiért halhat meg, vagy valami ilyet.

TORRICELLI *zavarban*. Az ő esete más volt.

GALILEI. Mért lett volna más? Ascanio Piccolomini, aki most magához vesz, a mi üldözött Szokratészünknek nevezett... Az emberek, főként a fiatalok, mindig azt követelték a nagy emberektől, akiket tiszteltek, hogy valamiért meghaljanak. S egy öreg embertől, akinek két vagy három éve van hátra: ezt hússzor annyi joggal lehet követelni, mint a húszévestől, aki még ötvenet élhet.

TORRICELLI. A csatamezőn mégis a húszévesek dobják el legkönnyebben az életüket.

GALILEI. S nem a páncélba bújtatott aggastyánok... Vagyis erő és bátorság gyorsabban fogy, mint az életösztön, s nyolcvanéves aggok néha úgy könyörögnek az orvosnak életükért - persze, hogy a bűnüket megbánhassák, adósságukat kifizethessék, vagy ki tudja, mivel szépítgetik még a szepegésüket -, mintha mirtuszkoszorús menyasszonyok volnának.

TORRICELLI. Galilei úr ürügye nem ilyen!

GALILEI. De hátha éppen így ürügy... Nem látom a szemét, mert a magamé helyén is egy újabb érv van, amely kíváncsiságot tehetné a halált: a hangján át azonban jövőendő nemzedékeket hallok. Szegény, jó Galilei, odatérdelt a gyertyák közé, s mondta az esküt, ahogyan olvasták... Félte a csúzá, a sérvét, a hályogos szemét, nem volt ereje fölállni, s azt mondani: mozog.

TORRICELLI. Ezt nem gondolja senki... Mindenki tudja, hogy...

GALILEI. De ha mégis megtettem volna, milyen szép lett volna, ugye? A máglyától jövet, milyen emelkedett érzés ült volna - a könnyek mögött persze - még a galileisták szívében is...

TORRICELLI. A galileistáknak az az örömük, hogy Galilei van, s tanulhatnak tőle.

GALILEI. De ők is emberek. Ha valaki az élet gyalázatát vállalja, az emberek mindig az életre gyanakosznak. Tudják, hogy az az, amiért mindenre képesek vagyunk.

TORRICELLI. Akiben annyi értékes ismeret vész el, nem halhat meg nyugodtan.

GALILEI. S ha ma éjszaka meghaltam volna? Az ilyen öregben minden percben elrepedhet egy ér... esetleg a szív unja el a dolgát... Ezeken a keserves éjszakákon folyton ez járt az eszemben: becsapott az életöszönöd. Azt érezted, olyasmi van együtt benned, amit nem szabad szétszakadni hagyni, amit ez a szerencsétlen, fajuló, papjáromba hajtott nép össze nem hord többé. S itt van, szétesel magadtól.

TORRICELLI. A Gondviselés azt nem engedheti.

GALILEI *fölugrik a székéből*. Gondviselés? Nem a Gondviselésnek, nekem kell az elnézőn mosolygó világnak bebizonyítanom... Az én szégyenemet egy csökkentheti, ha azt, ami bennem van, s nem hagyott meghalni, mások is látni fogják. Ha nem maga, Torricelli úr, de az együgyűek is eltűnődnek, hogy tán mégsem a csúzáért tette...

TORRICELLI *mintha maga is megörülne ennek a mentő érvnek*. S én biztos vagyok benne, hogy Galilei úr ezt be is tudja bizonyítani.

GALILEI *gúnyosan*. Biztos benne? *Észbe kap, megáll, végignézi Torricellin, aztán gúnyosan elmosolyodik*. Hanem Torricelli úr nem azért látogatott meg, hogy lássa, milyen lelkiállapotban nem szabad egy tudósnek lennie. Remélem, nem ijesztettem meg kifakadásommal.

TORRICELLI. Megértem, ha Galilei urat is elhagyja híres derűssége.

GALILEI. Nem Torricelli úrnak szólt. Egy fiatalembertől - főként, ha udvariassága elég ártatlan még, hogy gondolatait el ne fedje - az ember akaratlanul is az utókor kedvező ítéletét szeretné hallani. Holott az utókor alkalmasint éppolyan bikficekből áll majd, mint a jelenkor. S éppúgy nem érdemes a véleményével törődni.

TORRICELLI. Nem hiszem, hogy az utókor másképp ítélne Galilei úrról, mint én. S ha igen, nem tartok vele.

GALILEI *erőltetett nyájassággal*. Jó, jó. Jöjjön, megmutatom a játékszereimet. *Nagy nehezen föltápszakodik*. Ezt itt még Firenzéből hoztam. Kétlencsés nagyító: a végtelen nagy helyett a végtelen kicsinyre szegzett. Giuliettának, a szobalánynak megmutattam alatta egy bolhát, fölsikoltott, úgy megijedt a szörnyetegtől.

TORRICELLI *az állványt nézi*.

GALILEI. Ezt még a télen kezdtem itt, amíg a pörömre vártam, fabrikálni. Egy inga: időmérőnek befogva. Hisz tudja, hogy az inga lengése csak a hosszától függ. Akárhogy téríti ki, egy-egy lengésével mindig ugyanazt az időt méri.

TORRICELLI. Az apát úr beavatott Galilei úrnak ebbe a felfedezésébe. De, hogy igazat szóljak, nem gondoltam, hogy itt, ilyen körülmények közt ilyesmivel tudott foglalkozni.

GALILEI. Igen, ebben talán tanulhatnának tőlem a fiatalok. Egy tudós sose mondja azt, hogy én most házasodom, énnekem himlőm van, vagy akár hogy a Szent Hivatal hívott meg vendégül... A tudósnek vallatnia kell a világot, s ha más világ nincs, hát azokat, akik őt vallatják - a csúzá, a hóhérait. Énnekem odabenn - ezzel tán nem árulok el titkot - gyakran az volt az érzésem, hogy ez az egész pör, kihallgatások, alkuk, fenyegetések: valami lázálom, s az egyetlen valóságos dolog, a beszélgetések svájci ör barátommal, aki mint egy hadimérnök hajdani szolgája, több igaz kíváncsiságot árult el a fizika kérdései iránt, mint öszentsége tudós szakértői, vagy az egész Collegium Romanum. *Az*

üvegre mutat. Nézze, ezt odabenn csináltam. Azaz, először Páduában szórakoztam vele, harminckét éve. Az üveg persze nagyon kezdetleges, ahogy ott kihúztuk.

TORRICELLI *nézegeti.* A víz magasabban áll a csőben, mint a medencében.

GALILEI. Látom, jó megfigyelő. Mit gondol, hogy értem el?

TORRICELLI. Megritkította a levegőt!

GALILEI. Egyszerűen megdörgöltem az üveggömböt. A meleg levegő kiterjedt. S amikor összehúzódott... a víz a helyébe nyomult.

TORRICELLI. De hisz akkor ez a Galilei-féle termoszkóp.

GALILEI. Hallott róla? Melegben a víz lejjebb áll a csőben, hidegben meg följebb.

TORRICELLI. Ez egykor fontos műszer lehet.

GALILEI. Mint a rőf, meg az óra.

TORRICELLI *habozva.* S ami a vizet felnyomja? Csakugyan az ürességtől irtózna a természet? Ez is egyike azoknak a kérdéseknek s tán a legfontosabb, amelyben Galilei úr szavát szeretném hallani.

GALILEI. Babona... Ha a cső elég hosszú: az irtózás megszűnik, a víz nem megy feljebb.

TORRICELLI *örömmel.* Galilei úrnak is ez a véleménye. Egyik barátommal sokat vitatkoztunk rajta. Lakótársam a régi felfogást vallja, hogy a természet nem tűr ürességet. Én azonban azt hiszem, egészen más oka is lehet, hogy a víz a szivattyú alatt felmegy.

GALILEI. Mit gondol, mi?

TORRICELLI. A levegő súlya. Az szorítja fel.

GALILEI *meglepetten.* Ki mondta ezt Torricelli úrnak? Castelli apát?

TORRICELLI. Azt hiszem, elég egyszerű gondolat.

GALILEI. Igen... egyszerű... Az emberek azonban kétezer esztendeje foglalkoznak fizikával, és senki sem gondolt rá előttem.

TORRICELLI. Ahogy a tudomány erősödik, úgy hiszem, egyre kevesebben keresnek a természetben olyasmit, mint a természet borzadása, vagy akár a vonzódása is - a szép geometriai alakzatokhoz, a gömbhöz például. S ha egyszer megtanulunk, ahogy Galilei úr tanít rá, erőbben gondolkozni, akárkinek is eszébe juthat az ilyesmi.

GALILEI. Igen, az is eszébe juthat, hogy az ágyúlövedék parabolapályán halad. S nagyon természetes, hogy olyan koponya, mint Fra Cavalieri, akinél nincs nagyobb matematikus Olaszországban, még inkább rájöhet. A tükrökről szóló könyvébe valóban bele is vette. Csak az a hiba, hogy előzőleg tőlem is hallotta.

TORRICELLI. Én azt hiszem, nem kell ezeket a dolgokat közvetlenül Galilei úrtól hallanunk. A tudományos gondolkodás, amire Galilei úr nevelt, szerényebb elmékben is meghozhatja ugyanezeket a gyümölcsöket.

GALILEI. Ó, ez nagyon szép, s főként nagyon vigasztaló. Eszerint én meg is halhatnék már, hisz amiről azt hiszem, hogy nélkülem örökre elvesz, más fejből nélkülem is előbújik.

TORRICELLI. Galilei úr tapasztalatát természetesen semmi sem pótolhatja. A tudomány sorsa azonban nincs többé egy fejhez kötve, akármilyen kitűnő is az. Amit Galilei úr és mások elindítottak - most már feltartóztathatatlanul megy előre.

GALILEI. Torricelli úr nagyon nagy szolgálatot tenne nekem, ha ezt be is tudná bizonyítani. Például az iménti eredeti tétele kimutatásával.

TORRICELLI *zavartan*. Vízrel egy kicsit nehézkes. A levegő súlya, ha úgy van, ahogy feltettük, igen magas vízoszloppal tart egyensúlyt...

GALILEI. Tizenegy méteressel.

TORRICELLI. De ha például egy nehezebb folyadékot veszünk.

GALILEI. Mit? Méhszörpöt?

TORRICELLI. Például higanyt.

GALILEI. Higanyt?

TORRICELLI. A higany tizennégyszer nehezebb a víznél, s a levegő súlya még egy méterre sem nyomná fel.

GALILEI *ámulva nézi*.

TORRICELLI. Én persze nem tudom, így van-e. Nem volt módom próbát tenni.

GALILEI. S ha így van?

TORRICELLI. A higanyoszlop viselkedése ebben az esetben el is döntené a dolgot.

GALILEI *hosszú hallgatás után*. Torricelli úr, az előbb kiabáltam... De most elnémulok, mint akit szíven szúrtak.

TORRICELLI *most veszi észre, hogy szavai Galileire milyen hatást tettek, zavartan*. Bocsánat, Galilei úr... Mindez csak föltételezés. Mint afféle fiatal tudósok vita közben... Csak azért merészeltem, hogy Galilei úr lássa...

GALILEI. Hogy nem az én gondolatomat orozta el... Látom, Torricelli úr.

NICCOLININÉ *visszaszól az utána jövő Castellinek*. Nézzük már meg a tudósainkat... olyan csendben vannak. Galilei úr kikelt a székéből? *Aggódva*. Valami baj van?

GALILEI. Nem, semmi. Nagyon tanulságos beszélgetésünk volt Torricelli úrral.

TORRICELLI. Attól félek, nem szerezhettem olyan örömet Galilei úrnak, mint szerettem volna.

GALILEI. De. Remélem, vagyok olyan ember, hogy szerezhett. *Castellihez*. Az apát úrnak igaza volt, hogy Torricelli urat elhozta hozzám. Azok közt a fiatal tudósok közt, akiket megismernem szerencsém volt, azt hiszem, ő az első, aki meggyőződött, hogy a fizika nem vész el, ha mi el is veszünk.

CASTELLI. De azért csak ne bízzuk a dolgunkat rájuk, fiatalokra. Csak gyűrjenek le nemes versenyben bennünket. *Torricellihez*. Hanem ne tartóztassuk az útrakészülőket... Sienából, remélem, kapok hírt Galilei úrról.

GALILEI *megöleli*. S az én öreg barátom is talál valami ürügyet, amivel öszentsége s a tulajdon lelkiismerete is beengedi az inkvizíció foglyához. Isten vele, Torricelli úr. Amit mondott... a higanytal... ne hagyja annyiba.

Niccolininé kikíséri a vendégeket. Galilei egyedül marad, visszaroskad a székébe, s tenyerébe hajtja a fejét. Niccolininé visszajön.

NICCOLININÉ *visszakiált Jacopónak*. Hozod azt a ládát, Jacopo?... A holmijainak, Galilei úr... Ilyen háziasszony vagyok, siettetem a csomagolást. *Csendesen törülgeti, rakosgatja az asztalon heverő holmikat*. Levertnek látszik, Galilei úr. Ez a fiatalember mondott tán valamit? Ha tudom, nem hozom fel - olyan bizalomkeltő arca volt.

GALILEI. Nem, nem. Nagyon jó volt, Niccolininé asszony, hogy felhozta. Úgy van, ahogy mondtam. Ez a fiatalember tökéletesen meggyőzött róla, hogy az olasz természettudományt egy emberben már nem lehet eltaposni.

NICCOLININÉ *mint aki nem látja az örömet*. Ez nagyon öröndetes. *Jacopónak, aki a ládát hozza. Ide! Rakodni kezd.*

GALILEI *mialatt Niccolininé a láda fölé hajol*. Senki sem mondhatja többé, hogy a világ világossága az én fejemben van. Nincs nagyobb érdek, mint hogy ez a fej megmaradjon... *Kis küzdelem után. Akár hamis eskü árán is...*

NICCOLININÉ. Galilei úr... Már megint? Hisz láthatja, a legkülönbek hogy gondolkoznak...

GALILEI. Igen, most már egészen világosan látom, hogy kell gondolkozniuk. Egy fiatalember szeme, amelyben tudomány és ifjúság ártatlansága s szigora... Ez olyan, mintha századok tartanak rajtunk pillantásukat.

NICCOLININÉ. És mit látott, mit vélt látni, Galilei úr, abban a pillantásban?

GALILEI. Elnézést. Épp az, hogy elnézést, majdnem megbocsátást. S ezzel a túrhetetlen elnézéssel - a derék aggastyán - néznek rám mindnyájan. Mert annak a mérlegnek, az iszonyú súlyoknak, amik akkor ingtak bennem, a föl-le járását senki sem fogja *a mellére mutat* itt benn, mint valami kísértetet megismételni. Magát a tettet azonban, hogy én, aki az egész földön a legjobban tudtam, hogy ez a föld mit csinál alattunk, az ellenkezőjére megesküdtem, az ökörhajcsár is megérti majd...

NICCOLININÉ. S az ékesen szóló mentségeket is, amelyek ezt az esküt körülállják.

GALILEI *késérően*. Igen, a mentségeket. De egy rabszolga, aki a tüzes vas alatt nem vallott az ura ellen, a fogoly, aki nem árulta el bajtársait, mindenki, aki csak egyszer is állhatatos volt életében, vagy nem is volt az, de azt hiszi, az lenne, úgy érzi, elnézhet a fejem fölött... És igaza van! Az erkölcsi törvény nem ismer tudóst és tudatlant, vagyonost, szegényt. Akármi van a fejemben, a Sinai-hegy nekem sem adott külön tízparancsolatot.

NICCOLININÉ. Galilei úr ezt is azért tette, amiért mindent, hogy a tudományt előbbre vihesse.

GALILEI. Igen, minden nyomorúságomnak ez volt az oka. Nem tudtam elereszteni, amit az eszemmel az emberek javára megfogtam. Ezért loptam át az igazságot a pápai tilalmon, s ezért hoztam ki a gyalázatomra világító két gyertya közt a fejemben, amiről elhitettem magammal, hogy pótolhatatlanul az enyém.

NICCOLININÉ. És most?

GALILEI. Most, hogy holtomig rab vagyok? Most még makacsabbul kapaszkodom belé. Ha idáig napfényem volt az igazság, most a szememre szakadó homályban a lélegzetem lesz... Hisz a becsületem adtam érte... Az üdvösségemet, ha úgy akarja!

Függöny

II. JÓZSEF

Történeti dráma

1954

SZEREPLŐK

II. JÓZSEF császár
LICHTENSTEIN FERENCNÉ hercegnő
LICHTENSTEIN KÁROLYNÉ, Eleonora hercegnő
KINSKYNÉ
CLARYNÉ
KAUNITZNÉ
ERZSÉBET főhercegnő
GRÓF ROSENBERG, főkamrás
SPIELMANN, tanácsos
SONNENFELS
LASCY, tábornagy
LAUDON, tábornagy
HADIK, tábornagy
CHANCLOS grófnő, udvarhölgy
KAUNITZ herceg
SEGUR gróf, francia követ
PÁLFFY KÁROLY gróf
KRACK, komornyik
QUARUM, a császár orvosa
BELGA TITKÁR
SZEMÉLYI TITKÁR
TISZTVISELŐ
RENDŐR TISZTVISELŐ
INAS

ELSŐ FELVONÁS

Lichtenstein Ferencné - ahogy a társaságban hívják -, Franzné palotája a Scalastrassén. Kisebb szalon, amelyet az asztalra helyezett egyetlen lámpa világít meg - úgy, hogy a helyiség első pillanatra szinte polgáris hangulatot áraszt, csak fokról fokra veszi észre az ember a bútorokról, a falak félhomályban levő képeiről, az inasok modoráról, hogy Bécs legelőkelőbb asszonyánál van. Szemben ajtó egy átjárószobába, az érkezők erről jönnek, jobbra nagyobb fogadóterem. Amikor a függöny fölmege, a hercegnő épp fölemelkedik az asztal mellől, ahol egy földrajzi lexikont tanulmányozott. Kinskyné akkor lép be az ajtón, csókkal üdvözlök egymást.

KINSKYNÉ *hatvan felé járó asszony, de mozdulataiban még mindig van valami sedreség, modorában valami gyerekes. Rosszakarat nélkül böki ki, ami épp az eszébe jut - néha kellemetlen dolgokat is -, azok azonban az ő nyelvén élüket vesztik, inkább tréfaként hatnak.*

FERENCNÉ *jó ötvenes, nyugodt, kiforrott modorú, kissé hízásra hajló, évek óta özvegy, sok gyermek anyja, nem elmés, de egy-egy tapintatos közbeszólásával ügyesen helyre-zökkenti a veszedelmes irányt vevő társalgást. Egyedül? S a nővéred, Clary hercegnő?... Csak nem beteg?*

KINSKYNÉ. Nem - elhajtottam érte a Herrengasséra -, de azt az üzenetet hagyta, hogy színházba megy, s onnét jön át Lichtenstein hercegnőhöz...

FERENCNÉ. Ah - ezt a hűtlenséget!... S mit adnak - valami olasz operát?

KINSKYNÉ. Nem - valami német drámát. Olyasfélét, mint az, amit az a Lessing titkár szokott írni.

FERENCNÉ *nevet.* De Sidonie... Az a Lessing rég nem titkár már...

KINSKYNÉ. Ah - ez a sok német író -, ez valami olyan - amit az én agyam már nem tud rendben tartani... *Az atlaszra.* Mit böngészel itt... Ah - az öreg Hommais. Én is mit gyötrődöm a földabroszaival.

FERENCNÉ. Már egy negyedórája keresem *a papírra néz, elolvassa* ezt a Duplicát... Eleonora mindig valami Duplicát emleget... Gondoltam, megkeresem...

KINSKYNÉ. Ja - az a vár, amit az ura nem tudott bevenni... Na, várj csak... *Ő is odahajol.* Semlin, Páncsova. Először Futakot kell megkeresnem. Én onnét kapom a leveleket... Itt van...

FERENCNÉ. De, Sidonie... Énnem úgy rémlik, hogy Eleonora ura valahol Horvátországban volt... *Mutatja.* Erre a tenger felé. Hisz amikor megbetegedett, Zágrábból hozta őt haza.

KINSKYNÉ. Ja, igazad lesz... Teljes lehetetlenség ezeket a neveket megjegyezni. Káran-sebes, Temesvár. Miféle emberek, akik eszükbe vették, hogy városaiknak ilyen nevet adjanak. Jó gondolat volt a császártól a mi vén férjeinket ezek közé a mocsarak közé levinni...

FERENCNÉ *nevet.* Katonák... ezt választották hivatásul.

KINSKYNÉ. Jó, jó... amíg fiatalok voltak, a hétéves háborúban... Ott mégis a poroszokkal háborúztunk - emberlakta földön, Csehországban, Sziléziában... De most tábornagy korukban Szerbiában a törökkel... Tudod, hogy a császár most Ulrichra bízta az egész hadsereget, a fiatal Ferenc főherceget is, az most a fővezér...

FERENCNÉ *izgatottan.* Mit nem beszélsz?... A császár otthagya a tábornokot?

KINSKYNÉ. A te öreg barátod, Lascy tábornagy nem tudósított?

FERENCNÉ. Nem, mostanában nem ír...

KINSKYNÉ. Persze, neki is megvan a baja... A hadműveletek... Én tegnap kaptam a futárral levelet... *Kiveszi a levelet.* „A császár meg Lascy azóta Budán van. A sereg parancsnokságát Ferenc főherceg vette át, de valójában én irányítom az ügyeket...” Képzelheted, hogy megijedtem. Az a szegény Ulrich - egyedül a pogányokkal.

FERENCNÉ. De hiszen fegyverszünet van...

KINSKYNÉ. Az igaz - hogy fegyverszünet... De ki tudja - mindig történhet valami... Most majd őt fogják szidni - mint Lascyt. Bocsáss meg, nem akarlak az érzéseidben megbántani. Én tudom, hogy a mi Lascynk a legkülönb katona... de ismered a bécsieket, milyen türelmetlenek... Azt várták, hogy őszre Konstantinápolyban leszünk.

FERENCNÉ. Énnem szerényebbek az igényeim - beérném vele, hogy úgy ülünk itt a lámpa körül megint, mint a múlt télen: az „öthercegnő.” Rosenberg, Lascy, a császár...

KINSKYNÉ. Előbb együtt lehetünk, mind gondolod...

FERENCNÉ. De az nem lesz már az. A férfiak teli lesznek gonddal. Én nem értek a politikához... De ez a hadjárat... Az a sok halott a kórházakban... S az egész világ! Csupa forrongás, elégedetlenség... A mi Rosenbergünk a világ legnyugodtabb embere; - tudod, milyen óvatos - igazi udvari ember, de ő is csak csóválja a fejét.

KINSKYNÉ. Én rögtön mondtam, amikor a császár Oroszországba utazott, hogy az a szörnyű nő - az a Katalin - lépre viszi... Ott főzték ki ezt az egész háborút... Majd szépen együtt... s most hagyja, hogy a szegény osztrákok vérezzenek... József - akármilyen nagy despotának mondják itt Bécsben - ártatlan fiú ahhoz az ázsiai szörnyeteghez, meg az ő Potyemkinjéhez képest.

INAS *belép.* Lichtenstein Eleonora hercegnő és Kaunitz hercegnő... *Már lépnek is be mögötte; látszik, hogy formaság a bejelentés.*

FERENCNÉ *különös gyöngédséggel csókolja meg Eleonorát.* Ó - az én kedves sógornőm. *Kaunitznéhez.* Te nem mentél - mint a mi Josephánk - az én szerény estélyem helyett a Burgszínházba.

ELEONORA *jó negyvenes már, öt gyerek anyja, de még mindig elég üde, van benne valami fiatalos lobbanékonyosság, amely haragját durcássággá, jókedvét magával ragadóvá teszi. Noha a húga, Kaunitz hercegnő egy-két évvel fiatalabb nála, az öregedő hölgyeknek ebbe a társaságába kerülve, ő marad az elkényeztetett szoprán - a császár barátságga hűlt vonzalma őt teszi a legérdekesebb asszonnyá. Ó, a színház és én!... Húsz éve járok ide, de még sohasem jöttem ilyen kényszeredetten. Ha a húgom nem beszél...*

KAUNITZNÉ *könnyelmű férje mellett szomorúbb asszonyi sors, mélyebb filozófia, bágyadtabb szépség néz le az arcáról.* Prédikálnom kell neki, hogy az elkeseredésbe is túl fiatalosan veti magát... A mi korunkban már az érzésekkel is takarékoskodni kell... Még szükség lehet az erejére. S a bánatra is jó egy kis ablaknyitás.

FERENCNÉ *Eleonorához.* Miért? Csak nincs rosszabbul az urad?

ELEONORA. Ah - mit tudom én. - Ismeritek Károlyt - nem panaszkodik... De rettenetes nézni, ha az ember mellett így gyötrődik valaki... Egy olyan igazi férfi, mint ő.

KINSKYNÉ. A májával van, ugye, baja? Baden sem segített?

ELEONORA. Ah a mája... ha csak a betegség volna, abból én kikaparnám... de a szíve... a becsülete. Ez az, amikor egy embert halálra gyötörnek.

KAUNITZNÉ. Lóri - te hajlamos vagy a túlzásokra. Károlynak vannak kis sérelmei, de én beszéltem az orvosával...

KINSKYNÉ. Sérelmei? De hiszen most nevezték ki tábornagnak... Jövet még mondtam a lányomnak, csak el ne felejtsek Leonorának gratulálni...

ELEONORA. Az a cím... Miután az önérzetét összetörte. Károly nem az az ember, akit egy ilyen flastrommal ki lehet fizetni. Ha legalább nyáron jött volna - amikor még a hadseregnél volt. S most is - egy elismerő sor nélkül. Azután, hogy az uram szenvedéseit megírtam neki... Mint valami alamizsnát... Egy szívtelen ember.

KAUNITZNÉ. Eleonora - nem szeretem, ha igazságtalan vagy... József néha nyers, de szíve, az van... Sajnos egy kicsit teoretikus szíve. Elméletben jobban szereti az embereket, mint gyakorlatban.

KINSKYNÉ. S úgy is főleg a szatócsokat meg a parasztokat. - No meg a zsidókat. A nemes-ségnek ott árt, ahol tud. Az uram azt mondja, ha a hadseregnél pótolni lehetne őket, írnokokból és tanácsosokból csinálna tábornokokat.

ELEONORA. Azt nem tudom, hogy a nemességgel mit csinált. De azt tudom, hogy az uramat ő gyötri halálra...

KAUNITZNÉ. De Lóri... Légy igazságos. Mikor kértél az uradnak olyat, amit végre is meg nem tett...

ELEONORA. De mikor kértem én tőle?... Csak amikor láttam, hogy annak a szegény embernek az ő gyűlölete miatt kell szenvednie. Mikor áthelyezte őt Pozsonyba, vagy amikor minden kortársa lovassági tábornok volt már...

KINSKYNÉ. Igaz - most is azt írta, hogy Popilla és Lichtenstein Károly - az ő tehetetlenségük volt az oka, hogy a hadjárat nem sikerült. *Eleonorához.* Nem is kellett volna mondanom.

ELEONORA. Mondhatod; - biztosítlak, hogy már Károlynak is fülébe jutott... Nem mondja - de én látom... Pedig ez is merő igazságtalanság... Mit kezdett volna azzal a pár horvát zászlóaljjal... meg néhány eskadron huszárral... De boldog, ha ezt is Lichtenstein Károly nyakába varrhatja. Embertelen, az...

KAUNITZNÉ. De Lóri - nem szeretem, ha...

KINSKYNÉ. Hagyd... Ha valaki, hát ő tudja, van-e szíve, meg embertelen-e vagy sem?

ELEONORA. Igen - szegény uram s én is drágán fizettük meg, hogy húsz éve egypárszor lóháton kísért be Waldeggből...

FERENCNÉ. De kedveseim... Tudjátok, hogy én nem szólok bele a politikába. De azt gondolom, hogy József nemcsak császár, de barátunk is, s most, amikor Ostendétől Brassóig mindenki ellene morog... itt, ahol annyi szép estét töltöttünk vele, nem szabadna őt bántanunk.

ELEONORA. Épp ezért nem akartam eljönni, mert most, hogy minden órán várják, vagy talán meg is jött már, tudtam, itt is róla lesz szó.

FERENCNÉ. Azt mondod, meg is jött tán?

KAUNITZNÉ. Hát ti nem tudjátok? Ott van a falakon.

KINSKYNÉ. A falakon?

KAUNITZNÉ. Semmi biztosat nem tudok. Az udvarmesterem mondta, hogy a Wallner Strasse sarkán kinn van valami tilalom...

ELEONORA. Még itt sincs, már tilt. Hogy hű alattvalói ne állítsanak diadalkaput neki. Ez rá vall.

KINSKYNÉ. Amint látom, nincs is valami nagy kedvük diadalkaput állítani.

FERENCNÉ. De akkor csakugyan itt is van - vagy órákon belül meg kell érkeznie... Ó, hogy Rosenberg sem jön, hogy valami biztosat hallanánk.

ELEONORA. Tudtam, hogy egész este róla fogunk beszélni...

KINSKYNÉ. De hisz az egész város róla beszél. Nem csak mi: a mariahilfi házmesterek is. S ezt is önmagának köszönheti. Ő akarata, hogy az emberek szabadon nyilvánítsák a véleményüket. Sajtószabadság... Most megkapta. Láttátok: az a Wucherer megint milyen röpiratot adott ki. „Mért nem szereti a nép József császárt?”

ELEONORA. Hát hallott ilyet a világ, hogy ilyet írjanak róla a fővárosában. Képzeld el XV. Lajost.

KINSKYNÉ. Vagy csak édesanyját, a boldogult Mária Terézia császárnőt... Na - az ismerte őt... S féltette is tőle a birodalmat. Az utolsó éveit ez keserítette meg.

KAUNITZNÉ. Én olvastam azt a röpiratot. Alattomos - mint az ilyen írások mind... Dicséri a császár szándékait, csak kisebb hibákat sorol fel - például, hogy a literátorokat nem pártolja, közben minden néprétegről elmondja, melyik mért nem szereti... És ez sajnos így is van. Amilyen sokat vártak tőle, olyan népszerűtlen ma...

ELEONORA. Nem lehet áldás egy olyan korszakon, amely azzal kezdődött, hogy az apácák és papok, mint valami özönvíz elől menekülők hagyták el az országot...

FERENCNÉ. Igen - a jó szív és szándék nem pótolhatja a vallásosságot.

KAUNITZNÉ. A pápa, még Pius, megmondta, amikor Bécsben úgy megalázták. Ő, a pápa jön ide - s hogy bántak vele.

FERENCNÉ. Félek, próféta volt. *Kaunitznéhez.* A pápáról jut eszembe... az apósod, Kaunitz herceg mit szól ehhez a mostani világhoz? Akkor ő is nagyon világiasan bánt vele. Azt mondják, megrázta a pápa csókra nyújtott kezét.

ELEONORA. Kaunitz kancellárt ne bánts... Ő Lascy szerint Európa legnagyobb államférfia.

KINSKYNÉ. Na ja - nagy, nagy. De én azért nem vezettem volna hálósipkában a képtárszobába öszentségét. Amikor az mint jó atya Rómából fölzarándokol ide, hogy belátásra bírja őket...

KAUNITZNÉ. Az öreg Kaunitz kinn van Mariahilfen, s bogarasabb, mint valaha... Ha nem tudnám, hogy olyan nagy államférfi - azt mondanám, egy öreg bolond... De az uram azt mondja, nagyon elégedetlen...

KINSKYNÉ. Azt írta valakinek, hogy aki háborút akar csinálni, értenie kell a csináláshoz...

KAUNITZNÉ. Erről nem hallottam. De a francia királyra haragszik... hogy a rendeket tavaszra összehívta. Azt mondja, ezek az emberek a tulajdon sírásójuknak csaptak fel.

CLARYNÉ *lép be bejelentés nélkül. Hajdan híres szépség, ami tartásán, ősz haj kerítette nemes vonásain most is meglátszik. Ő a társaság legidősebb tagja - egy évvel öregebb a húgánál, Kinskynénál, de szellemileg ő a legfiatalabb, az új német irodalmat is meg-*

próbálja követni, Józsefet ő érti leginkább, az „öthercegnő” nevében levelez vele. Kissé pihegve jön, ahogy a lépcsőn fölszaladt. Ah! - ezek a lépcsők! Mindig elfelejtem, hogy ötven... azaz nem is mondom, hány éves vagyok...

FERENCNÉ *elébe megy.* Na, mégis... Már meg voltam sértve, hogy végleg elfelejtet azokért a németországi írókért a barátaidat... Mit adtak?

CLARYNÉ. Götz von Berlichingen... Egy fiatal frankfurti kereskedőfi írta... Tehetséges, tudod, de a paróka alatt égnek áll tőle a hajad... Most ezek a rémségek jönnek, úgy látszik, divatba... Eljöttem volna az első felvonás után. De az egész színház lázban volt, hogy a császár is megjelenik a páholyában...

FERENCNÉ. Hát itt van már?

CLARYNÉ *Ferencnéhez.* A mi Lascynk is.

FERENCNÉ. Biztos?

KINSKYNÉ. Poldina azt mondja, csak most ragasztották ki a tilalmat a diadalívek miatt.

CLARYNÉ. Egészen biztos, Dietrichstein ott volt a páholyomban. Délután érkezett meg Pozsonyból, egész csendben.

KINSKYNÉ. Nyilván félt, hogy a bécsiek mégiscsak fölállítják a diadalíveket... Amikor az udvari kancellária átírt a városi tanácsnak, az leüzent a nyomdába - már be is suttyant a Burgba.

CLARYNÉ. Dietrichstein azt mondja: beteg. Állítólag a táborban szedett össze szegény valami betegséget.

ELEONORA. Hja, a betegséget nem lehet egy tilalommal betiltani, vagy, mint a kudarcot, a császári ház néhány érdemes szolgájára hárítani.

FERENCNÉ. Leonora - te úgy beszélsz, mintha örülnél a betegségének. De ha beállítana beteg, neked esne meg rajta legjobban a szíved...

ELEONORA. Azért, mert a sógornóm vagy, nem kell jobbnak festened... mint amilyen vagyok.

KINSKYNÉ. Ha beteg, jobb lett volna máshova utaznia, valahova Erdélybe, nem Bécsbe... Itt még betegebb lesz. Mi is épp a diadalívet szögeztük neki...

FERENCNÉ. De, Sidonie. Clary hercegnő még azt hiszi, hogy valami rosszat mondtunk a császárról.

KINSKYNÉ. No, jót sem... Bár én azért, tudja isten, örülök, hogy itt van... S megint itt fog vitatkozni velünk. Egy asszonynak nem mindennapi öröm - egy császárral feleselni.

CLARYNÉ. Szidinek igaza van... Csak ha nem lenne - akkor éreznénk, hogy megpezsdítette az életünket.

KINSKYNÉ. Képzeljétek el az unokaöccsét, azt az álmos Ferencet, mint császárt. Hol volna őt olyan fiatal asszony, mint amilyenek mi voltunk, aki nem húsz év, de egy fél óra alatt el nem aludna a társaságában.

ELEONORA. No, - én lemondtam volna róla, hogy az életem megpezsdítse. Különösen ezzel a háborúval.

KAUNITZNÉ. Ne beszélj. A te életed is szebbé... ne tiltakozz: költőibbé tette...

KINSKYNÉ. Lehetőséget adott, hogy Európa színe előtt vizsgáztasd le az erényeidet...

CLARYNÉ. S barátja légy egy császárnak, aki szerelmi vereségére emlékszik, ha rád néz. Erre csak nagy ember képes. Képzeld el egy keleti despotát, vagy akár egy francia királyt az ő helyében...

FERENCNÉ. Ne ingereljétek szegény Lórit. Ő el van ma telve szegény Károlya bajával...

KAUNITZNÉ. S mialatt duzzog... nagyon jól tudja mindazt, amit mondunk neki... Ez a duzzogás, ellenségeskedés, ez az ő titkos rangja köztünk.

FERENCNÉ. Ez teszi őt Ausztria legérdekesebb asszonyává.

ELEONORA. Nem, most igazán el vagyok keseredve. *Claryné*hoz. Ha úgy érzitek, zavarom a magasztalástok, inkább el is megyek.

KINSKYNÉ. Ki akarja őt magasztalni, kedvesem... Visszatér belénk az élet, hogy szidhatjuk... Josepha annyi szép levelet írt neki a táborba, hogy nem akar köztünk sem a stílusából kikökkenni.

CLARYNÉ. Nem, ez nem tréfa. - Egy pont van - tudod - az egyház, amiben nem értek egyet a császárral. A templomból nem lehet államhivatalt csinálni. De azon túl - én minden művében egy nagy szív, józan ész művét látom... aki az embereket a maguk korlátolt belátása ellenére is boldoggá akarja tenni...

KINSKYNÉ. A nemességet is...!

CLARYNÉ. Ha a boldogsághoz az is hozzátartozik, hogy meg nem szolgált előnyeink ne legyenek, s ami van, azt megszolgáltának érezhessük... a nemességet is.

INAS *belép*. Rosenberg gróf!

FERENCNÉ. Ah, na végre! A mi Rosenbergünk. Legalább a legilletékesebbtől, a főkamarástól tudunk meg mindent. *A belépő Rosenberghhez*. Csakugyan megérkezett?

ROSENBERG. Igen. Megérkeztek...

FERENCNÉ *kissé elpirulva*. Lascy is?

ROSENBERG. Igen, a tábornagy is. Egy kocsiban jöttek Pozsonyból...

FERENCNÉ. S már beszélt is vele?

ROSENBERG. A tábornaggal? Igen... Rögtön a hercegnőket kérdezték. Természetesen Lichtenstein hercegnőt elsősorban. Hogy Bécsben van-e, vagy Dorfbachban. Amikor mondtam, hogy épp nála vagyunk ma, a mi Ferencnéknél, megígérte, hogy mihelyt elszabadul, ő is eljön.

KINSKYNÉ. S mondja, kedves Rosenberg, milyen?... Nincs nagyon elkedvetlenedve... A miatt a szerencsétlen háború miatt?

ROSENBERG. Nem... Lascy tábornagy sokkal fegyelmezettebb katona, semhogy az elkedvetlenedés meglátsszon rajta.

FERENCNÉ. Kívül nem - de aki ismeri az ő érzékeny lelkét... Én végigcsináltam már vele egy ilyen válságot, még a császárnő s boldogult férjem életében... Amikor a haditanács elnökségéről lemondott, s a császár elfogadta a lemondását. Nagyon kérlek, legyetek gyöngédek hozzá. Szidónia, gondold meg a szavaidat. Nem tudod, mit tépsz fel vele.

KINSKYNÉ. Á, mit gondolsz - csak nem fogom egy szegény tábornoknak rögtön azt hozni elő. *Clary*hoz. Tudod, hogy a sok irkafirkájával ő férfiatlanította el a hadsereget...

KAUNITZNÉ *Ferencné*hez. Nyugodt lehetsz, Poldikám... Azt fogja érezni, hogy itten éppúgy, mint a waldeggai kertjében, amelyet ezen a nyáron te gondoztál - semmi sem változott.

ELEONORA. Legalábbis vele szemben.

FERENCNÉ. De feltűnően tapintatosak se legyetek... Nehogy azt érezze, hogy itt kerülgetni való van...

CLARYNÉ. Légy nyugodt - mint Scylla és Charybdis közt fogunk a tapintatlanság és tapintatosság közt feléje lebegni. *Rosenberghez*. S a császár?

FERENCNÉ. Csakugyan - őt nem is kérdeztem.

ROSENBERG. Borzasztó.

KINSKYNÉ. Olyan haragos?

ROSENBERG. Nem, úgy megváltozott. Arcára rászáradt a bőr, testén lötyög az egyenruha...

FERENCNÉ. Csakugyan olyan beteg?

CLARYNÉ. Dietrichstein is meg volt döbbenve...

KINSKYNÉ. Bizonyosan az a magyarországi láz. Én is ettől félttem Ulrichot... Tudja, hogy méghez a most ő a főparancsnok is?

CLARYNÉ. A főparancsnok ugyanis könnyebben betegszik meg.

KINSKYNÉ. A császár a példa rá...

KAUNITZNÉ. Én azt hiszem, az ő betegsége inkább morális természetű... Olyan becsvágy, mint az övé...

ELEONORA. S ez az eredmény...

FERENCNÉ. Valóban nem szeretném, egy éjszakára sem, az ő gondjaival hajtani le a fejem.

KAUNITZNÉ. S az ő felelősségével...

ELEONORA. Hja, aki azt hiszi, hogy gyóntatóra csak a tiroli parasztok lelkiismeretének van szüksége.

ROSENBERG. Kétségkívül emészti a gond is... De azonkívül teste is szemmel láthatólag beteg. Az orvostól tudom, hogy lázát a kínakéreg is csak rövid időre nyomja el.

CLARYNÉ. Szegény ember. A gyöngédségetekből hagyjatok neki is.

ROSENBERG. Kétségkívül rászorul, hogy az öthercegnő - kissé felderítse...

ELEONORA. De csak nem jön el ide?

ROSENBERG. Nem. Agyontörte az út. Tőlem csak Erzsébet főhercegasszony felől érdeklődött.

KINSKYNÉ. Most - ő a kedvenc. A trónörökösné. *Eleonorához*. A te trónodé is... Hja, megöregedtünk.

ROSENBERG. Ezek atyai érzések, hercegnő. A főhercegasszony úgy ragaszkodik hozzá, mint apjához.

KINSKYNÉ. Na elhiszem, a mellett az álmos Ferenc mellett legalább egy kis atyai vonzalommal kárpótolja magát.

KAUNITZNÉ. József vonzalmaiban éppoly rendkívüli, mint politikájában... Szívének a története egy furcsa rajongással kezdődött, nővére, a boldogult Josepha iránt s most, úgy látszik, egy ilyenl zárul unokaöccsének a feleségéhez.

CLARYNÉ. Ez azért van, mert azok közül a ritka szívek közül való, épp mi öten vagyunk a tanúi, akik tudják, hogy a barátság magasabb érzés a szerelemnél...

KAUNITZNÉ. S mert a szerelemben csak boldogtalanságot tudott adni... Szegény második felesége, hogy megalázta...

ELEONORA. És szegény első, akit szeretett...

INAS *belép*. Lascy tábornagy kérdi, hogy a hercegnő fogadhatja-e?

KINSKYNÉ. Hogy fogadhatja-e? *Az ajtóhoz megy*. Öt nő húzná be a lépcsőről, ha el akarna menni... *Behúzza Lascyt*. Jöjjön, jöjjön, kedves hősünk. *A többi nő is az ajtóhoz tódul*. *Ferencné leghátul*.

LASCY *a szláv országokból származó császári katona, aki egy gyors karrierben mindent elért, s utána húsz éve maradt rá, hogy az udvarnál a műkedvelőt, sőt az érzékeny barátot is kifejlessze magában*. A nők tanácsa... Az embernek a haditanácsból kell jönnie, hogy érezze a különbséget...

KINSKYNÉ *a háttérben álló Ferencnéhez*. Kissé megszikkadt, de nem beteges a színe...

CLARYNÉ. A háború - a műkedvelő kertész és barát arcára megint kihozta a húsz év előtti marcona vonásokat. *Ferencnéhez*. Nem találod?

FERENCNÉ. Nem is tudom... Az öröm rossz megfigyelő.

ROSENBERG. S még rosszabb filozófus, hercegnő...

LASCY *kezet csókol a hercegnőknek*. A kertészetről, a műkedvelő barátról jut eszembe: Rosenberg gróf elmondta, milyen szépen gondját viselte az én Waldeggemnek... Alig várom, hogy kimehessek...

FERENCNÉ. Ó, most minden olyan tar odakinn... Ha csak a citromokat nem nézzük a pálmaházban... Hanem tudjátok mit, legközelebbre befűtöm Dorfbachot, egyúttal átmegyünk a mi Lascynkhoz is.

KINSKYNÉ. Nagyszerű.

KAUNITZNÉ. Remélem, nem egyhamar megy vissza - a mi kedves tábornagyunk?

LASCY. Azt hiszem - egyáltalán nem...

FERENCNÉ. Ó, de örülök...

LASCY. Az én hadi pályám - a hétéves porosz háború volt. Most csak barátom, a császár kedvéért vállaltam a hadsereg irányítását.

FERENCNÉ. Igaza van; maga rendet teremtett a hadseregben, megorganizálta.

KINSKYNÉ. S a szegény Ulrich verekedjék vele... *Ferencnére néz, s ujját a szájára teszi*. Na de legalább jól meg van organizálva.

CLARYNÉ. S a császár?

LASCY. Ő persze visszamegy. Tavasszal, ha olyan állapotban lesz... Erről jut eszembe: lehet, hogy ő is a vendégünk lesz. A haditanács ülésének a végén odaszólt: „Mi a programja, kedves Lascym? Kimegy Waldeggjébe?” - „Nem, Felség, Rosenberg gróftól hallom, hogy az öt hölgy együtt van Ferencnénél.” - „Ah, csakugyan?” S itt hadd szerezzem meg a hölgyeknek ezt az elégtételt - egész utunk alatt először ömlött el egy kis derű öfelsege arcán. „Mit gondol, nem veszik zokon, ha ilyen törődötten odamegyek közbük?”

KINSKYNÉ. Milyen kedves... Olyan beteg, s vágyik közénk...

LASCY. Tán alszom egy fél órát, mondta. S megdörzsölte a homlokát.

ELEONORA *Lichtenstein és Kaunitz hercegnőhöz.* Akkor én megyek...

FERENCNÉ. De Lóri!

ELEONORA. Észre fogja venni, hogy van a bögyömben valami... Kumauban nem ez volt - tudjátok, amikor Károly azt a kaszárnnyát építette s mégis észrevette... Este jött, s reggel elhajatott...

ROSENBERG. A hercegnő jó szívét nem féltsem; a császár látványa megvédi a gyöngédtelenségtől...

ELEONORA. Ma mind a jó szívemről beszélnek. Mint egy tarsolyról, amelyet elvesztettem.

CLARYNÉ. Hagyjátok Lórit. Inkább arról beszéljünk, hogyan derítsük fel a császárt.

FERENCNÉ. Igaz - muzsikáljunk talán...

ROSENBERG. Alig hiszem, hogy kedve lenne a zongorához.

FERENCNÉ. Küldjünk el a kis Mozartért, ő olyan kedvesen játszik.

KINSKYNÉ. Isten őrizz, amióta azt a Don Juant írta - kibírhatatlan, miket csinál.

FERENCNÉ. Akkor hát küldjünk el az olaszainkért. *Az inashoz.* Menjen át Salieri úrhoz, s kérdezze meg, nem lenne-e szíves a szokott kamarazenészeket a hazatért császár tiszteletére összeverbuválni? *Inas távozik.*

CLARYNÉ. Én azt gondolom, hogy okosabb volna az öreg Solomot készenlétben tartani.

LASCY. Él még a néger bölcs?

FERENCNÉ. Igen, mióta a felesége meghalt, itt él a házámban, a fiamnak ő a nevelője.

CLARYNÉ. A császár szeretett elfilozofálni vele.

KINSKYNÉ. S a Práterben karonfogva menni...

ELEONORA. Hogy lássák, milyen nagy emberbarát...

FERENCNÉ. Ss, Lóri! *Az inashoz.* Valaki menjen föl az öreg Soloméért... Kérem, jöjjön le ide, s legyen készenlétben, ha a császár beszélni óhajt vele...

INAS. Ide kérjem?

FERENCNÉ. Nem, tán a fogadóba.

INAS. S a muzsikus urakat is?

FERENCNÉ. Igen, s ha itt vannak, jelentse.

Az inas visszahúzódik. Abban a pillanatban a küszöbön már ott áll a császár. Az inas ijedten húzódik ki mellette.

A CSÁSZÁR *ötven felé járó férfi; hajdan szép arca, amely inkább tündöklő volt, mint férfias, most beesett, szeme mélyen ül, a táborban lesült bőr a csontra száradt, s a betegség zöld színe üt át rajta; - erőltetetten katonás, sőt könnyed tartása még jobban kiemeli az egyenruha alatt a test hiányait. A hölgyeket még jobban megdöbbeníti a változás, mint Rosenberget. Egy percig mindenki némán néz a küszöbön álló alakra. Magát a császárt is meghökkentik a rámeredő szemek. Megmered, aztán erőt vesz magán s Lascyhoz fordul. A tábornagy nem figyelmeztette a hercegnőket?...*

FERENCNÉ *barátja helyett felel.* Dehogynem... Csak a meglepetés... *Kijavítja magát.* Az öröm - felség...

A CSÁSZÁR *a régi kedélyes, kissé csipkelődő modorát próbálja fölvenni*. A meglepetés öröme hangosabb szokott lenni, hercegnő...

CLARYNÉ. A meghatottságé azonban néma... Az a nyolc hónap...

A CSÁSZÁR. Értem... De hát a barátaim majd megszokják, hogy megvénültem egy kicsit... Beteg is voltam az utóbbi időben. Fő, hogy az öt hölgy - s a mi Bécsünk... a régi maradt... Egy kis ellenszegülési láztól eltekintve... *Ferencnéhez*. Sokat gondoltam ott lenni, abban a zimonyi söntésben a mi kedves Ferencnének estéire... A polgárias lámpa az asztal közepén s körülötte a Monarchia legvonzóbb asszonyai... *Lascyhoz*. Úgy látom, nem töltötték be közben a hölgyek a helyünket...

FERENCNÉ. Felsőged helyét más nem tudja betölteni...

A CSÁSZÁR. Hercegnő, nem is tudja, milyen igazat mond... Ha nem így volna - most elmennék Badenbe vizet inni, mint valami kvietált tábornok... *Eleonorára néz, észreveszi, hogy kellemetlent mondott*. No, de itt? Nem járok úgy, mint szegény Durand követ... akit a hölgyek szabadkőműves módra - bevettek hármónk mellé *Lascyra és Rosenbergre mutat* próbatagnak. Aztán egy nap értésére adták, hogy a promóció, de még a próbatagság is elmarad.

CLARYNÉ. Felsőged rég föl van avatva - hús esztendeje...

CSÁSZÁR. Igen, ez egyike életem kisszámú büszkeségeinek... S főként, hogy nem despota koromban értem el, hanem mint trónörökös. Bár sokszor a törzsökös tagok mellett némileg olyan volt a helyzetem, mint a Durand követé. *Clarynéhez*. A hercegnőnek külön is köszönetet kell mondanom a leveleiért... Az öt hölgy nem is tudja, milyen tökéletes titkáruk volt. Remélem, ő is beszámolt az én leveleimről. *Nevetése köhögésbe megy át*.

FERENCNÉ. De mért nem ülünk le... a lámpa köré?

KAUNITZNÉ *leülés közben*. Hogyne, többször is felolvastattuk őket Josephával.

CSÁSZÁR. Hímzés és teázgatás közben...

KINSKYNÉ. Még Wartensleben levelét is a karánsebesi zűrzavarról. Nagyon büszkék voltunk felsőgedre.

CSÁSZÁR. Nem tudom, miért?

KINSKYNÉ. Hogy amikor minden ló megbokrosodott, minden szekér felborult, a katonák egymásra lőttek - felsőged egy szál karddal rohant szembe a csapatokkal... S visszafordította őket.

CSÁSZÁR *Lascyhoz, nevetve, de kissé keserűn*. Látja, kedves Lascy, Bécsbe csak ez jut el a mi hadjáratunkból. S félek, hogy a hadtörténészek képzeletét is ez a nem túl jelentős epizód fogja lekötni. Hogy a híres császári sereg önmagát szalasztotta meg... Mégiscsak jobb lett volna támadni, ahogy én akartam; legalább a jó hír megmaradt volna. *Kinskynéhez*. Örömmel látom, hogy a hercegnő nem vesztette el azt a tulajdonságát, amely annyi mosolyt csalt az arcunkra ennél az asztalnál is...

KINSKYNÉ. Nem tudom, mire gondol felsőged? Hogy kotyogok, s nem számítom ki, hova lépek a nyelvemmel?

CSÁSZÁR. Sikerült úgy magasztalnia, hogy a hadjárat legkínosabb emlékét juttatta eszembe... De azzal, hogy a hercegnő szájából hallottam, mintha már nem lenne olyan elviselhetetlen. De ne beszéljünk a háborúról. *Kaunitznéhez*. Az apósa, Kaunitz kancellár hogy van? Igen gyéren tisztelt meg levelével...

KAUNITZNÉ. Azt nehéz megmondani, felség, hogy ő hogy van... Az ő hogyléte nehezen hasonlítható össze másokéval... Mintha még zárkózottabb lenne - s a környezetét még jobban gyötörné a közömbösségével.

CSÁSZÁR. Kérem, ne mondják el neki, hogy beteg vagyok. Különben még egy esztendeig nem lesz szerencsém hozzá. Pedig ha békét akarunk kötni - s azt akarunk -, nagy szükség lesz rá.

KAUNITZNÉ *nevetve*. Az igaz... Jó beteglátogató az öregúr...

KINSKYNÉ. Azt mondják, a boldogult Mária Terézia temetése volt az utolsó, amin részt vett. De ott is a kalapjába dugta az arcát. *Nevetés*.

CSÁSZÁR. Ő - Hadik, Laudon meg az én Lascy barátom, ők az én igazi anyai örökségem. *Rosenberghez*. Tudja, gróf, miben különbözik a herceg a normális emberektől? Hogy azok kifelé viselkednek józan emberek gyanánt s ha jól megnézzük, belül hordanak valami örültséget; míg ő kifelé fordítva hordja az örültségét - mint a magyar parasztok a bundát -, s belül a legnormálisabb ember...

KINSKYNÉ. Ez a mondás a császárra vall. S aki kívül-belül bolond? *Mindenki nevet*.

CSÁSZÁR. Azokról csakugyan megfeledkeztem. *Miután a beszélgetés alatt többször is oda-pillantott Eleonorára*. Eleonora hercegnő miért nem nevet velünk?... Az Aloiz fiúval van baj? Megint valami Nanedlija akadt, mint három éve? *Eleonora csak egy pillantást vet rá*.

FERENCNÉ. Nem, a férje búsítja...

CSÁSZÁR. Ah, annyira meggyógyult már, hogy búsítani tudja? Hogy van az én öreg tábornokom?

ELEONÓRA. Ahogy egy testileg-lelkileg elkínzott ember lehet, felség...

CSÁSZÁR. Csakugyan? *Clarynéhoz*. A hercegnő mintha azt írta volna, hogy teljesen összedete magát... Volt fürdön is...

ELEONÓRA *hangsúllyal*. Csak Badenben... velem...

CSÁSZÁR *észreveszi előbbi elszólását*. Ah, Badenben... De a marsallbotnak, remélem, örül. Mankónak ugyan kicsit rövid, de gondoltam, mégis valamivel vidámabban fog sétálni vele, ha megkapja...

ELEONÓRA. Felséged tudja, hogy én szókimondó természet vagyok... S ez az óra... s felséged megviselt állapota...

CSÁSZÁR. Beszéljünk tehát inkább másról... Értem... A hercegnőben megvan az a kivételes asszonyi erény, hogy sosem tud elfogulatlan lenni - ha a férjéről van szó. Más asszonyok túlságosan is elfogulatlanok. *Mindenki nevet*.

ELEONÓRA. Megbocsásson, felség, ha nem nevetek a többiekkel. Férjem állapota nem olyan, hogy az érzéseimen iránta - akár felséged szavára is - mosolyogni tudnék...

CSÁSZÁR. Ah, értem... A világért sem akartam megbántani ezeket az érzéseket... De hisz a hercegnő tudja legjobban, mennyire tiszteltem mindig őket... S a jó Liechtenstein Károly mint férj, bizonyára meg is érdemli ezeket az érzéseket.

ELEONÓRA. Vannak emberek, akik mint katonáról sincsenek rosszabb véleménynel.

CSÁSZÁR. Az én véleményem ebben az ügyben - a marsallbot volt. Nem akarom azt hinni - amit a hercegnő viselkedése sejtet -, hogy elkéstem vele...

ELEONORA. Egy olyan nagybeteg embernek, aki annak a címnek sose fogja hasznát látni... S közben úgy beszélnek róla, mint valami tehetetlen, semmirevaló tábornokról - az egész hadjárat bűnbakjáról...

CSÁSZÁR. S hogy beszélnek rólam, kedves Eleonora? Azt hiszi, rossz császárnak, egy Nérónak, Caligulának lenni - az én helyzetemben - sokkal jobb, mint rossz tábornok hírébe kerülni? Maga mellett - egy szép család körében... *Hogy Eleonora hallgat, Lascy felé fordul.* A hercegnő persze azt gondolja: attól függ, melyikünk mit érdemel - és ebben tökéletesen igaza van. *Nevet.*

INAS *a szomszédos szoba felől, halkán jelenti Lichtenstein hercegnőnek.* A muzsikások itt vannak.

FERENCNÉ. Salieri úr?

INAS. Ő s a teljes zenekar... Meg Solomo úr.

CSÁSZÁR. Kamarazene?...

FERENCNÉ. Azt gondoltuk, felséged rég nem hallott az ágyúszón kívül más zenét... S az út fáradalmi után nem lesz kedve személyesen muzsikálni.

CSÁSZÁR. Személyesen muzsikálni... Ah, nagyon kedves a hercegnőtől... A zene... Valóban ez is olyasmi, ami kimarad lassan az életünkből. *A hölgyekhez.* Csak vonuljanak át a hölgyek, és kezdjék el... Énnekem néhány percnyi beszédem volna Rosenberg gróffal. *Lichtensteinnéhez.* Megbocsát a hercegnő, ha ilyen modortalan vagyok... De sosem voltam olyan tökéletes világfi, mint Lascy tábornagy: neki csak le kell mosnia a tábor porát, s a régi gavallér máris. Engem a betegség is kissé nyersebb és sietősebb módszerekre kényszerít. *A hölgyek és Lascy átvonulnak a fogadóba.*

CSÁSZÁR *erőltetett természetességgel.* Csak arra akartam megkérni, kedves Rosenberg gróf, legyen szíves, Lichtenstein hercegnőnél gyors távozásomért kimenteni...

ROSENBERG. El akar menni, felség?

CSÁSZÁR. Túlbecsültem az erőmet... Úgy kell lenni, betegebb vagyok, mint hittem. Hiába iparkodom a régi modort erőszakolni, fáraszt, hamis. Csakugyan nagyon megváltozhattam... vagy talán a világ.

ROSENBERG. A hölgyeket nagyon boldogtalanná tenné felséged távozása. Úgy megörültek, hogy a hosszú út után rögtön eszébe jutottak. Ferencné még az öreg Solomóért is elküldött - itt vár a zenészekkel...

CSÁSZÁR. Ah, nagyon kedves; - érdekes is volna egy *emberrel* beszélgetni... *kiegészíti a nyelvhibát,* aki az afrikai őserdőkből hozta a bölcsességét, mert itt Bécsben keveset szerezhette. De majd máskor... Az út csakugyan jobban összetört, mint hittem. *Indulni készül.*

ROSENBERG. Legalább egy negyedórára, felség... A hercegnők azt hinnék, az az egy-két óvatlan célzás...

CSÁSZÁR. Amit Kinsky hercegné tett a bánati futásunkról, amely a Schwäbische Türkeit a török martalócok áldozatává tette. A világért sem... A hercegnőnek kedves privilégiuma a kotyogás. Nyugtassa meg a hercegnőt.

ROSENBERG. Vagy Eleonora hercegnő...

CSÁSZÁR. Lichtenstein hercegnét is megnyugtathatja, kedves gróf...

ROSENBERG. Az ura, a mi dr. Quarumunktól tudom, csakugyan igen beteg. S ő, mint igazi asszony, szíve fájdalmát néha igazságtalanságokkal csillapítja.

CSÁSZÁR. Tökéletesen megértem őt, kedves gróf... Egy igazi asszony, akinek olyan igazi férfi az ura, mint Lichtenstein Károly - hisz ön is tudja, hogy alantasai nemegyszer a lányaikkal kedveskedtek neki -, egy szerelmes asszony, megértem, ha keserűségében megbánt egy húsz esztendő barátot... aki az ő igényeit ezzel a nagybeteg férjjel kapcsolatban, lelkiismerete s az állam rovására is, igyekezett kielégíteni. Ezt én - megnyugtathatja a hercegnőt - tökéletesen megértem.

A másik szobában megszólal a zene, Haydn G-dúr gordonkaversenyének a második tételét játsszák.

CSÁSZÁR *egy pillanatra odafülel.* Ah, a derék Haydn. *Kissé enyhébben.* Kérem, mondja meg Ferencnének, hogy nem a fogadtatás ellen van kifogásom. Sőt, nagyon meg vagyok hatva. *Megint a zenét figyeli.* Eszterházy herceg estélyén hallottam először. *Sóhajt, legyint.* De ennek a zenének - az efféle multságoknak vége. Legalábbis az én életemben.

ROSENBERG. Azt hiszem, épp felségednek van a legnagyobb szüksége rá...

CSÁSZÁR. Igen, a gondok, az emberi erőhöz mért gondok megkívánják a szórakozást. De van egy fok, amelyen nem tűrik meg többet. *Megint a zenét hallgatja.* A mi Clary hercegnőnk ült mellettem. Mind a ketten el voltunk ragadtatva... *Rosenberghez.* Önnek nem kell mondanom, milyen súlyos helyzetben van a birodalom. A mi orosz szövetségeseink egyszerűen ránk hagyták a török háborút, amelyben segítséget ígértünk nekik. A láz megtizedelte a csapatokat, tábornokaim tévovásága elvette az önbizalmukat. Az államadósság a kétszeresére ugrott. Az úton elkeseredett, kifosztott parasztokat láttam. A háború anyagi terhet ők viselik... S régi ellenségeink, a poroszok, csak azt lesik, mikor ugorjanak a háborúba. Franciaország mint szövetséges, ebben a pillanatban a nullánál kevesebb. Mielőtt idejöttem, a párizsi követem levelével gyógykezelttem magam. Tudja, mit ír Mercy gróf? Hogy a francia monarchia összeomlását csak csoda háríthatja el. Sógorom, a király a rendek összehívásával maga idézte fejére a végítéletet. A rendi utasítások ürügyén képtelen izgatás folyik.

ROSENBERG. Ezek talán túl sötét képek.

CSÁSZÁR. Nem, a grófnak jó szeme van... S én ezt már tizenhét éve megjósoltam, amikor még mint Falkenstein gróf néztem szét Párizsban... Azok az emberek, a királyné s környezete elvesztették az eszüket... S most ugyanezt látom itt... *Rosenberg mozdulatára.* Tudom, tudom - a mi arisztokrata asszonyaink erényesek, s halálra untatják a gyóntatójukat. De ugyanazok a jogosulatlan igények - a többség érdekét figyelembe nem vevő duzzogások...

Eleonora az utolsó szavak alatt halkan belép. A császár Rosenberg arcáról veszi észre, hogy heves szavainak tanúja van.

ELEONORA *arcán bosszúsággal s ugyanekkor túlzott alázatossággal.* Nem zavarom a beszélgetőket... A hölgyek meg vannak sértve, hogy felséged ily soká megfosztja jelenlététől őket.

CSÁSZÁR. Igen, belemelegedtünk egy kicsit a gróffal... Rég nem láttuk egymást - s a férfiszenvédély, a politika... *Tüntető kedvességében a megjátszott világfiasságon túl a szív némi reménykedésével.*

ELEONORA. A hercegnőket is rég látta felséged.

CSÁSZÁR. De láttam, és boldog vagyok... Sajnos, testem s még inkább a világ állapota olyan, hogy az én gondolataim vagy inkább gondjaim meg az ő gondolataik közt nehezebb a kapcsolatot megtalálnom... *A második tétel után a zenekar belekezd a gyors tételbe is, de nyilván valakinek a figyelmeztetésére elhallgat. Észrevéve, hogy Rosenberg a fogadó ajtaja felé húzódik.* Tehát, amint kértem, kedves Rosenberg gróf... Mondja meg Clary hercegnőnek, hogy köszönöm emlékezetében azt a foltot, amelyről a gordonka beszél...

ELEONORA. De mért üzeni azt felséged? Itt akarja hagyni a társaságot? A hercegnők sose bocsátanak meg nekem...

CSÁSZÁR. S a hercegnő önmagának?

ELEONORA *hallgat, arca közben dacossá válik.* Felséged ismer engem. Az udvar csak illemre nevelt - nem képmutatásra.

CSÁSZÁR. Épp ezért helytelen olyasmire vállalkoznia, amit nem a szíve diktál. A hercegnők különben is rosszul ismernek engem, ha azt hiszik, hogy itt valami engesztelnivaló történt... Még nem vagyok olyan beteg, hogy a véleménynyilvánítási szabadság helyett, amelyet nemcsak itt, de a trónon is megszoktam, a tettettett kímélet alamizsnájára szorulnék...

ELEONORA. Ha egyszer a szívével gondolkodik, felséged is beláthatja, hogy énnekem jogos sérelmeim vannak.

CSÁSZÁR. Hogyne - itt mindenkinek vannak jogos sérelmei... csak nekem nem szabad sérelmemnek lenni, meg persze a parasztnak, aki ezt az egész eldorádót tartja, s aki a maguk eldorádóját is meg akarom valahogy menteni. Persze úgy, mint a Prátert, s az Augartent, az én privát paradicsomomat. Hogy megnyitom a nagyközönségnek is.

ELEONORA. Ez politika, felség - ezzel én most nem tudok foglalkozni.

CSÁSZÁR. Dehogynem, hercegnő. Csak a gyóntatója szemén át. Mással se foglalkoznak, csak politikával... Az egész nemesség mást sem tesz, csak politizál. Ahelyett, hogy úgy mint én - az államot szolgálná... A csatatéren és a hivatalokban is azt nézik: okos dolog-e a rendeleteimet végrehajtani. Mert jaj - a császár el akarja pusztítani az előjogainkat...

ELEONORA. Felség mindig csak a nemességben keresi a bajt... Szegény uram...

CSÁSZÁR. A nemesség nem látja, hogy mint az állam minden polgárának, neki is én védem okosabban az érdekeit.

ELEONORA *harapós gúnyval.* Nehéz valakinek az érdekeit a kedve ellenére védeni.

CSÁSZÁR. Nem is tudja, milyen bölcsességet mondott, hercegnő... Nehéz... De nekem ezt kell tennem. S ezt fogom tenni - akár tetszik önöknek, akár nem... *Szelídebben.* Értse meg, hercegnő, én az osztrák nemesség körében nőttem fel, amely nemcsak egy kevert népű birodalom, de amióta a francia elzüllött, bizonyos fokig Európa nemességének is a színe-java... Én szerettem az önök muzsikálásait. S bár tudom, elég közepes zongoristának tartanak, élveztem ezt az édességet, a maguk társaságában is... Amikor még nem voltak, mint a méhraj, megkavarva... Láttam, hogy veszi át a bécsi polgárság a nemesség sok jó szokását. A jómodor hogy forr össze bennük az iparúzó szorgalmával és kedélyességével... S azt akartam, hogy a maguk kis tündérszigetének a varázsa fokról fokra az egész népre kiterjedjen... De ahhoz az kell, hogy fokról fokra a jogaikat is megosszák velük. Jobbágytartókból az ország legműveltebb, példát adó tisztviselőivé legyenek. Én nem eltörlni akarom a nemességet; én mindenkit nemessé akarok tenni.

ELEONORA. De az lehetetlen, felség...

CSÁSZÁR. Nem - nem lehetetlen...

ELEONORA. Felségednek éreznie kell, hogy a természettel száll szembe... Ez a szálnmat érdemlő mindabban, amit csinál.

CSÁSZÁR. Várjon, hercegnő, a száalommel. Én még nem adtam föl e harcot... Azt mondja: lehetetlen... Én meg azt mondom: vagy-vagy... Vagy úgy alakul át a birodalom - ahogy az én reformjaim kívánják, vagy úgy, ahogy a Rousseau-juktól megkótyagosodott francia fiskálisok elképzelik. Mercy gróf elküldött nekem néhányat a rendi utasításokból, amiket Franciaországban a polgári követeknek adtak. Meg ami röpirat ebből az alkalomból a derék magánfilozófusok elképzéléseiként megjelent... S akkor a hercegnő is tapasztalni fogja, hogy nagyobb ok is van a világ elleni duzzogásra, mint hogy én ülök a trónon...

ELEONORA. Ausztriában az ilyesmi lehetetlen, felség.

CSÁSZÁR. Lehetetlen, lehetetlen... Mért lehetetlen. Mert az úristen a Mindenség lehetőségeinek határkövet a Lichtenstein Károly vagy Kinsky Ulrich gróf fejében tette le... Az lehetetlen, hogy akiknek megértésből vagy hálából... vagy legalább becsületből szolgálniuk kéne, szembeszállnak velem. S nem engedik, hogy az államot, amely oly sok meg nem érdemelt jóban részesítette őket - megmentsem a fiainknak.

ELEONORA. Mindketten izgatottak vagyunk, felség.

CSÁSZÁR. Igen... S kérem, bocsássa meg, hogy szokásom ellenére ilyen soká s nem a szokott tréfálkozó modoromban vitatkoztam a hercegnővel... Ez is azt mutatja, hogy állapotom és feladataim számúznak a női társaságból... Még az önökéből is. *Meghajol s el. Ferencné, Kinskyné, Lascy majd a többiek is átjönnek a fogadóteremből.*

FERENCNÉ. Az isten szerelmére, mi volt az a kiabálás?

KINSKYNÉ. Elment?

ELEONORA. Amit mondtam nektek... Jó, hogy az Isten gátat vet az erejének... Elpusztítana bennünket.

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

A laxenburgi kastély kertje. Akkor még inkább francia stílusban. A szín előterében utacska, amely balról, a kastély felől jobbra a tóhoz vezet. Jobbról kissé a háttérből egy másik utacska torkoll bele, amely a kastély majorságához visz - aombok közül itt-ott elővillan az emelete. A két út találkozásánál kis térség, azon nagy, magányos vadgesztenyefa. Balra gye, amelyet hátrafelé fák zárnak le. A gesztenyefa alatt azoknak a hevenyészett padoknak egyike, amelyeket a beteg császár számára tákoltak oda, hogy sétáin megpihenhessen. A pad előtt tábori asztal - körülötte székek. Mindkét asztalon tintatartó, lúdtollak, íráskétegek. Jobbra egy különálló tönk. A császár a padon ül; mellette oldalt az egyik titkár dolgozik. A tönkön: a titkosrendőrség tisztviselője. A császár a mellette levő titkárnak diktál. Szép júliusi délelőtt.

CSÁSZÁR *a titkárnak.* „...húgom, a királyné állapota a legjogosabb és legélénkebb nyugtalanságomra szolgál... A bekövetkezett események, az esztelenség, amely felidézte őket... a kormány viselkedése, a...”

SPIELMANN TANÁCSOS *a kastély felől.*

CSÁSZÁR *félbeszakítja a diktálást.* Á, kedves Spielmann, kinézet a mi szép Laxenburgunkba. Gondolom, nemcsak a levegőt szívni... Amint látja; itt dolgozom a titkáraimmal... Foglaljon helyet... Csak egy levelet diktálok le a párizsi követünknek... Aztán majd az ön követségét is meghallgatom. Az öreg herceg jól van?

SPIELMANN. Hatalmas szervezet! De most nagyon aggódik, hogy felséged túldolgozza magát.

CSÁSZÁR. A dolgomat, sajnos, nem az egészségem, hanem az állam ügyei szabják meg. De már jobban vagyok. Sajnos, nem faragtak abból a fából, amiből Kaunitz herceget. *Titkár felé.* Nos tehát...

TITKÁR. A kormány viselkedése...

CSÁSZÁR *diktál.* „...az egész francia nemzet őrvongése... a módszerek, melyekkel a nemzet fejét, a királyt az egész világ szemében megalázzák - elképzelhetetlenek lesznek száz év múlva.” *Spielmannhoz.* Szép kis dolgok... Tudja, mit ír Mercy, hogy június 23 és 27 közt az országot egyszerre fenyegette az éhség, a csőd és a polgárháború?... „A vidéki zavargások s a belőle következő bajok ijesztő példa a szomszédok - főként az én belga tartományaim számára, amelyeknek lakói évtizedek óta üzik azt a mesterséget, hogy a franciák majmai legyenek.” *A másik asztal felé fordul, a belga ügyek titkárához.* Az utasítás Trautmansdorf helytartónak elkészült?

BELGA TITKÁR. Igen, felség...

CSÁSZÁR *Spielmannhoz.* A június 17-i ediktumunknak egyelőre nincs semmi visszhangja... Kénytelenek belenyugodni, hogy középkori alkotmányuk ellenére, amelyben minden haladás elől elzárkóznak, megint azzá a gazdag kereskedő nemzetté tegyük őket, amelynek valaha voltak... Az öreg Kaunitz, tudom - ezért is elégedetlenkedik. Nem tudja megbocsátani, hogy két éve - Oroszországból jövet - az engedékenységre intő levelét - bevallom, helytelen volt - összetéptem... Az események akkor engem igazoltak. A brabanti hazafiság, amelyet az érsek s a többi megnyirbált jövedelmű pap szított - megnyugodott... S most is így kell lenni... *Köhög.* Nem engedhetem meg a tisztelt rendeknek, hogy középkori gúzsokba kössék Európa legvirágzóbb földjét... Tudja, hány hajót találtam én Antwerpenben, ahol valaha ezer hajó horgonyzott? Húsz vitorlást. S Gent városának, amely hadseregeket állított ki, tudja, mennyi lakója van? - Mint egy nagyobb magyarországi falunak, Debrecennek például. Ennekem az ilyen jogokkal s

szabadságokkal szemben nincs jogom és szabadságom engedékenynek lenni... *A rendőrtisztviselőhöz*. Mit csinál a mi van Noot barátunk? *Spielmannhoz*. Ez a kis fiskális a mi papi patrióta pártunk londoni követe...

RENDŐRTISZTVISELŐ. Már átment Hollandiába...

CSÁSZÁR. S onnét nyilván öreg barátunkhoz - a porosz királyhoz... *Diktál*. „Nagyon kíváncsi vagyok, hogy ütik össze a franciák az ő új alkotmányukat.” *Spielmannhoz*. Alkotmány, alkotmány... Meg vannak bolondulva az emberek attól az alkotmány szótól... A magyar nemesek, akik az adózástól való féltükben magyar ruhában kezdenek járni, azok is azt hiszik, hogy az alkotmányt védik. A deres, az adó-nem-fizetés, az is alkotmány... S ha Franciaországban a felizgatott tömeg mérsárlásba kezd, az is alkotmányvédelem lesz... Csak én, aki életem minden óráját arra szentelem, hogy népeimet a józan ész és a civilizáció előnyeiben részesítsem: én vagyok despota...

SPIELMANN. Az angolok adtak némi varázst a szónak.

CSÁSZÁR. Igen, mert az angoloknak van annyi eszük, hogy úgy demokraták, hogy az arisztokráciájukkal kormányoztatják magukat... De az én elmaradt, tarkanyelvű országaimban... Na - de sosem leszünk készen ezzel a levéllel. *Diktál*. „A királynőnek azt ajánlom, ajándékozza meg bizalmával a visszavett minisztert. M. Necker igen ügyes lesz, ha az udvar és a miniszterek abszolút hatalmát csökkentve, több pénzt szed ki az emberekből, s a többséget kielégíti valamennyire.” *Spielmannhoz*. Tudja, hogy elvette az isten azoknak az embereknek az eszét... Artois gróf, a király fivére, miután elcsapatta, még le is akarta tartóztatni Neckert... Az egyetlen embert, aki meg tudja menteni őket, aki a nép s filozófusok körében is népszerű. *Diktál*. „Isten vele, grófom, mellékelek egy levelet Maria Antoinette királynénak...” *Spielmannhoz*. Szegény nővérem, tudja mivel vádolták az ottani röpiratírók? Hogy egymillió frankot csempészett ki nekem. S hogy én hadat gyűjtök a forradalom eltaposására... *Köhög*. Örülnek, ha a magam török háborújából kihúzhathnám a bennszorult lábamat... Mindjárt kész vagyok... *Diktál*. „Az egészségi állapotom sokkal jobb, tizenhét napja nincs se lázam, se vesefájásom... Erőben gyarapodok, de a köhögés, soványság fennáll.” *Spielmannhoz*. Ez az egészségügyi jelentés persze külügyi használatra készült. De ahhoz, ahogy áprilisban voltam, amikor az utolsó kenetet fölvettem... Csak ez a köhögés teszi rendkívül nehézé a diktálást... Nem tud valami más módot, mint a beszéd, amivel a titkárim tollukra vehetnék a gondolataimat?...

SPIELMANN. Talán Mesmer - a magnetizmusával...

CSÁSZÁR *köhögve, a másik asztalnál ülő titkárhoz*. Kérem, fejezze be a szokott módon.

A titkár szedi a tollát, és átmegy a másik asztalhoz.

HÁBORÚS ÜGYEK TITKÁRA *két levelet hoz*. A Cobenzl-levelet, a béketárgyalások ügyében... *József átfutja, aláírja*. Ez meg offenségehez, Ferenc főherceghez, a táborba. *Ezt elolvasás nélkül írja alá. A titkár visszamegy a másik asztalhoz; a belga titkár tovább dolgozik, a másik kettő diszkrét beszélgetést tett.*

CSÁSZÁR *Spielmannhoz*. Nos, kedves Spielmann - üljön hát ide... S közölje - milyen tanácsot, vagy helytelenítést hoz az államminiszter úrtól? Még szerencse, hogy amíg így lötyög a csontom a frakkban, személyes látogatására nem számíthatok. A herceg iszonyodik a betegetől. S így a fejmosást az ön bátorosan kezei végzik el...

SPIELMANN. A herceg a magyarországi helyzetre óhajtja felséged figyelmét felhívni.

CSÁSZÁR. Ebben - úgy tudom - idáig egyetértettünk.

SPIELMANN. De Kaunitz herceg most úgy látja, hogy ha a nemzetet a háborúra s általában az államügyekben való fokozott részvételre akarjuk bírni, akkor meg kell adni neki a módot, hogy részt vegyen bennük.

CSÁSZÁR. Vagyis az országgyűlés, amelynek a gondolatát az államtanács egyszer már elvetette...

SPIELMANN. Ez, s általában némi engedmény a sajátságos magyar lelkületnek...

CSÁSZÁR. ...amely lelkület abban áll, hogy a jobbágynyúzást és a terheknek a gyengébbre hárítását bizonyos lovagias gondolatokkal palástolják el... A pozsonyi várat papnöveldévé alakítottam, hogy a szegény népnek műveltebb s jobblelkű gondviselői legyenek, s az ott levő ócskaságokat, köztük a koronát, amelyet a régi magyar királyok jónak láttak trónraléptükkor a fejükre tenni - más helyre kellett átvitetni... Én tehát áthoztattam, ahol már sok ilyen ócska lom van, a bécsi Schatzkammerbe. A lovagias magyar lélek azt, hogy ez a holmi az ország területén kívül van, nem bírja elviselni; - azt ellenben, hogy Magyarország és Erdély nyolcmillió polgára a polgárnak attól a jogától is meg legyen fosztva, hogy máshova szegődjék, s ne az ítélkezzék fölötte, aki ellen panasza van... azt kibírja a lovagias nemesi lelkület... Amikor Erdélyben jártam, egy nap vagy ezer kérvényt adtak át uraik ellen az oláh parasztok... Ezt a lovagias magyar urak nem szégyellték, s azt sem, hogy miután ezek az emberek fegyvert fogtak s vadságukban és műveletlenségükben úgy szereztek elégtételt, ahogy ők az igazságot elképzelték, a lovagias magyar urak, akik büszkéek rá, hogy Ovidiust kívülről tudják, Déván egy nap hetven szétfutott oláh parasztnak csapták le a fejét - minden törvényes ítélet nélkül.

SPIELMANN. Úgy látszik, főként a német hivatalos nyelv kérdése az, amely izgalomban tartja a jobbakat is. A magyar kancellária is nehezen tudja ezt az intézkedést védelmezni...

CSÁSZÁR. A magyar kancellária általában igen nehezen tudja az én intézkedéseimet védelmezni. A latin nyelv - a tizennyolcadik században - akadálya annak, hogy egy ország népe, amelynek számbavehető tudományos irodalma nincs, korszerű műveltségre tegyen szert. Cserélje föl a magyarral? Eltekintve attól, hogy ez a nyelv még annyira sem bizonyította be, hogy az élet igényeinek megfelel, mint a mi német nyelvünk, mindazokat a nemzetiségeket, amelyek nem magyarul beszélnek - s ezek a többség - sokkal több joggal sérti, mint a német hivatalos nyelv -, amihez papjaik mégiscsak konyítanak... Tudom, mit akar mondani... Az elnémetesítés veszélye?... De ha ilyen veszély egyáltalán volna - tudniillik, hogy a törvényszékeken át néhány ezer magyar ember egy nemzetet elnémetesíthet -, nem adtam-e ellenszerül épp én a sajtószabadságot a kezükbe... Mikor jelent meg Árpád vezér óta annyi magyar könyv, mint az én időmben? Hogy milyenek, arról nem beszélek, bizonyosan olyasfélék lesznek, mint a krajcáros szerzők, akiket a mi Wuchererünk nyomtat ki... De írhatnak, művelhetik a nyelvüket, ahogy kifejezni szokás... Én nem tagadom, okosabbnak tartanám, az ő érdekében, ha egy nagy világnyelvre térnének át... De hát amióta a mi német filozófusaink elkezdtek, hogy nekik nem kell a francia, ám legyen - csináljanak akár Montenegro hegyei közt is nemzeti irodalmat, én nem veszem el tőle a kedvüket. - No, de térjünk vissza a hercegre.

SPIELMANN. A hercegnek az a véleménye, hogy a magyar ügyből kezd belga ügy lenni...

CSÁSZÁR. S a belga ügy szerint - az én brutális intézkedéseim folytán - igen rossz stádiumban van...

SPIELMANN. A magyar urak és a porosz király közti kapcsolatok...

CSÁSZÁR *a rendőrtisztviselőhöz*. Mondja el a tanácsos úrnak, mit tudott meg a mi titkos agentsünk arról a Pásztoryról? Aki a magyar koronát, amelyet én nem óhajtottam a fejemre tenni, elment s Frigyes Vilmosnak ajánlotta föl.

RENDŐRTISZTVISELŐ. A weimari herceg, akihez utasították, kitért a megtiszteltetés elől, s békeközvetítőként ajánlkozott - Poroszország és Ausztria között.

CSÁSZÁR. Sokkal okosabb ember, semhogy e megtiszteltetésre, hogy magyar király legyen, igényt tartott volna. De abban igazat adok a hercegnek, hogy egy poroszoktól bujtogatott Magyarország, az ő rebellis hagyományával - most, amikor porosz-lengyel háború fenyeget bennünket, nem a legkívánatosabb hátvéd a Szávánál álló seregünk hátában. De erről még beszélünk négyszemközt is... Menjen fel, kedves Spielmann a kastélyba, s nyitasson szobát magának. Délután ismét hívatni fogom.

SPIELMANN. Igenis, felség... *Meghajol s el.*

CSÁSZÁR *a rendőrtanácsoshoz*. Üljön közelebb, rendőrtanácsos úr. *Odaülteti maga mellé a padra. A titkárokra néz, akik tapintatosan odébb húzódnak.* Az a tönk túlságosan spártai ülémódra kényszeríti, amitől a császári ház tisztviselői, sajnos, elszoktak már... Nos, van a közölteken kívül még valami jelentenivalója?

RENDŐRTISZTVISELŐ. A szabadkőműves páholyban megvitatták az általános adókötelezettség kérdését, Sonnenfels úr mellette, Dietrichstein ellene beszélt.

CSÁSZÁR. Ah, nem ezekre a bagatell dolgokra vagyok kíváncsi... Vélekedjenek, ahogy jólesik - én megcsinálom... A szabadkőműveseink az ő hókuszpókuszaikkal... A toscanai nagyherceg körül levő agenseink mit jelentenek?

RENDŐRTISZTVISELŐ. Őfelsége nagyon óvatos politikai nyilatkozatok dolgában.

CSÁSZÁR. Igen, tudom, öcsém és trónom örököse fél a despotától... A rendőrség agensei biztos olyan rikítón viselik megbízatásukat, hogy az okos olaszok krétával írják a hátukra a bécsi spion... Bocsánat, nem akarom megsérteni a foglalkozását. Egy kormány érzékszerveinek tökéletesen kell működniük, s önök az a bizonyos láthatatlan érzék, amelyről a metafizikusok beszélnek... Mit tud Lipót nagyherceg a belga helytartó s a húgom levelezéséről?

RENDŐRTISZTVISELŐ *kiveszi a tárcájából*. Itt vannak a másolatok. De csupa jelentéktelen, családi természetű kérdés...

CSÁSZÁR. Igen, a nagyhercegnek elég nagy családja van - megtölt egy levelet.

RENDŐRTISZTVISELŐ. Aggodalom felsége egészségéért.

CSÁSZÁR. S még inkább gyanakvásom miatt. Holott meg fogja tanulni ő is, hogy a gyanakvás az uralkodó első kötelessége. Még ha olyan jó testvér is, mint én. Nem engedhetem, hogy amíg én vagyok felelős a történelemért, rokonai aggodalomból keresztezzék a számításaimat. A toscanai agens gondolt arra, hogy citromlével is lehet írni? Az öcsém elég rég van lenn Olaszországban, hogy ezekben a rafinériákban járatos legyen.

RENDŐRTISZTVISELŐ. Erről nincs tudomásom, felség...

CSÁSZÁR. Még a rendőröket is nekem kell tanítanom - nem elég a tábornokok, pénzügyi tisztviselők, püspökök, tanfelügyelők... Húgom és férje, a helytartók - amennyire parancsaim lehetővé teszik - az enyémmel ellentétes politikát folytatnak. Mért, kinek az ösztönzésére? S önök nem tudnak semmit...

RENDŐRTISZTVISELŐ. Őfenségéék maguk is... *Elakad.*

CSÁSZÁR. Azt gondolja - nekik is van judiciumuk. Igen - ítélőképessége mindenkinek van... Az a legolcsóbb és legbővebb jószág tartományaimban... Éppen csak kötelességtudás van kevesekben.

JÓZSEF SZEMÉLYI KOMORNYIKJA *a majorság felől*. Felség - a villásreggeli...

CSÁSZÁR. Itt, a majorságban? A titkár uraknak is?... Na, ez derék... Remélem, valami jót készítettek a fiatal uraknak - hajnali öt óra óta dolgoztatom őket... *A titkárokhoz*. Uraim - ha úgy gondolják -, menjünk át oda, ahol a gyomrunk révén: önök a fejedelmek, és én az én kecsketejemmel még titkár se vagyok... *A rendőrtisztviselő felé*. Köszönöm, rendőrtanácsos úr... Biztos siet vissza Bécsbe?... Ha csak megbízása nincs a császártól, hogy titkárait reggelizés közben megfigyelje. *Inasa karját elhárítva, a titkárokkal el a majorság felé*.

A kastély felől Eleonora, Ferencné, Clary hercegné, Rosenberg lassan, sétálva jönnek. Eleonora gyászban.

ROSENBERG. Igazán kedves, hogy átjöttek a mi elhagyott Laxenburgunkba...

FERENCNÉ. Clary hercegné ötlete volt... Mi már két hete itt vagyunk a sógornómmal egy bérelt kertiházban... Eleonorának most kedvére van ez a meghitt, egyszerű élet... Úgy élünk, mint két özvegy polgárasszony... A mi Lascynk jön át néha Waldeggből, a botanikus kertjéből.

CLARYNÉ. De én nem hagyom ám, hogy egészen ráadják a bibliai életre magukat. Én is özvegy vagyok - de mondhatom, alig veszem észre... Itt vagyunk - mondom - Laxenburg mellett. Az lehetetlen, hogy meg ne nézzük a császárt. Ha még szenteskedőbbek akarunk lenni, mint voltunk, kezdjük rajta az irgalmat, a kereszténységet...

ROSENBERG. Rászorul és megérdemli, hercegnő...

ELEONORA. Ah, nekem elég volt... akkor áprilisban... a vérhányása után... Amikor az egész udvar felvonult a szentséggel az udvari kápolnából, az utolsó kenetre. Én csak egy pillantást vettem rá, s visszahúztam a lányomat... Boldogult uram jutott az eszembe... „Ő is elmegy oda - mondtam neki -, ahova szegény apádat a kínzásaival átgyötörte.”

FERENCNÉ. De Lóri, mit ígértél?

ROSENBERG. Akkor csakugyan azt hittük, hogy meghal... De az a tudat, hogy a birodalomnak szüksége van rá...

ELEONORA. Hogy csak ő tud mindent rendbehozni, megmenteni... Ez volt szegénynek mindig a rögeszméje...

CLARYNÉ. Ez a szép benne... Tehetségesebb uralkodók élhettek a földön, kötelességtudóbbak aligha.

ELEONORA. És szerencsétlenebb kezűek sem... *Rosenberghez*. S csakugyan jobban van?

ROSENBERG. Nehéz megmondani: mennyi a javulás, mennyi az akarat erő... Már nyeregben is ült néhányszor...

CLARYNÉ. Inkább, hogy lovon lássák, mint hogy örömet találna benne... *Rámutat a padra*. Ez a pad itt volt régen is?

ROSENBERG. Nem, ezt neki rakták ide... A sétaújtjára mindenfelé barkácsoltak egy padot - hogy legyen hol leülnie.

CLARYNÉ. Azért mondom: a harmadik pad, amelyik nincs ott a fejemben...

ROSENBERG. Így emlékezetében tartja hercegnő a kedves Laxenburgot?

CLARYNÉ. Igen - én szerettem itt... Azok a szép napok a császárnő idejében... S az övében, a császáréban is. Bizonyára gondol rá...

FERENCNÉ. S az asztal a főben? Azt is neki hozták ki?

ROSENBERG. Bizonyára itt dolgozott a titkáiraival. Már reggel ötkor munkánál ül.

FERENCNÉ. Mit nem mond, gróf - ilyen betegen?

ELEONORA. A sztoicizmus! Ez az, amiből egy mázsa - sosem pótol egy font vallásosságot. *Nevetés hallatszik.*

ROSENBERG *suttogóra fogja.* Úgy látszik, itt vannak a majorságban... Munka után itt szokott villásreggelizni - a titkáiraival... *Kissé bemegy a majorság felé vivő útra.*

ELEONORA *Clarynéhez.* Én már épp huszonhárom éve nem szeretem ezt a Laxenburgot... Mindig untam itt magam, s visszavágytam a mi Eisgrubenünkbe.

CLARYNÉ. Ah hálátlan vagy az ifjúságunkhoz. Milyen kellemes, otthonias volt itt az élet... Az ember úgy élt, ahogy jólesett neki... Három órákor a Gastenhausba gyűltünk össze - az asztalnál mindenki oda ült, ahova jólesett... Most negyedéve... mi is van most... 1786-ban is milyen kedvesen voltunk. Ha esett az eső, lottót játszottunk... Este a színház. Emlékszel a Molnár lányára?

ELEONORA. Igen - Thun grófnő, egyre azt mondta mellettem: Ah, charmant! Ah, délicieux! Én meg azt éreztem, hogy szellem, érzés, képzelet, tiltott áru Laxenburgban.

ROSENBERG *visszajön.* Úgy látom, csakugyan a császár van itt.

ELEONORA. Akkor gyerünk, ne zavarjuk.

ROSENBERG. Reggelizik a fiatalokkal - azok virslit, vagy kolbászt esznek mustárral -, ő kecsketejet iszik.

ELEONORA. A szegény ember... S nincs itt kinn egy asszony, aki egy kicsit utánanézne, mi kell a szegény betegnek... Ezek a férfiak...

ROSENBERG. Chanclos grófné - az Erzsébet hercegasszony udvarhölgye - igen erélyesen viszi a kormányt... Magát a császárt is megdorgálja, ha nem tartja be a doktor rendelését.

ELEONORA *több érdeklődéssel.* Eszerint a főhercegasszony állandóan itt van?

ROSENBERG. Igen - úgy élnek, mint atya meg leánya... Ebéd után néha még muzsikálásra is sor kerül...

FERENCNÉ. Igaz lenne, amit a városban mondanak, hogy az ifjú főherceg jól használja ki a fegyverszünetet és az itthonlétet.

ROSENBERG. Az én agglegény-szemem még nem vesz észre semmit... De a grófné és a császár nagyon vigyáznak, hogy rosszul ne lépjen.

CLARYNÉ *aki előrement a tó felé.* Nem jöttök? Én már kíváncsi vagyok a hattyúimra... *Mind a négyen el a tó felé... Egy percnyi csönd - közben nevetés a major felől. József jön a majorból, mögötte Krack, a személyi komornyik, hóna alatt egy irattartó tok, s kezében - kissé úgy, hogy a háta mögé dugja - egy párna.*

CSÁSZÁR *lassan jön, s a padra telepszik, vissza-visszaszól a komornyikjának.* Csak egyenek-igyanak a fiatalok... Megdolgoztak... Sör van elég ideleenn?

KOMORNYIK. Van, felség, behűtöttem.

CSÁSZÁR. Nálátok, otthon Csehországban tartotok kecskét a hegyeitek közt?

KOMORNYIK. A szegényebbje, felség - akinek túl nagy gazdaság egy tehén.

CSÁSZÁR. S mit tudsz - tovább élnek azok, akik kecskét tartanak?

KOMORNYIK. Nem hiszem, felség, minthogy többet éheznek.

CSÁSZÁR. Vagy, hogy kevesebbet köhögnének?...

KOMORNYIK. Az igazat megvallva, nem figyeltem meg.

CSÁSZÁR. S most ezek az orvosok - akiknek sosem volt kecskéjük, s meg sem innák a tejét, mert szaga van - azt sütötték ki, hogy a tüdőbetegeknek kecsketejet kell inniuk.

KOMORNYIK. Biztos megvan rá az okuk.

CSÁSZÁR. A gidák öszerintük olyasvalamit kapnak az anyjuk vörös tőgyiből - amitől a római császár, magyar és cseh király vagy tíz évvel tovább viheti alattvalói bosszúságára, az ő belga és török ügyeit...

KOMORNYIK. Kell benne lenni valaminek...

CSÁSZÁR. Én éppúgy nem hiszem, mint te... De mint ötvenmillió emberért felelős uralkodónak, mindent meg kell tennem, amit a mai - igen bizonytalan - orvostudomány testem, erőm fenntartására javasolni tud.

KOMORNYIK. A pihenést kivéve... *Ijedten szájára üt kezével.*

CSÁSZÁR. Kivéve a személyemhez kötött ügyek elhanyagolását. *Az inas kezére néz.* Minek hozod azt a párnát?

KOMORNYIK. Ha már felséged nem hajlandó csak ezeken a rossz padokon ülni... A hátának... *Oda akarja tenni a leülő József mögé.*

CSÁSZÁR. Vidd azt a pólyát... Laxenburgban mindig várnak vendégek. Bevinnék Bécsbe a hírt... Ah, a szegény József, már csak libatoll közt tud ülni... Táncolhatunk a feje búbján...

Segur gróf a kastély felől.

SEGUR *ösztvér francia, akin az elegancia némi garabonciás ziláltsággal elegyül. Bizonytalanul nézelődve jön, mint aki rég nem járt itt s nem találja, amit keres. Amikor Józsefet meglátja.* Bocsánat, uram, nem tudja, merre van a császár? A kastélyban azt mondták, itt dolgozik valahol a titkárával...

CSÁSZÁR. Mit óhajt Segur gróf a császártól?

SEGUR *nevét hallva megzavarodik.*

CSÁSZÁR. Meg sem ismer... utoljára a tatár pusztában sétálgattunk - holdfénynél, karonfogva.

SEGUR *teljesen megzavarodva.* Ah - fel... Falkenstein gróf!

CSÁSZÁR *nevet.* Furcsa ember ön. Amikor a cárnő vendége voltam, mindig Sire-nak szólított; most meg, amikor sajnós császár vagyok, az akkori álnevemen, Falkenstein grófnak...

SEGUR. Bocsánat, megváltozott egy kicsit azóta a gró... felség... Akkor egy kicsit teltebb volt az arca.

CSÁSZÁR. Mint a legtöbb csontváznak is. Na, üljön azért csak ide mellém... Egy kicsit vidámabb idők voltak azok. Pedig hát akkor kotyvasztottuk a bajt. Ezt a török háborút... amit nem tudok befejezni... Milyen kár, hogy ön Franciaország pétervári s nem

konstantinápolyi követe. Az ön kartársa, az a Choiseul - teljesen tehetetlennek bizonyult mint békeközvetítő... A poroszok s angolok mindenütt megmattolták...

SEGUR. S most... a történetek után, félek még inkább, felség.

CSÁSZÁR. Ah - persze... a szerencsétlen francia események... Ön hazatart Franciaországba?

SEGUR. Ez volt a szándékom... De az utolsó hírek gondolkozóba ejtenek... Épp ezért is jöttem, hogy felséged felfogását megismerjem.

CSÁSZÁR. Nagyon helyes, hogy azonnal kijött. Lesz megbízásom. Az én felfogásom az, hogy ezek az emberek - a király és környezete - elvesztették az eszüket. A májusi esőből - amelyet vetni véltek - vihar kelt ki. Mercy gróf azt írja, hogy június huszonhárom és huszonhetedike közt az ország a polgárháború szélén állt.

SEGUR. Huszonharmadika és huszonhetedike közt! Felség nem értesült még a júliusi eseményekről?

CSÁSZÁR. Az utolsó futár négy napja jött Párizsból.

SEGUR. S a Bastille... Ismeri felség a Bastille-t?

CSÁSZÁR. Ki nem ismeri a jó öreg Bastille-t. Aki csak egy hetet töltött is Párizsban... A francia miniszterek és kegyencek végső gyógyszerét az olyan emberek ellen, akik nálam szabadon írják a broszúráikat. *Megdöbbenve.* Csak nem csukták oda Neckert? Artois grófnak volt egy ilyen örült gondolata.

SEGUR. Már nem csukhatják oda, felség. A Bastille nincs többé... A párizsi nép megostromolta s lerombolta.

CSÁSZÁR. Hol álmodta ön ezt?

SEGUR. A Rothschild-bankház fejétől hallottam...

CSÁSZÁR. Ah, ezek a bankárok, ezek mindent előbb tudnak. Az üzleti árfolyam gyorsabb lovat ad a hírek alá, mint a hivatalnoki kötelesség. S a katonaság?

SEGUR. Állítólag tétlenül nézte a dolgot. A hírek szerint Lafayette a helyzet ura...

CSÁSZÁR. Az, aki az amerikai polgárháborúban részt vett? Ez szörnyű. *A komornyikhoz, aki hátrahúzódva dolgozott.* Menj, s mondd meg a titkár uraknak, mehetnek a szobáikba, délig már nem dolgozunk.

KOMORNYIK *el.*

CSÁSZÁR *halkan, szorongva.* S a húgom, a királyné... Tudja, mennyire gyűlölik miattam is...

SEGUR. Részletesebb híreim nincsenek. A város állítólag megint nyugodt. A király valami engedményt tett.

CSÁSZÁR. Húsz éve mondom, hogy elvesztették azok az emberek a fejüket... Egy kis ész a király s egy kis áldozatkészség a nemesség részéről... okos pénzügyi reformok. De mindez hiányzott. Nem mondhatok mást, mint hogy megérdemelték. S mégis a húgom. S az a gyönyörű ország! *A három hölgy és Rosenberg, a tó felől.*

FERENCNÉ *ábrándozva.* Szóval a hattyúk megvannak még?

CLARYNÉ. Sajnos, azok sem a mi hattyúink már.

FERENCNÉ. Mért, a hattyúk, azt mondják, nagyon soká élnek... *Rosenberghez.* De hova lettek a gondolák?

ROSENBERG. Benn lesznek a szigeten, a csónakházban.

FERENCNÉ. Emlékeztek a tűzijátékra a tó fölött; - a szigetről eresztették föl...

CLARYNÉ. A csillagernyő egyszerre nyílt ki az égen és a tóban... A boldogult császárné is...
Ferencné megrántja a ruháját. Ah, Felség...

CSÁSZÁR *egy ideig némán ül, előbbi felindulását gyűri le a házigazda kedvessége mögé.* Ferencné, Clary. *Meglátja az utolsónak jövő gyászoló Eleonorát.* Leonora... Lichtenstein hercegnő... Meglátogatták az öreg Laxenburgot? *Fölkel, a padra mutat. Rosenbergnek int, hogy széket hozzon.*

FERENCNÉ. Badenben töltjük a forró időt... S örömmel hallottuk, hogy felséged megint jobban van...

CLARYNÉ. Azt gondoltuk, bennünket is elvisel tán egy-két percre - amíg a jó hírek igazságáról meggyőződünk.

CSÁSZÁR *Eleonorára pillant.* Nagyon kedves... és Kaunitz grófné?

ELEONORA. A birtokán van...

FERENCNÉ. De felséged összehasonlíthatatlanul jobban van, mint áprilisban...

CSÁSZÁR *nevet.* Amikor az utolsó kenetet fölvettem. Na igen, a kecsketej... Az orvos azt rendelt. De lehet, hogy nemcsak a kecsketejben, hanem az emberi lélekben is van valami varázserő, titkos tartalék, amit csak az húzhat elő, akinek élnie kell... Még ha sokaknak más is a véleményük...

CLARYNÉ. Igen, biztosan. *Hosszú hallgatás.*

CSÁSZÁR. Megbocsátanak a hercegnők. *Segur grófra mutat.* Olyan hírt kaptam, amely a tudóm állapotán túl is megbénítja bennem a társalgót...

FERENCNÉ *föhláll.* Nem - nem is zavarjuk felségedet...

CLARYNÉ. Boldogok vagyunk, hogy láttuk egy pillanatra. Csak Erzsébet hercegasszonynál tesszük még tiszteletünket.

CSÁSZÁR. Nem, okvetlenül itt kell maradniuk ebédre... A főhercegnő olyan elhagyatott mellettem. De mindenáron itt akar lenni, s vigyázni rám. S önöket annyira szereti - főleg önt, Eleonora...

FERENCNÉ *szólal meg Eleonora helyett.* Ha felségednek ezzel örömet szerezhetünk...

Újabb hosszú csönd, a hercegnők sem tovább ülni nem akarnak, sem indulni nem mernek.

CSÁSZÁR *miután hosszasan nézte Eleonorát.* Emlékszik még a hercegnő az utolsó beszélgetésünkre? Ferencnénél - mialatt a muzikusok a másik szobában, ha jól emlékszem - egy gordonkaversenyt játszottak?

ELEONORA. Úgy hiszem, felség, akkor mindketten izgatottabbak voltunk a kelleténél... Az én élőérzeteim sajnos - beigazolódta *gyászruhájára mutat,* s felségedben is benn volt már a betegség - amelyből... *elakad.*

FERENCNÉ. Eleonora sokszor mondta nekem, mennyire sajnálja, hogy felséged érkezése napján nem tudott uralkodni a kétségbeesésén... Felséged részvétele mélyen meghatotta.

CSÁSZÁR. Nem, nem azt kellene sajnálnia... Éntőlem nem Lichtenstein hercegnőnek, egy alattvalómnak sem kell bocsánatot kérni azért, hogy őszinte volt... A sajnálatraméltó az, hogy amit kimondott, azt gondolta is, s hogy nemcsak a saját, hanem az egész nemesség véleményét mondta ki. *Egy pillanatig habozik, de aztán érzi, hogy ezt az indulatos*

mondatot meg kell okolnia. Tudják, milyen helyzetben van ebben a pillanatban az én húgom, a francia királyné, aki ifjan egykor éppen így sétált a laxenburgi fák alatt... önökkel karonfogva is?... Meglehet, hogy a párizsi csöcselék kezén... Olyan figurák kezén, akik elől magam is azt néztem, hogy kerülök egy emberrel jártabb utcára...

FERENCNÉ, CLARYNÉ *egyszerre.* Lehetetlen!

CSÁSZÁR. Lehetetlen!... Az én arisztokráciámnak minden lehetetlen. - Amíg csak a történelem kicsit föl nem világosítja - hogy milyen lehetőségeket tart jámbor kirakatú raktárában. *Segur felé fordulva.* Segur gróf, XVI. Lajos király pétervári követe, aki úton van hazafelé - föltéve, hogy van még hová hazamennie -, most hozza a hírt, hogy Párizsban a Bastille-t a párizsi nép megostromolta, s még a köveit is szétdobálta... Mi akadály lehet a dolgok ilyen állapota mellett, hogy a vérszemet kapott nép Versailles-be is kilátogasson, a gyűlölt királynéhoz, akinek bűne közt a röpiratok szerint olyan bűnök is szerepelnek, hogy az én luxusos udvartartásomra milliókat csempész ki Franciaországból...

FERENCNÉ. Borzasztókat mond felséged...

CLARYNÉ. A szegény Maria Antoinette.

CSÁSZÁR. S ez megtörténhetik önökkel is... Ne mondják, hogy lehetetlen... Inkább vegyék elő a röpiratokat, amelyek leírják, mit műveltek Erdélyben Hora és Kloska parasztjai a földesurak asszonyaival...

ELEONORA. De felség, Európában még vannak hadseregek is... Azt sem az angol, sem a porosz király - felségedről nem is beszélve...

CSÁSZÁR. A hadseregek!... Meddig van hadsereg egy ilyen világban, ahol az ellenkezés ördöge mintha mindenkit megszállt volna. Nem a St. Antoine negyed munkásairól beszélek, sem a mi Wuchererunk krajcáros szerzőiről, hanem önökről - a nemességről -, akik vagyont, rangot, köztiszteletet kaptak ettől a Monarchiától. Az én uralkodásom nyolc éve volt az utolsó alkalom, hogy a középkorból ittmaradt élősdi kből a birodalom művelt tisztikarává, a birodalom jóltevőivé alakuljanak át. Ehelyett a nemesi tisztviselők, éppúgy, mint azok a sértett brabanti papok - suttymban mind a forradalmárt játszák, énvelem szemben - aki oly respublikát akartam csinálni ebből az országból, amely nyugodtan nézhet szembe bármiféle forradalom követeléseivel. - Chotek gróf *Rosenberg felé*, az ön barátja, aki nekem köszönheti egész előremenetelét, jónak látta, hogy az új adótörvény kibocsátása előtt otthagyon engem, a beteg embert, aki a pénzügyekben egy évtizeden át rábízta magam. És mért? Mert, „kellemetlenségei” lehetnek e törvény gyors bevezetése miatt, amely meg akarja szüntetni, hogy a kövér lovak nyereg nélkül viháncoljanak, a gebe pedig megrakott szekeret húzzon... És mind ilyenek. Az ujjamon számolhatom meg a hadseregben - az államtanácsban, a közigazgatásban... *Köhög.* Mert félnek a feleségeik, menyek, sógornőik rosszallásától, azok meg félnek a gyóntatóiktól. *Köhög.* S igazuk van. Ha maguk... maga, Eleonora, akit annyira becsültem, önzetlen barátsággal, mondjuk ki, az ország első asszonyává tettem, abban lelte kedvtelését, hogy velem szemben, szívemet ismerve, egy pap külföldről jött érveit hangoztassa.

ELEONORA. De felség!

CSÁSZÁR. Amit én elég lovagias voltam az utolsó alkalomig edzetten végighallgatni. *A köhögés annyira elfogja, hogy nem tudja folytatni. Rosenberg egy párnára ülteti; Erzsébet Chanclos grófnővel jön a kastély felől. Ferencné, amikor meglátja őket, odafut a császárt körülvevő csoportosulásból.*

FERENCNÉ. Grófnő... fenség... nyugtassák meg a császárt.

CHANCLOS *előresiet*. Az istenért, mi történt?

FERENCNÉ. Nem tudom... A Bastille - azt mondja -, bevették.

ERZSÉBET *közben odaért*. Baj van?

CHANCLOS *határozott, érdes hangon*. Dehogyis van... Fenséged menjen innen... *Odalép Józsefhez*. Már megint fölizgatta magát felséged azzal a politikával... Na, és ha bevették... Mi van azon az ócska köhalmon bevenni való... Különben is, semmi köze hozzá...

CSÁSZÁR *észreveszi Erzsébetet, int Chanclos grófnőnek, hogy ne beszéljen*. Erzsébet... Menjen vissza... Neki most nem szabad... *Hogy Erzsébet mégis odalép, s gyöngéden megfogja a kezét*. Semmi... Vitatkoztunk a hercegnőkkel. Azaz csak én vitatkoztam. Szegénykék, ijedten hallgattak. Tudod, milyen vagyok, ha fölülök a vesszőparipámra, elfelejtem, aki mögöttem ül a nyeregben... *Köhögés*. A köhögés...

ERZSÉBET. Pedig épp egy jó hírt akartam felségeddel közölni... A futár éppen most hozta férjemuram, Ferenc levelét... S felségednek a jelentést...

CHANCLOS. Szegényke nem engedte ide... hogy ő mondja meg a jó hírt. Legyen nyugodt, azok is bevettek valamit...

CSÁSZÁR *Erzsébetre néz*.

ERZSÉBET. A férjem azt írja, hogy a seregnél nagy az öröm. Az öreg Laudon, ahogy lement, bevette Brebir várát, s mindenki arra számít, hogy ha ő veszi át a fősereg vezetését - egypár hét alatt Belgrád is elesik...

CSÁSZÁR *átveszi a neki szóló jelentést, mohón olvassa*. Ah, az öreg Laudon... Milyen nagy dolog, ha egy seregben marad egy-két férfi. *Rosenberghez és Segurhoz*. Csakugyan úgy van: Laudon, akit a beteg Hadik helyett küldtem le... le sem ért, döntő győzelmet aratott a jobbszárnyon... A sereg hangulata a jelenlététől megfordult... Ah, csak ennek a háborúnak a nyügét dobhassam le... *Gúnyosan*. Aztán folytathatom a versenyt a francia alkotmányozó gyűléssel. Chanclos grófnő, legyen szíves, nyitasson szobát a hercegnőknek.

FERENCNÉ. De felség, igazán csak egy délelőtti kirándulásnak szántuk.

CSÁSZÁR. Nem, itt kell maradniok egypár napot... *Eleonorához*. A hercegnővel is ki kell békülnünk a győzelem örömeire... Rosenberg gróf, önt teszem felelőssé, hogy a hercegnőket az ebéd alatt ott találjam...

CHANCLOS. És felség?

CSÁSZÁR. Én pihenek egyet... a gesztenyefa alatt. Nyugodtan itt hagyhat, grófnő, a legtökéletesebben fogok viselkedni... *A társaság el a kastély felé, Erzsébet visszamarad*.

CSÁSZÁR *bágyadtan ül a levelek ráeső fénycsipkéje alatt, szemét is behunyja*. Egyszer csak észreveszi, hogy Erzsébet ott áll mellette. Itt maradtál? Chanclos grófnő... Nem szabadna ilyen izgalmaknak kitenned magad... Gondold meg, hogy akit hordasz, egykor a trónon fog ülni - s ötvenmillió ember sorsa függhet tőle, hogy mekkora derűvel-nyugalommal vetted körül a lelke csírázását.

ERZSÉBET. Felséged azonban most ül a trónon, s most nem óvja az izgalmaktól azt, akitől ötvenmillió ember sorsa függ.

CSÁSZÁR. Ah, te nem értheted azt, Erzsébet, mi az, amikor egy ember úgy érzi, ő a felelős egy ország - vagy tán a világ jövőjéért... mert csak ő ismeri a következményeket, az orvosságot. S közben...

ERZSÉBET *megfogja a kezét*. A teste nem bírja a terhet... a felelősséget...

CSÁSZÁR. Igen, mint a meghajtott ló - kiroyg alóla... Egy nő...

ERZSÉBET. De igen... egy nő is érti...

CSÁSZÁR *ránéz, könnyein át mosolyog*. Persze... a szeretet... az mindent ért... Az igazi... Nagyon kevés részem volt benne, s így megismerem.

ERZSÉBET. S azt is tudom, hogy amit fenséged akar, az jó... Amikor tíz éve Württembergből - mint kislányt - idehoztak... a nagy idegen udvarba... egyszerre megéreztem, hol kell az apát keresnem... Nem a császár: a szív... S akármit beszélnek, én érzem: Józsefnek igaza van... s ezt egyszer mindenki látni fogja.

CSÁSZÁR. Igen, igen, te vagy az egyetlen ember a földön, aki ilyeneket hisz rólam. És csak hidd tovább is... ezzel a leányi szeretettel... hogy a szegény Józsefen nagy dolgok múltak... Egy világot kell... ezzel a testtel... megmentenie - emberségessé tenni, s emberségében megtartani.

Függöny

HARMADIK FELVONÁS

II. József irodahelyisége a bécsi Burgban, a Leopold-traktusban. Balra ajtó a császár dolgozószobájába, ahonnan egy lépcső visz be a hálóba, jobbra az államtanács hivatali helyiségébe. Hátra kis ajtó, a híres Controlor-folyosóra, amelyen II. József a népi kérvényezőket szokta fogadni. A helyiség kapocs a császár lakosztálya és az állami hivatalok közt. II. József itt érintkezik azokkal a tisztviselőkkel, akik nem tartoznak bizalmasabb vagy személyes környezetéhez; ide vezeti be a Controlor-folyosóról azokat, akiknek kérését bizalmasan, négy-szemközt kell meghallgatnia. A nem nagy szoba berendezése ennek megfelelően magán viseli a császár egyéniségét. A Lipót császár korából való, barokk, aranyléces falak közt egyszerű íróasztal - mögötte s mellette szék. Baloldalt egyetlen szekrény - jobbra egy állóóra, tükör. Amikor a függöny felmegy, Spielmann tanácsos van a szobában, az asztalnál ül, s a folyosóról behozott kérvényekre vezeti rá a császár utasítását. Rosenberg akkor lép be a császár lakosztálya felől.

ROSENBERG. Csak maradjon, tanácsos úr. A császár még mindig kinn van?

SPIELMANN *a kérvénynyalábra mutat.* Igen - ma feltűnően népes a Controlor-folyosó...

TITKÁR *a Controlor-folyosóról, egy nyaláb kérvénnyel.*

SPIELMANN. Egy újabb paksaméta... Még sokan vannak kinn?

TITKÁR. Még vannak. Sok falusi is... S öfelsege a szokottnál is részletesebben kérdezi ki őket.
Egy kérvényt kiemel. Ezt a katonai ügyek bíróságához kell áttenni. *Visszamegy a folyosóra.*

SPIELMANN. Az előbb egy tiroli papot hozott be ide, akiről mellékesen kiderült, hogy három falut kell ellátnia... Erre az egész parokiális beosztást megváltoztatta.

ROSENBERG. Pedig mióta a rossz idők beálltak, megint aggasztóan köhög és soványodik.

SPIELMANN. Mindent maga akar csinálni... Nem akarja tudomásul venni, hogy a birodalom az nem egy állami birtok vagy fejedelemség, amelyet egy agyvelő - akármilyen jó emlékezetű s kötelességtudó - maga kormányozhat...

ROSENBERG. Viszont nagyon kevés az olyan ember, akiben csakugyan megbízhat...

CSÁSZÁR *a Controlor-folyosó felől egy özvegyvel.* Jöjjön be ide, asszonyom. Itt nem kell feszélyeznünk magunkat. *Észreveszi Rosenberget.* Jó reggelt, gróf - ne haragudjék, hogy ma megszőktem a látogatása előtt. Sok dolog vár rám, korábban reggeliztem. *Az özvegyhez.* Nos...

ÖZVEGY. Az igaz, felség, hogy az uram két évvel kevesebbet szolgált, a bányaigazgatóság titkára volt a megboldogult, Königsgrätzben... De maradt egy leánygyerek... *Sírva fakad.*

CSÁSZÁR. Mennyi idős a leánya, asszonyom?

ÖZVEGY. Húsz... Most kéne férjhez adnom...

CSÁSZÁR. Úgy, húsz? Egy húszéves gyermek nem gyermek, asszonyom.

ÖZVEGY. Az uram, a boldogult, éjjel-nappal törte magát...

CSÁSZÁR. Épp ezért bizonyára helyeselni fogja a túlvilágról, ha a lánya is dolgozik valamit. S látom, ön is meg tudja emelni a vasalót még...

ÖZVEGY *sértetten.* De felség, mi nemes asszonyok vagyunk.

CSÁSZÁR. Annál több ok, hogy dolgozzanak, s ne kolduljanak... Az állam pénze nem enyém, azon énnekem nincs jogom parazitákat tenyészteni. Rögtön kész vagyok, kedves Rosenberg. *Eltépi a kérvényt, s a papírkosárba dobja, aztán visszamegy a folyosóra. Az özvegy elképedten méri végig Spielmann, Rosenberget, aztán ki a folyosóra.*

SPIELMANN *Rosenbergre néz, s nevet.* Ez a nő apostola lesz a József császár szívtelenségéről szóló tanításnak... A férjét különben ismertem; jól megszédte magát.

ROSENBERG. S a belga tartományokból milyen hírei vannak? Mert ez nyugtalanítja a legjobban.

SPIELMANN. Semmi jó... Klasszikus világtörténeti példája lesz, hogy a vezetők fejtelensége hogy veszít el egy tartományt... A főhercegnő s férje a helytartó a régi Mária Terézia-i elvek szerint szerették volna az országot kormányozni - a nép szeretetében sütkérezve -, a császár egy erélyes kormányzót s parancsnokot küldött a nyakukra - szigorú utasításokkal... Közben, az események s Kaunitz herceg nyomására, a kormányzó is békülékenyebb utasítást kapott. Egyik nap simogatás, másik nap korbács. S közben a francia példa... A patrióták vérszemet kaptak. Következetes szelídség vagy következetes szigor mindennek elejét vette volna... Hisz a fölkelők maguk sem tudják, mit akarnak... Egyik részükben a bezárt papneveldek fájnak, a másik, mint az a van der Noot, Mirabeau grófnak képzele magát, s köztársaságról álmodik.

TISZTVISELŐ *az államtanács terme felől Spielmannhoz.* Sonnenfels professzor már egy félórája várakozik Eder tanácsosnál... A császár ma délelőttre hívatta fel...

SPIELMANN. Ah, persze - a cenzúra ügyében. Vezesse át ide a főkönyvtárnok urat. Ha nincs kifogása ellene, Rosenberg gróf úr. *Tisztviselő el.* Tán a dolgok kurtább elintézésére serkenti a császárt, ha itt látja... *Sonnenfels megjelenik az ajtóban.* Jöjjön csak be, kedves főkönyvtárnok úr... Öfelségének sajnos... ma sok a kérvényezője...

SONNENFELS. Kérem, én nem türelmetlenkedem. Főként azokat a percek nem szeretném megrövidíteni, amiket öfelsége a híres Controlor-folyosón tölt. *Rosenberghez.* A múlt emlékeit kedvelő emberek áhítattal fogják látogatni e folyosót: egy Titus, aki elé a bocskoros román paraszt is odajuthat; ha van ereje Bécsig elzarándokolni.

ROSENBERG. Jó a nagy tudósnak s írónak, aki a jelen percet is a történelem megszépítő távlatából nézi. Mi fantáziátlan halandók - a perc aggodalmát szolgáljuk...

SONNENFELS. De csak nem öfelsége drága egészsége? Azt hallottam, már a Práterben is látták lovagolni. Az új, örömdetes események... Belgrád bevétele... a nagy Laudon által, s a moldvai győzelem...

ROSENBERG. Sajnos - az ő gyilkos kötelességtudása... Még az örömdetes harctéri hírek mellett is vannak más hírek...

SONNENFELS. Hát persze - egy uralkodónak vannak gondjai. *Hirtelen mohósággal.* Belgium?... Franciaország?

ROSENBERG *közönyösen.* Igen, Belgium, Franciaország is...

CSÁSZÁR *két parasztot hoz be a folyosóról.* Na - beszéljete...

EGYIK PARASZT *körülnéz.* De beszélhetünk-e, felség? Mert úgy mondták otthon: csak a császárnak, annak is súgva...

MÁSIK PARASZT. Mert az urak... kéz kezét mos.

EGYIK PARASZT. S amikor hazaérünk... Gyerekünk, feleségünk van.

CSÁSZÁR. Itt nem kell félnetek; énnekem úgy mondhatjátok el, mintha magatokban panaszkodnátok. A szambori állami bánya-uradalomból vagytok?

EGYIK PARASZT. Onnét, felség... S a bányaigazgató... Felséged, tudjuk, a legjobbat akarja, s meghagyta neki, hogy kímélje a népet...

MÁSIK PARASZT. De a császár keze - úgy van - nem az ő keze... A másét kell használnia.

CSÁSZÁR. S így néha... a zseb fele hajol... Már más panasz is jött ellene... *Spielmannhoz*. Azt hisszük, tisztviselőket küldünk oda, s voltaképpen csak bécsi csirkefogókat küldünk rájuk.

A KÉT PARASZT *egyszerre*. Ó, borzasztó - mit követel a munkán felül a bányászoktól. Az asszonyokat ingyen dolgoztatja...

CSÁSZÁR. Ebbe a kérvénybe mindent beírtatok?

PARASZTOK. Mindent, felség... Összeadtuk a pénzt. A tanító tud németül, titokban - ha nem adjuk ki - leírta...

CSÁSZÁR. Jól van... Kedves Spielmann, menjen át a Kamarához, s intézkedjen, hogy ez ellen a Gerber ellen fegyelmi induljon... S ha egy-kettővel ezek közül az urak közül Bécsben utcát találok söpörtetni - főként ha nemes a csirkefogó -, az egész Bécs föl van háborodva. *A parasztokhoz*. Ti csak menjetek haza. Amikor hazaértek, az igazgatótok nem fog igazgatni. *Néhány aranyat vesz ki a zsebéből*. Útiköltségre. Rögtön jövök, kedves Rosenberg. *Kimegy a folyosóra, visszajön*. Titkár úr, szedje össze a kérvényeket - mára ez elég volt. *Bejön*. A földesuraktól követeljük a jobbágytörvény betartását, s az állam birtokain is ilyen gázságok folynak... Most - amikor a porosz király azt nézi, hogy szedhetné ki a körmünk közül Galíciát... *Észreveszi Sonnenfelset, aki az ablakhoz húzódott*. Á, kedves Sonnenfels: rég váratom már? Persze-persze: szegény Gutenberg találmányáról kell beszélnem önnel... *Rosenberghez*. Bocsásson meg Rosenberg.

SONNENFELS *szerényen*. Felség - énnekem az is megtiszteltetés, ha felséged előszobájában várakozhatok...

CSÁSZÁR *karonfogja*. Nem, a világért sem... A gróf, mint főkamarásom, asszisztálni szokott a reggelimnél, s közben annyi mulatságosat és kellemest tud mondani, amennyi egy-két óráig ellensúlyozza azt, amit itt hallok... S ma megszöktem tőle... nyilván csak azért jött utánam.

ROSENBERG. Egy kérést is kell azonkívül tolmácsolnom. *Sonnenfels óvatosan elhúzódik, s az óralapot tanulmányozza*.

CSÁSZÁR *kérdően néz Rosenbergre*.

ROSENBERG. Chanclos grófnő volt nálam...

CSÁSZÁR *ijedten*. Erzsébet hercegnő...

ROSENBERG. Nem, a főhercegasszony tökéletesen jól érzi magát... Csak az a bánata, hogy felséged nem keresi föl... nem hívja...

CSÁSZÁR. Énnekem nincs tükör a szobámban. De itt néha belenézek... S az a véleményem - jobb, ha kevesebbet nézeget egy ilyen ember, mint én... Meg *kissé meghatottan* elég furcsa de ő szeret is egy kicsit, s rosszulleshetne neki, aminek, ha tudnák, annyian örülnének...

ROSENBERG. Az még rosszabbul esik, hogy felséged nem kívánja őt látni.

CSÁSZÁR. Jó... Elveim ellenére... Úgy is rá kell lépnem erre az útra... Mondja meg Chanclos grófnénak, hogy szívesen látom a hercegnőt itt a dolgozómban - egy negyedórára...

ROSENBERG. Köszönöm, felség. *El.*

CSÁSZÁR *föl-alá jár, megáll, keze hátával megtörli a szeme alját, aztán megint észreveszi Sonnenfelsét.* Az ördögbe is, kedves Sonnenfels - ma már másodszor nem veszem észre, hogy itt van a szobában. Pedig kettőnk közül nem maga az, aki az utolsó találkozásunk óta kísértetté kezd alakulni.

SONNENFELS. Én gyorsabban fogom ezt az átváltozást - egy kis szélütés jóvoltából - végbevinni, míg felség...

CSÁSZÁR. Ne vigasztaljon, kedves Sonnenfels, mert mindjárt nekem kell magát vigasztalnom... Savanyú almába fog harapni...

SONNENFELS. Elég édes almába haraptam - felséged és boldogult anyja jóvoltából.

CSÁSZÁR. Új zsarnoki tette készülök - amely miatt Wucherer krajcáros klasszikusai Néro- és Caligulához fognak hasonlítani... Illetőleg nem fognak, mert nem lesz módjuk rája. Mi ketten fogjuk ebben megakadályozni őket.

SONNENFELS. Nagyobb vállalkozásban is voltam már felséged segédje.

CSÁSZÁR. A szeme pillája sem rezdül meg... Látom: kitudta már, miért hívtam...

SONNENFELS. Abból, amit felséged mondott, a legkezdőbb bóher is megállapította volna, hogy a cenzúrát óhajtja visszaállítani...

CSÁSZÁR. Amennyiben az ésszerűséget annak nevezzük... Épp azért akarom önt megtenni a cenzori hivatal főnökévé, hogy ez az intézkedésem semmiféle hasznos terméket - ami a könyvprésnek köszönheti létét - el ne fojtson... Önnek meg kell mondanom, hogy nem magamat félttem... Az egyiptomi fáraók óta nem volt - nem császár, de német birodalmi liliput-fejedelem, akiről olyan arcátlanul írhattak - ötszáz lépésnyire a palotájától -, mint rólam.

SONNENFELS. Sajnos, ez igaz, felség...

CSÁSZÁR. De azt gondoltam - hadd bátorodjék neki a renyhe osztrák gondolkodás. - Én nem leszek az, aki hiúságból levágom a szárnyát...

SONNENFELS. Felséged biztos volt érdemében... De épp azért - tán túlságosan is lebecsülte a közvéleményt...

CSÁSZÁR. Ha a közvélemény ama törpe pegazusok lovasait jelenti, akiket az én sajtószabadságom szabadon engedett, akkor tökéletesen igaza van... Mert valljuk meg, kedves Sonnenfels, miféle irodalom támadt abból, hogy mi Bécsben mindent ki engedtünk nyomtatni, amit az unatkozó emberek hajlandók voltak elolvasni. Nem beszélek arról, hogy némelyik praktikus rendeletem egy egész irodalmat szült - mint régen egy nagy császár halála.

SONNENFELS. A temetkezésekről szóló rendelettel kapcsolatban huszonhat brosrát őriz a könyvtár...

CSÁSZÁR. No, ugye... Mert elrendeltem, hogy a halottakat ne a város közepén a templomok körül temessék el, hanem a városon kívül, ahol bomlásuk sem értékes helyet nem vesz el, sem a levegőt nem rontja... De ez még hagyján... az állampolgárok megszokják, hogy a közügyeken gondolkozzanak s föltehető, hogy a mariahilfi pintérek mégiscsak józanabbak lesznek, s főként nem annyira a perc mosolyát hajhászók, mint az úgyneve-

zett osztrák író urak. De ami azontúl megjelent... Hisz maga jobban tudja: a bécsi utcalányoktól kezdve...

SONNENFELS. Az udvari kíséretig...

CSÁSZÁR. Mindez az gyaníttatja velem, hogy a mi osztrák törzsünk: az irodalmi múzsának nem valami nagy kegyeltje... Vagy még inkább, hogy a sajtószabadság az emberiség történetében sem hozza meg azokat a gyümölcsöket, amiket vártunk tőle... Eltelt egy évtized, s még mindig ön meg a jó öreg Denis a nagy írók Bécsben. Nézze meg, milyen muzsika szól a bécsi polgárházakban... Pedig ezek a zenedarabok - Haydn karmesteré meg az én Mozartomé, jórészt az úgynevezett arisztokrata szalonok - sőt éppen a „múzsákhoz mostoha” császár megrendelésére készültek... S mit olvasnak az emberek ugyanakkor a mi szabad sajtónk jóvoltából... De egy uralkodó nem tehet mást, mint hogy a lehetőséget megadja... Tehetséget nem önthet polgárai fejébe - pláne, ha magának is kevés van.

SONNENFELS *egy komikus tiltakozó mozdulatot tesz.*

CSÁSZÁR. Nos, mindegy... Tehát nem magamért, s nem a sajtótermékek silánysága miatt kívánom, hogy ön a könyvtár tisztviselőivel együtt ellenőrizze a nyomtatásra kerülő műveket... *Hallgat s várja, hogy Sonnenfels találja ki a gondolatát.*

SONNENFELS. Felséged attól tart, hogy egyes vakmerő szerzők bizonyos külföldi események színes tárgyalásával igyekeznének maguknak népszerűséget s a nyugodt bécsiek fejében zavart támasztani...

CSÁSZÁR. Igen - pontosan ettől... Minthogy Párizsban, amelyet XIV. Lajos kora óta majmolunk, az udvar és a miniszterek vétkes könnyelműsége s a nemzet agyát elborító félig kiforrt eszmék egy sajnálatos káoszt teremtettek... ami tán egyes hasznos intézkedéseket is hoz majd, az emberek azt hiszik, hogy nálunk is ilyen káoszt kell teremteni.

SONNENFELS. Annak ellenére, hogy itt felséged ugyanazokat a hasznos eszméket egy évtized óta, egy csepp vérontás nélkül igyekszik a valóságba átültetni.

CSÁSZÁR. Ez az!... Mondjon valamit az ő híres alkotmányukban, amit én, a zsarnoki rendeleteimmel meg nem csináltam már... Az úrbér-megváltás - a nagy vívmány - nálunk öt éve életbe lépett... *Megfogja Sonnenfels könyökét, s egész közről beszél hozzá.* S a büntetőkönyv, amit ketten együtt csináltunk... Nem valósítottuk-e meg mi a törvény előtti egyenlőséget?... Vagy azt hiszi, pusztá kegyetlenségből köttettem én Székely ezredest - egy katonát s nemest -, ki inkább áldozat volt, mint bűnös, sikkasztásáért a pellengérhez... S az adótörvény - a közös teherviselés: életbe léptettem, noha a minisztereim is szembefordultak velem... Ami a polgároknak hasznukra vált: én keresztülvittem; - csak az alkotmányos csinnadrattát hagytam el - meg a szörnyűségeket, mint a párizsi nép legutóbbi versailles-i látogatása... A húgom s a király behurcolása Párizsba. Ön mit szól ehhez a nagy szindarabhoz, amelyet a franciák rendeznek most a világ mulattatására?

SONNENFELS. Milyen véleményem lehet gyűjtogatásokról... vagy olyan eseményekről, mint amiket felséged említ.

CSÁSZÁR. Nos, nemcsak a borzalmakat kérdelem épp, amelyeket egy műveltebb század, azt hittük, örökre kiszorított: legalábbis Európa történetéből... De az, amit noha megvan a királyság, nyugodtan nevezhetünk már francia forradalomnak... Önben már származása révén is kell elnyomott hajlamoknak lenni, melyeknek a jóvoltából inkább bele tud a francia harmadik, sőt a negyedik rend gondolkozásába helyezkedni, mint én...

SONNENFELS. Felség, én nem hiszem, hogy a francia események - a francia klasszikusok módjára - németre, vagy éppen osztrák-németre lefordíthatók.

CSÁSZÁR. Ez úgy hangzik, mintha meg akarna nyugtatni. De én nem félek, kedves Sonnenfels. Én sokkal nagyobb hóhér kezében vagyok, semhogy a Wucherer íróiból lett Marat-któl rettegni tudnék. Sőt sokszor kívánom, bár lehetnék a sógorom helyében... Hogy látná a világ, egy jó lelkiismeretű uralkodónak hogy kell ezekben a helyzetekben viselkednie...

SONNENFELS. Ha XVI. Lajos helyén II. József ül: ezek a helyzetek nem jöttek volna létre...

CSÁSZÁR. Én is ezt hiszem, bár Ausztria mostani állapota mást bizonyít.

SONNENFELS. Franciaország jobban megértette volna felségedet, mint a tarka, sokféle hagyományt őrző Ausztria.

CSÁSZÁR. Igen, ha én olyan miniszterekkel, mint Necker, most tíz éve hozzálátok... Nem ott tartanék, ahol XVI. Lajos... *nevet* és nem ott, ahol II. József... Nem mint császári könyvtáros, hanem mint jogtudós, történész, filozófus, ha úgy tetszik, az ótestamentumi bölcsék utóda - tud ez ellen valamit mondani?

SONNENFELS. Legföljebb egyet, felség... Hogy a népek - úgy látszik - jobban meg tudják becsülni azokat a vívmányokat, amiket úgy vívnak ki, mint amiket készen, ajándékba kapnak.

CSÁSZÁR. De hisz ez örület!... Pedig úgy látszik, igaz... Az én népeimnek mintha fogalmuk sem volna róla, hogy egy évszázadot kaptak tőlem. Ha utódaim mindazt eltörölnék, amit én csináltam - s erre a francia ijedelem s a birodalom mostani állapota könnyen ráveheti őket -, a monarchia népeinek esetleg egy évszázadot kell harcolniuk, hogy olyan jobbágy- vagy adótörvényük legyen, amelyet az a véletlen adott nekik, hogy én kerültem a trónra...

SONNENFELS. Akkor viszont nem lehet többé elvenni tőlük... *Észrevéve szavai hatását.* Ez elég sajnós... de az emberi természet olyasvalami, amit történetíróknak és uralkodóknak tudomásul kell venniük.

CSÁSZÁR. Ön szerint tehát ez az úgynevezett francia alkotmány, s az augusztus 4-i vívmányok, amelyekhez a felvilágosító érveket vidéki kastélyok lerombolása szolgáltatta, mélyebben gyökerezik a népben s így tartósabb, elvehetetlenebb, mint az én hasonló intézkedéseim.

SONNENFELS. Próféta nem vagyok, felség. A forradalmak sokszor maguk semmisítik meg a vívmányaikat... S általában sok erőt pocsékolnak el...

CSÁSZÁR. Ez az - s nemcsak erőt, egy csomó fejet is - olyanokét, akiket aztán a nemzetőr arisztokráciák nehezen tudnak majd pótolni... Én épp ezt akartam: az államot úgy alakítani át egyenlő jogú és egyenlő lehetőséggel induló polgárok szervezetévé, hogy az a magas műveltség s társasági szellem, amelynek mi részesei voltunk - a tisztviselő- és kereskedőrétegen át a parasztok téglás házaiba, sőt kalibáiba is lejusson.

SONNENFELS. Ez több, mint amit IV. Henrik akart, hogy minden paraszt fazekában hús főjön...

CSÁSZÁR. Ez az, hogy minden parasztház kandallójához odaülhessek... mit tudom én... kamarazenét játszani...

SONNENFELS. Gyönyörű álom, felség...

CSÁSZÁR. S mit ad ezzel szemben az ön forradalma?

SONNENFELS *óvatosabb*. Tán egy illúziót: a nép azt hiheti, hogy maga kovácsolja a sorsát... A párizsi újságokból legalább ilyesmit látok... S a nehéz helyzetek sok kiváló embert is fölvethetnek... Míg egy túlolajozott államban, ahol minden a hivatalnoki kar sima keréksíjain mozog...

CSÁSZÁR *indulatosan*. Vagyis azt millió lelkes ember csinálja. Ezt meg én magamban - betegen -, egy ellenkező hivatalnoki karral... Látom, hogy ön is titkos forradalmárrá lett, mert egy vén börtönt szétdobáltak...

SONNENFELS. Felség... én felséged házának köszönhetem, hogy olyan szép életem van, amilyenről öcsém nem is álmodtak... S nemcsak én. - Felséged a származásomra célzott... Engem ugyan vallásom elválaszt népemtől, de azért nem tudok közönyösen gondolni arra, hogy felséged Morvaországban ötvenezer, Magyarországon nyolcvanezer, Galíciában kétszázezer emberről szedte le a sárga foltot...

CSÁSZÁR. S tettem polgárokká őket, ami egyik fő oka a többi polgár irántam való gyűlöletének.

SONNENFELS. Arról tehát, hogy az én viszonyom mi felségedhez s dicső terveihez, amelyeknek szerény munkása voltam - úgy hiszem, kár beszélni... De felséged, mint történészhez s a sok változást látott ótestamentumi bölcsek törpe utódjához fordult hozzám...

CSÁSZÁR *megöleli, megveregeti a hátát*. Jól van, jól, semmi baj sincs köztünk... Mindig nagy ritka öröm nekem, ha egy okos emberrel beszélhetek.

SONNENFELS. S nekem, ha a világtörténelem egyik legnagyobb uralkodójának valamiben segítségére lehetek. *Meghajlik, közben el az államhivatal felé.*

SZEMÉLYI TITKÁR *belép*. Pálffy Károly gróf, a magyar kancellár kér felségedtől kihallgatást.

CSÁSZÁR. Kéretem a grófot...

PÁLFFY *belép, meghajol, József a kandallóra könyökölve áll, s nem néz rá.*

PÁLFFY *torokköszörülés után*. Nem pusztán a magam kezdeményezéséből kértem felségedtől ezt a kihallgatást... Az államtanács ülése döntött így, amelyre engem is meghívtak, hogy a magyarországi helyzetről jelentést tegyek.

CSÁSZÁR *fölveti a fejét, s hosszasan nézi*. Az alkotmány... A magyar alkotmány... a dicső, nyolcszáz esztendő magyar alkotmány...

PÁLFFY. Valóban, ez az a szó, felség, amelyet mint magyar kancellár, akármilyen kellemetlen volt mindkettőnknek, a legáldásosabb rendeletek életbeléptetésénél is, újra és újra ismételnem kellett.

CSÁSZÁR. Igen, s én nyolc év után még mindig a türelmi rendelet végrehajtásán vitatkozhatnék az országgyűlésükkel... Nos, tehát...?

PÁLFFY. Most is az alkotmányos élet helyreállítását kell felségedtől kérnem. A magyarországi események hatása alatt.

CSÁSZÁR. A magyarországi eseményeket ismerem... A jobbágyok - akik a háború egész súlyát hordják - ki vannak szipolyozva. A nemesség retteg, hogy e terheket megosztatom vele. A városok, akiknek az ön országgyűlése összesen egy szavazatot adott, nem számítanak. A magas papságról, a szétszalasztott szerzetesekről kár beszélni. Ellenem izgatják a népet.

PÁLFFY. A magyarországi hangulat hatása alatt az államtanács - s Kaunitz kancellár is - az alkotmányos élet helyreállítását, mint utolsó percben jövő panaceát javasolja felségednek...

CSÁSZÁR. Holott Kaunitz hercegnek ugyanaz a véleménye az önök megyéiről - e népellenes köztársaságokról - s az úgynevezett magyar alkotmányról, ami énnekem...

PÁLFFY. Kaunitz kancellár azonban tapasztalt államférfi, s tudja, hogy bizonyos helyzetekben a nemzetek intézményeit és nézeteit, még ha azokat elmaradtaknak és előítéletszerűeknek tartjuk is - amit én ebben az esetben természetesen nem tartok -, lehetetlen figyelembe nem venni.

CSÁSZÁR. Ha a gróf ezzel azt óhajtja tudomásunkra adni, hogy nem vagyok nagy politikus - vagy egyáltalán nem vagyok politikus abban az értelemben, ahogy önök a politikát értik, ezzel semmi olyat sem mond, amit én magam is ne tudnék... Én nem írtam, mint Nagy Frigyes fiatalon, jámborkodó értekezést Machiavelli ellen, s nem lettem később, mint ő, hosszú élete alatt a machiavellizmus művésze... Az én politikám az volt, hogy országomat - egyik végétől a másikig - beutaztam, a nagy többség szükségait megismertem, s ennek megfelelő intézkedéseket tettem és intézményeket alkottam.

PÁLFFY. Felséged is tudja, hogy Poroszország háborús terveiben a magyar nemzet elégetlensége is bekalkuláltatott. Ilyen körülmények közt...

CSÁSZÁR. Az elemi politikai bölcsesség is azt diktálja, hogy reformjaimban egy lépést hátráljak... Esetleg azzal a hátsó gondolattal, hogy a béke megkötése, a porosz felleg elvonulása után annál nagyobbat üssek az önök hősködő megyéiben a fölbátorkodott szájakra... Ez azonban számomra lehetetlen... Az utódom tán hajlandó lesz rá, ő olasz iskolát járt... Én azonban vagy belátom, hogy a magyaroknak éppúgy, mint a brabantiaknak rossz kanállal akartam a nagyon is szükséges orvosságot beadni, s akkor őszintén és végleg változtatok módszereimen, vagy azt érzem - aminthogy bevallom, azt érzem -, hogy én itt nem valami tisztelendő nemzeti természettel, hanem az önzést sallangokkal fedő hazugságokkal állok szemben, s akkor nem bírok... politikából, engedni...

PÁLFFY. Felséged elfelejti, hogy a nemzet jellege nemcsak jó tulajdonságokból áll, s a hazugság sallangjai s bizonyos frázisokba burkolózó önzés éppúgy hozzátartoznak - mint a lelkesedés és bátorság...

CSÁSZÁR. ...amelynek felséged... azaz édesanyja a trónját köszönheti... Ismerem, gróf, az egész repertoárt... S megmondhatom - hogy egy cseh dudás jellemében több tiszteletre méltót találok...

PÁLFFY *büszkén*. A lovat másképp kell munkába fogni, mint az ökröt, s azt, mint az öszvért... A magyar nemesség csak a könnyű - igen, kissé sallangos - hámot bírja.

CSÁSZÁR. A hámot csakugyan másképp kell az állatokra rakni, de - hogy az ön napkeleti stílusában maradjak - a nap egyformán süt lóra és csacsira, s a közös napfényt élvezve, nekik kell bebizonyítaniuk, hogy nemes paripák, vagy makacs szamarak-e?

PÁLFFY *kissé kihúzza magát, s úgy hallgat, mint aki nem akarja a vitát ebben a modorban folytatni*.

CSÁSZÁR. Nos jó... Én nem vagyok az, aki nem akar tanulni... S az eredmény - a birodalom állapota -, sajnos, sokakat felbátoríthat, hogy iskolamesteremmé lépjenek elő... Nem vettem figyelembe a népek politikai természetét, ezért tört ki a belga forradalom; s ezért kell magyar politikámon is változtatnom. Én mindezt igyekszem belátni... Ha valamely

néger országban tettek volna meg királynak, az Angelo Solomo hazájában például, bizonyára ágyékkendőt öltenek, s dárdával a kezemben eljárnék bizonyos törzsi táncokat, mint ahogy most részt veszek a misén, s ha megint azon a bizonyos rováson leszek, az udvar jelenlétében veszem fel megint az utolsó kenetet. A magyarok természetéhez azonban - a nemességről beszélek, mert a jobbágnak az ön hazájában még nem volt módja kifejlesztenie komoly természetét -, bevallom, nagyon nehéz alkalmazkodnom... Mert a magyar nemesség természete szerintem az, hogy a lehetet is kiszedi jobbágya orrából, ugyanakkor úgy szeret beszélni a szabadságról, ahogy Mirabeau gróf sem Párizsban...

PÁLFFY. Felség, a Hora-lázadás egy állami birtokról indult ki, s a magyar jobbágyság leghíresebb kiszipolyozóit felséged ősei tették meg császári szállítókból - magyar főurakká...

CSÁSZÁR. Mert ha polgárosítani akarták Magyarországot, jobban bízhattak a bécsi csirkefogókban, mint a részeges, parázna magyar nemesekben... *Látva Pálffy sértődését.* Na jó. Nem akartam megbántani. Lesz országgyűlésük - mihelyt a békét megkötöttem. S az ágyékkendőt is fölöttem - azt a koronát értem - fölmegek vele a dombra, hadd mulasson rajtam Európa. *Határozottan.* De az október elsején kibocsátott adótörvényt, azt nem vonom vissza.

PÁLFFY. Felség - legalább a nyelvrendeletet... Ez, ami legjobban sérti a nemzetet.

CSÁSZÁR. Állítsam vissza azt a kísértet-nyelvet? Amelyen százötven év óta egyetlen értelmes ember nem ír már Európában?... Vagy vezessem be a magyart, amelynek - épp ön mondta - az úgynevezett íróit meg sem érti - annyi új szót kell faragniuk a hiányzó fogalmak számára... Az ország németül, szlávul, románul beszélő polgárai számára - s ezek vannak - többen - ez sokkal nagyobb megaláztatás, mintha a magyaroknak -, ha legfőbb szenvedélyüket, a pörösködést folytatni akarják - egy nagy birodalom nyelvét is meg kell tanulniuk. *Nevet és hátbaveri Pálffyt.* Ha legalább a franciát akarnák bevezetni! Amin én is levelezek... Sajnos - ennek is vannak némi politikai akadályai. *Görccsösen köhög, köhögés közben.* ...Na jó, menjen csak kedves Pálffy - s vigye meg honfitársainak a hírt, hogy lesz követválasztás *tenyerével mutatja a csinnadrattát...* a bedugult torkokat átöblíthetik... borral és hanggal... Csak a béke, a béke! kedves kancellár úr. *Pálffy meghajol s el. József kimerülten a széke dől, zsebkendőjét szedi elő, s abba köhög bele.*

ERZSÉBET *óvatosan benyit a dolgozó felől, odamegy Józsefhez, aki hirtelen eldugja a kendőjét s kiegyenesedik.* Ah, bocsánat, felség... itt várokotam a dolgozóban... Chanclos grófnő elment egy percre... S felséged oly hevesen beszélt... aztán...

CSÁSZÁR. Ó, semmi, egy kis filozófiai elmélkedés a magyar kancellárral... A népek hámba, illetőleg igába fogásáról társalogtunk...

ERZSÉBET. Rég nem látogatott meg, felség... És nem is hívatott...

CSÁSZÁR *udvarias közömbösséget erőltetve.* Igen, szégyellem, elhanyagoltalak... De úgy érzem: egyre kevésbé vagyok arra való, hogy társaságod legyenek... Én ugyan nemigen hiszek az asszonyok babonáiban, hogy ha egy várandós asszony valami igen csúnyára néz, vagy ahogy mondani szokás - megcsudál, annak a gyermeknek nyoma marad. De azért ki tudja, miféle utak vannak egy asszony borzalma s a magzat...

ERZSÉBET. Felség!... Ha valami árt - az ilyen szavak... Én, míg felségeddel vagyok, egy lélek tulajdonságait nézem, vagy inkább érzem, s igen boldog lennék - ha léteznének utak, amelyeken az, amit felségedben látok, abba, akit hordok... *elfullad, a sírását türtőzteti.*

CSÁSZÁR. Na, mindegy... Én már intézkedtem, hogy a férjed most, hogy a hadak téli táborba vonultak, visszajöjjön a hadseregtől... S a három utolsó hónapot az ő társaságában tölthesd.

ERZSÉBET. Ez a gondoskodás azonban nem akadályozhat meg abban, hogy felséged egészsége miatt ne aggódjak. Mindenkitől azt hallom, hogy agyondolgozza, izgatja magát... többet köhög és lázas...

CSÁSZÁR. Igen... tudom... Chanclos grófnő a személyi komornyikomat is kivallatja... Hogy még mindig kukoricaszalmán, vagy már matracon alszom-e... S átizzadom-e a hálóingem?... Túlzás az egész... Rosszabb az idő - a vénember köhög...

ERZSÉBET. Eleonora Lichtenstein látogatott meg tegnap. Most vetette le a gyászruhát, s még szebb, mint valaha... Elmondta, felséged milyen barátságos volt hozzá, amikor az őszön Schönbrunnban fölkereste... Ő is rossz híreket hallott... S kérte, mondjam meg, hogy aggódik felséged egészségéért...

CSÁSZÁR *megsimogatja Erzsébet haját.* Fölösleges a magad aggodalmát a Lichtenstein hercegnőével is megtoldanod. Én mindeniknek ismerem a becsét. *Kis habozás után.* Eleonora hercegnőt most kizárólag a fia nősülése érdekli. Azok közé a szerencsétlen asszonyok közé tartozik, akik jobbra érdemes szellemüket és szívüket ostoba férfiak imádatának szentelik. De Lichtenstein Károly legalább gentleman volt; ha más jót nehéz is mondani róla... Ez az Alois azonban, aki anyja imádatában az utódja lett, egy csélcsap tökfilkó...

ERZSÉBET. Felséged eltereli a szót arról, amiről beszélnünk kell.

CSÁSZÁR. Mit mondjak?... A november... Majd megint kitavasodik, meglesz a kicsinyed... Májusban kimegyünk... Ferenc, te, én - s ő - Laxenburgba... Az ölemben fogom tartani, megismerem egy nagypapa érzéseit. Efféle örömök tekintetében úgyis elég mostohán bánt velem a sors.

ERZSÉBET. Igen... S épp ezért szeretném, ha rajta át, velünk... Úgy nagyjából ismerem felséged...

CSÁSZÁR. ...szíve történetét... Ah, mit ismerhetsz te abból... Hogy a lányom tízéves korában meghalt... S hogy két feleséget temettem el... S hogy a másodikkal pokolian bántam... No meg... Eleonora - persze... De az első! Akit imádtam... Akiben - azt hittem - egy vizsontszerető szívet temetek el... Hidegnek mondtak... Holott csak féltem, mint a megégett ember a gyertyalángtól is...

ERZSÉBET *halkan.* Nem tudta elfelejteni?...

CSÁSZÁR. Őt?... Azt, hogy amíg én... ő irtózott tőlem...

ERZSÉBET. Az nem lehet...

CSÁSZÁR. Mária Krisztina húgomnál, a belga helytartónál, aki barátnője volt, ott vannak a levelei...

ERZSÉBET *felháborodottan.* S felségednek megmutatta?

CSÁSZÁR. Meg... Irgalomból... *Keserűen.* Hogy felejteni segítsen... Persze, a szív útjai kiismerhetetlenek... Húgom s a férje sosem szerettek túlságosan. Tán, hogy belém oltsák a hitet - hogy engem nem is lehet szeretni...

ERZSÉBET. Lehet!

CSÁSZÁR. Ha lehet, annál rosszabb! Szörnyű végzet ül mindenem, amit az én szívem - csápjaival - megérintett... Téged is ezért féltetek...

ERZSÉBET. Nem, nem - úgy lesz minden, ahogy felséged mondja... Kinn Laxenburgban...

CSÁSZÁR. Hát persze... A télen megkötjük a békét... A porosz király hüvelybe dugja a kardját... Sógornak, a francia királynak s a népének megjön az esze. Tudósaikból csinálnak kormányt, hogy Franciaországból, velem versenyezve csináljanak paradicsomot... A magyarok és belgák belátják, hogy javukat akarjuk. No, én is engedek kicsit a fejességemből, magyar ruhába öltözve tanulmányozom a nemzeti természetet... Így lesz minden... Az oroszoknak a gödöllyel fognak az arab pusztában cicázni...

ERZSÉBET. Felség kicsúfol engem...

CSÁSZÁR. Nem, csak az ábrándot, az ellágyulást... Amelyre nincsen jogom.

SZEMÉLYI TITKÁR *benyit. Amikor Erzsébet hercegnőt ott látja, meghökken, visszahúzódná.*

CSÁSZÁR *ingerülten visszatartja.* Ki az? Mit akarnak?...

TITKÁR. Sürgős futár... a németalföldi helytartótól...

CSÁSZÁR. Lupus in fabula... Most beszéltünk a szeretetükről... Kérem a csomagot.

TITKÁR *odaad egy pecsétetes levelet s kimegy.*

CSÁSZÁR. Csak egy levél! *Föltöri, olvassa, arca egyre sápadtabb lesz - a keze remeg.*

ERZSÉBET *ijedten figyel, megfogja a levelet tartó karját.* Valami szörnyű hír?

CSÁSZÁR *begyűri a levelet a zsebébe, fölindultan Erzsébetre néz, aztán erőt vesz magán.*
Nem!... Hol is hagytuk abba? Ja, az oroszok! S a gödöllye... Hogy én is úgy fogok - nemcsak az unokámmal - de a belga patriótákkal... ezzel a van der Noot fiskálissal is hancúrozni... Chanclos grófnő hol van?... Micsoda rendetlenség ez, hogy kíséret nélkül ideenged a dolgozómba...

ERZSÉBET. Felség, mondja ki... Könnyebb lesz... belehal...

CSÁSZÁR. Nem, tépje szét a belső részem... mint a spártai róka a köpenyeg alatt a gyereket.
Csönd. Megfutottak... A húgom és a férje kiszaladtak Belgiumból! Állítólag a katonai kormányzó kényszerítette - mert Brüsszel eleste küszöbön áll. Botokkal vernek ki a birodalom legszebb tartományából... Néhány ezer szedett-vedett fölkelő - aki maga sem tudja, mit akar... Jól felfegyverzett ezredeket, tanult tisztviselőket - akiket - hülyék és intrikusok kormányoznak.

ERZSÉBET *ijedten fut a dolgozó ajtaja felé, benéz.* Chanclos grófnő, jöjjön gyorsan!

CHANCLOS GRÓFNŐ *hallani, ahogy a harmadik szobából rohan.* Ah, mindenütt keresem már... Egy percre itt hagyom, s eltűnik. Mint egy rossz gyerek. *Meglátja a császárt.* Mi történik itt?... Szépen fölizzgatták egymást...

ERZSÉBET. Nem én... A futár...

CHANCLOS. Ah mit, futár!... Nem is tudom, melyiket szidjam össze!

CSÁSZÁR. Vigye el a grófnő a főhercegasszonyt... S azonnal fektesse le...

CHANCLOS. S felségedet? *József szigorú pillantása előtt meghátrál. Erzsébethez.* Na gyérünk... Itt ma nem fogunk ibolyát szedni... *Erzsébet és Chanclos grófnő a dolgozó felé el. József egyedül marad a szobában, előveszi a levelet - sápadtan néz a levegőbe.*

ROSENBERG *benyit sietve, nyilván az asszonyoktól küldve, a dolgozó felől. Amikor a császár nem veszi észre, halkán megszólal. Felség!*

CSÁSZÁR. Ah, ön az?... Kérem, közölje Chanclos grófnővel, hogy Erzsébet főhercegasszony ezentúl csak az én külön engedélyemmel léphet be a Burg Lipót-szárnnyába... S egyben megkérem arra is, hogy keresse fel Cobenzl Lipót grófot. Mint teljhatalmú megbízottat küldöm az elmozdított katonai és polgári kormányzók helyett Belgiumba - esetleg már csak a határ szélére...

ROSENBERG. Miért? Mi történt?

CSÁSZÁR. A legnagyobb gyalázat, ami Habsburg-uralkodó fejére szállt... Kaptam egy birodalmat, amelyben rend volt, s emberi mértékhez képest boldogság is - s tíz év múltán botokkal kergetnek ki a legszebb tartományomból, amelyet oly boldoggá akartam tenni, mint ősöm, V. Károly korában volt. A helytartók már Luxemburgban tartózkodnak.

ROSENBERG. Egy kiürített tartomány - még nem elveszett tartomány... S ha felséged hajlandó némileg megalkudni a helyzettel...

CSÁSZÁR. Megalkudni... Megalkudni... S miféle erők előtt! De jó - megtanulok alkalmazkodni a nemzeti természethez, ahogy Pálffy gróf mondta... Egy császárnak nemcsak magánélete - önérzete sem lehet. Átmegyek a szégyen igája alatt... Meglátjuk, mi haszna lesz? Én azt hiszem, vérszemet kapnak - a múlt baglyai s a sikátorok hősei egyaránt.

Függöny

NEGYESEDIK FELVONÁS

II. József dolgozója a Leopold-traktusban. Kisebb helyiség az előbbinél; a berendezés egyszerűsége még jobban összhangban van a császár jellemével. A háttérben ajtó - amely a III. felvonás színhelyére - a császár hivatali szobájába vezet, balra kis ajtó egy oldalszobába, ahonnan egy kis lépcsőházon a császár hálókamrájába jutni; jobbra üveges erkélyajtó, amelyen Bécsre, a Freiungra látni. A háttérben az ajtó mellett kandalló; azelőtt áll a császár karosszéke, jobbra tőle, az üvegajtó felé kis asztal, annál ül, akinek épp diktál. Az előtérben nagy íróasztal - tele irattal. A bal oldali falon: irattartó, a napi munkához szükséges könyvek, tokok... Amikor a függöny fölmeleg, József császár és Quarum doktor vannak a színen. A császáron szokott barna frakkja, háta mögött a széken egy köpeny. Az orvos épp akkor ereszti el a császár pulzusát, amire a császár is feláll.

CSÁSZÁR. Nos, kedves Quarum doktor?

ORVOS. Feküdnie kellene, felség - pihenni... Nincs a bécsi betegek között egyetlenegy, aki ilyen bajt lábon hordana...

CSÁSZÁR. De nincs egy sem, kinek annyi oka volna lábon lenni és dolgozni... Kedves Quarum, önt úgy ismertem meg, mint aki tudja, miért nagy vívmánya az emberiségnek a logika... Orvosokban - ez elég ritka...

ORVOS. Úgy hiszem, császárokban is, hogy orvosukban, aki ilyen kétes eredményt ér el, ahelyett hogy mint a keleti történetekben, lefejeztetnék, érdemeket keresnek és találnak.

CSÁSZÁR. Bravó, doktor... Én valóban sosem kívántam senkitől - öntől sem -, hogy okosabb legyen, mint a tudománya... Csak egy logikai következtetést szeretnék végigvezetni önrel; olyasfélét, amivel tanuló korunkban gyötörtek. Elfogadja ön azt a tételt, hogy egy egyeduralkodónak, amilyen én is vagyok, mindazokat a tényeket, amelyek alattvalói sorsára befolyással lehetnek, ismernie kell... Én például személy szerint undorodom a titkosrendőrség módszereitől... De mint uralkodó kötelességemnek tartom, hogy olyan embereket is ellenőriztessek, akikkel nemcsak karonfogva járok, de őszintén szeretek.

ORVOS. Ezt természetesnek tartom, felség.

CSÁSZÁR. Akkor nyilván az elől sem térhet ki, hogy az uralkodónak országa legfontosabb polgárát, azaz önmagát is ismernie kell. Például jelleme korlátoltságát. *Gúnyosan.* Mondjuk, hogy elfogult, tervhalmozó, aki nem méltányolja eléggé népei természetét.

ORVOS *némi megkönnyebbüléssel.* Az önismeret mindig üdvös, s egy uralkodóban még ritkább és nagyobb erény, mint másokban.

CSÁSZÁR. Ne dicsérjen még, kedves Quarum doktor. Az illetékesek s a közvélemény szerint egyrészt nem szolgáltam meg - másrészt a megkönnyebbedése sem fog sokáig tartani. Én tudniillik most nem holmi senecai önismeretről akarok beszélni, hanem testi állapotom ismeretéről, amely ebben a pillanatban a sors szeszélye folytán - a birodalom, sőt tán Európa egyik legfontosabb ténye, majdnem olyan fontos, mint hogy Mirabeau gróf Párizsban a király ellen vagy mellett értékesíti-e ékesszólását. S ezt a tényt önnek, a tudóm és vesém kinyomozásával megbízott titkosrendőrnek, nincsen joga előlem elhallgatni... Vagyis, hogy engem sem megszánna, sem megsértenie nincs joga azzal a köntörfalazással, amelyet betegek általában megkívánnak.

ORVOS *kínosan.* Felséged maga is érzi, hogy baja komoly.

CSÁSZÁR. Nem magyarországi láz, aminek következetesen mondják...

ORVOS. Tüdőbaj, felség.

CSÁSZÁR. Gyógyíthatatlan?

ORVOS. Az őszi fordulat óta... mint orvos... Persze, a gondviselés...

CSÁSZÁR. A gondviselést hagyjuk. Ön szerint meddig élhetek?

ORVOS. Felség... ilyesmiben nehéz jósnak lenni... Felséged szívóssága...

CSÁSZÁR. Ne kerteljen, kedves doktor, nekem intézkedéseket kell tennem... Az utódom, Lipót öcsém, még mindig Toscanában tartózkodik, s érthető okokból húzza-halogatja, hogy bájos országából épp most - hisz a birodalom helyzete ön előtt sem titok - Bécsbe jöjjön, s a felelősségben és népszerűtlenségben osztozzon. A fia, Ferenc, itt van ugyan, de gyermek még. Az ügyek vitelével megbízott kormányzótanácsot sem neveztem ki. Ha például a jövő héten meg találnék halni, önön a felelősség, hogy harmincmillió embert a legnagyobb fejetlenségben hagyok itt...

ORVOS. Felség, amennyire a tapasztalat egy orvost halál dolgában jóssá tehet: nem hiszem, hogy ez az állapot három hétnél tovább tarthatna...

CSÁSZÁR *meghökkenten*. Három hét!... Szóval ez a maximum... *Erőt vesz magán, mosolyog.* Nagyon köszönöm, Quarum doktor - ezt a nyíltszívűséget... Önről feltételezem - hogy nem kis lelki harcába került ezt közölni. S nem az a kegyetlenség tette szókimondóvá, ami környezetemben az utóbbi időben egyre szaporítja a sztoikus jellemeket.

ORVOS. Életem legnehezebb perce volt, felség.

CSÁSZÁR *kezet ad*. S én gondoskodni fogok róla, hogy hálám a leggyümölcsözőbbé tegye... *Nyájassággal.* Még egyszer köszönöm, kedves Quarum. *A doktor zavartan az erkélyajtó felé indul, József útbaigazítja a kijárat felé.* Arra... *József, amikor egyedül marad, arcán egy percig még ott van a nyájas mosoly, aztán elkomorodik, majd kihúzza magát, mint katona, aki rohamba indul, aztán tesz egy-két lépést az erkélyablak felé. Kipillant. Majd a benyílóhoz megy s bekiált.* Titkár úr...

TITKÁR *nyugodt udvariassággal*. Parancsoljon, felség.

CSÁSZÁR *csaknem diadalmasan*. Egy rövid levelet fogok diktálni a toscanai herceg öfelségének... *A titkár elhelyezkedik a kisasztalnál. A császár az erkélyajtóhoz megy, s a város felé fordulva diktál.* „Mon Ami! Az imént ment el tőlem a házi orvosom, Quarum doktor - aki unszolásomra bevallotta, hogy állapotom reménytelen, s legfőlőbb három hétig élhetek...” *A titkár ijedtében megáll az írásban, s a császárra néz. Az tovább diktál.* „...Az orvosi bizonyítványt erről a levélhez mellékelem.” *Visszafordul.* Kérem, gondoskodják - hogy valaki felkeresse a doktort - a bizonyítványért. Nem, jobb lesz, ha személyesen hozza el, mielőtt a levél diktálását befejeztem.

TITKÁR. Igen... Elhozom a doktort!

CSÁSZÁR. Nem a doktort - a bizonyítványt.

ROSENBERG *bejelentés nélkül benyit*. Bocsásson meg, hogy így rátörök felségedre. A lépcsőn találkoztam Quarum doktorral.

CSÁSZÁR *némi diadallal, mint aki élvezi hősiességét*. Azt hittem, nem látom ma, kedves Rosenberg gróf, a násznagyi fáradságait alussza ki. - Nos, boldog volt a mi Eleonoránk, hogy megnősítette tökéletlen fiát?

ROSENBERG *hitetlenkedve nézi ezt a derűt*. A hercegné, amíg velem volt - boldogult férjét emlegette... S a felséged állapotáról érdeklődött... Quarum doktor...

CSÁSZÁR. Jó, hogy említi a doktort. Nem tenné meg azt a szívességet, hogy Spielmann tanácsost egy fontos ügyben a kancelláriáról áthívatná? Addig mi befejezzük a levelet. *Rosenberg átszól a kancelláriára, s csakhamar vissza is jön. A diktálás végére Spielmann is ott van az ajtóban. A császár megint az üvegajtóhoz áll, úgy diktál.* „Épp ezért sürgősen és nyomatékosan kérem fenségedet, hogy ha egészségi állapota megengedi, azonnal induljon útnak, nehogy a birodalom mostani válságos helyzetében napokra fej nélkül maradjon. Bocsássa meg, hogy a levelet nem tulajdon kezemmel írtam, de kezem reszketése az írást igen megnehezíti.” *Kinéz az ablakon.* Ah, a jó bécsiek... ott kuksolnak a Freiungon... s nézik az ablakaimat... Hogy megjelenek-e levegőt színi a balkonon... Nos, ne tagadjuk meg tőlük ezt az ártatlan színjátékot. Titkár úr, legyen szíves a köpenyegemet... Ah, már itt van, kedves Spielmann... Észre sem vettem... Egy kis okmányt kell szerkesztenie... *Az erkélyre áll, onnét beszél.* Az a gondolatom jött, hogy doktoromat bárósítom. *Egy kis sétát tesz.* Meg van lepve? Pedig ön nem is osztrák főnemes, hogy elborzadjon, amiért egy embert, aki mosónők hasát tapogatta - a sorukba fölveszek... Ez esetben azonban nem orvosi, hanem erkölcsi érdem megjutalmazásáról van szó... nyíltság az uralkodóval szemben. Ne nyugtalankodjék, kedves Rosenberg, a sétám miatt... A levegő - januárhoz képest - szokatlanul enyhe; énnekem nem árthat, s látná a bécsieket, hogy megelevenedtek... Némelyik nem áttal ujjal mutatni rám...

KRACK *az előszoba felől.* Amikor látja, hogy a császár az erkélyen van, odamegy Rosenberghez, súg valamit. Erre Rosenberg is odamegy a császárhoz, s megérinti a könyökét.

CSÁSZÁR *fölkiált.* Kaunitz... Az öreg herceg... Hol... Lenn a kocsijában?... *Izgatottan.* Engem akar meglátogatni... Kedves Rosenberg gróf, legyen szíves menjen le... Vezesse ide. *Spielmannhoz.* Szóval, a báróság. *Spielmann el.* József a titkárhoz, aki a levelet nyújtja. Mit akar?... Ja, a levél... *Gyorsan aláakanyarítja a nevét.* Sürgős futár vigye.

TITKÁR *el.*

CSÁSZÁR *Krackhoz.* Ah, vesd le rólam ezt... Az ő betegiszonyával... Nem is sejti, hogy én milyen vagyok... Még megölöm az egyetlen miniszteremet... Húzd be azt a függőnyt, hogy homály legyen. *Krack behúzza a függőnyt.*

KRACK. A karosszéket meg tegyük ide... *A sarokba húzza.*

CSÁSZÁR. Az övét meg fordítsd kissé oldalt, s jó messze, hogy amíg beszél, ne kelljen rám néznie... S menj elé, nehogy az inasok valami számárságot csináljanak... Nem, húzódj inkább a benyílóba, ha esetleg szükség lenne rád...

INAS *belép.* Kaunitz herceg...

KRACK *gyorsan eltűnik, József begubózik a karosszékebe.* Kaunitz *belép.* Nagy, parókás alak, most, hogy a betegszobába lép, kissé összehúzza a szemét, s úgy lép, mint aki valami szűrés miatt mindjárt az oldalához kap.

CSÁSZÁR. Tessék, kedves herceg... Nem kelek fel, foglaljon csak helyet abban a karosszéken... Ismerem az érzékenységet... De amint látja, fönn vagyok... csak azért mondom, mert bizonyára túlozzák ön előtt az állapotomat. *Hallgatás, a herceg köhög.* Igazán nagyon köszönöm, hogy túltette magát a betegségtől való jogos borsózáson, s fölkeresett. Személyesen mégis másképp beszélhetünk, mint az államtanács aktáin át. S épp ebben a pillanatban - elsősorban az ön bölcsességére és nyugodt ítéletére van szükségem... Hisz tudja, hogy épp úgy, mint boldogult anyám - én önt nem államférfiaim egyikének tartom - hanem az osztrák ház gényusának mintegy. *Köhögését nyeli el.*

KAUNITZ *összerándul, aztán nyugodtan*. Nagyon köszönöm felséged bizalmát... A birodalom helyzete csakugyan olyan, hogy az én vénemberi bogaraimnál sokkal gyökeresebb emberi gyengeségeken is túl kell tennünk magunkat.

CSÁSZÁR. Nem kell leírnia... Tökéletesen tudatában vagyok, hogy szakadék szélén állunk... A török háborút győzelmeink s szinte szégyenletes békeajánlatunk ellenére sem sikerült befejeznünk. A konstantinápolyi porosz és angol befolyás megakadályozta... Az a sereg, amelyet az öreg Laudon tábornagy vezetése alatt a cseh határra hoztunk, igen kétséges, föltartóztatja-e a tavaszra biztosan várható porosz-lengyel támadást. Főleg ha a sereg mögötti országrészek a támadóval együtt éreznek. Franciaországot mint szövetségest elvesztettük... Támogatás helyett onnan országaink minden rendjébe egy új, delejes szellem terjed, amely maga sem ismeri céljait, de azt tudja, hogy a kormányzat munkáját akadályozni kell. Németalföld végképpen elveszett, elszakadását Hollandia, Poroszország és Anglia garantálja. S a mód, ahogyan elvesztettük, még jobban megtépázta tekintélyünket, mint első évi török hadjáratunk. Magyarországon csak a tavaszt s az első porosz ulánus őrzőjárat megjelenését várják. *Elfojtott köhögés.*

KAUNITZ *hunyorog, aztán az ablak függönyét nézve*. Hm... felséged... a képzelet szemével nézi a veszélyt... mint annak idején a birodalom felvirulásának a lehetőségeit is. A politikai eseményeket azonban nem a képzelet alakítja, hanem sokkal lassúbb, állandóbb erők. Épp ezért a nagy politikai tragédiák - mint egy birodalom összeomlása - sokkal ritkábbak, mint ahogy azt a képzelet szemünk elé festi. Hol lehet összehasonlítani az osztrák ház fundamentumait a török birodaloméval? S lám - noha e háború elején mindenki a török birodalom gyors összeomlását jósolta - nemcsak hogy megvan még, de új, fiatal szultánjával a vereség ellenére is fölül érzi magát. Az osztrák birodalom a mainál sokkal súlyosabb válságot élt át a boldogult császárnő trónraléptekor. S erényei azon is átvitték... Ha az utolsó években történtek is hibák, az osztrák birodalom tartalékai erőben és főként tekintélyben, s ha szabad ezt mondanom: szerencsében, sokkal nagyobbak, mint felséged - abban a hajlamában, hogy a körülötte lévő jelenségeket egy szomorújátékká kerekítse - elképzeli. Remélem, nem bántom meg a nyílt szóval...

CSÁSZÁR. Csak mondja, kedves herceg... Ön az egyetlen, aki ha korholás formájában is, de reményt ad, s már csak erre van szükségem.

KAUNITZ. A török háború második éve - hála az öreg Laudonnak - visszaállította az osztrák fegyver jó hírét. Sokkal többet értünk el ebben a háborúban, mint az oroszok. Herzfeld porosz miniszter meg fogja gondolni, hogy országát - Oroszországgal a hátában - egy második hétéves háborúba belevigye... A seregek felvonultatásának inkább zsarolás a célja, mint igazi háborús készüllet... Újabb lengyel területeket akar, de békés úton, úgy, hogy Lengyelország Galíciát kapná kárpótlásul. Jó idegekkel ezt a zsarolást is megakadályozhatjuk. Ami a franciaországi zavargásokat illeti...

CSÁSZÁR. Ah, erről mondjon valami vigasztalót. Ha meggondolom, a húgom milyen helyzetben van a Tuileriákban. S hogy a nemesség mint özönlik a határokon kifelé...

KAUNITZ. Én ezeket az eseményeket sem érzem olyan végzeteseknek. Franciaország vagy átalakul alkotmányos monarchiává, vagy előbb-utóbb idegen beavatkozás csendesíti le a nyugtalanság fészkeit. Ausztria helyzetére azonban ezek a Lafayette-féle nemzetőrök, s Mirabeau-féle kalandorok - azonkívül, hogy Franciaországot megint Európa színpadává tették - édeskevés hatással lehetnek.

CSÁSZÁR. Ezt ön így látja?... *Kis hallgatás után.* Én nem!

KAUNITZ. Németalföldet a helytelen bánásmódunk egyelőre csakugyan kisiklatta a kezünk-ből...

CSÁSZÁR. A politikai és katonai vezetők fejetlensége...

KAUNITZ. Ez már csak következménye volt annak, hogy a kivihetetlen parancsok s a helyzet megkívánta türelem közt el kellett veszteniük a tájékozódásukat.

CSÁSZÁR. Tudom, hogy ön az én politikámat vádolja legszebb tartományunk elvesztéséért...

KAUNITZ. Attól, hogy elveszítsük - még messze vagyunk... A három hatalom csak Németalföld régi alkotmányát, a joyeuse entrée-t garantálta, s nem azt, amelyet van der Noot adna neki... De az kétségtől igaz, hogy erre sem került volna sor, ha felség - harmadéve - az első fölkeléskor adott tanácsaimat megfogadja...

CSÁSZÁR. Ebben a kérdésben megvan továbbra is a véleményem.

KAUNITZ. S most Magyarországon ugyanez a helyzet...

CSÁSZÁR. De hisz itt... *gúnyosan* tanultam... Engedtem a kancellária s az ön tanácsainak... Meggyőződésünkkel ellentétben megígértem az országgyűlés összehívását, életre keltettem a megyéket, az önző nemesi elnyomás fellegvárait. Sőt azt is megígértem, hogy Szent István koronáját, amennyiben lesz fejem, a fejemre teszem.

KAUNITZ. Ezek az engedmények kevesek, felség. Az ország nagy többségében dinasztikus érzelmű - de forradalmi hagyományai vannak. Igen gyorsan és nyomósan kell meggyőznünk, hogy az a politika, amely a józanabbakat is a rebellis szellem felé nyomta, gyorsan és véglegesen megszűnik.

CSÁSZÁR. Adjam föl reform-intézkedéseimet?... Amelyeket uralkodói lelkiismeretem a lakosság többségének az érdekében diktált?... Mert az európai helyzet - a nemességnek módot ad a megszarolásunkra... De hisz ezeket a reformokat, ezt a politikát ön is helyeselte... Kevés dologban értettünk olyan mélységesen egyet, mint a magyarországi állapotok fölötti nézeteinkben

KAUNITZ. Én felséged emberbaráti céljaival csakugyan egyetértettem, hisz azok ugyanakkor az adózók erejét, a birodalom jólétét emelték. S kissé gyorsan fogant terveit is mindig igyekeztem kellő politikai mezbe öltöztetni.

CSÁSZÁR. Mint egy zeneszerző a kontár melódiát...

KAUNITZ. Amivel nem értettem egyet, az, hogy úgy mondjam, felséged politikai temperamentuma volt...

CSÁSZÁR. S most eljött az óra, amelyben ezért, mint egy bűnös gyermeket - megleckéztethet...

KAUNITZ. *fészkelődik*. Nem ez volt a célom, felség...

CSÁSZÁR. Persze, a sarokba állított... vagy inkább ültetett gyermek is hozhatna fel egyet-mást a maga védelmére... Mondhatnám például, hogy a birodalom mostani állapotának az orosz szövetség az oka. Ez vitt bele, s hagyott jóformán magunkra - a török háborúban. Ez a háború bátorította fel külső és belső ellenségünket. Ez dagasztotta fel az államadósságot. Ez nyomorította meg úgy főként Magyarország, de még Csehország, Tirol parasztjait is, s ami a fő: ez köti meg a kezemet, hogy amikor az Európát szórakoztató franciaországi színjáték - ahogy ön nevezi - az újságolvasó polgárok ezrei előtt a szabadság-egyenlőség fogalmát olyan kíváncsisággá teszi, én ellenbizonyítékok helyett, hogy a tróntól is megkaphatják mindezt, csak épp zűrzavaros kis történetek veszélyeztető becsvágya nélkül - csak adókat nyomok a vállukra, amelyek őket természetesen ellen-

ségeik: a nemesség felé szorítják... Amint emlékezhet, én a boldogult porosz királlyal - anyám unszolására - barátságot kötöttem, s Poroszország és Anglia felé irányítottam volna Ausztria szekere rúdját. Tekintélyével ön szorított az orosz szövetség felé, s elküldött a tatár pusztába, hogy Potyemkin herceg szemfényvesztő udvarában azzal a szörnyű asszonnyal, a cárnővel barátkozzam.

KAUNITZ *kegyetlenül*. Felség, a porosz szövetség Ausztria részére: veszedelmes álom. Poroszország birodalmi helyzeténél fogva Ausztria természetes ellensége, s államférfi nem követhet el nagyobb hibát, mint ha olyan szövetségekről álmodozva, akik nem lehetnek szövetségesei, természetes szövetségeseit elszalasztja.

CSÁSZÁR. Ön tehát az orosz szövetséggel és következményeivel meg van elégedve?

KAUNITZ. Az orosz szövetség jó, felség. S Franciaország kiesése miatt még jobban kell ragaszkodnunk hozzá.

CSÁSZÁR. S a hadüzenet, amelyet ön siettetett?

KAUNITZ. A török háború e szövetség próbája volt. A török háború is jó lett volna, ha mint azt várni kellett, az első esztendőben megnyerik.

CSÁSZÁR. Vagyis - amíg én állok a sereg élén?

KAUNITZ. Felségedtől senki sem várta, hogy hadvezér legyen. Az a bürokratikus szellem azonban, amelyet Lascy tábornagy vezetett be, üléselő és tanácskozó testületté tette a hadsereget.

CSÁSZÁR. Én meg azt hiszem, inkább ott volt a hiba, ahol minden területen: hogy a tábornokaim éppúgy, mint a minisztereim: főnemesek voltak, akik jobban örültek, ha az én vállalkozásom, amelyben az ő jobbágyaik polgárrá emelése is benne volt, megfeneklik, mint ha diadalt arat... Én eleget sürgettem a támadást.

KAUNITZ. Egy igazi katona - a régiek közül - három hét alatt sereget csinált azokból a határszélt őrző hivatalnokokból.

CSÁSZÁR. Igen... Ez hiba volt, nem Laudonnal kezdeni... De épp azért vagyok császár, hogy az olyan rossz látszatba került derék katona, mint Lascy, mentő körülményeit is számon tartsam. Az idő... a járvány... a cárnő ímmel-ámmal vitt hadviselése... *Türelmetlenül*. De különben sem akarok mentegetőzni. Tudom, milyen volt a birodalom helyzete, amikor átvettem... s tudom, milyen most. S viselem a történelem előtt a felelősséget érte. Én legfőleg egyet akarok megkérdezni öntől - nem az államférfitől, a gondolkodó embertől. Ez matt, s én, mint mondja, rossz játékos voltam a politika sakktudományának. De nem villant föl még önben, hogy van tán egy magasabb politika is ennél az igen fontos tudománynál, s egy fejedelem, aki a balsikerek ellenére el tudja hitetni - nem is hitetni, mert mikben hisznek a népek -, de éreztetni tudja velük, hogy kel már a nap s ha felhőkkel küzd is, de sugara ott van már az égen, s ők is kapnak, kapniuk kell belőle. Vagyis ha egy fejedelem - életmódjával, az erőszakosságával, a politikai megfontolások félrevetésével is egy testet öltött eszme tud lenni...

KAUNITZ. Felség, ez költészet. S én a művészetet csak a maga helyén szeretem. Ott is inkább, mint tudni méltóztatik, képgyűjtemény formájában.

CSÁSZÁR *ingerülten*. Én pedig nem tudom, egész uralkodásomnak nem volt-e a hibája, hogy elhittem, hogy egy uralkodónak oda kell ülnie a mögé a sakktábla mögé - amelynek ön olyan nagyszerű játékos. Azaz még inkább annak kellett volna lennem, aminek ön mond, noha én sem szeretem túlságosan a művészetet, legalábbis a ma elolvashatót: egy költeménynek - a polgárok szívében... S ha megvet is érte, hogy a francia forrada-

lomnak olyan nagy jelentőséget tulajdonítok, én igenis azt hiszem, hogy ezek a kis ügyvédek s nem a török cár vagy a porosz király az én igazi versenytársaim... ellenfeleim... s legyőzőim - mert durva eszközeikkel egy vadabb, brutálisabb költeményt visznek bele nemcsak a francia, de az én polgáraink szívébe is... arról, amit én akartam, a mi világunk édességét is megmentve...

KAUNITZ *fészkelődik*. Felség - bocsásson meg válaszóért -, ez már inkább a gyóntatójára vagy az orvosára tartozik. Én legföljebb azt mondhatom, hogy a politikában a jó szándék és tiszta erkölcs - önmagában keveset ér. S én inkább óhajtok egy gonosz emberrel együttműködni, aki ismeri a szabályokat, mint a tizenkét apostol valamelyikével...

CSÁSZÁR. Ez az óhaja igen hamar teljesülni is fog... *Félbeszakítja magát*. Ezek szerint tehát?... Mi történjék Magyarországon?

KAUNITZ. Felséged tudja - melyek azok az intézkedések, amelyek a magyar közvéleményt a legjobban izgalomban tartják. Felséged belátására bízom, hogy mennyit áldoz fel belőlük. *Feláll*.

CSÁSZÁR. Nem volna jobb - ha ezt a visszavonást már az utódom tenné meg?... Már csak - a hatás kedvéért is? József eltakarodott s vele mindaz, ami rossz - s az utódja visszaállítja az aranykort.

KAUNITZ. Az idő drága...

CSÁSZÁR. Három hetet sem adhat, kedves Kaunitz herceg? Quarum doktor úr írásbeli bizonyítvány állított ki a toscanai nagyherceg számára, hogy három hét múlva nem leszek az élők sorában.

KAUNITZ *köhög, feláll*. Felséged hisz az orvosokban? - Az orvostudomány tán kétezer esztendő múlva lesz tudomány. Én, ha a derekam fáj, vagy székrekedést kapok: inkább a mariahilfi öregasszonyokkal tárgyalom meg, mi a teendő.

CSÁSZÁR. Én pedig ezt az orvosomat - nem a tudományaért, hanem a jelleméért - báróvá neveztem ki. - Nos, kedves herceg?

KAUNITZ. Én három hetet sem várnék az adott helyzetben.

CSÁSZÁR *föláll*. Nagyon köszönöm, kedves Kaunitz herceg a látogatását... Önt én nem nevezhetem már ki semminek. Érdemei a birodalom minden polgárának rég fölébe emelték. Engedje meg, hogy mint szerencsétlen, de önt mindig tisztelő munkatársa - újra megköszönjem a dinasztia érdekében tett szolgálatait.

KAUNITZ *krákog, meghatottságával, bosszúságával küzd*. Felség! *Aztán hirtelen mélyen meghajol, és megindul kifelé*.

CSÁSZÁR *arcáról lesápad a mosoly, bágyadtan áll ott, a karosszék után tapogatózik maga mögött a levegőben*.

KRACK *bejön a benyílóból, a császárhoz lép, visszasegíti a karosszékbe. Egy perccel tovább ülteti le, takargatja be, mint szükséges volna. Gyöngéden*. Nagyon kemény volt az öreg herceg?

CSÁSZÁR *ő is egy perccel tovább fogja a leülésnél Krack kezét*. Én vagyok az emberek legboldogtalanabbja, Krack... S ez a test is... nem bizonyíthatok be már semmit... ez is kidől alólam...

KRACK. Nem lenne jobb lefeküdni?

CSÁSZÁR. Nem... *Összeszedve magát*. Hívd át Spielmann tanácsost.

KRACK. Megint a munka... *El.*

CSÁSZÁR *magában.* Az utolsó...

SPIELMANN *belép, meghajol, Krack átmegy a benyílóba.*

CSÁSZÁR. Kedves Spielmann, ma már másodszor fogom meglepni magát... Egy államokmányt kell szerkesztenie... de azonnal... *Kaunitzot idézve* hisz minden perc drága... amelyben valamennyi Magyarországra és Erdélyre vonatkozó rendeletemet, amit uralkodásom alatt kibocsátottam, visszavonom...

SPIELMANN *elképedve.* Ez valóban meglep, sőt... összefügg felségednek ez az elhatározása Kaunitz herceg látogatásával?

CSÁSZÁR. A helyzettel - az államéval s a magaméval - függ össze, amelyet Kaunitz herceg szokott pontosságával és őszinteségével tolmácsolt... Szóval: „Attól a vágytól hajtva, hogy magyar alattvalóim s a dinasztia között az évszázados összhangot helyreállítsam...” Hisz ön nagy mestere az efféle okmányok megfogalmazásának... Azonkívül egy másikat, amelyben az államügyek vitelét betegségem miatt egy államtanácsra ruházom, amelynek a tagjai... *Az előszoba felől hevesebb szóváltás. Erzsébet hangja:* „Nem engedem elutasítani magam...” *Chanclos grófnő:* „Nem köthetem meg öfenségét...”

CSÁSZÁR *izgatottan föláll.* Mi ez? Ez Erzsébet hangja... *Krackhoz.* Menj s tudd meg... *Amikor Krack az ajtóhoz ér, már belép Rosenberg gróf, Spielmann egy ijedt pillantást vet rá, el a hivatali szoba felé.*

ROSENBERG. Felség - Erzsébet főhercegasszony van itt... Férje, a főherceg, úgy látszik, elég vigyázatlan volt, s elmondta, amit Quarum doktortól hallott. S most olyan izgatott állapotba került, hogy Chanclos grófnő a tilalom ellenére kénytelen volt őt átkísérni...

CSÁSZÁR *elérzékenyülten.* Ah, szegény kis asszony...

ROSENBERG. A látogatás megtagadása - attól félek - többet ártana neki... *Ebben a pillanatban belép Erzsébet, mögötte Chanclos grófnő.*

ERZSÉBET *zaklatottan.* Ah, felség... Már több, mint öt hete... Nem akartak ideengedni...

CSÁSZÁR *elébe megy, megfogja a két könyökét.* Megérezted, ugye, hogy ebben az órában taposták el a szívemet...

ERZSÉBET *József karjába omlik, aztán fölneéz az arcába, elszörnyed a változáson.* Felség!... Ó, felség!... *Elájul.*

CSÁSZÁR *kétségbeesetten tartja - amíg Rosenberg gróf és Chanclos odaugrik.* Fogják, vigyék ide a benyílóba... Nem... inkább át a lakosztályába...

CHANCLOS *Rosenberghez.* Hagyja, gróf! *Fölnyalábolja a hercegnőt, s maga viszi ki. Rosenberg utána.*

CSÁSZÁR *dermedten áll ott.* Megijedt tőlem!... A szegény lélek... *Amikor Krack vissza akarja vezetni a karosszékbe.* Menj, s tudd meg, hogy magához tért-e... *Egy percig egyedül áll az íróasztalnak támaszkodva, s az ajtót lesi.*

SPIELMANN *halkan a hivatali ajtó felől.* Felség...

CSÁSZÁR *összerezzen.* Maga az, Spielmann? Ah, az irat? Már el is készült?

SPIELMANN. Nem, felség... Épp ezért jöttem... Én csak egy alárendelt tisztviselő vagyok. De ez lehetetlen... Felségednek ehhez nincs joga... Olyan rendeleteket, amelyek annyi millió ember lelki nyugalmát...

CSÁSZÁR. Vagyis azt gondolja, hogy van ebben az átkozott műben egy szilánk...

SPIELMANN. A türelmi rendelet... s a jobbágyügy rendezése... Az a sok ember, akit a papi és földesúri buzgóság nem zaklathat... szabadon költözhetnek, megválthatják a földüket, ipart választhatnak... Ehhez nincs joga felségednek...

CSÁSZÁR. Igaza van, kedves Spielmann. Köszönöm, hogy olyan bátor és becsületes volt, hogy életem legkétségbeejtőbb órájában - emlékeztetni mert. Iktassa hát közbe: „A türelmi- és a jobbágyügyet szabályozó rendeletet kivéve.”

Függöny

ÖTÖDIK FELVONÁS

A császár hálószobája. Kisebb helyiség - ablaka a bal oldali falon most be van függönyözve. Jobboldalt ajtó a szomszédos benyílóba. A jobb oldali falnál egy szekrény, mellette egy széken a császár nappali köntöse. A háttérben, fejével a fal felé tábori ágy, amely hosszával a szobába nyúlik. Az ágy két oldalán két szék. Amikor a függöny fölmege, József császár az ágynemű közé süppedten fekszik az ágyban - a jobb oldali széken Laudon, a bal oldalin Hadik egyenruhában. Ősz hajuk a legvilágosabb folt a szobában. Krack az előtérben egy zsámolyon. Később fölkel, kimegy a benyílóba, aztán megint visszajön.

JÓZSEF bágyadt hangon. Ahogy itt fekszem köztük... az egyik oldalamon - Hadik tábornagy, Berlin megsarcolója... a másikon Laudon... Belgrád megnyerője... szinte kisfiúnak érzem magam. Mintha anyám is élne még. S ő ültetett volna ide mellém két óriást... hogy a halált, aki biztosan porosz egyenruhában jön, elkeressék. Ah, micsoda embereket hagyott rám az én boldogult édesanyám... S én kiket hagyok az utódaimra...

LAUDON. Majd azok is megnőnek, felség... Ha az idő belerakódik a csontjaikba... Amit mi tehernek, köszvénynek érzünk, az a fiatalabbak szemében - hagyomány, az emlékezetben kitisztult múlt... *Kisvártatva.* Meg aztán... Csakugyan nyugtalanabb idők is voltak azok... Az a nemzedék rákényszerült, hogy tegyen, döntsön, a képességeit kicsiszolja. A mostani nemzedék megszokta a békét, a jólétet, amelyet a nagy Mária Terézia, s felséged bölcs uralkodásával biztosított.

JÓZSEF. Vagyis a béke s a jólét, amelyre minden jó uralkodó törekszik - törpék vetése a földön... Attól félek, hogy eszerint most megint sok nagy ember fog támadni... Ott Párizsban... megint kinyitották a Pandora szelencéjét. A nyugalanság végigszágul a világon. Hisz tudja - mi történt megint.

LAUDON. Igen, olvasom néha a Moniteurt.

JÓZSEF. És nekem itt folyton ez jár az eszemben... Az a borzalom, amiben a húgom... De azon túl is. Kaunitz azt mondja, sok a képzeletem - túl nagy jelentőséget tulajdonítok neki... Az ön pillantása húsz évvel magasabbról járja az életet... messzebb lát múltba és előre... mi a véleménye minderről?

LAUDON. Az ember sok csodálatos dolgot megér, felség, ha megöregszik... Éppen csak csodálkozni nem tud többé.

JÓZSEF. Az én gondolatom ez: az emberek megérzik, hogy egy század javaiból mi jár nekik. A mi századunk annyi bölcs, hasznos vívmánnyal tette gazdagabbá az emberi nemet, annyi babonát oszlatott szét, s úgy megnövelte a praktikus igényeket, hogy ha az uralkodó, az állam, azt látják, nem adja meg nekik, ez a követelés - mint a vadvíz - álutakon is feltör, zavaros agyvelők tócsáiban... Ezért akartam én mindenáron... *Észreveszi, hogy az öreg, el-elszundító Hadiknak lebillen a feje. Megfogja Laudon könyökét, súgva.* Az öreg Hadik elszundított a teóriám mellett.

LAUDON. Ő is elbetegesedett már, szegény...

JÓZSEF. Igen... Nem is szabadna engednem, hogy itt fárasssa magát... Elég volt, hogy tavaly a Szávához lement... s mindjárt föl is kellett váltani önnel.

HADIK megérzi, hogy róla beszélnek, fölüti a fejét. Szólt valamit felség?

JÓZSEF. Igen, azt mondtam, hogy a katonai kiválóság s a hűség valahogy mégis összetartozik. Mert lám, a rokonaim, udvari minisztereim közül egynek sincs kedve, hogy a bukott és haldokló József magányos betegágyához eljöjjön. A század két legnagyobb hadvezére pedig már dél óta itt ül kétfelől az ágyam két oldalán... De most már elég... az önök erejére még szükség lehet... s én fáradt vagyok... *Megrázza Hadik kezét.* Nagyon köszönöm, kedves tábornagy, hogy betegen... *Elcsuklik a hangja.*

HADIK *könnyezve.* Remélem, felség, hogy... *Ő is elakad.*

JÓZSEF. A remény olyan szó, kedves Hadik, amely, ugye, elakad ebben a szobában... Ha remélni akarunk, reméljük azt, tábornagy, hogy az önök szelleme, a nagy osztrák hagyomány, ebben a nehéz órában is, megmenti, amit én az én elhamarkodott jóakaratommal tönkretettem. *Laudonnal is kezét fog.* Kedves Laudon, önnek is köszönöm... hisz tudja... mit.

LAUDON. Én köszönöm felségednek, hogy tanúja s igénytelen munkatársa lehettem egy nemes uralkodónak, akinek a szívéből egy percre sem szorult ki - alattvalóinak a gondja...

JÓZSEF. Mondjon szerencsétlent... egy szerencsétlen uralkodónak...

LAUDON. Felség - a népek élete nem olyan, mint a csatamező... S néha még a csatamezőn sem tudni ütközet estéjén, hogy ki nyert. *A két tábornok el a benyíló felé.*

JÓZSEF *egy ideig szótlanul fekszik, mintegy az utolsó szavakat kérve vissza a csöndtől, aztán hirtelen felül.* Krack! *Az odasiető Krackhoz.* Add a köpenyem, fölkelek.

KRACK. Már megint a fölkelés... Csak nem dolgozni akar, felség!

JÓZSEF. Ez a két öreg egészen megvigasztalt... Hadik már maga is beteg... Laudon! Mit jelenthet egy összetört léleknek egy nagy ember szava... *Kintről egy fűvós zenekar lármája. József felfülemel.* Mi ez a láрма?

KRACK *az ablakhoz áll.* A mariahilfi fűvós zenekar... az vonul be a városba... Húshagyó kedd. S gyerekek kísérik...

JÓZSEF. Persze, farsang... Ki van itt... *A benyílóra mutat.*

KRACK. A pap, az orvos, a személyi titkár.

JÓZSEF. Rosenberg nincs itt?... Várom, hogy hírt hozzon... Erzsébetről... Az ura - Ferenc sem volt két nap óta nálam...

KRACK *elfordítja a fejét.* Majd jön, felség... Behívjam a doktort, vagy a tisztelendőt?

JÓZSEF. Nem - minek? Ők már elvégezték a dolgukat. A titkárt.

KRACK *fejét csóválva.* Már megint a diktálás. *El.*

SZEMÉLYI TITKÁR *belép.*

JÓZSEF. Nem álmos, kedves Gerber? Csak néhány nap, aztán maga is megszabadul tőlem.

TITKÁR. Felség - ez volt az egyetlen szenvedélyem, hogy felséged keze, vagy inkább kezében a toll lehettem.

JÓZSEF. Jó, jó... Magának szerencséje volt. Meghalok, s nem csíptem rajta olyanon, mint az elődjét. Szegény azt mondta: nincs más szenvedélye - a nősülését is letagadta... félt, hogy elbocsátom, ha kiderül, hogy nő. Aminthogy el is bocsátottam. Egy férfi mindig dicsekedni akar valamivel a feleségének, hogy tekintélyt tartson... De ne dicsekedjék a titkaikkal.

TITKÁR. Írunk valamit, felség?

JÓZSEF. A búcsúlevelek... Most már nagy urak vagyunk, Gerber... Az államügyeket a kormányzótanács nyakába varrtuk... Nekünk már csak búcsúzkodnunk kell. Az öreg hercegnek megírtuk - Lascynak, a cárnőnek, Laudonnak, Rosenbergnek is, ugye?

TITKÁR. Igen felség...

JÓZSEF. Hisz akkor voltaképp... Egy kicsit kusza már a fejem... Az volt a benyomásom, hogy valaki kimaradt.

TITKÁR. Jól emlékszik felséged... Az öt hercegnőnek szóló levelet - elkezdjük, s abba-hagytuk...

JÓZSEF. Ah, igaz... Az öt hercegnő... Az jutott eszembe, hogy ők, ha hibáztam is, egy kicsit több nővéri elnézést... De nem, igazságtalan voltam. A derék Clary... Ferencné... s végül Eleonora is... Magának nehezére esik, Gerber, hálásnak lennie? Például, ha egy szép summát talál örökölni...

TITKÁR. Anyám azt mondja, elég hálás természet vagyok.

JÓZSEF. Én nem értem, mért kapálóznak az emberek a hála ellen. Én nem ismerek édesebb érzést, mint a hála... ahogy itt köhécselvek és virrasztok, sorra veszem az embereket... a halottakat is - akiknek, úgy érzem, hálával tartozhatok... S mindegyiknek megköszönöm magamban... A szomorú az, hogy olyan kevesen köteleztek valóban hálára. Igyekszem hát lekötelezettség nélkül is hálás lenni... *Nevet.* Nehogy szörnyetegnek kelljen néznom magam, akit senki sem szeret... Na, diktáljuk hát... Hol maradt abba a levél?

TITKÁR *aki közben elhelyezkedett az íróasztalnál...* „Az együtt töltött kellemes esték...”

JÓZSEF *diktál.* „Az önök gyöngéd barátságának az emléke, most a halál előtt is...”

KRACK *belép.* Rosenberg gróf van itt... *Rosenberg belép.*

JÓZSEF. Ah, igen? Épp önről beszéltünk, kedves Rosenberg... Egy kicsit szokatlan ugyan, hogy akivel nap mint nap találkozik az ember, azzal levelezzen is... De az az ötletem jött, hogy most mikor már nincs más munkám, mint hogy legkedvesebb embereimtől egy-egy levélben elbúcsúzzam, önnek is lediktálok néhány sort... Adja csak ide, titkár úr...

TITKÁR. Még nincs aláírva...

JÓZSEF. A többi sem?

TITKÁR. Egyik sem, felség... *Odaviszi a bemártott tollat, s egy deszkán a leveleket.*

JÓZSEF. Nos, lássuk hát... Harmadéve a sabáci sáncon - nehogy az a Ligne herceg maga hősködjék - nem volt olyan nagy munka a roham, mint ezt a megunt, mondhatnám megutált hat betűt, József, ide kanyarítani... Kicsit trillázik a kezem... Ha valami nagy uralkodó volnék, s ön nem lenne agglegény - azt mondanám, majd megmutathatja az unokáinak... Így késő öregségében - mert az olyan ember, mint ön, soká fog élni - egyszer-egyszer talán előveszi, s azt mondja: szegény József utolsó óráiban is méltányolta a hű szolgálatot. *Közben elkészül az aláírással, és odanyújtja Rosenbergnek a maga levelét, s megfogja a kezét.* Mások az életük egy részét áldozták a haza ügyének, ön az egész életét az én szolgálatomnak adta. *A titkárhoz.* Legyen szíves gondoskodjék a többi levél eljuttatásáról.

ROSENBERG. Felség, ez a figyelem még nehezebbé teszi számomra azt, ami rám vár.

JÓZSEF. Utódomnak nem tudnék jobbat kívánni, mint egy olyan csendes, biztos barátot, mint ön.

ROSENBERG. Felség - énnekem elég jutalom volt, hogy szolgálhattam, s ha valami jutalmat kívánnék, hát azt, hogy most ne így kéne felséged ágya mellé állnom...

JÓZSEF *félreérti*. Ne veszítsük el a szívünket, kedves Rosenberg... A halál, mint az én példám is bizonyítja, nem a legnagyobb rossz, ami egy férfit érhet... S egy halott - többnyire kellemesebb barát mint az élő... Én különösen... *Amikor Rosenberg hallgat*. Mi az oka, hogy Ferenc öcsém sem ma, sem tegnap nem keresett fel? Találkozott vele?

ROSENBERG. Találkoztam, felség...

JÓZSEF. A főhercegnét is látta?

ROSENBERG. Nem, látni nem láttam... De hallottam róla.

JÓZSEF. Hogy van?... Kiheverte már az ijedelmet?

ROSENBERG. Úgy tudom, felség... hogy a főhercegasszony...

JÓZSEF. Csak nem indult meg a szülés?

ROSENBERG. Igen, megindult...

JÓZSEF. De hisz ez még korai. Chanclos grófnő a jövő hónap elejére várta.

ROSENBERG. Igen, koraszülés volt, felség...

JÓZSEF. A borzalomtól, hogy meglátott... átöleltem... S a gyermek?

ROSENBERG. A gyermek megszületett...

JÓZSEF *kisvártatva*. És ő?

ROSENBERG. Nincs jól, felség...

JÓZSEF. Meg... *Elakad*. Nem merem feltenni a kérdést... Mintha az rántaná szegényre a taglót... Nem, ez az én sorsomtól is... szörnyű remeklés lenne.

ROSENBERG. Felség - én megszoktam, hogy a császár tőlem mindig az igazat hallja. Az én számból felséged hazug információt nem hallott, s most is tisztelem annyira...

JÓZSEF. Hogy az igazat megmondja... Igaza van, kedves gróf... ez a legszörnyűbb tördöfés, ami a világból az ágyamig érhetett... De inkább szaladjon belém, mint hogy az igazság elől gyáván elbújjak. *Csend*. Azért ez mégis olyan csapás, amelyet bizonyítékul lehetne fölhozni, hogy a világot nem véletlenek kormányozzák, hanem egy isten - mégpedig egy kegyetlen, bosszúálló isten, amilyenről az Ószövetség beszél, aki az üldözöbe vettet - végvonaglásában is megkínozza... Az a szelíd mennyei gyermek... Az egyetlen, aki igazán szeretett - akinek az ártatlansága megérezte, amit csak ő tudott: a jóságomat... Az ő szíve - azt reméltem - az lesz az én igazi kriptám, s amit ő mesél rólam a gyermekének - az évek múlva is kibuggyanó könnye: az emlékezetem. S ő... azt mondja - nincs. Elment énelőttem. A halál - amelynek annyian könyörögnek még egy hétért, egy hónapért - az én ágyamtól elkésett, hogy ezt még meghallhassam... Nem gondolja, hogy a szegény Jób történetét ki kéne tépni a Szentírásból, s a szegény Józsefét tenni a helyébe?

ROSENBERG. Felség - énnekem csak a hír közlésére volt szavam... A legkeservesebb kötelesség volt, amelyet felséged szolgálatában teljesítettem...

JÓZSEF. Mikor történt?

ROSENBERG. Már tegnap felség...

JÓZSEF *elgondolkodva*. S hova akarják temetni?

ROSENBERG. Egyelőre a Lipót kápolnába...

JÓZSEF. Nem, oda ne, oda én kerülök... Mért bolygassák szegényt - tegyék a végleges helyére mindjárt... Chanclos grófnőnek pedig utaltasson ki az én magánvagyonomból százezer forint kegydíjat... Barátnője és anyja volt - nem szeretném, ha megfélemlene rőla... Menjen, kedves Rosenberg - ahogy parancsoltam.

ROSENBERG. Igenis felség. *Meghajol, el.*

JÓZSEF *egy darabig némán, összeroskadva ül, aztán felnyög*. Krack!

KRACK *besiet, s a karosszékhez lép*.

JÓZSEF. Most azután... lefekhetünk, Krack... mindörökre. *Krack az ágyhoz kíséri, leveszi a köpönyegét, lefekteti, betakarja.*

KRACK. Így ni!

JÓZSEF *mellére teszi a kezét*. Nincs elég levegő idebenn!

KRACK *csendben az ablakhoz megy, behúzza a függőnyt, és a függöny mögött kinyitja az ablakot*.

JÓZSEF. Szegény anyám... az egész udvar ott volt, amikor meghalt... *A kintről beszivárgó zajra fölfülem, felkönyököl*. Mi ez a kiáltozás?... Már itt is... Hisz tudod, mi van ott... Párizsban.

KRACK. Beszélnek egyet-mást, felség.

JÓZSEF. Egyet-mást... Persze... *Fülem*. Ez csak farsang... Ijesztgetik egymást az álarcaikkal. S nevetnek... Ezt szeretem a bécsiekben, hogy szívesebben nevetnek, mint dühösködnék... Azt szerettem volna, ha az egész birodalom - a komor cseh, magyar parasztok a hegyekben, síkságokon -, ők is kaptak volna ebből...

KRACK. A nép megtalálja a mulatságát, felség.

JÓZSEF. Igen, csodálatos, de meg. Hogy kacagnak. S nem tudják... hogy a császáruk itt... Ha egy anya, aki a gyermekeiért élt, haldoklik... körülveszik az ágyát. Vagy ha akkor nem is... évek múlva... akármilyen nemtörődöm gyerekek... egy nap a megbánás, a megértés könnyei... De akikért én éltem... nehezebben, mint egy mosónő a külvárosban... azok sem most, sem soha meg nem tudják...

KRACK. Megtudják, felség.

JÓZSEF. Nem mondják: a szegény József... az, ha meg is kötötték a kezét... mint egy igazi apa...

KRACK. Mondják, felség...

JÓZSEF. A zsarnok... felfordult... ezt mondják... Amit a papjaik mondtak. Esetleg a Wucherer krajcáros író...

KRACK. A nép többet tud, mint felséged hiszi...

JÓZSEF. Csakugyan sok baj van, már a tiroliai is zúgolódnak...

KRACK. Hozzám eljönnek a földiek... Tőlük hallom, ha egy-egy mint iparos fölkerül Bécsbe. Hisz ismeri felséged, a szülőháza...

JÓZSEF. Persze - a hegyek, Hradec fölött. Azoknak te vagy az eleven mennybement Enoch...

KRACK. Tőlük hallom... meg magam is voltam otthon... A császár az jót akar... csak az urak. Azoknak kéne - bocsánat a szóért - a nyakuk kitekerni...

JÓZSEF. Az a két oláh is ezt mondta, Hora... Hogy is hívták a másikat? A testem után már a memóriám is...

KRACK. Kloskát gondolja felséged?

JÓZSEF. Az... S végül is kerékbe kellett töretnem őket... *Csend.* Na, ez legalább nem lesz többet...

KRACK. Mi, felséged?

JÓZSEF. A keréketörés. Azt kitörültem a népek kormányzásának eszközei közül.

KRACK. A nép mindent tud, felség. A maga esze szerint, de tudja, hogy ki akar jót tenni neki... Amióta felséged nem jár többet a Controlor folyosón, és Spielmann tanácsos veszi át a kérvényeket... *Elakad.*

JÓZSEF. Na, mondd csak... azt tartják: eluntam a bajukkal törődni... Legtöbbször úgyis megfeneklett... valami plébánián vagy hivatalban...

KRACK. Az unokahúgom férje volt itt. Nagy titokban jött, s félrevont: de igazán mondjam meg, hogy csakugyan beteg-e felséged, mert amerre járt... Morvában, az a hír száll a nép közt, hogy felséged egészséges. Csak bezárták az urak. Valaki beszélt is a pékkel, aki a zsemlét viszi a börtönébe.

JÓZSEF. Ezt mondta?... Nem, te csak füllentesz itt nekem, Krack... Azt hiszed, a lelkem is úgy összeaszott, mint a testem, és gyermekmesékkel tarthatsz.

KRACK. Hitemre, felség... A parasztok tudják, hogy a tisztviselőknek meg a földbirtokosoknak... tartaniuk kellett a császártól... S most, hogy megint mostohábban mennek a dolgok... nem a politikával magyarázzák - mert ahhoz nem értenek, hanem hogy a császárt rács mögé zárták.

JÓZSEF. Egy kicsit igazuk is van... szegényeknek. *Nehezen beszél.* No és az öcséd, a kanálárus... elhitte... hogy szabadon vagyok?

KRACK. Nagy nehezen... De ha felséged nem lesz, s ha igaz, amit a papok mondanak, tán látja is majd valahonnét az égből... Verseket fognak szerezni a jó József császárról... s mint az árvák - úgy sírnak a hosszú ősz hajú vénék is.

JÓZSEF *halkan.* Mese, mese... A franciák...

KRACK. És nemcsak a parasztok... Minden rendes ember... Mert egy nagy császár az olyan, mint az Isten - vagy, hogy káromlást ne szóljak, mint az igazi családapa, aki mindennel számot vet... a jövőbe lát... s a hígeszű asszonyok, gyerekek, amíg él folyton morognak ellene... Csak amikor nincs többé - akkor értik meg, hogy az ő nagy, magányos szíve... a nem értett... az voltak ők. - Abban voltak ők család.

Függöny